A. S. MAKARENKO

VALITUD PEDAGOOGILISED TEOSED

RK

„PEDAGOOGILINE KIRJANDUS“ · 1948

A. S. Makarenko

A-17182 IV

A. S. MAKARENKO

VALITUD PEDAGOOGILISED TEOSED

ARTIKLID, LOENGUD, KÕNED

VENE NFSV PEDAGOOGIKATEADUSTE AKADEEMIA TEGEVLIIKMETE
E. N. MEDÕNSKI JA I. F. SVADKOVSKI
ÜLDISEL TOIMETUSEL
KOOSTANUD DOTSENT I. F. KOZLOV

1744
M 12.
371.
A 1-69
336. X

RK
„PEDAGOOGILINE KIRJANDUS"
TALLINN 1948

2
Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu
120 103

Sissejuhatus.

I.

Silmapaistev nõukogulik pedagoog Anton Semjonovitš Makarenko sündis 1. (13.) märtsil 1888. a. Belopole linnas Harkovi kubermangus. Ta isa oli raudteetehaste maalriosakonna meistriks.

Pärast linnakooli ja õpetajate-kursuste lõpetamist alustas A. S. Makarenko 1903. a. oma pedagoogilist tööd kaheklassilise raudteekooli õpetajana Krjukovo asunduses (end. Poltava kub.).

1905. a. revolutsiooni ajal muutus kool, kus Anton Semjonovitš oli õpetajaks, revolutsioonilise töö kohalikuks keskuseks. Koolijuhataja M. G. Kompantsev ja A. S. Makarenko võtsid sellest tööst aktiivselt osa. Koolis korraldati sageli raudteetööliste koosolekuid.

Sellest sai teada ülemus ja rahvakoolide inspektor viis Kompantsevi üle teise kooli Dolinskaja jaama lähedale Harkovi kub., kuhu 1911. a. siirdus ka A. S. Makarenko.

Töötanud selles koolis umbes 3 aastat, Anton Semjonovitš, omades juba 10-aastast rahvakooliõpetaja staaži, astus 1914. a. Poltava Õpetajate-instituuti, mille lõpetas kuldmedaliga 1917. a.

1. sept. 1917. a. nimetati ta kõrgema algkooli inspektoriks (juhatajaks) Krjukovo asundusse.

A. S. Makarenko võttis Oktoobrirevolutsiooni vastu vaimustusega. «Pärast Oktoobrit avanesid minu ees suured välja-

vaated. Meie pedagoogid joobusime siis nõnda nendest väljavaadetest, et isegi ennast ei mäletanud enam», kirjutas Anton Semjonovitš hiljem neid aastaid meenutades.

Juba siis, alustades tööd äsja loodud nõukogulikus koolis, otsib A. S. Makarenko uusi teid kasvatuslikus töös: ta püüab luua õpilastest kindla, üksmeelse kollektiivi, organiseerib nende tööd kooli krundil, komplekteerib õpilaste töösalgad, nende tootva tegevuse sõjaväelistatud üksused, asutab puhkpillide-orkestri jms.

1920. a. sügisel teeb Poltava kubermangu rahvahariduseosakond Anton Semjonovitšile ülesandeks organiseerida koloonia alaealistele seaduserikkujatele.

A. S. Makarenko asutab endise alaealiste seaduserikkujate koloonia poollagunenud hoones, 6 kilomeetrit Poltavast, Gorki-nimelise töökoloonia.

Kuni revolutsioonini tegutsenud koloonia kogu sisustus oli laiali tassitud, aknaklaasid välja võetud, ahjud lammutatud. Esimene rühm kasvandikke, kellega Anton Semjonovitšil tuli tegemist teha, koosnes mõningatest kriminaalse minevikuga noorukitest ja noormeestest, kes olid harjunud logelema ja kes mõnitasid pedagooge. Varsti saabusid veel mõned grupid. Veebruaris tõusis kolonistide arv viiekümneni.

Anton Semjonovitš oskas suure püsivuse ja pedagoogilise taktiga organiseerida lapsi kindlaks, üksmeelseks kollektiiviks, üles näidates suurt hoolt oma kasvandike suhtes, kannatades koos nendega organiseerimisajastu majanduslikust laostumisest tingitud puudust ja viletsust ja pühendades kogu oma energia koloonia kasvatusliku ning majandusliku elu korraldamisele.

1926. aastal, kui koloonia majapidamine oli juba õitsvas seisukorras, siirduvad kolonistid Harkovi lähedale Kurjaži kolooniasse, kus elasid (või õigemini virelesid) 280 hooletusse jäetud, käest äraläinud kasvandikku. Lühikese ajaga muutub

Kurjaž tundmatuseni: Anton Semjonovitš ja tema «gorkilased» oskasid kurjažlasi allutada oma mõjule.

Ülekolimine Kurjaži ja töö seal osutusid Makarenko pedagoogilise süsteemi õigsuse ja efektiivsuse üheks kõige veenvamaks tõenduseks.

Lühikese ajaga muutusid kurjažlased niisama distsiplineerituiks ja tublideks, imbusid kohuse- ja autundest niisama läbi nagu endised Gorki-nimelise koloonia kasvandikudki. Kolonistide arv ulatus 500-ni. A. M. Gorki, kellega kolonistid A. S. Makarenko algatusel astusid kirjavahetusse, külastas seda kolooniat 1928. aastal. Iseloomustades kolooniat ja tema juhatajat kirjutas Gorki artiklis «Nõukogude Liitu mööda»: «Kes võis sedavõrd tundmatuseni muuta, ümber kasvatada sadu lapsi, keda elu oli nii julmalt ja solvavalt muljunud? Koloonia organisaatoriks ja juhatajaks on A. S. Makarenko. Ta on vaieldamatult andekas pedagoog. Kolonistid armastavad teda ja räägivad temast säärase uhkusetooniga, nagu oleksid nad ise ta loonud». Ja edasi vihjab A. M. Gorki sellele, et Anton Semjonovitš «näeb kõike, tunneb iga kolonisti, iseloomustab teda viie sõnaga, seejuures nii, nagu teeks ta tema iseloomust momentfoto».

Gorki kirjutab ajavahemikus 1926.—1928. a. oma kirjades A. S. Makarenkole: «Teie teete toredat tööd, see peab kandma suurepärast vilja . . . . Teie olete hämmastama panev suurmees ja just niisugune, milliseid vajab Venemaa».

1928. a. suvel oli Makarenko sunnitud mõningate pedagoogide-administraatorite eitava suhtumise tõttu tema süsteemisse loobuma tööst Gorki-nimelises töökoloonias; siitpeale pühendas ta kogu oma jõu Dzeržinski-nimelise töökommuuni juhtimisele Harkovi lähistel.

See kommuun oli loodud Ukraina tšekistide vabatahtlike annetistega mälestusmärgina Felix Edmundovitš Dzeržinskile.

Seal kasvatati hoolduseta jäänud lapsi ja alaealisi seaduserikkujaid.

Dzeržinski-nimelises koloonias jätkas A. S. Makarenko oma järeleproovitud ja selleks ajaks juba täiesti väljakujunenud süsteemi rakendamist ning saavutas kasvatustöös üllatavaid tulemusi.

Anton Semjonovitš ei rahuldunud põllumajandusliku ja Gorki-nimelise koloonia vajadusi teenindavate töökodade tööga. Pidades kinni «kollektiivi liikuvuse» printsiibist võttis ta tarvitusele uued töökasvatuse vormid: Dzeržinski-nimelises kommuunis organiseeriti kaks keerukat käitist: fotoaparaatide-tööstus (firma FED — Felix Edmundovitš Dzeržinski) ja elektripuuride-tööstus. Need mõlemad tööstused olid NSV Liidus esimesed seesugused. Nad olid tähtsad: 1) kasvatuslikult seisukohalt, sest nad nõudsid erakordselt täpset tööd (kuni tuhandiku millimeetrini), ja 2) majanduslikult seisukohalt.

Kõik kommunaarid töötasid käitistes 4 tundi päevas. Selle tootva töö kõrval, mis toimus tehniliselt kõrgetasemelises tööstuslikus käitises, õppisid nad keskkoolis (töölisfakulteedis, mis organiseeriti siinsamas kommuunis). Kommunaarid lõpetasid keskkooli ettemääratud ajal kõrgetasemeliste üldhariduslike teadmistega ja sooritasid edukalt sisseastumiseksamid kõrgematesse õppeasutistesse mitmel erialal. Käitised osutusid väga tasuvaiks: lühikese ajaga olid makstud kõik võlad, mis olid antud nende ehitamiseks ja sisustamiseks; kommuuni ülalpidamiskulud kaeti terveni summadest, mis saadi kommunaaride tööst nendes käitistes; peale selle oli kommuunil 1. jaan. 1934. a. 3 600 000 rubla puhaskasu.

Kommuunis toimus laiaulatuseline kultuurihariduslik töö: oli teater ja klubi, mitmesugused ringid, tehti sõjalis-kehakultuurilist tööd. Kommunaaride puhkpillide-orkester koosnes 60 orkestrandist ja teda peeti parimaks Harkovis.

Tööpõhimõtte kohaselt jagunesid kommunaarid 10—15-liik-

melisteks töösalkadeks, mis koosnesid mitmesuguses vanuses kasvandikest. Iga salga eesotsas oli salga komandör. Komandöride nõukogu etendas kogu kommuuni elu organiseerimisel väga suurt osa. Kommuuni kõrgeimaks organiks oli kommunaaride üldkoosolek.

Igaks päevaks määrati kommunaaride hulgast kommuuni korrapidaja — kogu kommunaaride kollektiivi volinik. Kommuuni korrapidaja ja komandöride nõukogu korrapidajaliige käisid igal hommikul kõik magamistoad läbi, kontrollides nende sanitaarset seisukorda, kommunaaride valmisolekut tööks jne.

Suurt organiseerivat ja distsiplineerivat osa etendasid sõjaväelisus ja sümboolika: lipp, raportid, ilus ja lihtne vorm kommuuni märgiga varukal, sarvepuhuja sõjaväelised signaalid hommikuse ülestõusmise, sööklasse kogunemise, töölemineku, koosolekutele kogunemise jms. puhul.

Kui kommunaarid sammusid sõjaväelises rivis läbi Harkovi tänavate, minnes meeleavaldusele lipu ja orkestriga, linnaelanikud aina imetlesid neid.

Kommuunis kujunesid omad traditsioonid, mis etendasid suurt kasvatuslikku osa. Kommuuni aü, iga üksiku salga aü pidasid kõik kommunaarid väga kõrgeks.

Anton Semjonovitšil oli kommunaaride keskel määratu suur autoriteet, kuid see autoriteet polnud sügugi rõhuv. Ümberpöördult, jäi mulje, et kõik kommuuni tähtsamad asjad otsustatakse kommunaaride üldkoosolekul ja komandöride nõukogu poolt. Anton Semjonovitš võttis alati küll osa nendest koosolekutest, kuid sõna võttis võrdlemisi harva.

Ometi tundis samal ajal iga kommunaar, et kogu kommuuni elu suunab ja juhib Anton Semjonovitš (omavahel hüüdsid kommunaarid teda sõbralikult «Anton»).

1935. a. loobus A. S. Makarenko tööst Dzeržinski-nimelises kommuunis. Ta siirdus esmalt Kiievisse, pärast Mosk-

vasse ja asus tegelema kirjanduslikul alal. A. M. Gorki kutsus teda juba ammu sellele alale. 1933. a. kirjutas A. M. Gorki Anton Semjonòvitšile: «Teie hindamatutest töödest ei tea keegi ega saagi teada, kui Teie ise ei jutusta».

Juba oma tegevuse algul Gorki-nimelises koloonias, kui selgusid originaalse pedagoogilise töö esimesed positiivsed tulemused, nimelt 1925. a., hakkas A. S. Makarenko kirjutama oma silmapaistvat teost «Pedagoogilist poeemi», mis hiljem sai laialt tuttavaks. Esimese osa ta lõpetas 1928. a., kuid jätkas tööd selle kallal veel viis aastat.

1930. aastal saatis ta «Pedagoogilise poeemi» käsikirja Gorkile, kes seda hindas kõrgelt kui silmapaistvat ilukirjanduslikku teost.

«Pedagoogiline poeem» avaldati «Almanahhis» 1933.—1935. a. ja äratas korraga lugejate tähelepanu. Üksteisele järgnesid selle eri väljaanded 1933., 1935. ja 1940. aastal. «Pedagoogilises poeemis» on kujukalt näidatud nõukoguliku kasvatuse määratu suurt tähtsust ja suuri võimalusi. Selles on kunstiliselt lihtsalt ja ühtlasi sügavalt esile toodud peaaegu kogu Makarenko pedagoogiline süsteem, mis hiljem leidis selgitust reas teoreetilistes töödes.

«Pedagoogilise poeemi» ilmumise järel sai Anton Semjonovitš hulga kirju. Õpetajad ja lastevanemad küsisid temalt nõu, jagasid temaga oma raskusi. Ta vastas neile isiklike konsultatsioonidega, esinemistega raadios, pidas ettekandeid ja loenguid, esines sageli artiklitega ajalehtedes.

Sellel ajajärgul muutus eriti teravaks perekondliku kasvatuse küsimus. See sundis Anton Semjonovitši, kellel läbikäimisest lastevanematega oli kogunenud hulk materjali selle küsimuse kohta, kirjutama «Raamatu lastevanemaile», mis avaldati 1937. a. ajakirjas «Krasnaja novj» («Punane Uudismaa») ja ilmus selsamal aastal eri teosena. Laste ja vanemate tabavad kujud, olustikulised ja pedagoogilised stseenid-episoodid

põimuvad siin huvitavate, originaalsete pedagoogiliste arutlustega, ja kõike seda ühendavad pedagoogilised printsiibid, mis kogusummas moodustavad omaette süsteemi.

1938. a. ilmus ajakirjas «Oktjabr» («Oktoober») Anton Semjonovitši kolmas suur ilukirjanduslik-pedagoogiline teos «Lipud tornidel», mis on otsekui «Pedagoogilise poeemi» jätkuks: jutustus kolmes osas, mis kujutab Dzeržinski-nimelise kommuuni pedagoogilisi saavutusi (Makarenko ise figureerib selles jutustuses Zahharovi nime all).

Ühteaegu esineb Makarenko terve rea lastele ja noorsoole määratud juttudega, mis on paigutatud ajakirjadesse «Kolhoznõe rebjata» («Kolhoosi Lapsed»), «Smena» («Vahetus»), «Družnõe rebjata» («Sõbralikud Lapsed») jt.

Ta kirjutab ka rea pedagoogilisi artikleid «Izvestija's» ja teistes perioodilistes väljaannetes, avaldab «Literaturnaja gazeta's» («Kirjanduslikus Ajalehes») kriitilisi ja publitsistlikke artikleid.

Anton Semjonovitši kirjanduslike teoste üldarv, kaasa arvatud ka artiklid ja tema esinemiste stenogrammid, mis ilmusid juba pärast tema surma (peamiselt «Utšitelskaja gazeta's» — «Õpetajate Ajalehes»), ulatub 80-ni, kuid kaugeltki mitte kõik tema poolt kirjutatu ja ettekannetes ning loengutes öeldu pole veel avaldatud trükis.

Andudes tervenisti tööle, ei mõtelnud Anton Semjonovitš puhkusele ega ravimisele, mida hädasti vajas tema väsinud organism.

1. apr. 1939. a. suri ta järsku vaksalis, tulles tagasi linna lähedal asetsevast kirjanike puhkekodust.

Temaga, nüüd juba jäädavalt vaikinuga, kogunesid hüvasti jätma kõigist NSVL-i osadest tema endised kasvandikud.

Tema kasvatas endisist hooldamatuist ja seaduserikkujaist umbes 3000 sõna tõsises mõttes uut inimest — ausat, kodumaale ustavat nõukogulikku kodanikku, sotsialistliku kohuse-

tundega, suure tahtejõu ja algatusvõimega distsiplineeritud töökat inimest.

Anton Semjonovitši endiste kasvandike hulgas leidub kõige mitmekesisemate elukutsete esindajaid: insenere, agronoome, sõjaväelasi, õpetajaid, arste, juriste, autojuhte jne.

Enamik ta kasvandikke võitles Punaarmee ridades saksa okupantidega. Paljud on autasustatud ordenitega. Nende hulgas on Nõukogude Liidu Kangelasi.

A. M. Gorkil oli täiesti õigus, kui ta kirjas Anton Semjonovitšile 30. jaanuarist 1933. a. kirjutas: «Teie tohutu suure tähtsusega ja üllatavalt õnnestunud pedagoogiline eksperiment omab minu arvates ülemaailmset tähtsust».

II.

A. S. Makarenko pedagoogiline pärand — tema kauaaegne kasvatuslik praktika, selle peegeldus ilukirjanduslikes teostes (peamiselt «Pedagoogilises poeemis», «Lippudes tornidel» [1] ja «Raamatus lastevanemaile» [2]), tema teoreetilised tööd pedagoogika alal («Loengud lastevanemaile» [3]) ja rohkearvulised artiklid kasvatusküsimuste kohta — kujutab endast originaalset, harmoonilist pedagoogilist süsteemi.

Makarenko pedagoogilise süsteemi metodoloogiliseks aluseks on Marxi-Engelsi-Lenini-Stalini õpetus kasvatusest. See õpetus määrab kindlaks kasvatuse eesmärgid, annab uue vaate inimesele kui sotsialistliku ühiskonna liikmele, annab kommunistliku moraali alused, vaimse ja füüsilise töö ühendamise

---

[1] Ilmunud eestikeelses tõlkes 1940., 1941. aastail ajalehes „Noorte Hääl". (Eestikeelse väljaande toimetaja.)

[2] Ilmunud eestikeelses tõlkes 1940. aastal RK „Teadusliku Kirjanduse" väljaandel; 2. tr. 1947. a. (Eestikeelse väljaande toimetaja.)

[3] Ilmunud eestikeelses tõlkes 1941. aastal RK „Pedagoogilise Kirjanduse" väljaandel. (Eestikeelse väljaande toimetaja.)

printsiibi, vaate inimesele kui loovale isiksusele, kes oma aktiivse tegevusega muudab ümbritsevat keskkonda ja ühes sellega iseenda loomust.

Dialektilise materialismi seadustes, mida Makarenko meisterlikult rakendab kasvatusküsimuste suhtes, otsib ja leiab ta lahenduse vastuoludele: isik ja ühiskond, vabadus ja paratamatus, kohustus ja õigus, pedagoogi võim ja kasvandike kollektiivi õigused, nõudlikkus ja armastus, — mitte vastandades neid üksteisele, mitte kadudes nende hulka, vaid leides nende ühtsuse.

Isiku ja ühiskonna vastastikuse vahekorra õige lahendus on A. S. Makarenko veendumuse järgi võimalik ainult sotsialistlikus ühiskonnas. Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon lõi eeldused inimese täielikuks õnneks ja tema kõigi jõudude õitsenguks. «Me õppisime olema õnnelikud töös, loomingus, võidus, võitluses. Me tutvusime inimühtsuse rõõmuga korrektuurideta ja eranditeta, mida kutsub esile rikaste naabrus. Me õppisime olema õnnelikud teadmistega, sest teadmised lakkasid olemast röövijate eesõiguseks. Me õppisime olema õnnelikud puhates, sest me ei näe endi kõrval logelejaid, kes haarasid ainuõiguse puhkusele. Me õppisime olema õnnelikud meie maa tunnetamisel, sest nüüd on see meie, aga mitte meie peremehe maa», kirjutas Makarenko artiklis «Õnn», mille ta pühendas Stalinlikule Konstitutsioonile.

Makarenko oskab hinnata individuaalsust; ta armastas kõnelda, et inimene on kordumatu: ta oskab näha igas inimeses tema omapära, kuid ühes sellega näitab ta õigesti, et inimene ei ole mõeldav väljaspool ühiskonda. Suhtudes ettevaatlikult individuaalsusesse, osates suure meisterlikkusega õppida tundma iga kasvandikku, seab Makarenko alati kollektiivi huvid esikohale. «Pole tarvis kasvatada individuaalse õnne jaoks, vaid üldise õnne ja üldise võitluse jaoks,» ütleb ta.

Loogiliselt konsekventseks järelduseks sellest Makarenko

põhiprobleemist «isik ja ühiskond» on, nagu näeme edaspidi, tema õpetus kasvatusest kollektiivis, kollektiivi jaoks ja kollektiivi kaudu.

Makarenko kogu pedagoogiline süsteem on täis suurt viljakat usku õigesti korraldatud kasvatuse jõusse ja võimalustesse.

«Ma ei tea ühtegi juhtu,» ütleb A. S. Makarenko, «mil täisväärtuslik karakter oleks tekkinud ilma terve kasvatusliku miljööta või, ümberpöördult, mil tekiks virildunud iseloom õigest kasvatusest hoolimata.»

Makarenko kogu pedagoogilisest praktikast ja kõigist tema pedagoogilistest väljendustest hõõgub stalinlikku sotsialistlikku humanismi, sügavat usku inimesesse, tema jõududesse ja võimalustesse ja kasvatuse tähtsusesse.

Artiklis «Mõningaid pedagoogilisi järeldusi minu kogemustest» ütleb ta: «Minu põhiprintsiibiks on alati olnud võimalikult palju nõuda inimeselt, kuid ühes sellega ka võimalikult palju austada teda. Meie dialektikas on see, õieti öelda, üks ja seesama: kui me inimeselt palju nõuame, siis seisneb selles ka meie austus . . .» (Utšitelskaja gazeta», 1940, nr. 159.)

Lähtudes sellest humanismist ei näinud Anton Semjonovitš igas oma kasvandikus mitte seaduserikkujat, vaid suurte loovate jõududega inimest, keda tema suhtes ebasoodsalt kujunenud tingimused on virildanud. Seda mõtet väljendas ta selgesti «Lippudes tornidel», üteldes: «Kümned ja sajad poisid ja tüdrukud polnud sugugi mitte mingid noored metsloomad . . . Zahharov (s. o. Makarenko ise. — E. M.) tundis nüüd nende jõudu, mispärast võis ta ilma hirmuta seista nende ees suure poliitilise nõudega: «Saage tõelisteks inimesteks!»»

Tehes Anton Semjonovitšile ülesandeks juhatada endiste seaduserikkujate kolooniat ütles rahvahariduseosakonna juhataja temale: «Me vajame meie inimest! Sina tee ta selleks!»

Ja Makarenko oskas tõepoolest kasvatada uusi inimesi, sotsialistliku ühiskonna tõelisi kodanikke, luues viljakate pedagoogiliste otsingute protsessis kasvatuse uue metoodika.

A. S. Makarenko on läbi imbunud sotsialistlikust optimismist. See Makarenko joon — üks tema süsteemi lähtekohti — on igale nõukogulikule pedagoogile seevõrra tähtis, et me peame sellel peatuma lähemalt.

«Lippudes tornidel» ütleb Anton Semjonovitš enda kohta, et ta omas «optimismi talenti», «toredat tulevikku sööstmise hoogu», ja leiab, et see optimism on eriliseks rikkuseks «vene inimesel, terve nupu ja terase silmaga inimesel, kes oskab eristada väärtusi».

Kõneldes sellest optimismist kui ühest sotsialistliku humanismi välditamatust joonest, kirjutas Makarenko: «Otsustav on gorkilik optimism . . . Inimeses tuleb alati projekteerida head, ja pedagoog on kohustatud seda tegema. Ta on kohustatud lähenema inimesele optimistliku hüpoteesiga, isegi kas või teataval määral riskides eksida. Ja seda oskust projekteerida inimeses paremat, tugevamat, huvitavamat tuleb õppida Gorkilt. Gorki oskab näha inimeses positiivseid jõude, kuid ta ei härdu kunagi nende ees, ei vähenda kunagi oma nõudlikkust inimese suhtes ega kohku kunagi tagasi ka kõige karmimast hukkamõistmisest. Säärane suhtumine inimesesse on marksistlik suhtumine».

Et mõista Makarenko pedagoogilise süsteemi lähtekohti, tema humanismi ja optimismi, tema vaateid isikule ja ühiskonnale ja tema pedagoogiliste printsiipide rakendamist tegelikku kasvatustöösse, tuleb igal nõukogulikul pedagoogil tähelepanelikult läbi lugeda siia valimikku paigutatud Anton Semjonovitši artikkel «Gorki minu elus». Selles ei leia lugeja, nõukogulik õpetaja, valmis retsepte, kuid (mis ongi tähtsam) see varustab õpetajat õige vaatega kasvandikele, annab võtme

Makarenko pedagoogilise süsteemi mõistmiseks ja selle õigeks, loovaks rakendamiseks igapäevases pedagoogilises praktikas.

Kirjeldades raskusi oma töö algul raskesti kasvatatavate noorukite ja noormeestega, ütleb Makarenko: «Ma olin sunnitud pöörduma oma üldiste kujutluste juurde inimesest, kuid minu jaoks tähendas see pöördumist Gorki poole ... Ja nüüdki soovitan algajale kasvatajale lugeda Gorki teoseid. Muidugi ei anna need meetodeid, ei lahenda üksikuid «jooksvaid» küsimusi, kuid nad annavad teadmise inimesest..., annavad inimese oivalises üldistuses ja, mis eriti tähtis, marksistlikus üldistuses.»

«Raamatus lastevanemaile» hoiatas Makarenko ise retseptoorse suhtumise eest oma näpunäidetesse, üteldes, et iga perekond elab omamoodi, et elu on mitmesugune ja et igale üksikule juhule ei tule läheneda mitte valmis retseptiga, vaid tema süsteemi printsiipide ja aluste loova rakendamisega. Seda on tarvis ütelda siinkohal sellepärast, et meie õpetajate praktikas võib sageli kohata ebaõiget püüdu saada metoodilistelt kabinettidelt valmis retsepte, näit. õpetunni valmis «metoodilist läbitöötust» ühele või teisele teemale.

Kuivõrd desorganiseerituna, laisana, kirjaoskamatuna ka ei paistaks õpetajale see või teine õpilane, ärgu nõukogulik õpetaja, kes soovib kinni pidada Makarenko pedagoogilisest süsteemist, lasku käsi rüppe, ärgu püüdku anda sellele õpilasele kui lootusetule «hundipassi», vaid õppides hästi tundma seda õpilast ja kindlasti uskudes tema positiivsetesse joontesse, osaku ta äratada ja arendada neid. Selles ilmutab ta seda humanismi ja optimismi, seda nõudlikku armastust laste vastu, mis moodustavad Makarenko pedagoogilise süsteemi aluse; sellega teostab ta Makarenko eespool toodud toreda juhtmõtte: «Inimeses tuleb alati projekteerida head, ja pedagoog on kohustatud seda tegema».

Makarenko pedagoogilise süsteemi juba vaadeldud lähte-

kohtadega — isiku probleem sotsialistlikus ühiskonnas, sotsialistlik humanism ja optimism, nõudlik armastus laste vastu — on tihedas seoses tema «perspektiivjoonte süsteem», üks Makarenko pedagoogilise süsteemi tähtsamaid printsiipe. Selgitades oma «perspektiivjoonte süsteemi», ütleb Makarenko «Pedagoogilises poeemis»: «Inimene ei saa elada maailmas, kui tal pole ees midagi rõõmustavat. Inimelu tõeliseks stiimuliks on homne rõõm ... Kõige tähtsam, mida oleme harjunud hindama inimeses, on jõud ja ilu ...: Kasvatada inimest — tähendab kasvatada temas perspektiivseid teid, mida mööda kulgeb tema homne rõõm».

On tarvis osata sütitada kogu kasvandike kollektiivi ja igat selle osalist mingi eesmärgiga, mille saavutamine, nõudes pingutusi, vaeva, võitlust, annab sügava rahulduse — «homse rõõmu». Saavutanud selle eesmärgi, ei tohi jääda peatuma saavutatul, vaid tuleb asetada kaugemaid, laiemaid, ühiskondlikult tähtsamaid ülesandeid ja üha suurema usuga oma jõududesse teha rohkem ja paremini. Säärane on lühidates sõnades A. S. Makarenko «perspektiivjoonte süsteemi» olemus.

III.

Eelnevates peatükkides tutvusime Makarenko elu ja praktilise pedagoogilise tegevusega, samuti tema pedagoogilise süsteemi filosoofiliste alustega. Vaatleme nüüd selle süsteemi peamisi põhimõtteid.

Artiklis «Mõningaid järeldusi minu pedagoogilistest kogemustest» ütleb Makarenko: «Meie kasvatuse ülesanne keskendub sellele, et kasvatada kollektivisti.» See väide on põhiline Anton Semjonovitši pedagoogilises süsteemis. Peaaegu igas oma esinemises ja käesolevasse valimikku paigutatud artikleis tuleb A. S. Makarenko tagasi kasvatuse juurde kollektiivis, kollek-

tiivi jaoks ja kollektiivi kaudu. See on ka täiesti arusaadav, sest tema süsteemi metodoloogiliseks aluseks on, nagu näitasime eespool, isiku ja ühiskonna vastastikuse vahekorra küsimus. Marksism õpetab meid, ütleb Makarenko, et ei saa vaadelda isikut väljaspool ühiskonda, väljaspool kollektiivi.

Kollektiivi all ei mõista Makarenko mitte inimeste juhuslikku kogu, vaid nende koondist, mis ühises töös taotleb ühiseid eesmärke, omab kindlat volituste ja vastutuse süsteemi, kusjuures selle koondise üksikute osade vahel valitsevad kindlad suhted ja vastastikused sõltuvused.

«Ainult ühtse koolikollektiivi loomise teel võib äratada laste teadvuses avaliku arvamuse võimsat jõudu kui reguleerivat ja distsiplineerivat kasvatustegurit», kirjutas Makarenko artiklis «Kasvatusprobleem nõukogulikus koolis». Tunduv osa mõningate koolide ebaõnnestunud katsetest 1940.—1941. a. «järgida Makarenko süsteemile» oli tingitud tema süsteemi ühe tähtsaima punkti mittemõistmisest: mõned direktorid lasksid end liialt kaasa kiskuda Makarenko üksikuist võtteist — salkadest, sümboolikast, raportitest, sõjaväelisusest jne., tagamata tähtsaimat — mitte luues sõbralikku, kindlat, autoriteetset kollektiivi ja mitte osates seda juhtida.

Makarenko pidas õigesti korraldatud kasvatuse üheks tähtsamaks ülesandeks oskust juhtida laste kollektiivi, luua kollektiivi tahet, mis oleks kõigiti kooskõlas kasvataja juhtiva tahtega. Kollektiivi nõnda juhtida, et ta väljendaks oma juhi tahet, võib ainult pedagoog, kes oskab oma autoriteeti kõrgele seada, kellel on laste määratu suur usaldus ja armastus ja kes omab küllaldast taktitunnet, pedagoogilist vaistu ja kes tunneb oma kasvandikke. Ainult neis tingimustes sulavad kasvataja autoriteet ja kollektiivi suured reaalsed õigused harmooniliselt ühte.

Kollektiivi elus omab suurt tähtsust kohuse- ja autunne, kollektiivi väärikuse tunne. Kollektiivi iga liige peab olema

vaimustatud nendest tundmustest ja vastutab kogu kollektiivi eest niisamuti, nagu kogu kollektiiv vastutab iga oma liikme eest.

Makarenko arvab, et üksikule isikule võib kõige tugevamini mõjuda kollektiivi mõjustades, mille liikmeks on teatav isik. Makarenko nimetab seda väidet «paralleelse mõjustamise printsiibiks».

«Nõukogude Liidus,» ütleb ta, «ei saa olla üksikisikut väljaspool kollektiivi, ja seepärast ei saa olla isiklikku saatust ega isiklikku teed ja õnne, mis käiksid vastu kollektiivi saatusele ja õnnele.»

Püsivat, kindlat kollektiivi on võimalik luua ainult siis, kui selles on teatud järgivus, kui on sõbralikud suhted kollektiivi vanemate ja nooremate liikmete vahel. Igas kollektiivis tuleb aja jooksul luua teatavad traditsioonid, milledest pühalt peavad kinni kollektiivi vahelduvad liikmed.

Makarenko oskas meisterlikult teostada iga kasvandiku individuaalset kohtlemist kollektiivi raamides, sallimata mingit šablooni või trafaretti. Makarenko väärtuslikke mõtteid iga kasvandiku isikliku omapära arvestamisest ja sellest, kuidas kasvatust kollektiivis meisterlikult kooskõlastada kasvandiku individuaalse kohtlemisega, leiab lugeja artiklis «Individuaalse mõjustamise pedagoogika», mis on paigutatud sellesse valimikku.

Vastavalt oma «perspektiivjoonte süsteemile» tõstab A. S. Makarenko esile «kollektiivi liikumise seaduse».

Kollektiivil peab alati olema üks või mitu ülesannet, mille saavutamine nõuab pingutusi. Gorki-nimelise koloonia elus oli ajajärk, kus väga palju juba oli saavutatud, majandus toredasti korraldatud, ja Anton Semjonovitš tunnetas teravasti, et kollektiivi liikumine peatus, et tema ees polnud uusi suuri ülesandeid, mille tagajärjel kogu kollektiiv hakkas tundma mingit rahuldamatust. Pärast seda seati suur julge

ülesanne — «vallutada Kurjaž», ja kogu kollektiiv hakkas uuesti elama täit elu.

Peene psühholoogina omistab Makarenko kollektiivis suure tähtsuse mängule. «Lapse-eas on mäng normaaltegevus ja laps peab alati mängima, isegi siis, kui ta teeb tõsist tööd. Lapsel on tung mängida, ja seda tuleb rahuldada. Talle ei tule mitte üksnes anda aega mängimiseks, vaid kogu ta elu tuleb mänguga läbi immutada,» ütleb Makarenko oma kõnes 1938. a. (vt. artikkel «Minu kogemustest»). See kollektiivi elu mängukülg leidis oma kõige ilmekama väljenduse kollektiivi esteetikas ja sümboolikas (signaalid, raportid, eraldusmärgid jne.) ja kollektiivi kogu struktuuris.

Makarenko pedagoogilise süsteemi teiseks peajooneks on kasvatus töö kaudu. «Loenguis lastevanemaile» näitab ta, et «õiget nõukogulikku kasvatust ei saa kujutella teisiti kui töökasvatusena... Kasvatuses peab töö olema üheks kõige põhilisemaks elemendiks».

Makarenko arvab õigesti, et tööarmastust ja võimet töötada tuleb kasvatada süstemaatiliselt. Nõukogude riigis peab töö olema loovaks, rõõmsaks, teadlikuks tegevuseks, isiksuse ja talendi avaldumise põhivormiks. Töö, omades suurt ühiskondlikku tähtsust, etendab määratu suurt osa inimese isiklikus elus, olles tihedasti seotud vaimse, kõlbelise, esteetilise ja füüsilise kasvatusega ja andes inimesele usku oma jõududesse, suurt rahuldust ja isikliku õnne tunnet.

A. S. Makarenko kasvandike tootev töö etendas Gorkinimelises koloonias suurt osa ja jõudis haripunktini Dzeržinski-nimelises kommuunis. Siin näitas Makarenko tegelikult, et vanemate laste tootvat tööd tehniliselt kõrgetasemelistes tehastes on võimalik ühendada õpetusega koolis, mis annab täieliku keskhariduse. Nagu juba mainisime A. S. Makarenko biograafias, valmistasid Dzeržinski-nimelise kommuuni kasvandikud fotoaparaate firma «FED» ja elektripuure. Foto-

aparaatide valmistamine, kus üksikud detailid nõudsid kuni 0,001 millimeetrist täpsust, kasvatas täpsust, korralikkust ja hoolikust töös.

Oma väljendustes töökasvatuse kohta («Pedagoogilises poeemis», «Lippudes tornidel», «Raamatus lastevanemaile», «Loenguis lastevanemaile» ja mõningates artiklites) annab Anton Semjonovitš palju väärtuslikke metoodilisi näpunäiteid. Laste tootvas töös tuleb pöörata erilist tähelepanu orienteerumisoskuse arendamisele, töö planeerimisele, aja, tööriistade ja materjalide kokkuhoiule, töö kvaliteedile. Töökasvatuse protsessis on suur tähtsus tööde mitmekesisusel, oskusel ühelt töölt teisele ümber lülituda ja samal ajal oskusel teha lõpuni isegi tüütavaks muutunud töö.

Väga väärtuslikuks ja peeneks Makarenko metoodiliseks näpunäiteks on tema nõuanne anda koduse kasvatuse tingimustes isegi nooremaile lastele mitte ühekordseid töökäsundeid, vaid pikemaajalisi ülesandeid, kuudeks ja isegi aastateks, et lapsed kauemat aega kannaksid vastutust nendele antud töö (näit. puhtuse hoidmine toas, peenarde korrashoid koduaias jne.) eest.

Makarenko süsteemi kolmandaks aluseks on distsipliini, kohuse- ja autunde kasvatamine.

Makarenko alustas oma pedagoogilisi katsetusi 1920. a., mil «vabakasvatuse» ideede mõju oli alles kaunis tugev. Julge, originaalse mõtlejana pedagoogika valdkonnas astus Makarenko otsekohe oma tegevuse algul teravalt välja «vabakasvatuse» teooria vastu, jõuetult sentimentaalse või vaimustatult romantilise kummardumise vastu lapse mingi «täiusliku» loomuse ees. Ta naerab välja manilovlikud[1] pedagoogid, kes heldinult kordasid, et «lapsed on elu õied», sest et nad ainult imetlesid neid õisi, aietasid ja ohkasid.

[1] Manilov — tegelane N. V. Gogoli teoses „Surnud hinged", jõuetu unistaja prototüüp. (Eestikeelse väljaande toimetaja.)

Makarenko õiglase arvamuse kohaselt soodustas säärane suhtumine lastesse nendes härraslikkuse, laiskuse, kapriiside ja egoismi arengut.

Vastukaaluks nendele pedagoogidele nõuab Makarenko, et lastele — «elu õitele» — lähenetaks selle arvestusega, milline vili võib areneda nendest õitest. Makarenko nõuab, et pedagoog oma suhtumises lastesse käiks seltsimees Stalini näpunäite järgi: «Inimesi on tarvis hoolikalt ja tähelepanelikult kasvatada, nagu aednik kasvatab armastatud viljapuud». Kuid see tähendab, ütleb edasi Makarenko oma «Raamatus lastevanemaile», et õite kallale ei maksa tormata paljalt ohete ja suudlustega: «Võtke kätte labidas, käärid, kastekann, muretsege redel, ja kui teie aeda ilmuvad kahjurid, võtke pariisi rohelist. Ärge kartke, pritsige natukene, las ka õitel on pisut ebameeldiv».

Makarenko on laste kindla juhtimise, nende aktiivse mõjustamise, aruka nõudlikkuse ja tarbe korral isegi valjuse pooldaja. Need tema vaated tulenevad «nõudlikust armastusest laste vastu» — printsiip, millest rääkisime eespool.

Distsipliini probleemil on tähtis koht Makarenko pedagoogilises süsteemis. Selle probleemi mõistmisse tõi ta palju uut (vt. sellesse valimikku paigutatud artiklid: «Distsipliin, režiim, karistused, ergutused» ja «Tahe, mehisus, sihikindlus», aga ka «Loengud lastevanemaile», eriti loeng, mis spetsiaalselt käsitleb distsipliiniküsimusi).

Vastukaaluks tavalisele endisele arusaamale distsipliinist kui paljast kasvatusvahendist väidab Makarenko, et distsipliin pole niipalju kasvatuse vahend kui selle tulemus; on tarvis pedagoogi suuri jõupingutusi, enne kui see tulemus saavutatakse.

Traditsioonilises pedagoogikas on välja kujunenud piiratud arusaamine distsipliinist kui vaid kuulekuse distsipliinist. Distsipliini määratleti ainult kui vastumõju millelegi nega-

tiivsele: «Ära vallatle!», «Ära laiskle!», «Ära jää hiljaks!» jne. Nõnda mõistetud distsipliinil on mingi passiivne iseloom. Makarenko vastandab sellele käsitlusele oma aktiivse distsipliini, «võitluse ja võidu distsipliini» nõude. Distsiplineeritud ei ole mitte niivõrd see, kes ei jää hiljaks, täidab normi, on töös täpne ja korralik, kuivõrd inimene, kes loovalt suhtub töösse, ilmutab suurt initsiatiivi, täidab kaks-kolm normi. See arusaam distsipliinist taotleb loidusest ja mugavusest vabanemist, uusi saavutusi ja kõrget organiseeritust. «Nõukogulikus ühiskonnas;» ütleb Makarenko, «on meil õigus nimetada distsiplineeritud inimeseks ainult seda, kes alati igasuguseis olukordades oskab valida õige käitumise, mis on kõige kasulikum ühiskonnale, ja evib kindlust jätkata niisugust käitumist lõpuni, hoolimata ükskõik milliseist raskustest ja ebameeldivustest» («Loengud lastevanemaile»).

Tõstes esile uue arusaama distsipliinist kui «võitluse ja võidu distsipliinist» seob Makarenko selle küsimuse tihedasti tahte, mehisuse ja kindla karakteri kasvatamisega. «Meie kooliõpilastel on mõnikord küll korra distsipliini, kuid pole võitluse ja võidu distsipliini», kirjutab Anton Semjonovitš oma viimses artiklis «Tahe, mehisus, sihikindlus». Makarenko nägi ette juba 30-ndate aastate algul, et meil tuleb võidelda vaenlastega, ja kriipsutas alla distsipliinikasvatamise määratu suurt tähtsust selle võitluse seisukohalt: «Meie riik vajab distsipliini sellepärast, et meil on käsil ülemaailmse tähtsusega sangarlik töö, sellepärast, et oleme ümbritsetud vaenlastest, et meil tuleb võidelda, tingimata tuleb. Me peame välja tulema karastatud inimestena, kes teavad, kuidas on tarvis kalliks pidada distsipliini», on kirjutanud Makarenko 1932. a. oma avaldamata romaanis «FD-I».

Artiklis «Tahe, mehisus, sihikindlus» märgib Makarenko teravmeelselt ja psühholoogiliselt sügavasti, et kool oskab vahest küll võidelda desorganisaatoritega, kuid «säärased laialt

levinud iseloomutüübid, nagu «unimütsid», «paipoisid», «ahnepätsid», «pugejad», «tohmanid», «ammuli sui vahtijad», edvistajad, parasiidid, misantroobid, unistajad ja tuupurid, jäävad meie pedagoogilisest hoolitsusest kõrvale . . . Tegelikult aga kasvavad sageli just need iseloomud kahjulikeks inimesteks . . .»

Neil aastail, mil paljud pedagoogid, olles alles «vabakasvatuse» teooria mõju all, vaidlesid karistuste vastu, asetas Makarenko julgesti küsimuse karistuste välditamatusest, deklareerides, et tema ei saa aru, kuidas saab kasvatada ilma karistusteta. Kaunis laialt levinenud lausele «Karistus kasvatab orje» seab ta vastu teise: «Karistamatus kasvatab huligaani». Anton Semjonovitši mõtted karistustest ja ergutustest, mida ta väljendas artiklis «Distsipliin, režiim, karistused, ergutused», on nõukogulikule õpetajale mitmeti kasulikud. Ta ise oskas karistusi määrata suure pedagoogilise taktiga ja nende mõju psühholoogiliselt ette arvestada. Süüdlased võtsid neid karistusi alati kui midagi tingimata ärateenitut. Pidades karistust kasvatusprotsessis mõõdapääsmatuks, ei muutnud Makarenko ometi karistust distsipliini saavutamise peamiseks vahendiks. Ta soovitab nii karistusi kui ka ergutusi rakendada võimalikult harva.

«Vabakasvatuse» teooria järglased ja mõningate reformaatorlike pedagoogiliste voolude (näit. pragmatistliku pedagoogika) autorid nihutasid kasvatuse ja õpetuse juhtiva printsiibina esile lapse huvi. «Tuleb lähtuda lapse huvidest», «tuleb pidada silmas lapse huvisid» — need loosungid vilksatasid kaunis sageli XX s. alguse pedagoogilistes teooriates. Makarenko juhib täiesti õigesti tähelepanu nende printsiipide kõlbmatusele ja seab nendele vastu kohuseidee. «Meie nõuame kodanikult, et ta oma elu igal hetkel oleks valmis täitma oma kohust, ootamata korraldust või käsku, et ta eviks initsiatiivi ja loovat tahet ».

Lähedases seoses selle kohuseideega tõstis Makarenko esile autunde.

Sel ajajärgul (kahekümnendad aastad), mil Makarenko teostas oma pedagoogilisi katseid, astus tema vastu välja terve rida pedagooge, kellel esines moonutusi kasvatuse teoorias ja praktikas. Eriti süüdistasid nad Anton Semjonovitši selles, et tema oma kasvatussüsteemi aluseks on seadnud kohuse- ja auidee. Nad deklareerisid, et kohuseidee olevat tüüpiliselt kodanlik, et kasvatuse protsessis autunnet esile tõsta tähendavat käia endistes kadettide korpustes teostatud tsaariaegsete ohvitseride kasvatuse jälgedes, jms.

Makarenko astus nende hädapedagoogidega julgesti võitlusse. Artiklites «Pedagoogid kehitavad õlgu», «Kasvatuse eesmärk» jt. ironiseerib ta sageli pedagoogide-teoreetikute üle, süüdistab neid. Esimesel pilgul võib saada mulje, nagu astuks A. S. Makarenko välja pedagoogilise teaduse, pedagoogilise teooria vastu. Kuid see pole õige. Makarenko astus välja panetuse ja formalismi vastu pedagoogilises teoorias, ühelt poolt pahempoolitsejate moonutiste vastu pedagoogilises teoorias ja teiselt poolt pedoloogia vastu. Pedagooge-formaliste, pedagooge-ametnikke (eriti Ukraina Hariduse Rahvakomissariaadist) nimetas ta «pedagoogilise Olümpose» esindajaiks.

A. S. Makarenkot süüdistati selleski, et ta ei hindavat küllalt õpetust ja kooli, et ta ei puudutavat õpetuse ja hariduse sisu, organisatsiooni ja meetodite küsimusi ei oma ilukirjanduslik-pedagoogilistes teostes ega ka pedagoogilistes artiklites.

Need süüdistused on muidugi väärad. Niihästi Gorki-nimelises koloonias kui ka Dzeržinski-nimelises kommuunis olid organiseeritud koolid. Kommunaarid said keskhariduse, seejuures nii põhjaliku, et sooritasid vastuvõtueksamid Harkovi kõrgematesse koolidesse paremini kui teiste keskkoolide ja töölisfakulteetide kasvandikud. Anton Semjonovitš ise ergutas kõi-

giti oma kasvandike püüdu kõrgema hariduse poole (piisab sellest, kui lugeda läbi need «Pedagoogilise poeemi» leheküljed, kus räägitakse, millise visadusega valmistusid gorkilased töölisfakulteeti astuma). Gorki-nimelise koloonia ja Dzeržinski-nimelise kommuuni koolide õpetajate valikule omistas Anton Semjonovitš palju tähelepanu. Kooli tähtsuse kohta ütles Makarenko järgmist:

«. . . ma arvan, et meie nõukogulik riiklik kool peab omama tähtsamat, hiilgavamat ja suursugusemat kohta meie elus. Selles olen sügavasti veendunud ja räägin sellest alati.»

Oma teises esinemises natuke aega enne oma surma (9. märtsil 1939. a., vt. «Minu pedagoogilised vaated») Anton Semjonovitš, vastates süüdistustele kooli ignoreerimises, ütleb, et ta keskendas oma tähelepanu vähe läbitöötatud kasvatusküsimustele ja eriti kasvatusele perekonnas. «Koolist ma ei kirjuta. Kes saab mind kohustada kirjutama kõikidele teemadele? Ja üldse on kirjanikul soovitatav valida üks teema, mitte kakskümmend».

A. S. Makarenko keskendas kõik oma jõud, kogu oma tähelepanu meie pedagoogika kõige vähem läbitöötatud osale — kommunistliku kasvatuse metoodikale. Pärast ÜK(b)P KK määrusi kooli kohta (5. septembrist 1931. a. ja 25. augustist 1932. a.) tegi kooliõpetuse sisu, organisatsiooni ja meetodite küsimuste läbitöötamine silmapaistvaid edusamme: kasvatustöö metoodika, eriti kommunistliku moraali kasvatamise metoodika jäid aga didaktikast tunduvalt maha.

Pedagoog-novaatorina, originaalse pedagoogilise mõtlejana keskendaski A. S. Makarenko oma energia sellele nõukoguliku pedagoogika kõige vähem läbitöötatud alale.

Niisamuti nõrgalt oli kümme aastat tagasi läbi töötatud perekonna osa kasvatuses. Oma «Raamatuga lastevanemaile» rahuldas Makarenko selle küpseks saanud vajaduse. Võib ütelda, et ta oli pioneeriks sellel alal. Pärast tema teose «Raa-

mat lastevanemaile» ilmumist 1937. a. hakati küsimusi perekonnakasvatusest, perekonna osatähtsusest kasvatuses, perekonna ja kooli vahekorrast pedagoogilistel konverentsidel laialt arutama; ilmus rida raamatuid ja artikleid nende küsimuste kohta.

Nende pedagoogiliste küsimuste alal, mida Anton Semjonovitš enda jaoks valis, nimelt kasvatustöö alal, ilmutas ta imestamisväärset mitmekülgsust.

Kasvatus kollektiivis, töökasvatus, kohuse-, au- ja distsipliiniteadvuse ning -tunde kasvatus, esteetiline ja füüsiline kasvatus, perekondlik kasvatus, pedagoogilise takti ja pedagoogilise töö stiili küsimused, samuti rida muid kasvatustöö küsimusi on Anton Semjonovitši poolt originaalselt, põhjalikult ja julgesti teoreetiliselt läbi töötatud ja praktikas järele proovitud.

Ta omistas rohkesti tähelepanu esteetilisele kasvatusele. Rõivastuse puhtus, korralikkus ja lõige; liigutuste täpsus, sihikindlus ja elegantne lihtsus; sõjaväelisuse ja sümboolika elemendid; laulukoor ja orkester, teater, kino ja laiahaardeline klubitegevus; ilukirjanduse lugemine; lillede rohkus; elukonna, töö ja puhkuse, kõne ja käitumise ilu; tegude ja mõtlemise esteetika — nõnda laialt mõistis Anton Semjonovitš esteetilist kasvatust, sidudes seda tihedasti vaimse, kõlbelise ja füüsilise kasvatusega.

See esteetika avaldus Makarenko kasvandike-kommunaaride kogu välises ilmes. Kommunaare iseloomustas lohakuse täielik puudumine, liigutuste täpsus, sirge ja sihvakas rüht, kõne napisõnalisus ja sisukus.

Kõneldes sõjaväelisusest (tervitused, signaalid, raportid, sõjaväeline rivi jne.) kirjutas Makarenko: «See sõjaväelisuse traditsioon kaunistab kollektiivi, loob kollektiivile välise raamistiku, milles võib ilusasti elada ja mida seepärast tuleb taotleda ... On vaja sõjaväe-elu esteetikat, sirgust, täpsust ...

See sõjaväelisus on esteetika, ja laste ühiskonnas on ta täiesti välditamatu; eriti hea on ta selle poolest, et säilitab kollektiivi jõudu, hoiab ära ebatäpsed, kohmakad liigutused, liigutuste lõtvuse ja laialivalguvuse».

Selles sõjaväelisuses, mida, nagu näeme, Makarenko rakendas peamiselt esteetilise kasvatuse vahendina, oli palju mänguelemente, mille pedagoogilisest tähtsusest laste kollektiivi elus nii sageli räägib Makarenko.

Kõrvuti selle sõjaväelisusega, kuid sellest pisut eemal (kuigi sellega seoses), oli sõjaline ettevalmistus, mis seisnes laske- ja ratsaspordi ning sõjaasjanduse õppimises.

Füüsiline kasvatus teostus Makarenko kasvatusasutistes hügieeniliste töö- ja elutingimuste, töö, jalutuskäikude ja turismi, mängude, spordi, võimlemise ja sõjaväelise rivi teel.

Palju väärtuslikku ja originaalset andis Makarenko perekondliku kasvatuse küsimuste alal. Õigesti korraldatud perekondliku kasvatuse välditamatuks eelduseks peab ta «täisperekonna» kui kindla kollektiivi olemasolu, kus isa ja ema elavad sõpruses, kus valitsevad armastus ja vastastikune austus, kus vanemad omavad tõelist autoriteeti, kus on kindel režiim ja kus tehakse tootvat tööd.

Huvitavalt ja originaalselt on A. S. Makarenko poolt läbi töötatud pedagoogi probleem. Kasvatades uusi inimesi peab pedagoog ise olema uue inimese — sotsialistliku ühiskonna kodaniku — eeskujuks. Ta peab omama selgeid teadmisi ja pedagoogilist meisterlikkust.

Ta peab armastama lapsi, kuid olema ühteaegu nõudlik, valju, järjekindel; ta peab oskama vaadelda lapsi, omama autoriteeti. Pedagoogi ja lastevanemate autoriteedi küsimusele on Makarenko pühendanud palju huvitavaid lehekülgi. Pedagoogi välditamatuks omaduseks on orienteerumisoskus ja -jõud, sest pedagoog peab ilmutama leidlikkust ja initsiatiivi, otsustama kiiresti, kuid ühtlasi järelekaalutult, oskama

arvestada laste tundeid ja meeleolusid. See orienteerumisoskus koos nõudliku armastusega laste vastu ja pedagoogilise vaistuga loob välditamatu pedagoogilise takti.

Pedagoogil on õigus pedagoogilisele riisikole, kuna iga loov töö on seotud teatava riisikoga. Pedagoogi tööl peab olema kindel stiil, mille moodustab kindlasuunaliste, teatud printsiipidele rajatud vormide, meetodite ja võtete kogusumma.

A. S. Makarenko on peen psühholoog, kes oskab lapsi tundma õppida, vaadeldes neid töö- ja puhkuseajal, seltsimeestega suhtlemisel, mängude ajal jne. M. Gorki kirjutas, et Makarenko teab igaüht oma arvukatest kasvandikest ja määratleb igaühe iseloomu mõne sõnaga seevõrra täpselt, nagu teeks temast päevapiltliku ülesvõtte.

A. S. Makarenko pedagoogilise süsteemi tundmaõppimiseks ja tema paljude pedagoogiliste väidete täielikuks mõistmiseks soovitame kõigepealt läbi lugeda tema ilukirjanduslik-pedagoogilised teosed — «Pedagoogilise poeemi» ja «Lipud tornidel», kus lugeja leiab nende pedagoogiliste väidete konkreetse väljenduse ja kinnituse. See on soovitatav ka sellepärast, et reas Anton Semjonovitši artiklites ja ettekannetes esineb viiteid episoodidele Gorki-nimelise koloonia ja Dzeržinski-nimelise kommuuni elust, millest lugeja, kes ei tunne «Pedagoogilist poeemi» ega «Lippe tornidel», ei saa täiesti aru.

Makarenko on pedagoog-kunstnik mitte ainult sellepärast, et ta on kirjutanud silmapaistvaid ilukirjanduslikke teoseid; ta on pedagoog-kunstnik igas oma suhtumises õpilasesse, kõigi pedagoogiliste küsimuste lahendamisel. Ta ei sallinud šablooni, trafaretti, valmis retsepte; tõelise kunstnikuna lahendas ta igal üksikul juhul küsimuse loovalt.

On loomulik, et ta ka oma pedagoogilisele süsteemile

andis kõige täielikuma ja ilmekama väljenduse omapärases ilukirjanduslik-pedagoogilises vormis.

Eespool nimetatud teostes ja «Raamatus lastevanemaile» leiab lugeja Makarenko kogu pedagoogilise süsteemi tegevuses, dünaamikas. Ta näeb, kuidas see süsteem järk-järgult kujunes. Tema ees avanevad Makarenko pedagoogilised otsingud, kasvandike ja pedagoogide kujud, Anton Semjonovitši mitmesuguste võtete ja meetodite psühholoogilis-pedagoogiline analüüs.

Makarenko unistas kommunistliku kasvatuse metoodika süstemaatilisest sõnastamisest mitmes köites. Varajane surm takistas selle kavatsuse teostamist. Ta jõudis vaid anda perekondliku kasvatuse süsteemi lühikese sõnastuse väikeses, kuid väga sisurikkas ja süstemaatiliselt ülesehitatud raamatukeses «Loengud lastevanemaile» ja valmistas põhijoontes ette «Kasvatusprotsessi organiseerimise metoodika». Muude küsimuste alal esines ta üksikute artiklitega, loengutega, ettekannetega. Mõned nendest valgustavad teoreetiliselt üht või teist pedagoogilist küsimust enam või vähem täielikult, teised on kirjutatud publitsistlikus vormis, vastukajana jooksvatele sündmustele, kolmandad (ja neid on enamik) on stenogrammid, mis on trükki toimetatud alles pärast Anton Semjonovitši surma.

Käesolevaga lugejatele esitatavas valimikus on materjal paigutatud ühteaegu sisu järgi ja formaalsete tunnuste järgi (artiklid, loengud, ettekanded ja esinemised).

Valimiku esimesse ossa on koondatud seitse artiklit, mis ilmusid trükis juba Anton Semjonovitši eluajal või olid tema poolt vähemalt trükkimiseks täiesti ette valmistatud (nagu näit. artikkel «Tahe, mehisus, sihikindlus»). See rühm artikleid avab Makarenko pedagoogiliste vaadete printsipiaalsed alused, räägib kasvatuse eesmärkidest ja sisust.

Teine rühm on A. S. Makarenko loengud üksikute kommu-

nistliku kasvatuse metoodika küsimuste kohta koolis, lastekodus, töökoloonias. Nende loengute stenogrammid toimetati trükki ja osalt avaldati artiklitena (peamiselt «Utšitelskaja gazeta's») alles pärast Anton Semjonovitši surma. Igaüks nendest loengutest arutleb mõnd üksikküsimust või mitut lähedast küsimust kasvatustöö metoodika alalt («Distsipliin, režiim, karistused, ergutused», «Töökasvatusest» jne.) ja ainult esimene nendest loengutest («Kasvatuse meetodid») annab otsekui sissejuhatuse kasvatustöö metoodikasse.

Kolmas rühm on rida A. S. Makarenko kõnesid õpetajatele, üliõpilastele ja teaduslikele töötajatele, milledes selgitatakse Makarenko pedagoogilisi kogemusi ja tema pedagoogilist süsteemi tervikuna. Need kõned avaldati (stenogrammide põhjal) pärast Anton Semjonovitši surma «Utšitelskaja gazeta's» ja muudes väljaannetes. Kõnede iseloomu kohaselt on iga üksik küsimus valgustatud lühidalt, esineb rida vastuseid kõne ajal saadud sedelitele.

Iga kõne püüab haarata A. S. Makarenko kogu mitmekesist pedagoogilist kogemust võimalikult laialt ja omab pedagoogide-kuulajatega peetud seltsimehelike vestluste ilmet; need vestlused olid väga elavad tiheda isikliku kontakti olukorras kuulajatega, kuid on trükis raskesti edasiantavad. Kõnede laadi kohaselt on loomulik küsimuste teatav kordumine üksikutes kõnedes, kuid igaüks nendest täiendab oluliselt teisi. Nagu näitab selle kolmanda jao pealkirigi — «Mõningaid järeldusi pedagoogilistest kogemustest», on nende kõnede täielikuks mõistmiseks väga soovitatav lugeja eelnev tutvumine «Pedagoogilise poeemiga» ja «Lippudega tornidel».

Kõik A. S. Makarenko loengud ja kõned on selle väljaande jaoks stenogrammide põhjal uuesti redigeeritud. Seepärast esineb üksikutel vähestel juhtudel erinevusi stenogrammide varem avaldatud tekstist, milline asjaolu siiski ei muuda mõtet (veel vähem Makarenko põhimõttelisi seisukohti). Need

on kas stiililist laadi kirjanduslikud silumised või mõningate ridade vahelejätmine stenograafiliste ülestähenduste ilmse ebatäpsuse või selgusetuse tõttu (kuivõrd Anton Semjonovitš ise ei ole jõudnud stenogramme parandada); mõnikord on jäetud välja nii-öelda jooksvat laadi lauseid ja lõikeid, mis on arusaadavad suulises esinemises pärast ettekandeid mõnel pedagoogilisel konverentsil, kuid mis on paljude aastate möödumisel kaotanud tähtsuse.

Vene NFSV Pedagoogikateaduste
Akadeemia tegevliige
E. Medõnski.

I. Artiklid kasvatuse üldküsimuste kohta.

Kasvatuse eesmärk [1].

Nii imelik kui see ongi, on pedagoogilises teoorias kasvatustöö eesmärk muutunud peaaegu ununenud kategooriaks. Võib arvata, et teaduslikul pedagoogikal pole selle küsimusega midagi tegemist.

Spetsiaalsetes pedagoogilistes kirjutistes ei tohiks kõnelda ainult kasvatuse ideaalidest, nagu seda on sobiv teha filosoofilistes sõnavõttudes. Pedagoogilt-teoreetikult ei nõuta mitte ideaali probleemi, vaid selle ideaali poole viivate teede probleemi lahendust. See tähendab, et pedagoogika peab läbi töötama keerukaima küsimuse kasvatuse eesmärgist ja sellele eesmärgile lähenemise meetoditest.

Just niisamuti ei või me kõnelda ainult uue põlvkonna professionaalsest ettevalmistusest. Me peame mõtlema sellelegi, kuidas kasvatada ka niisugust käitumise tüüpi, niisuguseid iseloome, niisuguseid isiklikke omadusi, millised on väldi-tamatud Nõukogude riigile töölisklassi diktatuuri ajastul, klassideta ühiskonna rajamise momendil.

Kuidas on siis olukord meil selle probleemiga?

Revolutsiooni algul meie pedagoogilised kirjanikud ja oraatorid, võttes hoogu lääne-euroopalikel pedagoogilistel hüppelaudadel, hüppasid väga kõrgele ja «püstitasid» kergesti

[1] Artikli „Kasvatuse eesmärk" kirjutas A. S. Makarenko 1937. a. augustis ja see ilmus ajalehes „Izvestija" 28. augustil 1937. a.

säärased ideaalid, nagu «harmooniline isiksus». Pärast asendasid nad harmoonilise isiksuse «inimese-kommunistiga», hinge põhjas rahustades end asjaliku kaalutlusega, et see on «üks ja seesama». Veel aasta hiljem laiendasid nad ideaali ja kuulutasid, et peame kasvatama «võitlejat, täis initsiatiivi».

Prohvetitele, jüngritele kui ka kõrvalistele pealtvaatajatele oli algusest peale ühevõrra selge, et «ideaali»-küsimust nii abstraktselt püstitades ei õnnestu kellelgi pedagoogilist tööd kontrollida, mistõttu mainitud ideaalide kuulutamine oli täiesti ohutu.

Pedagoogiline areen muutus üha rohkem pedoloogia pärisosaks, ja 1936. aastaks jäid pedagoogidele järele kõige tähtsusetumad «territooriumid», mis ei ulatunud üle eriainete metoodikate raja.

Pedoloogia peaaegu ei varjanudki oma ükskõikset suhtumist meie eesmärkidesse. Ja millised eesmärgid oleksid võinudki tuleneda «keskkonnast ja pärilikkusest» peale pedagoogi fataalse sõrkimise bioloogiliste ja geneetiliste kapriiside jälgedes.

Pedoloogid oskasid sääraste manipulatsioonide ajal säilitada kõige preesterlikuma ilme, ja meie kuulasime neid, kõrvad kikki, isegi imestasime natuke: kust ometi inimesed võtavad säärase sügava tarkuse?

Nad õpetasid, näiteks, et «materjali paigutamise süsteem ei allu üksikutele abstraktsetele «eesmärkidele», «teemadele», «küsimustele» . . ., vaid teatud vanuses laste kasvatamisele ja õpetamisele».

Kui vanus on pedagoogika ainsaks suunavaks printsiibiks, siis, muidugi mõista, võib sõna «eesmärk» paigutada irroonilistesse «hanejalgadesse». Kuid oleme õigustatud huvi tundma: miks järsku meie maal noore põlvkonna kasvatamine muutus vanuseliste, bioloogiliste, psühholoogiliste ja muude sümpaa-

tiate mängukanniks? Miks väljendatakse säärast põlgust sihikindluse-idee enda vastu?

Nendele küsimustele võib vastata mitmeti. Võib-olla peituvad põhjused lihtsas ükskõiksuses meie elu ja meie eesmärkide suhtes. Aga kui on tegemist teadliku kavatsusega nässu ajada meie kasvatustöö, muuta see ükskõikseks ja tühjaks isiksuse dressuuriks nende võimaluste piirides, mis selles isiksuses iseendast avanevad: isiksus on suuteline lugema õppima — hüva, las õpib; tal on kalduvus sportida — ka pole halb; tal pole mingeid kalduvusi — seegi on vesi pedoloogi veskile: see on «raskesti kasvatatav» isiksus ja tema kallal võib vabalt kuraasitada.

On raske loetleda haavu, mida pedoloogia on löönud sotsialistlikule ülesehitustööle tema tähtsaimal alal — noorsoo kasvatuses. Küsimus on teooriahaigusest, ja isegi mitte teooria-, vaid teoreetikute-haigusest, keda pedoloogia on seevõrra pimestanud, et nad on kaotanud võime näha teooria tõelisi allikaid. Selles mõttes on haigusel oma ebasümpaatne laad. Selle haiguse olu ei seisne mitte pedoloogiliste teeside arvus, mis on säilinud tänaseni, mitte ainult teatud tühjuses, mis on tekkinud pedagoogilise Olümpose asemele: selle haiguse olemus seisneb meie mõtlemise enda mürgistamises. Teaduslik mõte sisaldab pedoloogilisi igandeid isegi veel siiras pedoloogiliste väidete kriitikas.

Tõbi on üsna vana. Infektsioon algas juba enne revolutsiooni eksperimentaalse pedagoogika pesades; sellele pedagoogikale oli iseloomulik lõhe lapse tundmaõppimise ja tema kasvatamise vahel. XX sajandi alguse kodanlik pedagoogika, olles osadeks käristatud paljude koolkondade ja uuendajate poolt lõpmatute kõikumistega äärmisest individualismist kuni vormitu ja steriilse biologismini, võis paista revolutsioonilise teadusena, sest ta esines kroonuliku koolidrilli ja ametliku vagatsemise vastu peetava võitluse lipu all. Kuid tundlikul kõr-

val oli juba siis põhjust seda «teadust», millel puudus kõigepealt tõeline teaduslik alus, üsna umbusklikult vastu võtta. Juba siis võis seal näha väga kahtlasi kalduvusi bioloogilistesse ekskurssidesse, mis oma olemuselt on ilmseks katseks võtta revideerimisele marksistlik käsitlus inimesest.

Eksperimentaalse pedagoogika ja hiljem pedoloogia bioloogilised tendentsid tõukavad eemale iga õpetaja-marksisti. Asjata arvatakse, et meie õpetajaskond on pedoloogiaga ära rikutud. Kui keegi ongi rikutud, siis igatahes mitte õpetajaskond.

Meie oleme ainult ühel tingimusel suutelised täitma partei üleskutset «taastada pedagoogika ja pedagoogide õigused»: kui teeme otsustavalt lõpu ükskõiksele suhtumisele meie riiklikesse ja ühiskondlikesse poliitilistesse eesmärkidesse.

Ülevenemaalisel pedagoogikateaduste-alasel nõupidamisel oli 1937. a. aprillis päevakorras eriettekanne: «Kasvatustöö metoodilised printsiibid». Mis selles ettekandes on üteldud kasvatuse eesmärkidest, kuidas nendest eesmärkidest tuleneb meetod?

Ettekanne on säärast laadi, nagu oleksid kasvatuse eesmärgid ettekandjale ja kuulajaile ammu täiesti tuttavad, nii et on tarvis kõnelda vaid nende saavutamise meetoditest, vahenditest. Ainult piduliku finaali saavutamiseks, mis muust ettekandest on otsekui mingi joonekesega eraldatud, hüüab kõneleja:

«Nende (s. o. printsiipide) aluseks on kommunistliku suunitluse printsiip, mis on kasvatuse üldiseks juhtivaks dialektiliseks printsiibiks, sest ta määrab kogu kasvatustöö sisu, meetodid ja organisatsiooni.»

Ja päris lõpus:

«See printsiip nõuab pedagoogilt parteilisust töös, poliitilist valvsust, kasvatuse eesmärkide, vahendite ja tingimuste sügavat mõistmist.»

Sääraseid finaale võis pedagoogilistes kirjutistes varemgi tähele panna. Pedagoogilt on alati nõutud täiuslikkust, meie teoreetik on alati armastanud ütelda kaks sõna: «pedagoog peab». Ent mis on teoreetiku enda kohus, kas ta ise omab «eesmärkide, vahendite ja tingimuste sügavat mõistmist»? Võib olla, et omab, kuid miks hoiab teoreetik säärasel juhul oma küünla vaka all, miks ta ei ava oma teadmiste sügavusi kuulajaile? Miks ta ainult mõnikord «eesriide langedes» deklameerib midagi eesmärkidest ja tingimustest, miks ettekandes endas ei ole näha ega tunda neid eesmärke? Ja, lõppeks, kuikaua meie teoreetik libiseb asjust üle üldtuntud väitega, et meie kasvatus peab olema kommunistlik?

Kui ma oma raamatus «Pedagoogiline poeem» protesteerisin meie pedagoogilise teaduse nõrkuse vastu, süüdistati mind igal ristteel lugupidamatuses teooria vastu, süüdistati diletantismis, teaduse eitamises, hoolimatuses kultuuripärandi suhtes.

Kuid nüüd on minu ees kasvatuse meetodite kohta käiv eriettekanne, mis peeti teaduslikul erinõupidamisel. Ettekandes ei mainita ainsagi õpetlase nime, pole viidet ühelegi teaduslikule väitele, pole katset rakendada mingit teaduslikku loogikat. Oma olemuselt on see ettekanne tavaline kodune arutelu, keskpärane leem elutarkusest ja vagadest soovidest. Ainult mõnes kohas paistavad välja tuntud saksa pedagoogi Herbarti kõrvad, kes muide oli au sees ka tsaariaegses ametlikus pedagoogikas kui nõndanimetatud «kasvatava õpetuse» autor.

Kõne all oleva ettekande alguses üteldakse, et vaatamata paranemisele on meil ka puudusi. Puudused on järgmised:

a) pedagoogi kasvatustöö korralduses ei ole usaldatavat süsteemi ega järjekindlust;

b) kasvatustöö on juhuslik ja toimub peamiselt seoses õpilaste üksikute korrarikkumistega;

c) kasvatustöö korralduses on märgata kasvatuse isoleeritud olekut;

d) kasvatuse, õpetuse ja laste juhtimise vahel puudub kooskõla;

e) esineb hoolimatu kohtlemise juhtumeid.

Need puudused, nagu võiks ütelda tagasihoidlikult, omandavad üsna ilmeka kuju, kui nendele juurde lisada veel üks: selgusetus, millises suunas, milliste eesmärkide nimel toimub see kasvatustöö, millel pole süsteemi ega järjekindlust, mis on juhuslik, mida ilustavad mitmesugused «kooskõla puudused» ja «hoolimatud kohtlemised».

Autor möönab, et «kasvatustöö on oma olemuselt ärahoidev tegevus ja seisneb võitluses õpilaste negatiivsete käitumisviisidega», s. o. teostub tegelikult üks väikekodanliku vabakasvatuse teooria teesidest. «Pedagoogide kasvatuslik tegevus algab säärastel juhtudel alles pärast seda, kui õpilased on teostanud korrarikkumise».

Järelikult võime vaid kadestada neid lapsi, kes on rikkunud korda. Neid ikkagi kasvatatakse. Autor nagu ei kahtlekski, et neid kasvatatakse õigesti. Tahaksin teada, kuidas neid kasvatatakse, millistest eesmärkidest juhindutakse nende kasvatamisel. Mis puutub lastesse, kes korda ei riku, siis nende kasvatus «toimub» teadmata kuidas.

Pühendanud kolm veerandit ettekandest puudustele, siirdub ettekandja oma positiivse *credo* juurde. Sellel on väga vooruslik ilme:

«Lapsi kasvatada — tähendab nendele positiivseid omadusi (ausust, tõearmastust, kohusetruudust, vastutustunnet, distsiplineeritust, armastust õppetöö vastu, sotsialistlikku suhtumist töösse, nõukogulikku patriotismi jm.) külge pookida ja sellel alusel ravida nende juures esinevaid puudusi».

Selles armsas «teaduslikus» loetelus vaimustab mind kõik: kõige enam meeldib mulle «jm.». Kuna selle «positiivse oma-

duse» ees seisab «nõukogulik patriotism», siis võib loota, et ka «jm.» pole paha. Milline mõistete peensus: ühel pool ausus, teisel pool kohusetruudus, ja nende vahele on paigutatud voorustega — otsekui vatiga — ümbritsetud «tõearmastus». Silmapaistvalt meeldiv pilt! Milline lugeja ei härduks, kui kuuleb, et ka armastust, esialgu muidugi armastust õppetöö vastu, pole unustatud. Ja vaadake, millise püüdlikkusega on välja kirjutatud sõna «distsiplineeritus»! Ja seda muidugi tõsiselt, sest selle ees seisab «vastutustunne».

Kuid see on vaid deklaratsioon. Aga vaadakem ka argipäeva-tööd.

Võtame «konsultatsioonide» eriosa ajakirjas «Kommunistitšeskoe vospitanie» («Kommunistlik Kasvatus») number 3 möödunud (s. o. 1936-ndast. — Toimetus.) aastast.

Vastus seltsimees Nemtšenkole:

«Kui tuleb lapse või noorukiga vestelda kooli sisekorra reeglite pärast, mida ta on rikkunud, või lubamatu teo pärast, mida ta on korda saatnud, siis on tarvis vestelda rahulikus, ühetasases toonis. Laps peab tundma, et õpetaja isegi karistust rakendades ei tee seda mitte viha pärast, ei näe selles kättemaksuakti, vaid ainult kohustust, mida õpetaja täidab lapse huvides».

Milline sihiasetus suunab säärast nõuannet? Miks õpetaja peab esinema kiretu mentorina, kes ühetasase häälega jagab õpetusi? Kellele poleks teada, et just niisugused õpetajad, kellel midagi pole hinge taga peale «kohustuse», kutsuvad laste juures esile vastumeelsust ja nende «ühetasane hääl» jätab kõige eemaletõukavama mulje? Milliseid isiksuse positiivseid omadusi peab kasvatama soovitatud kiretus?

Veel huvitavam on vastus sm. Pozdnjakovile. Selles kirjeldatakse kaunis õrnades värvides juhtumit, mil õpetaja avastas varga, kes oli seltsimehelt varastanud kolm rubla. Õpetaja ei ütelnud kellelegi oma avastusest, vaid rääkis var-

gaga nelja silma all. «Ükski klassi õpilastest ei saanudki teada, kes varastas, nende hulgas ka tütarlaps mitte, kellelt varastati raha». «Konsultatsiooni» sõnade järgi hakkas õpilane, kes selle süüteo oli korda saatnud, sellest ajast peale usinamini õppima ja eeskujulikult distsipliini pidama.

Konsultant satub vaimustusse:

«Teie lähenesite temale peenetundeliselt, ei hakanud teda häbistama kogu klassi ees, ei ütelnud tema isale, ja poiss hindas seda peenetundelisust ... Teie klassi õpilasi polnud ju vajagi kasvatada raha varastanud poisi süüteo najal, sellele poisile aga teie oleksite löönud raske sisemise haava».

See «jõululugu» on väärt, et temal peatuda ja välja selgitada, kui pikk on vahemaa sealt kommunistliku kasvatuseni. Kõigepealt märgime ära, et niisugune «peenetundeline» meisterlikkus on võimalik igas kodanlikus koolis, selles pole midagi printsipiaalselt meielikku. See on tavaline lämbe moraliseerimise juhtum, kus kasvataja ja kasvandik seisavad *tête-a-tête*. Konsultant on veendunud, et siin leidis aset kasvatuse positiivne akt. Võib olla, kuid millise kasvatuse!

Vaadelgem lähemalt poissi, kelle süütegu varjati kollektiivi eest. Konsultandi arvates on üsna suur tähtsus sellel asjaolul, et poiss «hindas seda peenetundelisust». Kas nii? Poiss jäi teadlikuks oma sõltumatusest kollektiivi avaliku arvamuse suhtes; tema jaoks oli otsustav õpetaja kristlik kõikandestavus. Ta ei elanud läbi oma vastutust kollektiivi ees, tema moraal hakkab kujunema enda ja õpetaja vaheliste individuaalsete arvestuste kujul. See pole meie moraal. Oma elus kohtab see poiss väga paljusid inimesi. Kas siis tõesti juhuslikud kombinatsioonid nende vaadetega aitavad üles ehitada tema kõlbelist isiksust. Aga kui ta kohtub trotskistiga, siis millised vastupanuviisid on temal välja töötatud niisuguse kohtumise puhuks? Üksildase teadvuse moraal — see on pari-

mal juhul «hea» inimese moraal, enamasti aga on see kahekeelse moraal.

Kuid asi ei seisne ainult poisis. On olemas ka klass, s. o. kollektiiv, kelle üks liige saatis korda varguse. Konsultandi arvates «klassi õpilasi polnud vaja kasvatada poisi süüteo najal». Imelik, miks polnud vaja?

Kollektiivis toimus vargus ja kasvataja peab võimalikuks tulla toime ilma avaliku arvamuse mobiliseerimiseta selle puhul. Ta lubab klassil mõtelda midatahes, kahtlustada varguses kedatahes, lõppude lõpuks kasvatab ta klassis täielikku ükskõiksust sääraste juhtude suhtes; tekib küsimus, kust saavad meie inimesed kogemusi võitluseks kollektiivi vaenlastega, kust nad võtavad kire ja valvsuse kogemusi, kuidas kollektiiv õpib kontrollima üksikisikut?

Kui õpetaja oleks andnud vargusjuhtumi kollektiivi arutada, ma paneksin ette veel rohkemgi — kollektiivi otsustada, siis oleks iga õpilane olnud seatud paratamatuse ette võtta aktiivselt osa ühiskondlikust võitlusest, siis oleks õpetaja saanud võimaluse klassi ees lahti rullida teatud moraalset pilti, anda lastele ka õige käitumise positiivseid kavandeid. Ja iga õpilane, kes elab läbi otsustamise ja hukkamõistu emotsioone, oleks seega kaasa haaratud kõlbelise elu kogemustesse. Ainult niisuguses kollektiivses instrumenteeringus on võimalik tõeline kommunistlik kasvatus. Ainult niisugusel juhul tunnevad kogu kollektiiv ja iga üksik õpilane kollektiivi jõudu, veenduvad tema õigsuses, on uhked oma distsipliinile ja oma aule. On iseendast mõistetav, et säärase operatsiooni läbiviimine nõuab kasvatajalt suurt taktitunnet ja suurt meisterlikkust.

Isegi kõige pealiskaudsema analüüsi puhul võime igal sammul veenduda, et meie pedagoogiline liikumine üksikul juhul ei toimu mitte kommunistliku isiksuse suunas, vaid kaldub kuhugi kõrvale. Seepärast peame olema isiksuse, uue inimese isiklike detailide kujundamisel ülimal määral tähelepanelikud

ja omama head poliitilist valvsust. See poliitiline valvsus on meie pedagoogilise kvalifikatsiooni esimeseks tunnuseks.

Peale selle peame alati meeles pidama veel üht erakordselt tähtsat asjaolu. Kui terviklikuna inimene abstraktselt võetuna meile ka ei paistaks, on ometi inimesed kasvatuse jaoks väga mitmekesiseks materjaliks, ja meie poolt väljalastav «produkt» on samuti mitmekesine. Isiksuse üldised ja individuaalsed omadused moodustavad meie projektis väga keerukaid sõlmi.

Kõige hädaohtlikumaks momendiks on hirm selle keerukuse ja mitmekesisuse ees. See hirm võib väljenduda kahel kujul: esimene seisneb püüdes pügada kõiki ühe numbriga, suruda inimene standardsesse šablooni, kasvatada kitsas inimtüüpide seeria. Hirmu teine vorm on passiivne järgimine igale indiviidile, lootusetu katse tulla toime kasvandike miljonilise massiga, killustatult jännates iga inimesega eraldi. See on «individuaalse» kohtlemise hüpertroofia.

Ei üks ega teine hirm ole nõukoguliku päritoluga, ja pedagoogika, mida suunavad need hirmud, pole meie pedagoogika: esimesel juhul läheneb ta vanadele kroonu normidele, teisel juhul — pedoloogiale.

Meie ajastule ja meie revolutsioonile võib olla väärseks organisatsiooniliseks ülesandeks ainult niisuguse meetodi loomine, mis, olles ühine ja ühtne, samal ajal annab igale üksikule isikule võimaluse arendada oma iseärasusi, säilitada oma individuaalsust. Säärane ülesanne oleks pedagoogikale absoluutselt üle jõu käiv, kui mitte marksism poleks ammu lahendanud üksikisiku ja kollektiivi probleemi.

On täiesti ilmne, et asudes meie pedagoogilise eriülesande lahendamisele, ei tule meil asja võtta liiga keerukalt. On tarvis vaid hästi mõista uue inimese asendit uues ühiskonnas. Sotsialistlik ühiskond on rajatud kollektiivsuse print-

siibile. Selles ühiskonnas ei tohi olla muust eraldatud üksikisikut, ei vistrikuna esiletikkuvana ega maantee tolmuks peenendatuna, vaid on sotsialistliku kollektiivi liikmed.

Nõukogude Liidus ei saa olla üksikisikut väljaspool kollektiivi, mispärast ei saa olla eraldatud isiklikku saatust ega isiklikku teed ja õnne, mis käiksid vastu kollektiivi saatusele ja õnnele.

Sotsialistlikus ühiskonnas on palju niisuguseid kollektiive: lai nõukogulik avalikkus just koosnebki säärastest kollektiividest, kuid see ei tähenda sugugi, et pedagoogid vabanevad kohustusest otsida ja leida oma töös täiuslikke kollektiivseid vorme. Kasvatustöö objektiks peab muutuma enne kõike kool-kollektiiv, nõukoguliku lasteühiskonna algrakuke. Üksikisikut kasvatades peame mõtlema kogu kollektiivi kasvatamisele. Tegelikkuses lahenevad need kaks ülesannet ainult üheskoos ja ühise võttega. Igal hetkel, mil mõjustame üksikisikut, peame ühtlasi tingimata mõjustama ka kollektiivi. Ja ümberpöördult, iga meie kokkupuude kollektiiviga kasvatab tingimata ka igat üksikisikut, kes kuulub sinna kollektiivi.

Need väited oma olemuses on üldtuntud. Kuid meie kirjanduses ei järgnenud neile kollektiivi-probleemi täpset uurimust. Kollektiivi kohta on tarvis eriuurimust.

Kollektiivil, mis peab olema meie kasvatuse esimeseks eesmärgiks, peavad olema täiesti kindlad omadused, mis järgnevad ilmselt tema sotsialistlikust loomusest. Lühikeses artiklis pole võib-olla võimalik loetleda kõiki neid omadusi; juhin tähelepanu vaid tähtsamatele.

A. Kollektiiv ei ühenda inimesi mitte ainult ühise eesmärgi ja ühise tööga, vaid ka selle töö ühise korraldusega. Siin ei ole ühiseks eesmärgiks eri eesmärkide juhuslik ühtelangemine — nagu trammivagunis või teatris, vaid just kogu kollektiivi eesmärk. Ühise ja isikliku eesmärgi suhe pole meil vastandite suhe, vaid ainult ühise (tähendab ka minu) suhe

isiklikuga, milline, olles ainult minu oma, liitub teatud viisil üldisega.

Üksikõpilase iga tegu, iga tema edu või ebaedu tuleb hinnata nagu ebaedu ühise ürituse foonil või nagu edu ühises ürituses. Iga koolipäev, iga kollektiivi liikumine peab olema otse läbi imbunud säärasest pedagoogilisest loogikast.

B. Kollektiiv on osa nõukogulikust ühiskonnast, mis on orgaaniliselt seotud kõigi teiste kollektiividega. Temal lasub esimene vastutus ühiskonna ees, tema kannab endal esimest kohustust kogu maa ees, ainult kollektiivi kaudu kuulub iga tema liige ühiskonda. Sellest järgneb nõukoguliku distsipliini idee. Säärasel juhul muutuvad kollektiivi huvid ning kohuse ja au mõisted igale õpilasele arusaadavateks. Ainult niisuguse instrumenteeringu puhul on võimalik isiklike ja ühiste huvide harmoonia kasvatamine, autunde kasvatamine, mis mingil määral ei meenuta upsaka rõhuja vana kõrkust.

C. Kollektiivi eesmärkide, kollektiivi ühise töö, kohuse ja au saavutamine ei või muutuda üksikute inimeste juhuslike kapriiside mänguks. Kollektiiv ei ole mass. Kollektiiv on sotsiaalne organism, järelikult on tal valitsemise ja koordineerimise organid, millised on volitatud esimeses järjekorras esindama kollektiivi ja ühiskonna huvisid.

Kogemus kollektiivse elu alal ei seisne mitte ainult teiste inimeste naabruse kogemuses, vaid on väga hea kogemus otstarbekohaste kollektiivsete eluavalduste alal, millede hulgas on kõige silmapaistvamal kohal käsutamise, otsustamise, enamusele allumise, seltsimeeste vastastikuse alluvuse, vastutuse ja kooskõla printsiibid.

Nõukogulikus koolis avanevad õpetaja tööle heledad ja avarad perspektiivid. Õpetaja on kutsutud looma seda eeskujulikku organisatsiooni, hoidma seda, parandama, uuele õpetajate koosseisule üle andma. Õpetaja kutsumuseks ei ole

mitte lämbe moraliseerimine, vaid kollektiivi õige kasvu taktiline ja tark juhtimine.

D. Nõukogulik kollektiiv seisab töötava inimkonna ülemaailmse ühtsuse printsipiaalsel positsioonil. See pole lihtsalt inimeste olustikuline ühinemine, see on inimkonna võitlusrinde osa ülemaailmse revolutsiooni ajastul. Kõik kollektiivi eelmised omadused ei hakka helisema, kui temas ei ela meie poolt läbielatava ajaloolise võitluse paatos. Selle idee nimel tuleb ühendada ja kasvatada kõiki muid kollektiivi omadusi. Kollektiivi ees peavad alati igal sammul seisma meie võitluse kujud; ta peab alati enda ees tundma kommunistlikku parteid, mis viib ta tõelise õnne juurde.

Nendest väidetest kollektiivi kohta järgnevad ka kõik üksikisiku arengu detailid. Me peame oma koolidest välja laskma sotsialistliku ühiskonna energilisi ja ideelisi liikmeid, kes on võimelised kõikumisteta, alati, oma elu igal hetkel leidma isikliku käitumise õiget kriteeriumi, kes on võimelised samal ajal ka teistelt nõudma õiget käitumist. Meie kasvandik, kes ta ka oleks, ei või elus kunagi esineda mingi isikliku täiuse kandjana, ainult hea või ausa inimesena. Ta peab alati esinema enne kõike oma kollektiivi liikmena, ühiskonna liikmena, kes vastutab niihästi enda kui ka oma seltsimeeste käitumise eest.

Eriti tähtis on distsipliini ala, kus meie pedagoogid oleme kõige rohkem patustanud. Siiamaani vaatame distsiplii-nile kui ühele inimese paljudest atribuutidest, mõnikord ka ainult kui meetodile, mõnikord ainult kui vormile. Sotsialistlikus ühiskonnas, vabas ükskõik millistest sealpoolsetest kõlbluse põhjendustest, ei muutu distsipliin mitte tehniliseks, vaid tingimata kõlbeliseks kategooriaks. Seepärast on meie kollektiivile täiesti võõras pidurdamise distsipliin, mis praegu mingi arusaamatuse tõttu on muutunud paljude pedagoogide kasvatustarkuse *a*-ks ja *o*-ks. Distsipliin, mis avaldub ainult keelu-

normides, on kõige halvemaks kõlbelise kasvatuse vormiks nõukogulikus koolis.

Meie kooliühiskonnas peab kehtima distsipliin, mis kehtib meie parteis ja kogu meie ühiskonnas, edasiliikumise distsipliin, raskuste, eriti inimestes peituvate raskuste ületamise distsipliin.

Ajalehe artiklis on raske esitada isiksuse kasvatamise detailset pilti, selleks on vaja eriuurimust. On ilmne, et meie ühiskond ja meie revolutsioon annavad niisugusele uurimusele kõige ammendavamat materjali. Meie pedagoogika jõuab tingimata ja kiiresti eesmärkide formuleeringule, nii pea kui eesmärgi suhtes loobuda pedoloogidelt omandatud inertsusest.

Meie praktikas, meie õpetajate armee igapäevases tegevuses astub sihikindluse idee juba nüüd aktiivselt esile, hoolimata kõigist pedoloogilistest iganditest. Iga hea, iga aus õpetaja näeb enda ees suurt poliitilist eesmärki — kasvatada kodanikku — ja võitleb visalt selle eesmärgi saavutamise eest. Ainult sellega on seletatav tõeline ülemaailmne edu meie ühiskondlikus kasvatustöös, mis on loonud meie noorte nii suurepärase põlvkonna.

Seda vajalikum oleks ka teoreetilisel mõttel võtta osa sellest edust.

Pedagoogid kehitavad õlgu [1].

Pedagoogid on kõige austatavamad töötajad meie Liidus. Pedagoogide ülesanne on kõige auväärsem — luua inimkaadrid meie elu kõikide alade jaoks. Me võime oma pedagoogika, nõukoguliku pedagoogika üle olla juba uhked.

---

[1] Artikkel „Pedagoogid kehitavad õlgu" on kirjutatud 1932. a. Dzeržinski-nimelise kommuuni viie aasta juubeliks ja ilmus trükituna kommuuni juubelialbumis „Teine sünd" (Harkov, 1932). Album ilmus ametliku väljaandena väikese tiraažiga ega läinud müügile. Seepärast pole see artikkel lugejate laiemale hulgale tuttav.

Ometi on kehitanud meie kommuuni töö puhul õlgu — kujutlege! — pedagoogid.

Õlgu pole kehitanud mitte kõik pedagoogid. Oo, ei. Oma rõhuvas enamikus on see julge, ergas, igast uuest algatusest huvitatud rahvas. Niisamasuguses rõhuvas enamuses on see rahvas heroiline, igal juhul teevad nad rasket ja suurt tööd, mispärast nad ei hakkaks kunagi meie hea ürituse puhul õlgu kehitama.

Õlgu on kehitanud väike klikk, üsna väike. See klikk asub Olümposel. See klikk koosneb inimestest, kes võib-olla pole kasvatanud ainustki elavat last, ka enda oma mitte, kuid kes seevastu on välja mõtelnud palju pedagoogilisi prïntsiipe.

Praktika pole võimalik teooriata, teooria pole võimalik praktikata. Kuid õlgu kehitanud pedagoogid on vaadanud olemasolevale praktikale põlguse ja hukkamõistuga, mispärast püüdsid nad arendada omaenda nii-öelda kliinilist praktikat. Teiselt poolt pidi ka põlatav pedagoogiline praktika tahestahtmata oma kogemuste ja järelduste üle kuidagiviisi teoretiseerima, nii et pidi tekkima nii-öelda partisanlik teooria.

Mitte asjata ei tulnud Partei Keskkomiteel niihästi teoreetiliselt kui ka praktiliselt hoolitseda meie ürituse eest.

Teoorias mindi meil näiteks niikaugele, et ühelt poolt eitati moraalse sfääri igasugust bioloogilist eelsoodumust, arvati, et kõik sõltub keskkonnast ja kasvatusest, ja samal ajal teiselt poolt taheti kogu inimese kasvatust rajada refleksoloogiale ja loodeti anda uut inimest üksnes tingitud reflekside tundmaõppimise alusel. Üks säärastest teoreetikutest defineerib näiteks kollektiivi järgmiselt: «Kollektiiv on rühm üksteist vastastikku mõjustavaid isikuid, kes tervikuna reageerivad ühtedele või teistele ärritustele» [1]. Igale eelarvamusteta inimesele on päevselge, et see definitsioon käib konnade, ahvide, mollus-

[1] Autor peab silmas A. Zalužnõi raamatut „Õpetus kollektiivist".

kide, polüüpide või mistahes kollektiivi, mitte aga inimeste kollektiivi kohta.

Proletaarne pedagoogiline orientatsioon on rajanud endale võitluste abil tee, on tunginud ellu vastates meie tööstuse, meie uue kultuuri elavatele nõuetele ja vajadustele.

On asutatud vabriku-tehasekoolid ja töölisfakulteedid, rohkearvulised ja mitmekesised kursused. On tegutsetud kõige kiiremas tempos, sageli ilma eriti läbitöötatud teoreetilise aluseta, käsikaudu, paljude vigadega, kuid on päästetud klassitunne ja elu elavad nõuded.

Kuid päris kasvatuse valdkonnas ei ole olnud säärast tugevat elavat voolet. Pealegi on kasvatusala nii-öelda õrnem ja tabamatum. Meie töölis-, kommunistliku noorsoo ja parteiintelligentsi hulgas on veel palju kasvatuslikke eelarvamusi, mis on hea usu peale üle võetud vanalt pedagoogiliselt teoorialt ja ümberhulkuvalt haritlaslikult mõttelt, kirjanduslikelt kujudelt ja ideaalidelt. Uue leninliku kasvatuse tee, kommunistliku kasvatuse tee on paljude vaenlastega peetava pingerikka võitluse tee. Need vaenlased on vana ideoloogia killud, kodanliku individualismi tugevad massiivid. Need vaenlased on ümbritsenud meid igal sammul, meid, uusi haridustöölisi, kes tahavad nõudeid, mis meie ajastu ja revolutsioon on meile esitanud, kehastada elavas tõelises ürituses.

Nüüd on kommuun viinud võidukalt lõpule viie aasta töö. Nüüd on tarvis kõnelda meie kasvatusliku kogemuse printsiipidest. Need ongi need printsiibid, mille puhul on kehitatud õlgu.

1927. aastal ilmusime pedagoogilise Olümpose ette oma tagasihoidliku ideaaliga kultuursest nõukogulikust töölisest. Meile vastati:

«Kultuurset töölist?... Aga kuidas? Kõige tähtsam on: kuidas?»

Me sõnastasime omad vaated pedagoogilise tehnika kohta,

mida meil oli juba õnnestunud järele proovida ühes karukolkas, eemal suurtest pedagoogilistest teedest.

«Me tahame kasvatada kultuurset nõukogulikku töötajat. Järelikult peame talle haridust andma, soovi kohaselt keskharidust; peame talle andma kvalifikatsiooni, peame teda distsiplineerima; ta peab olema poliitiliselt arenenud ja ustav töölisklassi liige, kommunistlik noor, bolševik. Me peame temas kasvatama kohusetunnet ja aumõistet; teiste sõnadega — ta peab tundma iseenda ja oma klassi väärtust ja olema uhke sellele; ta peab tundma oma kohustusi klassi ees. Ta peab oskama alluda seltsimehele ja oskama käsutada seltsimeest. Ta peab oskama olla viisakas, karm, hea ja halastamatu — sõltuvalt ta elu ja võitluse tingimustest. Ta peab olema aktiivne organisaator. Ta peab olema vastupidav ja karastatud, ta peab valitsema ennast ja mõjustama teisi; kui kollektiiv teda karistab, siis peab ta austama niihästi kollektiivi kui ka karistust. Ta peab olema rõõmus, vapper, rühikas, võimeline võitlema ja ehitama, võimeline elama ja elu armastama, ta peab olema õnnelik. Ja säärane peab ta olema mitte ainult tulevikus, vaid ka igal tänasel päeval».

Olümplased kohkusid.

«Karistus? Karistus kasvatab orja!»

«Kohustus — kodanlik kategooria!»

«Au — ohvitseri privileeg ! !»

«See pole nõukogulik kasvatus ! ! !»

See juhtus tõesti nõnda: meil on säilinud stenografeeritud aruanne.

Oleme töötanud viis aastat. Olümpose pedagoogid ei töötanud koos meiega, kuid meiega töötasid kommunaarid-dzeržinskilased. Nad tegid toole, armatuure, elektripuure, oma uut elu, uut inimest — ja peale selle tegid nad uut nõukogulikku pedagoogikat. Oma väikesel alal polnud me suutelised tegema palju ja oma väikese «kohaliku» kogemusega ei las-

tud meid pedagoogiliste ajakirjade lehekülgedele. Kuid see, mis me tegime, pole enam ajakirja lehekülg.

Dzeržinski-nimeline kommuun viimistles viie aasta jooksul oma meetodid küllaldase täpsuseni. Ainult vähesed idealismi ja individualistliku pedagoogika säilmed mürgistavad kuni siiamaani meie võitu. Kuid loodame nendegagi lähemal ajal toime tulla.

Dzeržinski-nimeline kommuun ei tunne kuristikku vaimse ja füüsilise töö vahel. Masinaehituse instituudi töölisfakulteet juhib meie kommunaare vahetult kõrgemasse tehnilisse õppeasutisse, kuid nad ei lähe sinna mitte ainult ettevalmistatud üliõpilastena — nad on ühtlasi ka kõrge kvalifikatsiooniga meistrid.

Seepärast ei tarvitse kõrgemasse tehnilisse õppeasutisse astumine olla kommunaarile ka kohuslik. Juba praegu töötab kommuuni tehases mitu instruktorit-kommunaari, kelle tee on nähtavasti tööstuse noorema juhtiva koosseisu tee. Andes kommunaarile kõrge kvalifikatsiooni, mis on seotud keskharidusega, tutvustame teda samal ajal peremehe ja organisaatori paljude ja mitmekesiste omadustega. On tarvis viibida kommunaaride üldkoosolekul, et selles veenduda. Tööstus-rahandusplaani, tehnoloogilise protsessi, varustuse, üksikute detailide töö, seadiste, ratsionaliseerimise, normide ja kalkulatsioonide kontrolli, koosseisude ja personaii kvaliteedi küsimused käivad iga päev kommunaaride eest läbi, käivad läbi mitte kui pealtvaatajate, vaid kui otsustajate eest, kes ei saa kõrvale põigelda ühegi küsimuse eest, sest vastasel korral tekiksid nende ettevõttes juba järgmisel päeval häired. Nende küsimuste otsustamine on kommunaaride jaoks enne kõike nende ühiskondliku energia rakendamise kohaks, kuid see pole isiklikust elust keelduvate inimeste energia, enesesalgajate ohver, vaid niisuguste inimeste arukas ühiskondlik

tegevus, kes saavad aru, et ühiskondlik huvi on ka isiklik huvi.

Selles üldises orientatsioonis, mida kriipsutavad alla meie ettevõtte paljud detailid, leiame kõik lähtepunktid ka meie pedagoogilise tehnika printsiipidele.

Milles seisnevad need printsiibid?

Enne kõike, jättes kõrvale kasvatustöö spetsiaalselt üksikisiku kallal, kurikuulsa «lapse» kallal, kes on pedagoogika hoolealuseks, muudame isiksuse mõjustamise keerulisemaks. Meie arvame, et üksikisiku mõju üksikisikule on liiga kitsas ja piiratud tegur. Meie seame oma kasvatuse objektiks kogu kollektiivi ja kollektiivi aadressil suuname organiseeritud pedagoogilist mõjustamist. Seejuures oleme veendunud, et kõige reaalsemaks töövormiks üksikisiku suhtes on tema hoidmine kollektiivis, säärane hoidmine, et see üksikisik arvab, et ta viibib kollektiivis omal soovil, vabatahtlikult, ja teiseks, et kollektiiv vabatahtlikult hõlmaks seda üksikisikut. Kollektiiv on üksikisiku kasvataja.

See ei tähenda sugugi, et meie, pedagoogid ja üldse kollektiivi täiskasvanud juhid, seisame kõrval ja ainult vaatleme. Just meil tuleb iga minut mobiliseerida oma mõtet ja kogemusi, oma takti ja tahet, et jõuda selgusele kollektiivi mitmekesistes avaldustes, soovides, püüdlustes ja abistada teda nõuannetega, mõjuga, arvamustega, mõnikord ka tahtega. See on tööpingutuste väga keerukas kompleks. Aga kui palju me ka ei töötaks, ei tohi me kunagi hakata pedagoogilisteks auguriteks, kes kuulutavad kasvatuse seadusi. Need seadused tulenevad Nõukogude Liidu üldisest elust, eriti meie kollektiivi elust, ja nad on iseendast seevõrra veenvad, et meil pole enam mingit võimalust nende üle targutada.

Niiviisi võib kommuuni pedagoogilist orientatsiooni üldiselt formuleerida nõnda: õige kollektiivi loomine, kollektiivi õige mõju loomine üksikisiku suhtes.

Lahendades kollektiivi elu küsimust, ei või me vaadata kollektiivile kui «üksteist vastastikku mõjustavate ja tervikuna reageerivate indiviidide rühmale». Me ei näe mitte «terviklust» ja abstraktset kollektiivi, vaid konkreetset, elavat poiste ja tüdrukute kollektiivi — töötava rahva nõukoguliku ühiskonna osa sotsialismi ülesehitamise, klassivõitluse ja klassideta ühiskonda siirdumise ajastul. Ja me näeme enne kõike, et meie laste kollektiiv kindlasti ei taha elada ettevalmistavat elu mingile tulevasele elule, ta ei taha olla ainult pedagoogiliseks nähtuseks, ta tahab olla ühiskondliku elu täisväärtuslikuks nähtuseks nagu iga muugi kollektiiv. Kollektiivi üksikliikmed ei vaata endale kui «tulevaste isiksuste algeole». Ka meile on loomulik asuda niisamasugusele vaatekohale ja pidada oma kasvandikke nõukogude vabariikide täisõiguslikeks kodanikeks. Täisõiguslike kodanikena on neil õigus võtta osa ühiskondlikust tööst — oma jõu kohaselt. Nad võtavadki sellest osa, mitte aga pedagoogilises, vaid tootvas korras, s. o. nad ei riku materjali, vaid toodavad vajalikke asju, mitte idealistlikel altruismi ja omakasupüüdmatuse kaalutlustel, vaid püüdest teenida — niihästi endale kui ka kollektiivile; ja oma töö eest kannavad nad vastutust tootmise kogu valjuse kohaselt — kannavad vastutust kõigepealt kollektiivi ees, kes on niihästi üksikliikmete kahjude kui ka kasude absorbeerijaks.

Sellest meie põhilisest vaatest laste kollektiivile tulenevad ka kõik meie meetodid. Me anname laste või noorukite kollektiivile töölisfakulteedi, tehase, insenere, tööstusmajandusplaani, töötasu, kohustused, töö ja õiguse kanda vastutust. Ja see tähendab — anname distsipliini.

Õlgu kehitavad «olümplased» võivad palju kõnelda distsipliini vajalikkusest, võivad rõõmuga vaadelda juba valmis distsipliini ja isegi härduda ta ilust, kuid nad pole üldse võimelised ilma ahastavate hüüeteta jälgima distsiplineerimise

protsessi. Dzeržinskilased aga ei näe distsipliinis endas midagi iseäralikku, nende arvates on see iga kollektiivi loomulik ja tingimata vajalik seisund. Distsipliini faktis endas ei ole nende jaoks mingit probleemi. Nad näevad ainult distsiplineerimise protsessi ja arvavad, et probleem on nimelt selles protsessis.

Kui kommunaar pole hoidnud korras tööpinki ja see on kattunud roostega, siis kommunaaride koosolek ei mõtlegi sellele, et süüdlast on vaja distsiplineerida, vaid kõik räägivad ja karjuvad:

«Sa rikkusid ära tööpingi, mõistad? Kas tead, kuipalju see maksab? Aga mis me homme peale hakkame, kui meil sinu pärast ei jätku viieteistkümnendat detaili? Küll sind siis vahitakse, — kui tore, eks?»

Ja jättes üldse puudutamata karistuse probleemi, vaid ainult kaitstes vabriku sisseseadet kui üldist kollektiivset huviobjekti, võetakse niisugune kommunaar tööpingi tagant ära ja pannakse lihtsale tööle.

See võib-olla on karm, aga see karmus on välditamatu. Ja ainult sellepärast, et kollektiiv ei keelduks säärast karmust tarvitamast, meil peaaegu ei tulegi seda rakendada.

Niisamuti ei esine kommuunis vargust peaaegu üldse, sest kõik teavad väga hästi kommuuni seadust: varastada ei tohi, varguse pärast võib poole tunni jooksul sattuda üle kommuuni parda. Kommuuni seisukohalt pole see mingi isiksuse kasvatamise probleem; see on iga kollektiivi elu probleem, muidu ei saaks kollektiiv elada. Pedagoogilised teooriad, mis tõendavad, et huligaani ei tohi välja koridori saata ega varast kommuunist välja ajada («te peate teda parandama, aga mitte välja ajama»), on kodanliku individualismi vada; see kodanlik individualism on harjunud üksikisiku draamade ja «elamustega» ega näe, kuidas selle tagajärjel hukkuvad

sajad kollektiivid, otsekui need kollektiivid ei koosnekski samadest üksikisikutest.

Dzeržinski-nimeline kommuun keelab varguse täiesti kategooriliselt, ja iga isik teab seda ega hakka ei kollektiivi ega iseenda huvidega riskima. Seepärast kommuunis peaaegu ei esinegi vargust; igal juhul ei tule meil enam varguse pärast karistada. Kui vargusjuhtum esineb uustulnuka juures, kes ei ole veel suuteline tajuma kollektiivi huve nagu iseenda omi, siis üteldakse säärasele uustulnukale: «Vaata, et see oleks viimne kord.» Aga kui vargus juhtub veel kord, tõstab kollektiiv tingimata üles tema väljaheitmise küsimuse.

See karmus on suurim humaansus, mida võib inimesele osutada. See probleem lahendatakse aritmeetilise täpsusega. Jätta varas kollektiivi — see tähendab arendada tingimata vargust, see tähendab mitmekordselt suurendada lõputuid konflikte, mis on seotud süütute seltsimeeste kahtlustamisega, see tähendab sundida kõiki kollektiivi liikmeid lukustama oma asju ja kahtlustavalt vaatama naabrile, see tähendab hävitada vabadus kollektiivis, rääkimata sellest, et see tähendab ka materiaalsete väärtuste laialikandmist.

Kuivõrd kollektiiv legaliseeritud ja sallitud varguse puhul langeb ja laostub, niivõrd tugevneb ta teisel juhul, tugevneb kollektiivi jõu ja õiguse ühestainsast ühisest läbielamisest. See poiss, kes kas või üksainus kord hääletas seltsimehe väljaheitmise poolt varguse pärast, läheb suuri vaevu ise vargile. Pöörame tähelepanu veel ühele asjaolule. Need, kelle kollektiiv enda hulgast välja heitis, elavad üle erakordselt tugeva moraalse vapustuse. Harilikult ei aja kollektiiv sõna otseses mõttes tänavale, vaid saadab kollektorisse. Ja meil on teada väga palju juhtumeid, mil säärane väljaheidetu saavutas positiivse orientatsiooni sotsiaalse normi küsimustes. Esineš juhtumeid, mil ta teistkordselt saadeti kommuuni, ja nüüd unustas ta juba täielikult oma kogemused varguses.

Kollektiivi kategoorilist nõuet ei rakendata mitte ainult varguse suhtes. Dzeržinski-nimelises kommuunis esitatakse samasugune kategooriline nõue alkoholitarvitamise ja kaardimängu suhtes. Alkoholitarvitamise eest — tingimata väljaheitmine. Ja just sellepärast kommunaarid kunagi ei joo ja suhtuvad väga sallimatult täiskasvanute joomisesse, hoolimata sellest, et kommuunis on palju 18- ja 19-aastasi kommunaare ja et enamikul neist on kaunis suured taskurahad.

Säärane distsipliin tuleneb tunnustatud paratamatusena kogu kollektiivi elu tingimustest, sellest põhiprintsiibist, et laste kollektiiv ei valmistu tulevaseks eluks, vaid juba elab. Igal üksikul distsipliini rikkumise juhul kollektiiv ainult kaitseb oma huve. See loogika on «olümplaste» arusaamisele täiesti kättesaadamatu ja kutsub nende poolt esile tugevaimat protesti. Kuid muide see loogika on rohkem suunatud üksikisiku huvide kaitsele kui mingi teine. Kaitstes end kõigis üksikisiku egoismiga kokkupuutuvates punktides, kaitseb kollektiiv seega ka iga üksikisikut ja kindlustab talle soodsaimad arengutingimused. Kollektiivi nõuded osutuvad kasvatavateks peamiselt nende suhtes, kes on osanikud neis nõuetes. Siin esineb üksikisik uues kasvatusasendis — ta pole kasvatusliku mõju objekt, vaid selle kandja, subjekt, kuid subjektiks muutub ta vaid kogu kollektiivi huve väljendades.

See on silmapaistvalt soodne pedagoogiline konjunktuur. Igat kollektiivi liiget kaitstes ootab üldine nõue samal ajal igalt liikmelt jõukohast osavõttu üldisest kollektiivsest võitlusest ja seega kasvatab temas tahet, karastatud olekut, uhkust. Juba ilma igasuguse erilise pedagoogilise instrumenteeringuta areneb kollektiivis arusaamine kollektiivi väärtusest, tema väärikusest. Just selles punktis seisneb poliitilise kasvatuse algus. Dżeržinskilaste kollektiiv tunneb end osana suurest klassilisest proletaarsest kollektiivist, olles seotud temaga igas oma liigutuses. See ongi poliitiline kasvatus, erinev poliitilisest haridusest.

Sellessamas kollektiivi väärtuse tunnetamises sisaldub ka «au ja kohustuse» mõistete algus — kategooriad, mida «olümplased» nimetasid vastavalt «ohvitserlikuks» ja «kodanlikuks privileegiks».

Meie kasvatus annab maale kvalifitseeritud, kultuurseid töölisi, kes on võimelised olema komandörideks ükskõik millisel meie töö alal, kuid on ka võimelised alluma seltsimehele. Mitte just väga ammu kirjeldasid «olümplased» koledusi, mis tulenevat meie komandörilt (salgalt, rühmalt), kes nende arvates tingimata lämmatavat initsiatiivi, tingimata tarvitavat vägivalda. Kuid meie komandör on vaid v a l i t a v a i n u j u h t, tõsi küll, suure võimu ja mõjuga, kuid seotud käsist ja jalust kõigil neil juhtudel, mil ta hakkab arendama isiklikke algatusi. Komandöride salk — see on ka kollektiiv, ja komandör on ainult selle volinik.

Initsiatiivi suhtes ei hakka kommunaarid kunagi kuulama tühja loba, kui meelitavana see ka näiks, vaid ilma liigsete sõnadeta võtavad vastu iga ettepaneku, mis näitab teed ülesseatud üldise ülesande lahendamise suunas.

Niisamuti protesteerime meie aktiivsuse kasvatamise vastu, mis on rajatud ainult «huvitavusele». On mõnus kuulata vaidlusi komandöride nõukogus, kui arutatakse mõne uustulnuka avaldist:

«Mul ei ole huvitav selles osakonnas töötada, viige mind üle mehhaanilisse.»

Säärasele lapsele vastatakse karmilt:

«Võib olla peame tellima kohale orkestri? Sind võib-olla huvitab kuulata muusikat?»

«Kus sa siis olid, kui meie ehitasime vabrikut ja kogu kuu kandsime kanderaamiga mulda? Arvad, et meil oli väga huvitav?»

«Võib olla, et sul ei ole huvitav ka käimlaid koristada?»

Uus kommunaar muide hakkab varsti aru saama, milles

seisneb asi. Ta võtab omaks «kodanliku kategooria» — kohustuse. Kollektiiv nõuab üksikisikult teatud panust üldisesse töö ja elu varasalve. Tööliskiass, suur Nõukogude riik, ei kogu isikuid mitte lepingu järgi, mitte palga ega huvi alusel. Kommunaarid suhtuvad kohustuse küsimustesse lihtsalt ja veendunult — see on proletaarlase loomulik positsioon oma klassi suhtes.

Kui see klass ja meie kollektiiv ja indiviid ise osutuvad inimeslikeks väärtusteks, milles ta ei kahtle, siis tekib proletaarse klassiau mõiste.

Meil tuleb puudutada veel üht küsimust, põletavaimat meie pedagoogilistes vaidlustes: nimelt kuidas on lood p e d a g o o g i g a? Osutub, et kõik teeb kollektiiv, aga milleks on siis pedagoog? Ja mis võib garanteerida, et kollektiiv toimib just nii, nagu on tarvis?

Küsimus on omal kohal. Dzeržinski-nimeline kommuun ütles end 1930. aastal üldse lahti kasvatajatest, kuid see ei tähenda, et meil neid ei ole. Siin räägime vaid pedagoogide kollektiivist. Meie kasvatajate kollektiiviks on õpetajad, insenerid, meistrid ja instruktorid, tšekistid, meie juhatuse liikmed ja esimeses järjekorras ning peamiselt — partei ja kommunistliku noorsooühingu rakukesed. Ning kommunaaride kasvatus saavutatakse mitte kellegi jutlustamise või moraliseerimise teel, vaid eranditult kollektiivi enda elu, töö ja püüdlustega. Selle töö ja need püüdlused määrab see, millest kollektiiv elab, s. o. meie revolutsioon, meie viisaastakud, meie võitlus majandusliku sõltumatuse eest, meie püüd teadmistele, meie töölisfakulteet, meie korrastatud, puhtaks pestud, puhastatud kommunaarne elukond, meie distsipliin, iga minut meie pingerikkast päevast, täis pingutusi, naeru, vaprust, mõtteid. Ja sellepärast — las pedagoogid kehitavad õlgu. See sport on juba veidi aegunud.

Me vaatame julgesti tulevikku. Haritud, teadev, osav,

meister-kommunaar, Nõukogude riigi teadlik «peremees», kommunistlik noor ja bolševik, organisaator ja komandör; kes oskab alluda ja käsutada, kes oskab võidelda ja ehitada, kes oskab elada ja elu armastada — see on meie tulevik, meie panus tulevastesse kaadritesse, nagu seda annab Dżeržinski-nimeline kommuun.

Aga kui meil õnnestuks veel ümber kasvatada mõningaid pedagooge, siis oleks see veel täiendav, plaani ületav võit . . .

Tahe, mehisus, sihikindlus [1].

Partei kaheksateistkümnes kongress seadis üles otsustava tähtsusega küsimusena töötajate kommunistliku kasvatuse. On rõõmustav praegu näha, et meie ühiskonnas on selle küsimuse vastu tõusnud kõige laiema huvi laine. Kommunistliku kasvatuse küsimus pole muutunud küpseks mitte üksnes meie maa poliitilise arengu seisukohalt, ta on muutunud küpseks elukondliku, iga nõukoguliku kodaniku tavalise, argipäevase enesetunde seisukohalt. Me saame väga hästi aru, et see tähtsaim küsimus on otsustav meiegi ühiskonna kõlbeliste suhete alal, tööstuse alal, meie rikkuse ja kasvu probleemide alal, meie võidu probleemide alal ülemaailmses revolutsioonis ja viimaks meie õnne ja kogu inimkonna õnne probleemide alal.

Me ei tea seda kõike mitte üksnes sellepärast, et juurdleme, nõuame, tahame. Ei, me teame seda ka sellepärast, et näeme, et kommunistlik kasvatus pole projekt, kavatsus, vaid see on juba olemasolev reaalsus. 1939. aasta nõukogulik inimene, meie päevade nõukogulikud rahvahulgad meenutavad üsna vähesel määral inimesi enne esimese imperialistliku sõja algust. Meie rahvas pole kasvanud mitte üksnes üldise

[1] Artikkel „Tahe, mehisus, sihikindlus" on kirjutatud 1939. a. ajalehe „Moskovski bolševik" jaoks. Autori eluajal ta ei ilmunud. Ilmub selles valimikus esmakordselt.

rikkuse, teadmiste, arengu poolest, valmiduse poolest töötada ja võidelda, ta on kasvanud ka kõlbeliselt ja ta kõlbeline kasv on sedavõrd suur, et juba ammu toimus meie eetiline muutumine «uueks kvaliteediks». Me kohtame oma ühiskonnas igal sammul sootuks uusi nõudeid inimesele ja sootuks uusi inimese toimimise ja käitumise norme. Igale meie maa lapsele on tuttavad paljud parimate inimeste nimed, kes on näidanud sotsialistliku heroismi, visaduse ja revolutsioonile ning parteile andumise kõige kõrgemat eeskuju. Nendest praktilise nõukoguliku eetika tippudest levivad sügavale rahva hulka kujutlus uutest käitumisseadustest ja nõuded inimese suhtes, luues meie mõtte uusi kategooriaid, uusi teemasid mõtlemiseks ja uusi traditsioone tegutsemiseks.

Nõukoguliku rahva paljumiljoniliste hulkade kommunistlik kasvatus algas revolutsiooni esimesel päeval, Lenini esimese sõnaga, esimeste lahingutega Kodusõja rinnetel. Ja pärast, 21 aasta jooksul, teostati kommunistlikku kasvatust tihtilugu märkamatul ja tähelepandamatul kujul, nagu muu seas, nagu paralleelsetes kõrvalprotsessides, kuid tegelikult siiski teadlikult ja sihikindlalt kogu sotsialistliku ülesehitustöö hiiglasliku praktika ulatuses. Sõna-sõnalt võib ütelda: meie ajaloos pole ühtki akti, ühtki sõna, ühtki fakti, mis peale oma otsese majandusliku või sõjalise või poliitilise tähtsuse ei omaks ka kasvatuslikku tähtsust, mis ei oleks panuseks uude eetikasse ega kutsuks esile uue kõlbelise kogemuse kasvu.

See kõlbeline kogemus, need juba sündinud käitumisnormid ei ole veel viidud rangesse süsteemi, ei ole veel vormistatud täpsetes teesides, terminites ja, mis kõige tähtsam, ei ole veel laienenud üldrahvalikeks traditsioonideks. Me täheldame veel üsna sageli mõnesugust võitlust vana ja uue eetika vahel; veel võib kuulda vaidlusi ja nõutuid väljendusi mõne teo mitmesuguste detailide küsimuses. Veel ei ole viimistletud ega muutunud normatiivseteks paljud juhtlaused armas-

tuse, sõpruse, armukadeduse, truuduse ja au kohta. Praegusel ajal huvitavad need detailid meie noorsugu ja ta otsib ahnelt õigeid lahendusi, sest ta nõuab ja tahab kommunistlikku täiuslikkust käitumises.

Kõige esmajärgulisema tähtsusega probleemide hulka kuulub tahte, mehisuse ja sihikindluse kasvatamise probleem. Hoolimata sellest, et kogu maailma ajaloos on raske leida teist ajastut, millele just nende käitumisomaduste üldrahvalik esinemine oleks nii iseloomulik, hoolimata sellest, et kõik meie võidud on meie võimsa tahte, meie piiritu mehisuse, meie teadliku ja visa sihipüüdlikkuse tulemuseks — hoolimata sellest, aga võib ka olla, et selle tõttu on muutunud tahtekasvatuse küsimused meie olemasolu kõige tähtsamateks ja erutavamateks küsimusteks. Seda tähtsamateks muutuvad nad tänapäeval, mil meie maa elab üle uut tõusu, mil ta seisab selgetel kommunismi suunduvatel teedel.

Muidugi toimub tahte ja mehisuse kasvatamine meie maal juba tänapäeval igal sammul ja iga päev lisandab ses suhtes alles arvestamata uusi võite. Kuid on ka täiesti selge teine asjaolu. On täiesti selge, et oleme kohustatud puht-bolševistliku otsekohesusega ja sirgejoonelisusega ütlema, et tahe, mehisuse ja sihikindluse kasvatamine on jäetud meil isevoolu hoolde; teadlikke, organiseerivaid ja täpseid algatusi sel alal ei leidu.

Eriti peab seda ütlema meie kooli suhtes. On raske ülehinnata selle küsimuse tähtsust. Meie koolides saab kasvatust üle kolmekümne miljoni lapse ja nooruki. See on mitu korda rohkem millisest tahes armeest millises tahes riigis, see on rohkem väga paljudest riikidest endist. Ja kui me sallime selles tähtsaimas kasvatuslikus ürituses kas või 10% praaki, siis tähendab see, et me anname oma ühiskonnale lisaks 3 miljonit halvasti kasvatatud, aga võib olla ka kahjulikult kasvatatud noort inimest. Rahvaharidus ja rahvakasvatus on

meie riigis muutunud nii ulatuslikuks, et isegi üks protsent praaki selles töös ähvardab meie maad tõsiste häiretega.

Selle alatise poliitilise probleemi palge ees on sobiv küsida: mida on tehtud ja mida tehakse koolikasvatuse korraldamise alal? Mida on üteldud tahte, mehisuse ja sihikindluse kasvatamise kohta?

Need küsimused on peidetud vananenud ning meile võõra väite taha, et mingeid erilisi kasvatusküsimusi ei ole olemas, et kasvatus on lahutamatult seotud haridusprotsessiga. Selle asemel et ausalt ja tõeliselt töötada kommunistliku kasvatuse kallal, tehti tark nägu ja üteldi:

«Kasvatus? Milleks? Õpetaja — tema ju õpetab, samal ajal ta ka kasvatab. Ajalugu! Teate, te ei oska endale kujutleda, kui palju ajalugu üksi võib kasvatada!»

Ajalugu muidugi kasvatab. Kasvatab ka kirjandus ja matemaatika. Kuid kellelgi pole ometi mingit õigust piirata kasvatusprotsessi tööga klassis, nii nagu inseneril-ehitajal pole õigust kinnitada, et maja ehitamisel piisab vaid keskkütte ja katuse konstruktsiooni küsimustega tegelemisest.

Meil kujunes olukord nii, et kogu kasvatustöö, määratu suure riikliku tähtsusega töö on antud killustatud õpetajaskonna kätte, kelle hulgas on palju noori ja kogenematuid, ja pioneerijuhtide kätte, kellede hulgas pole ühtki kogenenut.

Pole midagi imestada, et meil sageli korduvad sõnad: «see on kasvatusvahend» või «see ei ole kasvatusvahend». Asjasse pühendamatu isik võib arvata, et kasvatusvahend on niisugune vahend, mis taotleb teatud kindlaid pedagoogilisi eesmärke. Eksitus! Pole midagi niisugust! Kasvatuslik võte on just niisugune, mis taotleb ainust eesmärki: et kõik mööduks õnnelikult, et kitsed oleksid söönud ja hein alles, et keegi ei solvuks ega üldse oleks ebameeldivusi.

Ja meil on rahulikum elada. Tehtud töö võib protsentides ära märkida ja selle unustada, et kõigil teistel nõukogulikel

aladel inimesed lähevad edasi, taotlevad, avastavad, mõnikord riskivad, kuid alati loovad uut.

Mehisus. Katsuge tõsiselt ja siiralt anduda mehise inimese kasvatamise eesmärgile. Säärasel juhul ei saa ju enam piirduda hingepäästvate kõnelustega. Ei saa sulgeda õhuaknaid, mähkida laps vatti ja jutustada talle Papaninist. Ei saa sellepärast, et tulemus on säärasel juhul teie erksale sisetundele ilmne: te kasvatate küünilise vaatleja, kellele võõras vägitegu on vaid vahtimise objekt — meelelahutuslik moment.

Inimest ei saa kasvatada mehiseks, kui teda ei asetata säärastesse tingimustesse, kus ta saaks avaldada mehisust ükskõik milles, — enesevalitsemises, otsekoheses avameelses sõnas, mõningas keeldumuses, kannatlikkuses, julguses. Ei saa asuda kasvatama tahet, kui enne pole lahendatud küsimus, mispoolest nõukogulik tahe erineb tahtest kodanlikus ühiskonnas. Seal on tahe inimesele vajalik teise inimese rõhumiseks, seal on sihikindlus suunatud ühiskonnapiruka parimale tükile. Kas me ei riski asetada neid kodanlikke kategooriaid meie kategooriate asemele, kui kogu pedagoogika taandame nõndanimetatud «individuaalseks» kohtlemiseks?

Kommunistlikku tahet, kommunistlikku mehisust, kommunistlikku sihikindlust ei saa kasvatada ilma eriliste harjutusteta kollektiivis. Mitte juhusliku mõjustamise meetod ega õnneliku vastupanematuse meetod ega mõõdukuse ja vaikuse meetod, vaid kollektiivi organiseerimine, inimesele esitatavate nõuete organiseerimine, inimese reaalsete, elavate eesmärgipüüdluste organiseerimine koos kollektiiviga — see peab olema meie kasvatustöö sisuks.

Faktiliselt meie õpilast ei kasvata, ei nõua temalt midagi peale kõige primitiivsemate pidurite, mis on vajalikud meie mugavuseks. Me saavutame (mitte alati), et ta vaikselt istub klassis, kuid me ei aseta endale mingeid positiivse distsiplineeringu eesmärke; meie õpilased omavad mõnikord küll

korradistsipliini, kuid ei oma võitluse ja võidu distsipliini. Me ootame, kuni õpilane sooritab selle või teise ületamise ja siis hakkame teda «kasvatama». Õpilane, kes ületamisi ei soorita, meid ei huvita. Kuhu ta läheb, milline iseloom areneb tema näilise välise korra juures, seda meie ei tea ega oskagi teada saada.

Säärased laialt levinenud iseloomutüübid, nagu «unimütsid», «paipoisid», «ahnepätsid», «pugejad», «tohmanid», «ammuli sui vahtijad», edvistajad, parasiidid, misantroobid, unistajad, tuupurid jäävad meie pedagoogilisest hoolitsusest kõrvale. Mõnikord märkame nende olemasolu, kuid esiteks nad ei sega meid ja teiseks me niikuinii ei tea, mis nendega teha. Tegelikult aga sageli just need iseloomud, hoopiski mitte vallatud ning desorganisaatorid, kasvavad kahjulikeks inimesteks.

Käesoleval ajal, mil meil kasvatatakse rohkem kui kolmkümmend miljonit last, pole kahtlust, et selle hiiglasliku töö edu ei sõltu mitte miljoni õpetaja killustatud jõupingutustest, vaid eranditult kooli kui terviku organiseerimisest, nende nõuete stiilist ja toonist, mida me esitame lastele, distsipliini ja mängu stiilist laste kollektiivis, laialt korraldatud regulaarsetest harjutustest tahtepingutuste ja mehisuse alal, alatise liikumise alal suurte, selgete, soovitud eesmärkide poole.

Säärane pedagoogiline töö ei kujune mitte ainult palju efektiivsemaks, vaid ka palju meeldivamaks pedagoogidele. Meie õpetajaskond kannatab praegu väga oma võtete halluse, igavuse ja võltsi vooruslikkuse all. Ta kannatab loendamatu hulga kõige metsikumate eelarvamuste all, mis teadmata kust on meile tulnud. Näiteks peetakse siiamaani aksioomiks, et lapse loomus vajab tühja, mõttetut, otstarbetut liikumist. Siiamaani peetakse «kasvatuslikuks» võtteks reageerimatust klassis, nurjugu selle tagajärjel kas või kogu tund. Siiamaani paigutatakse meie lapsi isegi üheainsa aasta jooksul mitu korda ühest kollektiivist teise, kuid ometi pole tõepoolest midagi

kahjulikumat kui see visa «väljaspool kollektiivi oleva» inimese kasvatamine.

Meie kooli, meie laste kollektiivi elu peab olema palju ärksam, palju rühikam, palju rõõmsam ja palju karmim. Ainult niisugusel juhul hakkab kool etendama oma osa kommunistlikus kasvatustöös, üteldes jäädavalt lahti suigutavast kõlbelisest isevoolust.

Muidugi nõuab säärane töö õpetajaskonnalt palju energiat, suurt vaimujõudu, nõuab rohkem siirust ja rohkem julgust. See töö ei sisalda mitte ainult raskusi, vaid ta pakub ka rahuldust. Meie noore õpetajaskonna miljonilist hulka ei saa hoida kabinetlike, abstraktsete targutuste paastutoidul. Meie laste ühiskond peab peegeldama kogu Nõukogude riigi elu. Kool peab võitlema kommunismi eest niisamasuguse tahtega, niisamasuguse mehisusega, niisamasuguse pingega nagu kogu meie ühiskond. Ja niisamasuguse rõõmuga!

Kasvatusprobleemid nõukogulikus koolis [1].

Tavaliselt, kui keegi õpilastest mõne inetu teoga tekitab meelehärmi perekonnale, õpetajaile või koguni miilitsaorganeile, siis algavad šabloonilised vastastikused süüdistused:

«Noh muidugi kommunistlik noorsooühing abistab halvasti kooli.»

«Aga pioneeriorganisatsioon? Ei oska töötada . . .»

«Lubage, aga millega tegeleb direktor? Tema on ju ainult vanem majandusjuht. Majanduslikud mured — rahaasjad,

[1] Artikkel „Kasvatusprobleemid nõukogulikus koolis" on avaldatud mõttevahetuse korras ajalehes „Pravda" nr. 81 23. märtsil 1938. a. Selle artikli peale sai autor pedagoogidelt, lastevanemailt, parteitöölistelt üle kahe tuhande kirja, milledele ta annab vastuse artiklis „Iseloomukasvatus koolis".

küte, remont neelavad tervenisti tema päeva. Kes siis vastutab distsipliini eest?»

«Vanemad on ka toredad. Millegagi ei abista.»

«Palun väga, aga kas pedagoogid abistavad? Need on ninapidi vihkudes ega tegele üldse kasvatusega.»

Siiski on tarvis rehabiliteerida nõukogulikku kooli, vabastada ta täiesti teenimatuist süüdistustest võimetuses.

Ilma igasuguse liialduseta võib ütelda, et kasvatusküsimused kerkivad harilikult esile ainult mingite pahandavate sündmuste puhul, mil võetakse «appi» Kriminaalkoodeks. Kui aga sündmusi ei ole — õpilane ei ole kukkunud trammi astmelaualt rataste alla, kadalask ei löönud seltsimehel silma välja-, kasvatusküsimusi ei meenutata. Mitte ükski koolipedagoogika osa pole nii nõrgalt läbi töötatud kui normaalse kasvatustöö metoodika. Teoreetikud näevad kasvatuslikes võtetes ainult abivahendit õppeedukuse tõstmiseks — ja see on kõik.

Pedagoogid-praktikud upuvad kindlaks pedagoogiliseks süsteemiks seostamata empiiriliste võtete hulka. Meie paremad õpetajad tunnevad erakordselt väärtuslikke lastekasvatuse, nõukoguliku lapse käitumise sisemise koodeksi väljatöötamise võtteid, esitavad sel alal omapäraseid leiutisi, huvitavaid algatusi. Kuid rahvahariduse organid mitte ainult ei erguta seesuguseid katsetusi, vaid ei õpi neid tundmagi.

Kooli kasvatusprotsessi ebamäärasus, pedagoogiliste jõudude killustatus, julge algatuse kartus vähendavad isegi andekate õpetajate töö tõhusust. Veel halvem lugu on klassijuhatajatega — ja neid on meil sajad tuhanded —, kes, omamata väljapaistvat pedagoogilist meisterlikkust, töötades omaette, ei leia vajalikku joont, ei valitse oma kasvandikke. Kuid kohmakad vaikurid-teoreetikud, kes süngete nägudega «juurivad välja» pedagoogilisi vigu, kes pattu kahetsedes roogivad peda-

googilisest kirjandusest välja pseudo-teaduslikku prahti, ei ole kuni siiamaani viljastanud koolipraktikat positiivsete mõtetega, hoolimata sellest, et marksismi-leninismi üldised pedagoogilised ideed, Lenini ja Stalini väljendused annavad kasvatuse alal täiesti selge orientatsiooni ja avavad laia tegevusvälja pedagoogilisele loomingule. Õpetajail ei ole siiamaani aidatud selgitada, et kooli normaalne tegevus pole mõeldav ilma tihedasti ühte liitunud pedagoogilise kollektiivita, kes peab kinni ühtsest metoodikast ja kannab kollektiivset vastutust mitte ainult «oma» klassi eest, vaid kogu kooli eest tervikuna.

Meie koolivõrk, millele maa võib õigusega uhke olla, kujutab endast pedagoogilises sektoris õpetajate-üksiklaste killustatud massi ja õpilaste osas — hulka killustatud klasse, mis ainult mehhaaniliselt on seotud naabruse tõttu ühises koolimajas. Kooli kui ühtset kollektiivi, kui terviklikku asutist ei tunne meil ei pedagoogid ega lapsed, ei perekond ega nõukogulik avalikkus. Ja just selles peitub paljude hädade juur.

Kui näiteks laps õpib Moskva koolis nr. 575, siis see astronoomiline number ilma individuaalse nimetuseta ei tekita temas mingeid emotsioone. Õpilane kaob omataoliste määratusse hulka ära (koos temaga õpib ju koolis sageli kuni kaks tuhat last). Õpilane tunneb ainult oma klassi. Klassikollektiivi ja nõukoguliku ühiskonna vahel ei ole ühendavat lüli — laiemat kollektiivi, ei ole kooli ennast kui ühtset ühiskondlikku organismi.

Pedagoogiline teooria, olles muutunud peenrahaks, pole saanud mahti asuda tegelema selle kardinaalse küsimusega. Muide on täiesti silmanähtav, et iga õpilane ei pea üksnes kaasa elama oma väikese klassiringi huvidega, vaid peab vaimustuma kooli ühistest eesmärkidest, elama läbi kooli ühiseid rõõme.

Üksiku kooli õpilaste kollektiiv ei tohiks normaalselt üle-

tada tuhandet. Koolid-hiiglased on tarvis tükeldada, nii et igaühel oleks oma pale, et õpilased tunneksid üksteist, et õpetajad tunneksid koridoris ära neid, keda nad kasvatavad, et kogu koolikollektiiv oleks sõbralikult koos koolipidudel, kirjandus-kunstilistel õhtutel, ringides, et kogu kollektiivi ühises loovas töös tugevneks sõprus ja austus üksteise vastu. Ainult ühtse kollektiivi loomise teel võib laste teadvuses äratada avaliku arvamuse võimsat jõudu kui reguleerivat ja distsiplineerivat kasvatustegurit.

Lapse individuaalne kohtlemine ei tähenda jändamist isoleeritud kapriisse isiksusega. Individuaalse kohtlemise lipu all ei tohi sisse tuua väikekodanlikku individualistlikku kasvatust. Abitu on see pedagoog, kes suhtub sallivalt õpilaste puudustesse, pimesi järgneb nende kapriisidele, lipitseb ja äiutab, selle asemel et iseloomu kasvatada ja ümber kujundada. Tuleb osata esitada kompromissideta nõudmisi lapse isiksusele, kellel on kindlaid kohustusi ühiskonna ees ja kes on vastutav oma tegude eest. Lapse individuaalne kohtlemine seisnebki selles, et tema individuaalsete iseärasuste kohaselt teha temast oma kollektiivi ustav, väärikas liige, Nõukogude riigi kodanik.

Õhates hea distsipliini järele, kardetakse meil distsiplineerimise protsessi. Asja olemuse poolest pole me kaugele jõudnud usust kurikuulsasse enesedistsipliinisse. Kool peab juba esimesest päevast peale esitama õpilasele nõukoguliku ühiskonna kindlaid, kõigutamatuid nõudeid ja relvastama last käitumisreeglitega, et ta teaks, mida võib ja mida mitte, mis on kiiduväärt ja mis karistatav.

Suure, autoriteetse ja armastatud koolikollektiivi avaliku arvamuse kontroll karastab õpilase iseloomu, kasvatab tahet, poogib külge isikliku käitumise ühiskondlikult kasulikke harjumusi, uhkust kooli ja iseenda kui selle oivalise sõpruskonna liikme üle. Siis ei käitu laps mitte vastavalt välisele

olukorrale, olles heade laste hulgas hea, muutudes riiukukkede hulgas aga ka ise huligaaniks, vaid ta teab, kuidas olla: mille eest kollektiiv, keda ta austab, teda heaks kiidab, mille eest hukka mõistab. Nõnda sünnib lapses karastatud iseloomu kindlus, paindumatus, nõnda kasvatatakse kodanikuau, kohusetunnet, teadlikkust kohustustest teiste inimeste vastu.

Avaliku arvamuse jõud laste kollektiivis on täiesti materiaalne, reaalselt tuntav kasvatustegur. Kui ma juhatasin SaRK-i kommuuni, ei kartnud ma näiteks saata viitkümmet kasvandikku — endisi vargapoisse ja hooldamatuid — Kramatorski vabriku avamispeole. Ma teadsin, et nad ei kaota neile usaldust ja au osutanud kommuuni väärikust. Meie kommunaarid võtsid reegliks trammis mitte istuda, sest alati leidub vagunis mõni inimene, kellele on tarvis loovutada koht. Ja iga kommunaar oleks häbi pärast lihtsalt maa alla vajunud, kui teda oleks tabatud sellelt, et ta rikkus kommuuni kõlbelise koodeksi seda punkti — viisakus vanemate inimeste vastu, abi nõrkadele.

Ainult organiseeritud avaliku arvamuse puudumisega koolis võib seletada kasvatajate abitust, kes häbistavad endid näiteks sääraste karakteristikatega sõnakuulmatute kasvandike kohta:

«Segab, pillub prahti maha, peksab aknaid katki, sõimleb, määrib seltsimeestel näo värviga, laostab oma huligaanliku käitumisega mitte üksnes õpilasi, vaid ka õpetajaid . . .»

Säärased atestatsioonid kõlavad laimuna. Õpilane, keda kujutatakse dramaatilise kurjategijana, laostab isegi õpetajaid.

Tõelikult kirjutavad kasvatajad kohtuotsuse iseenda kohta, kui nad kirjeldavad endid nii saamatutena. Teoreetiline pedagoogika aga ei julge läbi töötada kasvatusvahendite ja repressioonide koostöö probleemi koolipraktikas, ehkki viimased ei oma otstarbekohase rakenduse korral vähem kasvatuslikku tähtsust.

On imelik, et pedagoogid kardavad isegi sõna «karistus». Meie koolis ei tunta koguni noomitust. Pedagoogika manilovid unistavad säärasest ideaalsest olukorrast: oleks hea, kui saaks tõsta distsipliini, ilma et selleks oleks tarvis mingeid mõjustamisvahendeid!

Säärast võltsi humaansust peetakse siiamaani teoreetikute juures heaks tooniks. Aga koolile teeb see printsiipide-lage äiutamine suurt kahju. Pedagoogide hirm karistuse ees tuleneb kartusest taaselustada vana kooli kombeid. Kuid kes ütles, et mõistlikult rakendatud mõistlik karistus ähvardab meid tsaariaegse kooli koledustega? Meil ei ole ju sotsiaalset kuristikku, antagonismi õpetajate ja õpilaste vahel, õpilaste ja kooliülemuse vahel. Kui vanas koolis muutus karistus vägivallaks ega lahendanud konflikti, vaid ainult suurendas seda, siirdes välised paised seesmisteks, siis meie karistuste süsteem, olles oma iseloomult erinev õpilase inimau metsikust ja alandavast solvamisest, etendab kahtlemata positiivset kasvatuslikku osa.

Mõistlik karistussüsteem pole üksnes seaduspärane, vaid ka möödapääsematu. Ta aitab kujuneda tugeval inimkarakteril, kasvatab vastutusetunnet, treenib tahet, inimväärikust, oskust kiusatustele vastu panna ja neid ületada.

Koolikollektiivi ühiskondlike algete aktiviseerimine ja kasvatusvahendite kooskõlastamine karistussüsteemiga nõuavad tingimata kasvatusliku keskuse tugevdamist koolis. Sääraseks keskuseks võib olla ainult direktor kui kõige vastutavam isik koolis, kui riigi poolt volitatud juht. Meie direktorid omistavad liiga palju tähelepanu majanduslikule küljele, kuid direktor peaks enne kõike olema isiklikuks ja täiesti õigusvõimeliseks kasvatajaks koolis. Kõik muud koolitöölised peavad töötama tema otsese juhtimise all ja tema otseste juhtnööride järgi.

Kuid koolidirektori pedagoogiline meisterlikkus ei või

seisneda paljas administreerimises. Meisterlikkus just selles seisnebki, et säilitades valju alluvust ja vastutust, anda avaraid võimalusi kooli ühiskondlikele jõududele, avalikule arvamusele, pedagoogilisele kollektiivile, kooli ajakirjandusele, üksikute isikute initsiatiivile ja kooli omavalitsuse ulatuslikule süsteemile.

Praegu olemasolevad rühmavanemate kogud — ja needki vaid vanemates klassides — ei suuda kindlustada õpilaste aktiivset osavõttu kooli elukondlikust korraldamisest. Ometi võib omavalitsus olla kõige efektiivsemaks kasvatusvahendiks.

Kui on koolis oma avalik arvamus, üldkoolililine distsipliin, mida toetavad üldkoolilised omavalitsuse organid, siis muutub pedagoogide kasvatustöö palju kergemaks.

Kooli omavalitsuse organite juhtimine peab olema direktori peamiseks mureks. On tarvis heita kõrvale vana pedagoogiline süngus, liigne «täiskasvanulik» tõsidus. Seda on kerge teha, sest meie pioneeride organisatsioonid on juba ammu mõtelnud välja palju head, ühiskondlikult sihikindlat ja niisugust, mis vastab laste loomulikule vajadusele — kaunistada elu mänguelementidega, paraadlikkuse väliste atribuutidega — märgikestega, lippudega, muusikaga. Leidlikule kasvatajale avaneb siin suur ja tänuväärt tegevusväli.

Meie kodumaa on õigustatud nõudma nõukogulikult koolilt suuri jõupingutusi teadliku distsipliini kõvendamiseks miljonite õpilaste hulgas.

Iseloomukasvatus koolis[1].

Artikkel «Kasvatusprobleemid nõukogulikus koolis», mis ilmus «Pravdas» 23. märtsil mõttevahetuse korras, kutsus esile palju vastuhüüdeid. Kirjade ja artiklite saabumine aina

[1] Artikkel „Iseloomukasvatus koolis“ ilmus ajalehes „Pravda“ 6. mail 1938. a. Artikkel on vastuseks lugejate kirjadele artikli „Kasvatusprobleemid nõukogulikus koolis“ puhul.

jätkub. Kirjutavad peamiselt lastevanemad ja õpetajad, parteitöölised ja koolide direktorid.

Tuleb rõõmustada selle üle, et inimesed, kellele on kallis meie kooli ja meie laste saatus, on võtnud sõna artikli «Kasvatusprobleemid nõukogulikus koolis» puhul. Nendes vastuhüüetes tuleb enne kõike ära märkida kasvatusküsimuste sügavat mõistmist, meie kooli tegeliku olukorra tundmist ja oskust selles orienteeruda. Nendes märkustes, mida teevad paljude kirjade autorid, on rohkem tervet mõtet ja nõukogulikku tarkust kui paljude pedagoogiliste ajakirjade kirjanduslikes harjutustes.

Otsustades nende kirjade järgi võib otseselt väita, et meie seltskonnas pole kaht arvamust koolikasvatuse küsimustes. Kõik möönavad üksmeelselt, et meie koolile on antud kõik võimalused väga heaks tööks, et meie lapsed on tänuväärt materjaliks pedagoogidele, kuid et, hoolimata neist õnnelikest tingimustest, kasvatustöö meie koolis on korraldatud sageli väga halvasti.

Kõik autorid, olles nii üksmeelsed olukorra hindamises, on ühel ja samal arvamusel ka nende nõuete suhtes, mida nad esitavad koolikasvatusele: ühtne õpetajate ja õpilaste koolikollektiiv, koolide-hiiglaste tükeldamine, kasvatusliku keskuse tugevdamine, kompromissideta nõudlikkus õpilase suhtes, tahte ja vastutustunde kasvatamine, kindel režiim ja distsipliin, karistussüsteem, avaliku arvamuse aktiviseerimine koolis, kooli tihe seos maa ühiskondliku eluga.

Kirjades leidub väga palju kõige väärtuslikumaid mõtteid koolitöö üksikute detailide kohta, mida ei ole võimalik käesolevas artiklis täielikult ette tuua. Eriti juhivad mõned autorid tähelepanu ilmsetele moonutustele võitluses õppeedukuse eest. Need moonutused seisnevad võitluse idee bürokraatlikus väljasuretamises, innukuses numbriliste tulemuste ja kokkuvõtete suhtes, mis loovad pinna silmakirjalikkuse arenemisele,

õpilase ja tervete klassirühmade põhjalikule demoraliseerumisele.

Teised juhivad tähelepanu sellele, et hirm pedoloogia ees omandab mõnikord absurdse kuju: eitatakse laiskuse võimalust laste juures, kardetakse kõnelda lapse tundmaõppimisest, ignoreeritakse tõepoolest keskpäraseid või väheseid võimeid sellel või teisel lapsel, tõrjudes eemale isegi mõtte sellest, et mõnikord on kasulik ja vajalik jätta laps teiseks aastaks.

Need märkused on täiesti õigustatud. Ükski teine ala ei nõua töötajalt säärast operatiivset painduvust kui õpetaja töö. Üksikõpilase suhtes on ükskõik millised šabloonid lubamatud. See muidugi ei tähenda sugugi seda, et kool peaks muutuma üksteisega täiesti sidumatute «individuaalsete kohtlemiste» killustatud koguks, nagu seda võib märgata käesoleval ajal. Võitlus eeskujuliku nõukoguliku kooli eest ei pea olema mitte võitlus šabloonilise «ainuõige meetodi» eest, vaid tõelise nõukoguliku stiili eest meie koolis.

Nii kurb kui see ka on, tuleb nentida, et pedagoogiline mõte ei ole kuni siiamaani mahti saanud koolitöös rakendada sm. Stalini tuntud valemit, mille järgi tõelise nõukoguliku stiili iseloomulikeks joonteks, tema iseärasusteks on revolutsiooniline hoog ja visa, järeleandmatu asjalikkus.

Olles ühisel arvamusel kõigi rohkearvuliste isikutega, kes sõna võtsid «Pravdas» ilmunud artikli puhul, väidame: selle programmilise stalinliku teesi täielik, järjekindel realiseerimine igas meie pedagoogilises liikumises, igas meie organisatsioonilises korralduses lubab meil asetada oma kooli täiesti kättesaadamatule kõrgusele, võrdlust millega ei kannata välja ükski kodanlik kooliuuendus. «Vene revolutsiooniline hoog on vastumürk loidusele, rutiinile, konservatiivsusele, stagnatsioonile mõtlemises, orja-

likule suhtumisele esiisade traditsioonidesse. Vene revolutsiooniline hoog on elustav jõud, mis äratab mõtteid, viib edasi, purustab vana, annab perspektiivi. Ilma selle hoota pole võimalik mingi edasiliikumine. Kuid tal on kõik eeldused manduda praktikas tühjaks «revolutsiooniliseks» manilovluseks, kui teda mitte ühendada visa, järeleandmatu asjalikkusega töös. Sellise mandumise näiteid on ülearugi».

Oleme veendunud, et suure hulga näiteid selle manilovluse kohta võib leida just kasvatuse alalt.

Vene revolutsiooniline hoog peab eraldama meie kooli igast teisest koolist. Meie suhtumine inimesesse, suured eesmärgid, milliseid kasvatustöö peab püstitama, sotsialistlik humanism, sotsialistliku ühiskonna aktiivse tegelase kasvatamine, karastatud, revolutsioonile anduvate, rõõmsate ja rangete tegelaste põlvkondade kasvatamine — kas seda võib saavutada ilma revolutsioonilise hoota?

Kasvatustöös puudub tõsidus, soliidsus, põhjalikkus, otsene, energiline sihiteadlikkus, detailide loogika. Just sellepärast mõteldigi omal ajal «fantastilise luuletamise» korras välja tühi ja kahjulik valem: «Karistus kasvatab orje», kordagi vaevumata seda tegelikkuses järele proovida. Orje ei kasvata mitte karistus, vaid just isemeelitsus, täiesti piiramata jõhkrus, mis lubab meil mõningail pedagoogidel kasvatada huligaane.

Karistusküsimus on paljude pedagoogide kujutluses raskeim küsimus. Ta näib raskena sellepärast, et meenub vana kool, kuid uusi kogemusi kasvatuslike sunnivahendite alal me veel ei tunne.

Ühelt poolt on tarvis karistusküsimuse suhtes otsustavalt heita kõrvale igasugune argus, teiselt poolt igasugused katsed ühel või teisel kujul sisse tuua tsaarikooli vana stiili. Tarvitseb vaid hakata kõnelema karistusest, kui kuulajail tõusevad ihukarvad püsti ja veri tarretub.

Parimal juhul nõustutakse sellega, et karistus on vajalik koolis, kuid samas lisatakse juurde niipalju kõrvalmärkusi, et tegelikult jääb kõik vanamoodi: karistada on tarvis vaid erandjuhtumeil, 99% õpilastest ei või karistada, nad on niigi küllalt head, ja — lõppeks — meil on ju praegugi karistused, näit. märkus, noomitus, vanemate väljakutsumine . . .

Viimane väide on õige, kuid mõnikord siiski üllatavas mõttes. Siin mõned katked lugejate kirjadest.

«Kiires korras kutsutakse välja vanemad ja siis algab:

«Teie poeg on huligaan, mängib sulgi, kisub tütarlapsi patsist — tuleb välja heita.»

Õnnetu lapsevanem läheb koju pahaendelise näoga.

Mõne päeva pärast:

«Noh, kuidas on mu pojaga?»

«Pole viga, teate, on vaiksemaks jäänud.»

Lapsevanem kummardab õpetaja kõrva poole ja teatab «sisendusest». Pedagoog naeratab süüdlasena. Kõik on korras». (L. V. Blaštšik Omskist.)

«Minu tütar jõuab juba neljandat aastat veerandist veerandisse väga hästi edasi. Kuid käesoleval aastal kiusavad poisid teda taga ja aeg-ajalt esineb «sõbralikku käte külgepanekut»; see hakkaski mind huvitama. Kõnelesin pedagoogi ja õppeala juhatajaga, kes mulle ütlesid, et ma asjata end ärritan, kuna minu tütar on ju oivik». (Timohhin, Janauli jaam Kaasani raudteel.)

Teiste sõnadega — karistamatus koolis muudab tingimata osa õpilasi kaitsetuks. Kas see väide tõesti sisaldab nii üle jõu käivat tarkust?

Muide on võimalik koostada terve rea vastumõjuvahendeid, mis ongi karistusteks: märkus nelja silma all, märkus klassi ees, märkus kooli üldkoosoleku ees, noomitus käskkirjaga, õpilaspileti äravõtmine.

Karistus on nii peen asi, et seda ei või usaldada igale

pedagoogile. Seepärast peab karistamise õigus kuuluma ainult direktorile. Mõistagi on see väga suur koormus, ent säärase reegli autoriteetsus on kahtlemata väga kasulik. Üldse peab karistuse eel käima repressiivsuseta mõjustamine — vestlus nelja silma all, vestlus seltsimeeste juuresolekul, seletusenõudmine üldkoosolekul, kusjuures üldkoosolek võib piirduda ainult otsusega, kas seltsimees on süüdi või mitte.

Põhiprintsiip, mis peab olema mõõduandev kogu karistuste süsteemi suhtes, on: võimalikult palju austust inimese vastu, võimalikult palju nõudlikkust tema suhtes.

Pole muidugi vaja tõestada, et mingist karistussüsteemist pole kasu, kui pole kindlustatud kollektiivi õige organiseerimine — osade täpsed vahekorrad, direktori tahe, avalik arvamus, omavalitsusorganite aktiivne tegevus, kooliväline töö, kui õpilased ei ole uhked oma koolile ega pea kalliks ta head nime. Mitte karistuses, vaid just selles on edu saladus, kuid karistuses ilmneb nõudlikkuse enda stiil.

Ainult kõigi nende tingimuste täitmine võib avardada meie töö seda sisu, mida nimetatakse aktiivseks, sihiteadlikuks iseloomukasvatuseks.

Ei või olla [1].

«Esimese mai» nimeline koloonia lõpetas oma olemasolu seitsmendat aastat, kuid kollektiiv, kes kogunes siia, oli palju vanem. Selle ajalugu algas kaunis ammu, teisel päeval pärast

[1] Peatüki „Ei või olla" kirjutas A. S. Makarenko teose „Lipud tornidel" eri väljaande jaoks, kus see peatükk ka ilmus. Ta omab iseseisvat pedagoogilist tähtsust, sest temas on lahti rullitud kasvatusprotsessi organiseerimise loogika kommunistliku kasvatuse süsteemis ja on antud selle protsessi organiseerimise põhiprintsiibid. Samuti on siin näidatud nõukoguliku optimismi tähelepandav jõud raskes võitluses „uue inimese" ja sotsialistliku ühiskonna „uue pedagoogika" eest.

Oktoobrirevolutsiooni, teises kohas, üsna teises ümbruses, vana Poltava stepi väljade ja talude keskel. Selle kollektiivi «asutajateks» olid kirgaste iseloomujoontega ja riskiva menukusega inimesed. Nad tõid endaga «väljastpoolt» kaasa palju korrapäratut kirge ja tulist heputlust, kuid see kõik oli nende juures — õieti öelda — tarvitamiskõlbmatu, sest see oli rikutud kultuuri, nii-öelda kapitalistliku kultuuri ornamentidega, väikese kallakuga kriminaalsusesse.

Väike rühm pedagooge, tavalisi ja heasüdamelisi inimesi, võttis juhuslikel asjaoludel selle revolutsioonilise rinde tagasihoidliku lõigu enda alla. Rühma eesotsas oli Zahharov, ka tavaline inimene. Ebatavaline ja hämmastav kogu selles ürituses oli ainult üks: Oktoobrirevolutsioon ja maailma uued horisondid. Seepärast näis Zahharovile ja tema sõpradele ülesanne selgena: kasvatada uut inimest. Juba esimestel päevadel selgus, et see ülesanne on väga raske ja pikk. Tuhandeid päevi ja öid — ilma hingetõmbeta, ilma rahuldustundeta, ilma rõõmuta — tuli Zahharovil üle elada, kuid ka pärast seda jäi uue inimeseni veel palju maad. Õnneks omas Zahharov talenti, mis on küllaltki levinud Euroopa idapoolsel tasandikul, — optimismi, toredat tungi tulevikku. Tõeliselt polegi see talent. See on eriline, puht-intellektuaalne rikkus vene inimesel, inimesel terve nupu ja terase silmaga, kes oskab eristada väärtusi. Kuni Oktoobrirevolutsioonini spekuleerisid selle hinge ja usu rikkusega elu peremehed, muutes usu kergeusklikkuseks ja optimismi muretuseks, hinnates neid omadusi kui kuulsa «vene» kaunihingelisuse erilisi omadusi. Rahvausk mõistusesse, väärtuste hinnasse, tõesse ja õigusesse juhiti üldiselt väljapoole praktilise elu piire — lõbustamiseks määratud legendide, muinasjuttude ja anekdootide valdkonda. Vene rahva optimistlikule jõule riputati pärast külge Tuula algupäraga ripatsike ja kirjutati sinna ennastalandava huumoriga: «Vahest ehk, võib-olla ja kuidagiviisi». Ja nii jäi

kerjusekoht optimismile, mille üle võis naerda euroopaliku kõrkusega ja nutta veneliku nukrusega.

Kas kõrkuse või nukruse ajel pandi sellelesamale kohale valgest marmorist aadellik mälestusmärk ja kirjutati sellele poeedi vaimustatud sõnad:

Не поймёт и не заметит
Гордый взор иноплеменный,
Что сквозит и тайно светит
В наготе твоей смиренной.
Удрученный ношей крестной,
Всю тебя, земля родная,
В рабском виде царь небесный
Исходил благословляя.[1]

See ongi kõik, mis on säilinud suurepärasest vene optimismist kahekümnenda sajandi alguseks: naiivsus ja härdus Sest ainult piiritult naiivne inimene ei võinud mõista, mis särab alandlikus katmatuses. Praktilisemad inimesed muigasid habemesse: vene inimene oli üsna edukalt paljaks röövitud, aga oma optimismi tõttu ta ei solvunudki. Ja alles 1917. aastal selgus ootamatult, et rahva optimism on midagi palju tugevamat ja palju vähem solvumatut. Ilma igasugust «vahest ehk»-ki ja «kuidagiviisi» arvestamata ajas vene rahvas vanamoelised esteedid erakordselt põhjalikult, päris visa, järeleandmatu asjalikkusega «Musta mere taha», ja vabanes pind uuele esteetikale ja uuele optimismile. Tõenäoliselt ei suudeta Lääne-Euroopas veel praegugi mõista, kust võtsime lihtsuse ja tegutsemise kindluse. Nõukogulik inimene ei näidanud ennast mitte ainult lõkkelelöönud silmade paatoses, mitte ainult tahtepuhangu hoos, vaid ka kannatlikes igapäe-

[1] Võõrashõimulik kõrk pilk ei mõista ega märka, mis vilgub ja salaja särab sinu alandlikus katmatuses. Ägades ristikoorma all, läbis kõike sind, mu kodumaa, orja näol taevane kuningas ja õnnistas sind. (Katke F. Tjutševi luuletisest.)

vastes pingutustes, selles mustas nähtamatus töös, kus tulevik hakkab läbi paistma kõige tabamatutes ja peenemates nähtustes, mis on sedavõrd õrnad, et neid võib näha ainult see, kes seisab nende lätte juures, kes ei lahku nendest ei mõttes ega füüsiliselt. Pärast paljusid päevi ja öid, pärast kõige õnnetumaid pettumusi ja komistusi, meeleheidet ja nõrkust saabub pidupäev: ei paista juba mitte enam pisiasjad, detailid, vaid terved hooned, suurepärase ehitise kaared, mis siiamaani leidsid asu ainult optimistlikus unistuses. Säärasel peol on kõige rõõmustavamaks asjaoluks loogika triumf: selgub, et teisiti ei võinudki olla, et kõik ettenägemised olid arvestatud täpselt, olid rajatud teadusele, tõeliste väärtuste tundmisele. Ja polnudki optimismi, vaid oli realistlik veendumus, mida tagasihoidlikkuse pärast nimetati optimismiks.

Ka Zahharov käis läbi nii raske teekonna — optimisti teekonna. Uus sündis vana — vanade viletsuste, nälja, kadeduse, tigeduse, s. o. inimesliku tunglemise ja ruumipuuduse ja veel ohtlikumategi asjade: vana tahte, vanade harjumuste ja vanade õnne-eeskujude — paksus ekstraktis. Tuli ilmsile väga palju vana, ja see ei tahtnud rahulikult surra, tõrkus, tõkestas teed, ehtis enda uute rõivastega ja uute sõnadega, ronis käte ja jalgade alla, pidas kõnesid ja koostas kasvatusreegleid. Vana oskas isegi kirjutada artikleid, milledes asus ta kaitsma «nõukogulikku pedagoogikat».

Oli aeg, mil see vana kõige uuemates väljendustes kuraasitas ja irvitas Zahharovi töö üle ja siinsamas nõudis temalt imet ja endasalgavust. Vana esitas talle muinasjutuliselt rumalaid mõistatusi, formuleerides neid teaduslik-õrnades sõnades, aga kui ta mittemuinasjutuliselt ära väsis, näitas vana temale sõrmega ja karjus:

«Ta töö äpardus.»

Aga niikaua kui toimusid kõik need arusaamatused,

möödusid aastad ja oli juba palju uut, mille üle oli hea järele mõtelda. Igalt poolt, kõigist sündmustest riigis, igast trükitud reast, kogu imeväärsest nõukogulikust kasvust, igalt elavalt nõukogulikult inimeselt tulid kolooniasse ideed, normid ja mõõdupuud.

Jah, kõike tuli teisiti nimetada ja defineerida, uue mõõduga mõõta. Kümned ja sajad poisid ja tüdrukud polnud üldse mitte metsloomakesed, nad polnud ka bioloogilised indiviidid. Zahharov tundis nüüd nende jõudu ja võis seepärast hirmuta seista nende ees suure poliitilise nõudega:

«Saage tõelisteks inimesteks.»

Nad võtsid selle nõude omaks noorusliku õilsa talendiga, teades, et selles nõudes on rohkem austust ja usaldust nende vastu kui mingis muus «pedagoogilises kohtlemises». Uus pedagoogika ei sündinud mitte kabinetliku mõistuse piinarikastes krampides, vaid inimeste elavas liikumises, reaalse kollektiivi traditsioonides ja reaktsioonides, sõpruse ja distsipliini uutes vormides. See pedagoogika sündis kogu Liidu territooriumil, kuid mitte kõikjal ei leidunud kannatlikkust ja visadust, et koguda kokku tema esimesi vilju.

Vana püsis visalt maa peal ja Zahharov aina heitis endast ära iganenud eelarvamusi. Alles hiljuti vabanes ta ise peamisest «pedagoogilisest patust»: veendumusest, et lapsed on ainult kasvatuse objektiks. Ei, lapsed on elavad elud ja toredad elud, seepärast tuleb neisse suhtuda kui seltsimeestesse ja kodanikesse, on tarvis näha ning austada nende õigusi ja kohustusi, õigust rõõmule ja kohustust — kanda vastutust. Ja siis esitas Zahharov neile viimse nõude: mitte mingit nurjumist, mitte ühtki laostumise päeva, mitte ühtki peakaotuse hetke. Nad vastasid naeratusega ta karmile pilgule: ka nende arvestusse ei mahtunud laostumine.

Saabusid aastad, mil Zahharovil ei olnud enam tarvis närvitseda ja hommikuti ärevana ärgata. Kollektiiv elas

pingelist töö-elu, tema soontes pulseeris uus sotsialistlik veri, mis oli võimeline surmama vana kahjulikke baktereid juba nende tekkimise hetkel.

Koloonias lakati kartmast uustulnukaid ja Zahharov lämmatas endas viimsed austuse riismed evolutsioonilise järkjärgulisuse vastu. Kord suvel teostas ta katse, mille õnnestumises ta ei kahelnud. Ta võttis kahe päeva jooksul kolooniasse viiskümmend uut last. Neid koguti otse vaksalis, võeti maha vagunite katustelt, tabati kaubarongide vahelt. Algul nad protesteerisid ja sõimlesid, eriti selleks määratud vanade kolonistide «staap» kutsus nad aga korrale ja pani rahulikult edasisi sündmusi ootama. Need olid klassikalised kujud ürpides, kõik nad paistsid brünettidena ja nad lõhnasid kõigi «sotsiaalse hooldamatuse» lõhnade järele. Lähem tulevik paistis neile pessimistlikes värvides. See juhtus suvel, kuid suvel olid nad harjunud reisima — ainus omadus, mis neid lähendas inglise lordidele. Seda, mis juhtus edasi, nimetas Zahharov «lõhkamismeetodiks», kuid kolonistid ütlesid lihtsamalt: «Laula meiega, maimuke!»

Koloonia võttis uustulnukaid jaamaesisel platsil vastu, ümbritsetud tuhandeist pealtvaatajaist, võttis vastu hiilgava paraadiga, sirgete ridadega, lippude plagina ja müriseva tervitusega «uutele seltsimeestele». Sassis ja häbelikud, hoides kätega ürpide lotendavaid hõlmu, asusid uustulnukad nendele määratud kohale «kolmanda ja neljanda rühma vahel».

Koloonia läks läbi linna. «Esimese mai» nimelise koloonia kasvandike tavalisel foonil avaldasid uustulnukad endile ja teistele tugevat muljet. Kõnniteedel valasid naised ja ajalehtede kirjasaatjad pisaraid.

Kodus pidid uustulnukad pärast saunaskäiku ja juukselõikust, pandud vormirõivastesse, punased, hinge põhjani hämmeldunud üldisest tähelepanust ja distsipliini meeldivast nõudlikkusest, veel ühe «lõhangu» läbi elama. Asfaltvälja-

kul, lillepeenarde vahel, olid suurde hunnikusse laotud nende «reisiülikonnad». Petrooleumiga üle valatuna põles see «rämps» hoogsa suitseva tuleriidana; pärast tuli Miša Gontar luua ja pangega ning pühkis ära rasvase narmendava tuha, kavalalt muiates lähimale uustulnukale:

«Kogu su autobiograafia põles ära.»

Vanad kolonistid naersid Miša kohmaka teravmeelsuse üle, uustulnukad aga vaatasid süüdlastena ringi: oli ebamugav olla.

Sellele tuletseremooniale järgnesid argipäevad, mil juhtus kõike, mida soovite, kuid peaaegu üldse ei olnud kurikuulsat ümberkasvatamist: uustulnukad ei takistanud ei kollektiivi ega Zahharovit.

Zahharov sai aru, et laste kollektiivi terve elu reeglipäraselt ja tingimata johtub kogu nõukogulikust tegelikkusest. Kuid teistele see ei paistnud niisama reeglipärase nähtusena. Zahharov võis nüüd väita, et uue inimese kasvatamine on õnnelik ja jõukohane ülesanne pedagoogikale. Peale selle kinnitas ta, et «rikutud laps» on äpardunud pedagoogide fetiš. Üldse võis ta nüüd paljut kinnitada, ja just see ärritas kõige rohkem vana pooldajaid.

Vana on hirmus visa asi. Vana poeb meie elu kõigisse pragudesse ja vaatab nendest pragudest sageli nii ettevaatlikult ja arukalt välja, et igaüks ei pane teda tähelegi. Pole säärast olukorda, millele vana ei oska end mugandada. Näib, nagu poleks midagi pühamat laste rõõmust ja laste kasvust. Kõik kinnitavad seda ja kõik usuvad, kuid . . .

Tuleb kolooniasse inimene, käib, vaatab, võtab märkmiku ega jõua veel küsimustki esitada, kui silmad juba niiskuvad romantiliste elamuste eelaimuses.

«Noh, . . . kuidas on?»

«Mida soovite?»

«Kuidas teie . . . vaat . . . nendega . . . toime tulete?»

«Pole viga . . . tuleme toime.»

«Ee . . . ee . . . jutustage mõni juhtum . . . niisugune, teate, raskem.»

Zahharov otsib nukralt sigaritoosi:

«Kuid milleks teile seda tarvis on?»

«See on väga tähtis, väga tähtis. Me mõistame . . . ümberkasvatamine . . . muidugi, nüüd nad on paranenud, kuid . . . kujutlen, kui raske teil oli.»

«Ümberkasvatamine?»

«Ja-jah. Palun, mingi ilmekam juhtum. Ja kui võimalik, siis päevapilt . . . Kui kahju, et teil pole . . . kuni ümberkasvatamiseni.»

Zahharov tuhnib mälus. Kunagi, väga ammu nagu oleks olnud midagi ümberkasvatamisetaolist. Ta vaatab uudishimulikult romantikule ja kaalutleb endamisi, kuidas temast kergemini lahti saada: kas tõestada külastajale, et mingit ümberkasvatamist pole tarvis või lihtsalt valetada ja jutustada mõni anekdoot.

Teine võimalus on muidugi palju kergem.

Säärastes arusaamatustes leidis Zahharov palju traagilist. Aga veel traagilisem oli, kui tema juurde sõitsid sõbrad Hariduse Rahvakomissariaadist.

Nad nägid inimesi, masinaid, lilli, vaatasid arve ja kokkuvõtteid. Reaalsetele asjadele vaadates pilutasid nad viisakalt silmi ja ümisesid lahkelt dokumentide juures. Zahharov nägi nende näost, et nad lihtsalt midagi ei uskunud.

«Need on hooldamatud?»

«Ei, need on kolonistid.»

Volodja Begunok[1] itsitas diivanil kuuldamatult.

«Aga . . . see poiss? Oli hooldamatu?»

Volodja tõusis püsti, heitis Zahharovile saladusliku, sõbraliku pilgu:

[1] Dzeržinski-nimelise kommuuni kasvandik.

«Olen neljanda brigaadi kolonist.»

«Kuid varem ... varem olid hooldamatu?»

Volodjal hakkas miskipärast naljakas, ta naeratas kiiresti diivani nurka. Kuid vastata oli siiski tarvis.

«Ma ... olen unustanud.»

«Kuidas unustanud? Unustanud, et olid hooldamatu?»

«Oh-hoo ...»

«Ei või olla.»

«Ausõna.»

Volodja ütles seda siira veenvusega, kuid küsijaile paistis, nagu teeks poiss nende üle nalja, ja see oli täiesti võimalik, kui võtta arvesse, et siin olid kõik isekeskis millegi üle kokku rääkinud.

Sõbrad sõitsid halvas tujus minema. Harva kohtasid nad nii üksmeelset vandenõu. Aga kas niisugusel puhul saab kindlaks teha, kus on tõde, kus silmakirjalikkus. Igal juhul on Zahharovil kõik juba üleliia hästi.

«Ei või olla.»

«Ja kui ongi nõnda, kus on siis võitlus? Kus on siis see päris pedagoogika? Ja kus on lõppeks hooldamatud? Kust on ta kokku kogunud need lapsed?»

Nendel inimestel pole olnud kunagi optimismi.

Maksim Gorki minu elus [1].

Lämmatavail aastail enne Jaapani sõda täheldati selles kolkas, kus möödus minu noorus, kirjanduslikke sündmusi suure hilinemisega. Linna raamatukogust saime Turgenevi

[1] Artikkel „Maksim Gorki minu elus" on kirjutatud 1936. a. Esmakordselt ilmus see ajakirjas „God XIX" („XIX aasta"), almanahh 10, Gospolitizdat, 1936. Teiskordselt ilmus artikkel pisut lühendatud kujul „Pedagoogilise poeemi" lisana, 1940. a. väljaanne. Käesolevas valimikus on toodud viimane lühendatud tekst.

ja Zasodimski räbaldunud, ilma viimaste lehekülgedeta teoseid, ja kui meile sattuski kätte midagi uuemat, siis olid need tingimata kas krahv Salias või vürst Volkonski.

Seda eredamalt ning kiirgavamalt tungis meie pimedusse ebatavaliselt lihtne ja trotslik nimi: Maksim Gorki.

Me saime suuri vaevu ta raamatuid. Gorki tuli vaid harva meile, ent läbistas järsku tulise noolena meie halli taeva; pärast seda muutus aga veelgi pimedamaks. Kuid meile oli juba selge, et Maksim Gorki pole lihtsalt kirjanik, kes kirjutas jutustusi meie meelelahutuseks, või vahest enamgi: meie arendamiseks, nagu tollal armastati ütelda. Gorki tuli üsna lähedale meie inimeslikule ja kodaniku-olemisele. Eriti muutusid pärast 1905. aastat tema tegevus, tema raamatud ja tema huvitav elu meie mõtiskluste ja meie eneseharimistöö allikaks.

Oma tähtsuse poolest mitte millegagi võrreldavaks muutus teos «Põhjas». Ma pean praegugi seda teost suurimaks kogu Gorki loomingulises rikkuses, ja mind pole selles veendumuses kõigutanud Aleksei Maksimovitši teatud hiljutised väljendused oma näidendi kohta. See, et Luka valetab ja lohutab, ei või muidugi olla käitumise eeskujuks meie ajal, kuid keegi pole kunagi Lukat võtnudki eeskujuks, selle kuju jõud pole üldse mitte tema kõlbelises suuruses. Vaevalt oleks veenvam, kui Luka jutustaks ümber sotsiaaldemokraatide-bolševike programmi ja kutsuks öömajal olijaid üles... milleks, õieti öelda, oleks võinud neid üles kutsuda? Ma püsin arvamuse juures, et «Põhjas» on täiuslikem uuema aja näidend kogu maailmakirjanduses. Ma elasin teda läbi kui tragöödiat ja tunnen teda niisamasugusena ka praegu, kuigi näitelaval tema traagilised momendid on — tõenäoliselt arusaamatuse pärast — retušeeritud. Kaval vanamees Luka oma vesise palsamiga just sellepärast, et ta on lahke ja jõuetu, kriipsutab nii hirmsal kombel alla kogu öömajaliste-

ilma fataalsust, lootusetust ja tunneb teadlikult selle lootusetuse õudust. Luka kujutab endast kõrget pinget, mis väljendub erandlikus vastuolu jõus tema targa ja halastamatu mõistuse ja tema mitte vähem targa halastava lahkuse vahel. See vastuolu on traagiline ja võib juba iseendast õigustada näidendit. Kuid näidendis kostab ka teine veel traagilisem joon, joon kuristikust sellesama halastamatu fataalsuse ja «ühiskonna» poolt unustatud inimeste hingelise inimesliku kauniduse vahel. Maksim Gorki suur talent väljendub selles näidendis mitmes läbilõikes ja igal pool on ta ühteviisi suurepärane. Ta otse hiilgab igas sõnas, iga sõna siin on suure kunsti toode, mis kutsub esile nii mõtteid kui ka tundeid. Mulle meenuvad Bubnovi käed, käed, mis paistsid nii toredatena minevikus, mil nad olid mustad tööst, ja nii armetutena nüüd, mil nad on «lihtsalt mustad». Meenub Kleštši jõuetu halin: «Sadamat ei ole!», ja ma tunnen alati seda halinat, kui minu enda protesti nurjatu, kuritegeliku «ühiskonna» vastu. See, et Gorki näitas öömaja täielikus eralduses muust maailmast, on minu juures isiklikult alati kutsunud esile kujutluse just sellest «maailmast». Ma tundsin alati öömaja seinte taga sedasama niinimetatud «maailma», kuulsin kaubitsemise kära, nägin uhkeldavaid härraseid, lobisevaid haritlasi, nägin nende losse ja «kortereid» ja vihkasin toda kõike seda rohkem, mida vähem sellest «maailmast» rääkisid öömaja elanikud.

Minu seltsimees Orlov, rahvakooliõpetaja, kellega koos viibisin etendusel, ütles mulle teatrist väljudes:

«On tarvis see vanake panna voodisse, anda talle teed, hästi kinni katta, las puhkab, ja ise minna materdama kogu seda . . . lurjuskonda . . .»

«Millist lurjuskonda?» küsisin mina.

«Neid kõiki, kes selle eest on vastutavad.»

«Põhjas» kutsub enne kõike esile mõtte vastutusest, tei-

siti üteldes — mõtte revolutsioonist. «Lurjused» mõjuvad näidendis nagu elavad kujud. Tõenäoliselt on mulle see selgem kui paljudele inimestele, kuna kogu minu järgnev elu oli pühendatud nendele inimestele, kes vanas maailmas tingimata oleksid lõpetanud oma elu öömajas. Kuid uues maailmas... siin pole võimalik mingi võrdlus. Uues maailmas sõidavad maa parimad tegelased, kelle järele lähevad miljonid, Dzeržinski-nimelisse kommuuni, endised öömaja-kandidaadid näitavad neile tootmispaleesid, päikese- ja õnneküllaseid magamistube, hektaariseid lillevälju ja kasvuhooneid, krimpsutavad kelmikalt-sõbralikult naeratades silmi ja ütlevad:

«Teate mis, Pavel Petrovitš! Me paneme selle krüsanteemi teile autosse, ausõna, paneme. Aga kodus teie vaid kastke teda hästi.»

«Käige minema oma krüsanteemiga, kus minul on aeg teda kasta!»

«He, ei,» pahandub juba mitu häält, «olete korra meie juurde sõitnud, siis kuulge sõna. Mõistate, distsipliin...»

Nõnda on olukord nüüd, kus «ühiskonna» vastutus on realiseeritud revolutsiooni kohtuotsuses. Aga siis oli teisiti. Revolutsioonieelne väikekodanlus tahtis näha näidendis ainult paljasjalgseid, olustikupilti, transparenti härdusele, lähtepunkti elutarkusele ja palvele: «Tänan sind, issand, et ma pole mitte niisugune nagu nemad!» Sõna «paljasjalgsed» muutus mugavaks kilbiks, millega takistati nägemast gorkiliku näidendi tõelist olu, kuna selles sõnas peitub mingi ravivahend, temas tundub hukkamõistu ja piiritõmbamist.

Maksim Gorki ei saanud mulle mitte üksnes kirjanikuks, vaid ka eluõpetajaks. Ma olin lihtsalt «rahvakooliõpetaja» ja minu töös ei saadud tulla toime ilma Maksim Gorkita. Raudteekoolis, kus ma olin õpetajaks, oli õhk võrratult puhtam kui teistes kohtades; tööliste tõeliselt proletaarne ühiskond

hoidis kooli tugevasti enda käes ja Vene Rahva Liit[1] kartis temale ligineda. Sellest koolist väljus palju bolševikke.

Minu ja minu õpilaste jaoks oli Maksim Gorki marksistliku maailmatunnetamise organisaatoriks. Kui ajaloo mõistmine tuli meie juurde teisi teid mööda, bolševistliku propaganda ja revolutsiooniliste sündmuste kaudu, eriti meie tegelikkuse kaudu, siis õpetas Gorki meid tunnetama seda ajalugu, nakatas meid viha ja kirega ja veel suurema veendumusliku optimismiga, suure rõõmuga, mida andis nõudmine: «Las tugevamini möllab torm!»

Gorki kui inimese ja kirjaniku tee oli meile ka käitumise eeskujuks. Gorkis me nägime mingeid iseenda osakesi, võibolla nägime temas ebateadlikult meietaolise läbimurdmist meile siiamaani kättesaamatusse suurde kultuuri. Tema järele oli vaja tormata kõigil, et kindlustada ja laiendada võitu. Ja paljud tormasid, paljud abistasid Gorkit.

Tormasin muidugi ka mina. Mulle paistis mõnda aega, et seda on võimalik teha ainult kirjandusliku töö vormis. 1914. aastal kirjutasin jutustuse pealkirjaga «Rumal päev» ja saatsin Gorkile. Jutustuses kujutasin tõelist sündmust: papp armukadetseb, nagu oleks naisel suhted õpetajaga, ning naine kui ka õpetaja kardavad pappi; kuid papp pannakse pidama jumalateenistust Vene Rahva Liidu asutamise puhul; pärast seda tunneb papp, et ta on kaotanud võimu naise üle, on kaotanud õiguse armukadetsemiseks, ja noor naine on saanud õiguse suhtuda temasse põlgusega. Gorki kirjutas mulle iseenda käega kirja, mida ma veel praegugi mäletan sõnasõnalt:

---

[1] Vene Rahva Liit — tuntud mustasajaline organisatsioon tsaari-Venemaal. (Eestikeelse väljaande toimetus.)

«Jutustus on huvitav sisult, kuid kirjutatud nõrgalt, papi läbielamiste dramatism on ebaselge, pole kujutatud tausta ja dialoog on ebahuvitav. Katsuge kirjutada midagi muud.

M. Gorki.»

Mind lohutas vähe tunnustus, et teema on huvitav. Ma nägin, et ka kirjanikule on vajalik suur tehnika, on vaja midagi teada taustast, on vaja esitada mõnesuguseid nõudeid dialoogile. Ja on vajalik ka talent; talendiga on mul lugu nähtavasti nõrgavõitu. Kuid Gorki ise õpetas mulle inimeslikku uhkust ja selle uhkuse panin kohe käiku. Ma mõtlesin, et võib muidugi «kirjutada midagi muud», kuid on juba täiesti tõestatud, et midagi mõistlikku ka sellest muust ei tule. Ilma eriliste kannatusteta loobusin kirjaniku-unistustest, seda enam, et ma ka oma õpetaja-ametit pidasin väga kõrgeks. Võidelda kultuuririndel võis ka õpetajana. Gorki isegi rõõmustas mind oma seltsimeheliku otsekohesusega, mida ometi ju ka oli tarvis õppida.

Minu õpetaja-tegevus oli enam-vähem edukas, aga pärast Oktoobrirevolutsiooni avanesid minu ees ennenägematud perspektiivid. Meie pedagoogid joobusime siis nõnda nendest perspektiividest, et isegi ennast ei mäletanud enam ja, tõtt öelda, vassisime palju igasugu kallakute näol. Õnneks anti mulle kahekümnendal aastal seaduserikkujate koloonia. Ülesanne, mis seisis minu ees, oli nii raske ja nii edasilükkamatu, et polnud aega vassida. Kuid ka otseniite polnud mul käes. Alaealiste kurjategijate kolooniate vana kogemus mulle ei kõlvanud, uusi kogemusi ei olnud, raamatuid ka ei olnud. Minu seisukord oli väga raske, peaaegu väljapääsuta.

Ma ei suutnud leida mingeid «teaduslikke» näpunäiteid. Ma olin sunnitud pöörduma vahetult oma üldiste kujutluste juurde inimesest, kuid minu jaoks tähendas see pöördumist Gorki poole. Minul, õieti öelda, polnud vaja uuesti lugeda ta

teoseid, ma tundsin neid hästi, kuid ma lugesin kõik algusest lõpuni veel kord läbi. Ja nüüdki soovitan algajale kasvatajale lugeda Gorki teoseid. Muidugi ei anna nad meetodit, ei lahenda üksikuid «jooksvaid» küsimusi, kuid nad annavad suure teadmise inimesest määratu suures võimaluste diapasoonis, seejuures mitte naturalistlikust, loodusest kopeeritud inimesest, vaid inimesest oivalises üldistuses ja, mis eriti tähtis, marksistlikus üldistuses.

Gorki inimene on alati ühiskonnas, alati on näha ta juured, ta on enne kõike sotsiaalne, ja kui ta kannatab või on õnnetu, siis võib alati ütelda, kes selles on süüdi. Kuid mitte need kannatused pole peaasi. Võib muidugi kinnitada, et Gorki kangelased ei kannata meeleldi, ja meile pedagoogidele on see erakordselt tähtis. Mul on raske seda seletada üksikasjaliselt, selleks on tarvis eriuurimust. Kõne all oleval juhul on otsustav tähtsus gorkilikul optimismil. Gorki pole ju optimist mitte ainult selles mõttes, et näeb ees õnnelikku inimkonda, mitte ainult sellepärast, et näeb tormis õnne, vaid ka sellepärast, et temal on iga inimene hea. Hea mitte kõlbelises ja mitte sotsiaalses mõttes, vaid ilu ja jõu mõttes. Isegi vaenuliku leeri kangelasi, isegi tõelisi «vaenlasi» näitab Gorki nõnda, et on selgesti näha nende inimeslikud jõud ja parimad inimeslikud potentsiaalid. Gorki tõestas suurepäraselt, et kapitalistlik ühiskond pole hukutav mitte ainult proletaarlastele, vaid ka inimestele teistest klassidest, ta on hukutav kõigile, kogu inimsoole. Artamanovites, Vassa Železnovas, Foma Gordejevis, Jegor Bulõtševis on ilmsesti näha kõik kapitalismi needused ja toredad inimkarakterid, mis on rikutud ja virildunud saagiahnuse, ebaõiglase võimutsemise, õigustamata sotsiaalse jõu ja logelemise läbi.

Inimeses head näha on alati raske. Inimeste elavates argipäevastes askeldustes, eriti veel mõnevõrra ebaterves kollektiivis, on peaaegu võimatu seda head näha, see on

liialt kaetud igapäevaste pisivõitlustega, see kaob ära jooksvates konfliktides. Inimeses tuleb alati projekteerida head, ja pedagoog on kohustatud seda tegema. Ta on kohustatud lähenema inimesele optimistliku hüpoteesiga, isegi kasvõi teatud määral riskides eksida. Ja seda oskust — projekteerida inimeses paremat, tugevamat, huvitavamat — tuleb õppida Gorkilt. Eriti tähtis on, et Gorki juures ei realiseeru see oskus kaugeltki nii lihtsalt. Gorki oskab näha inimeses positiivseid jõude, kuid kunagi ei härdu ta nende ees, ei vähenda kunagi oma nõudlikkust inimese suhtes ega kohku kunagi tagasi ka kõige karmimast hukkamõistmisest.

Säärane suhtumine inimesesse on marksistlik suhtumine. Meie sotsialism, alles veel nii noor, tõendab seda kõige paremini. Ei ole enam mingit kahtlust, et Nõukogude Liidu kodaniku keskmine moraalne ja poliitiline tase on võrratult kõrgem tsaari-Venemaa alama omast ja kõrgem Lääne-Euroopa keskmise inimese tasemest. Pole kahtlust, et nende muudatuste põhjused peituvad ühiskonna enda ja ta tegevuse struktuuris, seda enam, et mingit erilist pedagoogilist tehnikat, erilisi võtteid meil ei ole välja töötatud. Üleminekuga nõukogude korrale käis kaasas üksikisiku tähelepanu kategooriline ülekandumine laia riikliku tähtsusega küsimustele. Näiteid pole tarvis otsida, piisab vaid, kui meenutada Jaapani agressiooni või stahhaanovlikku liikumist. Üksikisik Nõukogude Liidus ei raiska oma jõude argipäevastes jooksvates kokkupõrgetes ja seepärast paistavad rohkem välja tema paremad inimlikud jooned. On oluline, et kergemini ja vabamalt realiseeruvad positiivsed inimesele omased potentsiaalid, mis varemini ei realiseerunud. Selles on meie revolutsiooni suurim tähtsus ja kommunistliku partei suurim teene.

Praegu on see kõik arusaadav ja silmaga nähtav, aga siis, 1920. aastal, hakkas see teadmine minul alles kujunema,

ja et sotsialistliku pedagoogika elemente polnud veel elus näha, siis leidsin ma neid Gorki tarkuses ja sügavmõttelisuses.

Ma mõtlesin tol korral väga palju Gorki üle. See mõtiskelu viis mind ainult väga harvadel juhtudel formuleeringuile. Ma ei kirjutanud midagi üles ega defineerinud midagi. Ma lihtsalt vaatasin ja nägin.

Ma nägin, et gorkiliku optimismi ja nõudlikkuse kooskõlas on «elu tarkus». Ma tundsin, millise kirega Gorki otsib inimeses heroilist ja kuidas ta imetleb inimesliku heroismi tagasihoidlikkust ja kuidas kasvab uutmoodi heroism inimkonnas («Ema»). Ma nägin, kui kerge on inimest aidata, kui läheneda talle ilma poosita ja astuda «üsna ligi», ja kui palju tragöödiaid tekib elus ainult sellepärast, et «pole inimest».

Ma pöördusin oma esimeste kasvandike poole ja püüdsin nendele vaadata Gorki silmadega. Tunnistan avalikult, et see mul algul ei õnnestunud; ma ei osanud veel üldistada elavaid liigutusi, ma ei olnud veel õppinud nägema inimese käitumise põhitelgi ja vedrusid. Oma sammudes ja toimingutes ei olnud ma veel «gorkilane», ma olin seda vaid oma püüdlustes.

Kuid ma taotlesin juba, et mu kolooniale antaks Gorki nimi ja ma saavutasin selle. Sel hetkel veetles mind mitte ainult gorkilik inimesesse suhtumise metoodika, mind haaras rohkem ajalooline paralleel; revolutsioon usaldas mulle töö «põhjas» ja loomulikult meenus mulle Gorki põhi. Ma ei tundnud seda paralleelsust muide mitte väga kaua. «Põhi» oli Nõukogude riigis printsipiaalselt võimatu ja minu «gorkilased» ilmutasid üsna ruttu kindlat kavatsust mitte piirduda palja pinnaletõusmisega, vaid neid ahvatlesid mägede harjad, Gorki kangelastest imponeeris neile kõige rohkem Sokol. Muidugi ei olnud «põhja», kuid jäi Gorki isiklik eeskuju, jäi tema «lapsepõlv», jäi sügav proletaarne sugulus suure kirjaniku ja endiste seaduserikkujate vahel.

A. 1925 kirjutasime esimese kirja Sorrentosse, kirjutasime üsna vähese lootusega vastusele, — kas siis vähe Gorkile kirjutatakse. Kuid Gorki vastas viivitamatult, pakkus oma abi, palus lastele edasi anda:

«Ütelge, et nad elavad suure ajaloolise tähtsusega päevadel.»

Algas meie regulaarne kirjavahetus. See jätkus kuni 1928. a. juulini, mil Gorki tuli Liitu ja viivitamatult külastas kolooniat.

Selle kolme aasta jooksul kasvas koloonia tugevaks võitluskollektiiviks, tugevasti kasvas ka ta kultuur ja tema ühiskondlik tähtsus. Koloonia edusammud rõõmustasid Aleksei Maksimovitši elavalt. Kolonistide kirjad saadeti suurtes ümbrikkudes regulaarselt Itaaliasse, sest iga salk kirjutas Gorkile eraldi; igal salgal olid oma eri asjad, salku oli aga kuni kolmkümmend. Oma vastustes puudutas Aleksei Maksimovitš kirjade paljusid detaile ja kirjutas minule:

«Kolonistide armsad kirjad liigutavad mind väga . . .»

Sel ajal taotles koloonia üleviimist uude kohta. Aleksei Maksimovitš reageeris soojalt meie plaanidele ja pakkus alati oma abi. Me keeldusime sellest abist, sest et me gorkilikult ei tahtnud muuta Maksim Gorkit meie pisiasjade ajajaks, ja kolonistidel oli tarvis loota omaenda kollektiivi jõududele. Meie ülekolimine Kurjaži oli väga raske ja ohtlik üritus, ja Aleksei Maksimovitš rõõmustas koos meiega selle läbiviimise õnnestumise üle. Ma toon tervikuna ta kirja, mis on kirjutatud 20 päeva pärast «Kurjaži vallutamist».

«Südamlikult tervitan teid ja palun tervitada kolooniat ümberkolimise puhul uude kohta.

Uut jõudu, hingelist vaprust, usku oma üritusse soovin teile kõikidele!

Te üritate toredat ettevõtet, mis peab kandma suurepärast vilja.

See maa on tõepoolest meie maa. Meie tegime ta viljakandvaks, meie ilustasime ta linnadega, palistasime teedega, lõime ta pinnal igasuguseid imesid, meie — inimesed, minevikus vormitu ja tumma mateeria tähtsusetud kübemekesed, pärast poolloomad, kuid praegu uue elu julged rajajad.

Olge terved ja austage teineteist, mitte unustades, et igas inimeses on peidul ehitaja tark jõud ja et on tarvis anda talle vabadust areneda ja õitsele puhkeda, et ta rikastaks maad veel suuremate imedega.

Tervitades

M. Gorki.»

Sorrento, 3. VI 26.

Sellel kirjal, nagu ka paljudel teistel selle ajajärgu kirjadel, oli minu kui pedagoogi jaoks hoopis eriline tähtsus. Ta toetas mind ebavõrdses võitluses, mis selleks ajaks puhkes Gorki-nimelise koloonia meetödi pärast. See võitlus ei toimunud mitte ainult minu koloonias, kuid siin ta oli teravam, tänu sellele, et minu töös tulid kõige ilmsemalt nähtavale vastuolud sotsiaal-pedagoogilise ja pedoloogilise vaatekoha vahel. Viimane esines marksismi nimel, ja oli tarvis väga palju mehisust, et seda mitte uskuda, et «tunnustatud» teaduse suurele autoriteedile vastu seada oma suhteliselt kitsas kogemus. Kuna meie oma kogemused saime igapäevase «sunnitöö» olustikus, siis polnud kerge omaenda sünteesi kontrollida. Temale omase heldusega avaldas Gorki mulle laialdased sotsialistlikud üldistused. Pärast tema kirju muutusid mu energia ja usk kümnekordseks. Ma ei räägigi sellest, et need kirjad, kolonistidele etteloetuna, tegid lausa imet, sest pole nii väga lihtne inimesel näha iseendas «ehitaja tarka jõudu».

Suur kirjanik Maksim Gorki muutus meie koloonias meie

võitluse aktiivseks osaliseks, muutus elavaks inimeseks meie ridades. Ainult sel ajal sain ma mitmest asjast lõplikult aru ja formuleerisin need lõplikult oma pedagoogilises kreedos. Kuid minu sügavaim austus ja armastus Gorki vastu, minu ärevus tema tervise pärast ei lubanud mul otsustavalt tõmmata Aleksei Maksimovitši minu pedagoogilisse jagelemisse vaenlasega. Ma püüdsin ikka rohkem ja rohkem, et see jagelemine võimalust mööda läheks tema närvidest mööda. Aleksei Maksimovitš märkas nagu mingi ime läbi minu käitumise joont tema suhtes. Kirjas 17. märtsist 1927. a. kirjutas ta:

> «See on asjata. Kas Teie teate, kui vähe arvestavad seda minu teised korrespondendid ja milliste palvetega pöördutakse minu poole? Keegi palus saata temale Harbiini — Mandžuuriasse — pianiino, teine küsib, milline vabrik Itaalias toodab parimaid värve, küsib, kas Türreeni meres on beluuga-kalu, millal valmivad apelsinid jne. jne.»

Ja kirjas 9. maist 1928. a.:

> «Lubage Teile teha sõbralik etteheide: ilmaaegu keeldute õpetamast mind, kuidas ja millega võiksin aidata Teid ja kolooniat? Ma saan aru Teie kui oma asja eest võitleja uhkusest, vägagi saan aru, kuid see asi on kuidagiviisi seotud minuga ja mul on häbi ning ebamugav jääda passiivseks ajal, mil on vaja abi.»

Kui Aleksei Maksimovitš tuli juulis 1928. a. kolooniasse ja elas seal kolm päeva, oli juba otsustatud minu äramineku küsimus ja järelikult ka koloonia «pedagoogiliste reformide» küsimus; ma ei rääkinud sellest oma külalisele. Samal ajal sõitis kolooniasse üks Hariduse Rahvakomissariaadi silmapaistvamaid tegelasi ja soovitas mul teha «minimaalseid» järeleandmisi minu süsteemis. Ma tutvustasin teda Aleksei Maksimovitšiga. Nad rääkisid rahulikult lastest, istusid teelauas ja külastaja sõitis ära. Saates teda palusin võtta teata-

vaks, et mingeid, ka kõige minimaalsemaid järeleandmisi ei saa olla.

Need päevad olid kõige õnnelikumad minu elus ja laste elus. Olin muide arvamusel, et Aleksei Maksimovitš on kolonistide külaline, mitte minu, mispärast püüdsin, et tema kokkupuuted kolonistidega oleksid võimalikult tihedad ja rõõmsad. Kuid õhtuti, kui lapsed läksid puhkama, õnnestus mul jääda Aleksei Maksimovitšiga intiimsesse vestlusse. Vestlus puudutas muidugi pedagoogilisi teemasid. Ma olin pööraselt rõõmus, et kõik meie kollektiivsed avastused leidsid Aleksei Maksimovitši poolt täielikku heakskiitu, selle hulgas ka kurikuulus «sõjaväelisus», mille eest mõned arvustajad mind veel praegugi hammustavad ja milles Aleksei Maksimovitš kahe päevaga oskas läbi näha seda, mis seal oli: väikest mängu, esteetilist lisandust töö-elule, siiski raskele ja küllalt vaesele elule. Ta sai aru, et see lisandus ilustab kolonistide elu, ega kahetsenud seda.

Gorki sõitis ära ja järgmisel päeval jätsin ma koloonia maha. See katastroof ei olnud minu jaoks absoluutne. Ma läksin minema, tundes oma hinges Aleksei Maksimovitši moraalse toetuse soojust, olles põhjalikult kontrollinud kogu oma orientatsiooni ja olles saanud temalt kõiges täieliku heakskiidu. See heakskiitmine ei väljendunud mitte ainult sõnades, vaid ka selles inimeslikus peos, mida ma ei saanud tunda teisiti, kui uue sotsialistliku ühiskonna pidu. Ja ega's Gorki olnud üksi. Minu hooldamata pedagoogika võtsid viivitamatult üle julged ja pedoloogiliselt immuunsed tšekistid, kes ei lasknud sellel mitte ainult hukkuda, vaid võimaldasid tal isegi areneda lõpuni, pannes talle ette võtta osa Dzeržinski-nimelise kommuni hiilgavast organisatsioonist.

Nendel päevadel alustasin ma oma «Pedagoogilist poeemi». Ma kõnelesin aralt oma kirjanduslikust kavatsusest Aleksei Maksimovitšiga. Ta kiitis minu algatuse delikaatselt heaks.

Poeem valmis 1928. aastal ja ... lebas viis aastat minu laualaekas, nõnda kartsin ma esitada teda Maksim Gorki kohtu ette. Esiteks mäletasin ma oma «Rumalat päeva» ja väljendust «pole kirjeldatud tausta», teiseks ei tahtnud ma Aleksei Maksimovitši silmis muutuda korralikust pedagoogist ebaõnnestunud kirjanikuks. Nende viie aasta jooksul kirjutasin ma väikese raamatukese Dzeržinski-nimelisest kommuunist, ja ... kartsin niisamuti saata seda oma suurele sõbrale, vaid saatsin Riiklikule Ilukirjanduse Kirjastusele. Seal lebas käsikiri üle kahe aasta toimetuses, ja järsku, minule isegi ootamatult, avaldati ta trükis. Ma ei kohanud teda üheski äris, ma ei lugenud ta kohta ainukestki rida ajakirjades ja ajalehtedes, ma ei näinud teda lugejate käes, üldse see raamatuke otsekui tähelepandamatult kukkus olematusse. Seepärast olin väljendamatult üllatatud ja rõõmus, kui sain 1932. a. detsembris kirja Sorrentost, mis algas nii:

«Eile lugesin läbi Teie raamatukese «Kolmekümnenda aasta marss», lugesin liigutuse ja rõõmuga ...»

Pärast seda ei lasknud Aleksei Maksimovitš mind enam lahti. Veel umbes aasta panin ma vastu ja ikka veel kartsin esitada temale «Pedagoogilist poeemi» — raamatut minu elust, minu vigadest ja minu väikesest võitlusest. Kuid ta nõudis visalt:

«Sõitke kuhugi soojemasse kohta ja kirjutage raamat ...»

Soojemasse kohta ma ei sõitnud, polnud aega, kuid Aleksei Maksimovitši toetus ja visadus võitsid mu arguse: 1933. a. sügisel viisin talle oma raamatu — esimese osa. Päev hiljem sain täieliku heakskiitmise ja raamat määrati almanahhi «XVII aasta» järjekordse numbri jaoks. Ka kõik teised osad läksid Aleksei Maksimovitši käe alt läbi. Teise osaga oli ta vähem rahul, pahandas minuga mõningate kohtade pärast ja

nõudis pealekäivalt, et kõik minu pedagoogiliste vaidluste liinid oleksid lõpuni välja selgitatud. Kuid mina kartsin ikka veel pedagooge, isegi seda sõna püüdsin raamatus vältida. Saates Gorkile Krimmi kolmanda osa, ma isegi palusin teda välja jätta peatüki «Olümpose jalal», kuid ta vastas selle kohta lühidalt:

« «Olümpose jalal» välja jätta ei saa . . .»

See oli kirjutatud juba 1935. a. sügisel.

Nõnda jäi Maksim Gorki kuni viimaste päevadeni minu õpetajaks; ja kui kaua ma tema juures ka poleks õppinud, oli tal kuni viimaste päevadeni, mida temalt õppida. Tema kultuurne ja inimeslik kõrgus, tema leppimatus võitluses, tema geniaalne vaist igasuguse valskuse suhtes, kõige odava, väikese, võõra, karikatuurse suhtes, tema viha vana maailma vastu, tema armastus inimese, «targa eluehitaja» vastu peavad alati olema paljudele miljonitele praegu elavatele ja ja tulevastele inimestele ammendamatuks eeskujuks.

Kahjuks ei ole meil veel Maksim Gorki kogu loomingulise rikkuse korralikku analüüsi. Kui see analüüs tehakse, üllatub inimkond gorkiliku inimesetundmise sügavusest ja ulatusest. Tema nimi asetatakse maailma suurte kirjanike kõige esimesse ritta, esimesse seda enam, et tema on ainuke, kes võttis teemaks inimese tema vabanemise hetkel, sotsialistlikuks inimeseks saamise hetkel.

Peame olema tõsiselt tänulikud meie ajastule, meie revolutsioonile ja meie kommunistlikule parteile, kes on loonud Maksim Gorki, kes on ta viinud sellele kõrgusele, ilma milleta ei oleks ta hääl olnud kuuldav töötajate maailmas ja vaenlaste maailmas.

II. Nõukoguliku koolikasvatuse probleemid [1].

1. loeng.

Kasvatuse meetodid [2].

Me räägime kasvatusest. Kuid, seltsimehed, pidage vaid silmas, et olen praktilisel rindel töötaja, mispärast omavad mu sõnad muidugi mõnevõrra praktilist kallakut. Kuid ma arvan, et me elame ajastul, mil praktilised töötajad toovad silmapaistvaid korrektiive teaduslikesse seisukohtadesse. Meil Nõukogude Liidus nimetatakse neid töötajaid stahhanovlasteks. Me teame, kui palju muudatusi on toonud

---

[1] 1938. a. jaanuaris pidas A. S. Makarenko Vene NFSV Hariduse Rahvakomissariaadi töötajaile sarja loenguid pealkirjaga „Nõukoguliku koolikasvatuse probleemid". Nende loengute stenogrammid on osaliselt avaldatud „Utšitelskaja gazeta's" ja ajakirjas „Sovetskaja pedagogika". Täielikul kujul ilmub see materjal siin esmakordselt. Autor ei ole stenogramme kontrollinud ega parandanud. Vajalikke (mitteolulisi) parandusi on teinud teose koostaja.

Tuginedes neis loenguis oma kogemustele püstitab A. S. Makarenko tähtsaid nõukoguliku pedagoogika teoreetilisi ja praktilisi probleeme ning tõstab esile rea ülesandeid kasvatustöö ümberkorraldamise alal koolis.

[2] Esimese loengu sellest sarjast pidas A. S. Makarenko 10. jaanuaril 1938. a. Loeng ilmus esmakordselt osaliselt ajakirjas „Sovetskaja pedagogika" nr. 5—6, 1943. a.

stahhaanovlased, praktilise rinde töömehed, paljudesse seisukohtadesse, isegi palju täpsemaid kui meie teadused; kui palju uusi rekordeid tootmisalal, üldiste ja eriliste töövõtete alal on toonud stahhaanovlased. Seda töö tootlikkuse tõusu ei saavutata mitte tööenergia kulu lihtsa suurenemise teel, vaid uue töösse suhtumisega, uue loogikaga, tööelementide ümberasetamisega. Järelikult tõstetakse töö tootlikkust leiutiste ja avastuste meetodi abil.

Meie tootmisala — kasvatusala — ei saa mingil juhul välja tõrjuda sellest üldisest nõukogulikust liikumisest. Ka meie alal — olen selles kogu eluaja olnud sügavasti veendunud — on leiutised niisamuti vajalikud, isegi leiutised üksikute detailide, pisiasjade alal, seda enam detailide rühmade, süsteemi, süsteemi osade alal. Säärased leiutised ei või tulla muidugi mitte ainult teoreetilisel rindel töötajailt, vaid tavaliselt lihttööliselt, niisuguselt nagu mina. Seepärast võtan endale ilma erilise hämmelduseta loa jutustada oma kogemustest ja nendest järeldustest, mis tulenevad minu kogemustest, olles arvamusel, et needki evivad tähtsust korrektiivina, mis praktiline töömees teeb teatavate teoreetiliste saavutuste suhtes.

Milline on minu pagas, et räägin teiega?

Paljud peavad mind spetsialistiks töös hooldamatutega. See pole õige. Ma olen üldse töötanud 32 aastat, nendest 16 aastat koolis ja 16 aastat hooldamatutega. Tõsi küll, koolis töötasin kogu aja erilistes tingimustes — vabrikukoolis, mis oli töölisühiskonna, parteiühiskonna (endisel ajal sotsiaaldemokraatliku, pärast — bolševistliku) alatise mõju all.

Niisamuti polnud minu töö hooldamatutega sugugi mitte spetsiaalne töö hooldamatute lastega. Esiteks püstitasin ma esimestest päevadest peale, mil hakkasin töötama hooldamatutega, tööhüpoteesi, et hooldamatute suhtes ei tule rakendada mingeid erilisi meetodeid; teiseks õnnestus mul viia

hooldamatud väga lühikese ajaga normaalsele tasemele ja edaspidist tööd nendega korraldada nagu normaalsete lastega.

Minu töö viimasel perioodil SaRK-i Dzeržinski-nimelises kommuunis Harkovi lähedal oli mul juba normaalne kollektiiv 10-aastase keskkooliga, mis taotles neidsamu eesmärke, mida taotleb meie tavaline kool. Lapsed selles kollektiivis, endised hooldamatud, ei erinenud oluliselt millegagi normaalsetest lastest. Ja kui erinesidki, siis paremuse suunas, sest elu Dzeržinski-nimelise kommuuni töökollektiivis pakkus erakordselt palju kasvatuslikke lisamõjusid, isegi perekonnaga võrreldes. Seepärast ei käi minu praktilised järeldused mitte ainult hooldamatute raskesti kasvatatavate laste kohta, vaid igasuguse lastekollektiivi kohta, järelikult ka iga kasvatusrindel töötaja kohta.

See on esimene märkus, mida palun teid silmas pidada.

Nüüd mõni sõna minu praktilise pedagoogilise loogika iseloomust endast. Ma ei jõudnud mõningatele veendumustele mitte ilma valudeta ega kiiresti, vaid läbides mitu astet kaunis piinavaid kahtlusi ja vigu, jõudsin mõningaile järeldustele, mis paistavad mõnele teist imelikuna, kuid mille suhtes mul on küllaldaselt tõendeid, et neid ilma häbenemata ette kanda. Mõned nendest järeldustest on teoreetilise iseloomuga. Ma loetlen nad lühidalt, enne kui hakkan jutustama omaenda kogemustest.

Kõigepealt äratab huvi kasvatusteaduse laadi küsimus. Meil on kaasaegsete pedagoogiliste mõtlejate ja üksikute pedagoogilise töö organisaatorite hulgas veendumusi, et pole vaja mingit erilist kasvatustöö metoodikat, et õpetamise metoodika, õppeaine metoodika peab endas sisaldama ka kogu kasvatuse mõtte. Ma pole sellega nõus. Ma arvan, et kasvatuse ala — puht kasvatuse ala — on mõnedel juhtudel omaette ala, mille metoodika erineb õpetamise metoodikast.

Mis mind selles eriti veenab? Veenab järgmine asjaolu. Nõukogudemaal ei allu kasvatusele mitte ainult laps, mitte

ainult õpilane, vaid iga kodanik igal sammul. Ta allub kasvatusele kas eriti organiseeritud vormides või laia ühiskondliku mõjustamise kujul. Iga meie üritus, iga hoogtöö, iga protsess meie maal ei täida mitte ainult eriülesandeid, vaid ka kasvatuslikke ülesandeid. Piisab, kui meenutada äsja läbielatud valimisi Ülemnõukokku; see oli tohutu suur kasvatustöö, mis puudutas kümneid miljoneid inimesi, isegi neid inimesi, kes otsekui peitsid end nõukoguliku kasvatustöö eest; ta nihutas esile meie nõukoguliku ühiskonna kõige mahajäänumaid, kõige passiivsemaid liikmeid ja kiskus neid kaasa aktiivsesse töösse. Kriipsutan eriti alla Punaarmee edukat kasvatustööd: teie teate väga hästi, et iga inimene, kes on olnud Punaarmees, tuleb sealt tagasi uue inimesena, mitte ainult uute sõjaliste teadmistega, uute poliitiliste teadmistega, vaid uue iseloomuga, uute võtetega, uue käitumistüübiga. Kõik see tohutu suur sotsialistlik kasvatustöö on ühtne oma toonis, oma püüdlustes ja, muidugi, varustatud teatud kasvatusmeetodiga. Seda meetodit võib juba nüüd, mil nõukogude võim on kestnud kakskümmend aastat, kokku võtta. Ja kui temale lisada meie kooli, meie kõrgemate õppeasutiste, meie lasteaedade, meie lastekodude kasvatuslike saavutiste tohutud kogemused, siis omame kasvatustöö alal hiiglasuuri kogemusi.

Kui võtame kokku kõik ammu järeleproovitud, kindlakskujunenud, täpselt sõnastatud kasvatuslikud võtted, seisukohad, partei ja kommunistliku noorsooühingu otsused, seltsimeeste Lenini ja Stalini väljendused, siis on meil NSV Liidus praegusel ajal, õieti öelda, täielik võimalus koostada kasvatusala teoreemide ja aksioomide tõeline suur koodeks.

Mul isiklikult tuli ka praktikas asetada kasvatuslik eesmärk esikohale. Et 16 a. jooksul usaldati mulle nõndanimetatud seaduserikkujate ümberkasvatamine, siis seisis minu ees enne kõike ülesanne — kasvatada. Ükski ei esitanudki minule ülesannet — harida. Mulle anti poisse ja tüdrukuid — seaduse-

rikkujaid, vana terminoloogia järgi — kurjategijaid, liiga silmapaistvate ja ohtlike iseloomuomadustega poisse ja tüdrukuid, ja eelkõige kerkis minu ette eesmärk — kujundada ümber need iseloomud.

Isiklikult jõudsin varsti veendumusele, et kool on võimas kasvatusvahend. Viimastel aastatel hakati mind sellepärast isegi taga kiusama, et ma nimetasin kooli kasvatusvahendiks. Kuigi viimased kümme aastat tuginesin täielikule kümneaastasele keskkoolile ja jõudsin veendumusele, et tõeline täielik ümberkasvatamine, mis kindlustab tagasilanguste vastu, on võimalik ainult täieliku keskkooli abil, jään ometi praegugi veendumuse juurde, et kasvatustöö metoodikal on oma loogika, mis on võrdlemisi sõltumatu haridustöö loogikast. Niihästi üks kui ka teine — kasvatustöö metoodika ja haridustöö metoodika — on minu arvates pedagoogikateaduse enamvähem iseseisvad osad. Need osad peavad muidugi olema isekeskis orgaaniliselt seotud. Iseenesest mõista on igasugune töö klassis kasvatustöö, kuid pean võimatuks redutseerida kasvatustööd haridustööle. Pärastpoole puudutan seda küsimust lähemalt.

Nüüd mõni sõna sellest, mida võib võtta kasvatustöö metoodika aluseks.

Olen enne kõike veendunud selles, et kasvatustöö metoodikat ei saa tuletada säärastest teadustest, nagu on psühholoogia ja bioloogia. Olen veendunud, et meil ei ole õigust teha nende teaduste andmetest otseseid järeldusi kasvatusvahendite suhtes. Need teadused peavad omama tähtsust kasvatustöös, kuid mitte nii, nagu oleksid nad eelduseks järelduse tegemisel.

Peale selle arvan ma, et kasvatusmeetodi pedagoogilisi vahendeid saab tuletada ainult kogemustest (kontrollides ja kinnitades neid sääraste teaduste seisukohtadega, nagu on psühholoogia, bioloogia jt.).

See minu väide tuleneb järgmisest: pedagoogika, eriti kasvatustöö teooria on kõigepealt praktiliselt eesmärgistatud teadus. Me ei saa lihtsalt kasvatada inimest, meil pole õigust teostada kasvatustööd, seadmata enda ette kindlat poliitilist eesmärki. Kasvatustöö, mis pole relvastatud selge, väljaarendatud, detailideni tuttava eesmärgiga, on apoliitiline kasvatustöö; meie nõukogulikus ühiskondlikus elus kohtame igal sammul tõendusi selle väite kohta. Punaarmeel on kasvatustöös tohutu suur, isegi maailma ajaloos erakordne edu. Tal on nii suur ja määratu edu sellepärast, et Punaarmee kasvatustöö on alati lõpuni eesmärgistatud, ja Punaarmee kasvatajad teavad alati, keda nad tahavad kasvatada, mida nad tahavad saavutada. Mitte-eesmärgistatud pedagoogilise teooria parimaks näiteks on hiljuti hinge heitnud pedoloogia. Selles mõttes võib pedoloogiat vaadelda kui nõukogulike kasvatuslike püüdluste täielikku vastandit. See oli kasvatustöö, millel puudus eesmärk.

Kust aga võib tuleneda kasvatustöö eesmärk? Muidugi tuleneb ta meie ühiskondlikest vajadustest, nõukogude rahva püüdlustest, meie revolutsiooni eesmärkidest ja ülesannetest, meie võitluse eesmärkidest ja ülesannetest. Seepärast ei saa ka eesmärkide formuleeringut tuletada ei bioloogiast ega psühholoogiast, vaid ainult meie ühiskondlikust ajaloost, meie ühiskondlikust protsessist.

Seejuures arvan ma, et praegu ei ole üldse võimalik kindlaks määrata bioloogia ja psühholoogia suhet kasvatusmeetodite põhjendamises. Need teadused arenevad ja tõenäoliselt annavad psühholoogia ja bioloogia lähema kümne aasta jooksul täpse seletuse inimese käitumisele ja siis võime rohkem tugineda nendele teadustele. Meie ühiskondlike vajaduste, sotsialistliku kasvatuse ühiskondlike eesmärkide suhtumine psühholoogilise ja bioloogilise teooria eesmärkidesse ja andmetesse peab alati muutuma ja võib-olla muutub psühholoogia ja

bioloogia alatise osavõtu suunas meie kasvatustööst. Kuid milles olen kindlasti veendunud, on see, et kasvatusvahendeid ei saa tuletada psühholoogiast ega bioloogiast deduktiivsel teel, lihtsalt süllogistlikul teel, formaalse loogika teel. Ma ütlesin juba, et kasvatusvahendid tuleb kõigepealt tuletada meie ühiskondlikust ja poliitilisest eesmärgist.

Olen veendunud, et meie pedagoogiline teooria patustas eeskätt eesmärgi alal, otstarbekohasuse alal. Kõik vead, kõik kõrvalekaldumised meie pedagoogilises töös on toimunud alati loogika, otstarbekohasuse alal. Kokkuleppe kohaselt nimetame neid vigadeks.

Ma näen meie pedagoogilises teoorias kolme tüüpi vigu; need on: deduktiivse väitmise tüüp, eetilise fetišismi tüüp ja isoleeritud vahendi tüüp.

Kannatasin oma tööpraktikas palju, võideldes sääraste vigadega. Võetakse mingi vahend ja väidetakse, et tal on just niisugune tagajärg. Võtame näiteks teile kõikidele tuntud komplekside loo. Soovitatakse vahendit — kompleksmeetodit õppetöös; sellest vahendist tuletatakse spekulatiivselt loogilisel teel väide, et see õpetamisviis andvat häid tulemusi.

Järeldus, et kompleksmeetod annab häid tulemusi, tehti enne tegelikkuses järeleproovimist; kuid kinnitati, et tulemus on tingimata hea; mingisugustes hingeelu salasoppides, kusagil on peidul hea tulemus.

Kui tagasihoidlikud töötajad nõudsid: näidake meile seda head tulemust, siis vastati neile: kuidas saame avada inimese hinge, seal peab olema hea tulemus; see on kompleksne harmoonia, õppetunni üksikute osade omavaheline seos, mis peab inimese psüühikas tingimata ladestuma positiivse tulemusena.

Tähendab, tegelikkuses järeleproovimist ei sallitud siin isegi loogiliselt. Kujunes niisugune ring: vahend on hea — peab olema hea tulemus; aga kui on hea tulemus, siis, tähendab, on vahend hea.

Niisuguseid vigu, mis tulenevad deduktiivse loogika, mitte kogemusliku loogika ülekaalust, on olnud palju.

On olnud palju ka nõndanimetatud eetilise fetišismi vigu. Võtame näiteks töökasvatuse.

Ka mina tegin muu seas säärase vea. Sõnas «töö» on nii palju meeldivat, nii palju meile püha ja nii palju õigustatut, et ka töökasvatus paistis meile täiesti täpsena, kindlana ja õigena. Kuid pärast selgus, et sõnas «töö» pole mingit loogikat. Algul saadi tööst aru kui lihtsast tööst, eneseteenindamise tööst, pärast mõisteti töö all otstarbetut, mittetootvat tööprotsessi — lihaseenergia kulutamise harjutamist. Sõna «töö» heitis loogikale säärast valgust, et see näis eksimatuna, kuigi igal sammul ilmnes, et tõelist eksimatust ei ole. Kuid usuti seevõrra termini enda eetilisuse jõusse, et loogikagi näis pühana. Kuid minu kogemus ja paljude seltsimeeste kogemus koolides näitas, et ei ole võimalik tuletada mingit vahendit termini enda eetilisest värvingust, et ka tööd, mis on rakendatud kasvatuses, võib korraldada mitut viisi, ja igal üksikul juhul annab ta erinevaid tulemusi. Igal juhul töö ilma temaga kõrvuti käiva hariduseta, ilma poliitilise ja ühiskondliku kasvatuseta ei too kasvatusele kasu, vaid osutub neutraalseks protsessiks. Te võite inimest panna kuipaljutahes töötama, aga kui teie samal ajal teda ei kasvata poliitiliselt ja kõlbeliselt, kui ta ei võta osa ühiskondlikust ja poliitilisest elust, siis on see töö lihtsalt neutraalne protsess, mis ei anna mingeid positiivseid tulemusi.

Töö kasvatusvahendina on võimalik ainult üldise süsteemi osana.

Viimane viga on isoleeritud vahendi tüüp. Väga sageli üteldakse, et nii ja niisugune vahend viib tingimata niisugustele tulemustele. Vahend üksi. Võtame esimesel pilgul otsekui kõige kaheldamatuma väite, mis esines sageli meie pedagoogilise ajakirjanduse lehekülgedel — karistusküsimuse.

Karistus kasvatab orja — see oli täpne aksioom, mis ei allunud mingile kahtlusele. Selles väites olid muidugi kõik kolm viga koos. Siin oli niihästi deduktiivse ennustamise viga kui ka eetilise fetišismi viga. Karistuse suhtes algas loogika selle sõna «karistus» enda ohtlikkusest. Ja viimaks esines isoleeritud vahendi viga — karistus kasvatab orja. Kuid muide olen veendunud, et mingit vahendit ei saa vaadelda süsteemist eraldatuna. Mingit vahendit üldse, milline see ka poleks, ei saa tunnistada ei heaks ega halvaks, kui vaatleme teda lahus teistest vahenditest, kogu süsteemist, mõjude kogu kompleksist. Karistus võib kasvatada niihästi orja kui ka mõnikord väga head inimest, väga vaba ja uhket inimest. Kujutlege, et mina oma praktikas, kui oli tarvis kasvatada inimeslikku väärikust ja uhkust, saavutasin selle ka karistuse kaudu.

Pärast jutustan, millistel juhtudel soodustab karistus inimese väärikuse kasvatamist. Muidugi võib säärane tulemus esineda ainult teatavas olukorras, s. t. teatavas teiste vahendite ümbritsuses ja teataval arenguastmel. Mingit pedagoogilist vahendit ei saa tunnistada alati absoluutselt kasulikuks, isegi mitte kõige meeldivamat vahendit, isegi niisugust mitte, nagu meil harilikult on sisendus, selgitus, vestlus, ühiskondlik mõjustamine. Kõige parem vahend osutub mõningatel juhtudel kindlasti kõige halvemaks. Võtkem kasvõi niisugune vahend, nagu on kollektiivne mõjustamine, kollektiivi mõjuavaldus üksikisikule. Mõnikord on see hea, mõnikord halb. Võtkem individuaalne mõjustamine, kasvataja vestlus kasvandikuga nelja silma all. Mõnikord on see kasulik, mõnikord kahjulik. Mingit vahendit ei saa vaadelda kasulikkuse või kahjulikkuse seisukohalt, kui ta võetakse isoleeritult kogu vahendite süsteemist. Ja lõppeks mingit vahendite süsteemi ei saa soovitada kui püsivat süsteemi.

Olen isiklikult veendunud järgmises: kui võtta tavaline nõukogulik kool, anda heade pedagoogide, organisaatorite,

kasvatajate kätte, ja kui see kool elab 20 aastat, siis peab ta selle 20 aasta jooksul heade pedagoogide kätes tegema läbi säärase silmapaistva arengutee, et kasvatussüsteem algul ja lõpul peab tugevasti erinema teineteisest.

Üldiselt on pedagoogika kõige dialektilisem, liikuvam, kõige keerulisem ja mitmekesisem teadus. See väide ongi minu pedagoogilise usu põhisümboliks. Ma ei ütle, et oleksin kõike nii väga kogemuses järele proovinud. Sugugi mitte. Ka minu jaoks on veel ülipalju ebaselget, ebatäpset, kuid ma kinnitan seda kui tööhüpoteesi, mida igal juhul on tarvis järele proovida. Minule isiklikult on ta minu enda kogemusega tõestatud, kuid muidugi on seda tarvis suure nõukoguliku ühiskondliku kogemuse najal järele proovida.

Muide olen veendunud, et selle loogika, mida olen ütelnud, ei räägi vastu meie parimate nõukogulike koolide ja väga paljude meie parimate laste ning mittelaste kollektiivide kogemusele.

Need on üldised sissejuhatavad märkused, millel tahtsin peatuda.

Nüüd siirdume kõige tähtsama küsimuse — kasvatuse eesmärkide ülesseadmise küsimuse — juurde. Kelle poolt, kuidas ja kunas tulevad kasvatuse eesmärgid kindlaks määrata ja mis on õieti kasvatuse eesmärk?

Mina mõtlen kasvatuse eesmärgi all inimese isiksuse programmi, inimese iseloomu programmi, kusjuures iseloomu mõistesse asetan kogu isiksuse sisu, s. o. tema välised avaldused, sisemised veendumused kui ka poliitilise kasvatuse ja teadmised, üldse kogu inimese isiksuse pildi; arvan, et meil pedagoogidel peab olema säärane inimese isiksuse programm, mille poole peame püüdma.

Omas praktilises töös ei tulnud ma ilma säärase programmita toime. Miski ei õpeta inimest nii kui kogemus. Kunagi anti mulle samas Dzeržinski-nimelises kommuunis mitusada

inimest ja ma nägin nende igaühe iseloomu sügavaid ja ohtlikke püüdlusi, sügavaid harjumusi. Olin sunnitud mõtlema, milline peaks olema nende iseloom, mille poole ma peaksin püüdma, et sellest poisist või tüdrukust kasvatada kodanikku. Kui ma järele mõtlesin, siis nägin, et sellele küsimusele ei saa vastata kahe sõnaga. Kasvatada head nõukogulikku kodanikku — see ei näidanud mulle teed. Ma pidin jõudma inimese isiksuse detailsema programmi juurde. Lähenedes isiksuse programmile kohtusin niisuguse küsimusega: kas see isiksuse programm peab olema kõigi jaoks ühesugune? Kas ma pean iga individuaalsuse toppima oma programmi, oma standardi ja seda standardi taotlema? Siis peaksin tooma ohvriks individuaalse sarmi, omapära, isiksuse erilise ilu; aga kui seda kõike ohvriks ei too — mis programm mul siis saab olla? Ma ei saanud seda küsimust nii lihtsalt teoreetiliselt lahendada, kuid ta lahenes mul tegelikult kümne aasta jooksul.

Ma nägin oma kasvatuslikus tegevuses, et, jah, peab olema niihästi üldine standardne programm kui ka individuaalne korrektiiv sinna juurde. Minu ette ei kerkinud küsimust, kas minu kasvandikust peab saama julge inimene või pean kasvatama argpüksi. Siin võtsin omaks standardi — igaüks peab olema julge, mehine, aus, tööd armastav patrioot. Aga kuidas toimida, kui lähened niisugustele õrnadele isiksuse aladele, nagu on talent. Mõnikord tuleb talendi suhtes, kui seisad tema ees, elada üle erakordseid kahtlusi. Mul oli säärane juhtum, et poiss lõpetas keskkooli. Ta nimi oli Terentjuk. Ta õppis väga hästi — viitele, pärast tahtis minna kõrgemasse tehnoloogilisse õppeasutisse. Mina avastasin temas enne seda suure näitleja talendi, seejuures väga haruldaselt lopsaka koomiku talendi, erakordselt peene, teravmeelse, suurepäraste häälepaeltega, rikkaliku miimikaga, säärase targa koomiku. Nägin, et just näitleja tööalal võib ta saavutada suuri tulemusi, aga tehnoloogilises õppeasutises jääb ta keskmiseks üliõpilaseks.

Kuid siis oli niisugune tuhin, et kõik minu poisid tahtsid saada inseneridеks. Kui tegid juttu sellest, et hakata pedagoogiks, siis naerdi otse näkku: «Milline mõte, meelega hakata pedagoogiks?» — «Hakka siis näitlejaks.» — «Mis te räägite, näitlejal ka mõni töö!» Nii ta läkski tehnoloogilisse instituuti minu sügavama veendumuse juures, et kaotame toreda näitleja. Ma alistusin. Lõppude lõpuks pole mul õigust teostada mingisugust ümbermurdmist. Kuid ma ei jäänud rahule. Ta õppis ühe semestri, võttis osa meie näiteringist. Ma mõtlesin, mõtlesin ja otsustasin: kutsusin ta kommunaaride koosolekule ja ütlesin, et esitan kaebuse Terentjuki peale, — ta ei allunud distsipliinile ja läks tehnoloogilisse instituuti. Üldkoosolekul üteldi: «Kas sul häbi ei ole, sulle üteldakse, aga sina ei täida käsku.» — Võeti vastu otsus: võtta Terentjuk tehnoloogilisest instituudist ja saata teatritehnikumi. Ta muutus väga nukraks, kuid kollektiivile mitte alluda — seda ta ei võinud, sest ta sai kollektiivilt stipendiumi ja ühiselamu. Praegu on ta suurepärane näitleja, mängib juba ühes parimas Kaug-Ida teatris; kahe aastaga läbis ta tee, mis nõuab harilikult kümmet aastat. Nüüd on ta mulle väga tänulik.

Kuid ikkagi, kui minu ees praegu seisaks niisugune ülesanne, kardaksin ma seda lahendada — kes teda teab, mis õigus on mul tarvitada vägivalda? Õigus korda saata säärast ümbermurdmist — see on minu jaoks alles otsustamata küsimus. Kuid olen sügavasti veendunud, et iga pedagoogi ette kerkib säärane küsimus, nimelt kas pedagoogil on õigus segada end karakteri liikumisse ja suunata seda sinna, kuhu on tarvis, või peab ta passiivselt järgima sellele karakterile? Arvan, et küsimus tuleb lahendada nõnda: on õigus. Aga kuidas seda teha? Seda on tarvis igal üksikul juhul otsustada individuaalselt, sest iseasi on omada õigust, teine asi aga osata seda täide viia. Need on kaks erinevat probleemi. On väga võimalik, et tulevikus meie kaadrite ettevalmistus seisneb selles, et õpetatakse inimes-

tele, kuidas säärast ümbermurdmist toimetada. Arstile õpetatakse ju, kuidas toimetada trepanatsiooni [1]. Meie oludes võib-olla õpetatakse pedagoogile, kuidas säärast trepanatsiooni toimetada (võib-olla taktilisemalt, edukamalt, kui mina seda tegin), kuidas juhtida isiksust temale kõige vajalikumas suunas, seejuures pidades silmas isiksuse omadusi, tema kalduvusi ja ta võimeid.

Siirdume nende praktiliste vormide kirjeldamisele, mis minu ja mu kolleegide kogemuses minu arvates kasvatustöö alal kõige paremini õnnestusid. Ma pean kasvatustöö peamiseks vormiks kollektiivi. Sellest oleks nagu üsna palju kirjutatud meie pedagoogilises kirjanduses, kuid kirjutati kuidagi vähese vaimukusega.

Mis on kollektiiv ja kus on meie vahelesegamise piirid kollektiivis? Ma jälgin praegu väga paljusid koole — siin Moskvas ja mõnikord satun ka Kiievisse. Kuid õpilaste kollektiivi ei näe ma mitte alati. Mõnikord õnnestub näha klassikollektiivi, kuid koolikollektiivi pole ma peaaegu kordagi juhtunud nägema.

Ma räägin teile omast kollektiivist, mille mina ja mu seltsimehed kasvatasime. Pidage silmas, et mina olin paremates tingimustes kui kool, sest meil elasid lapsed ühiselamus, töötasid ettevõttes, suuremalt jaolt ei omanud perekonda, s. o. ei omanud teist kollektiivi. Loomulikult oli minu käsutuses rohkem kollektiivse kasvatuse vahendeid kui koolis. Kuid ma ei kaldu järeleandmistele ainult sel põhjusel, et olud olid paremad. Omal ajal oli mul kool, vabrikukool, vaguniehituse vabriku oma, kuid mul oli ka seal õpilaste kollektiiv.

Hariduse Rahvakomissariaadi endise juhtkonna poolt omal ajal suunatud koolipraktikas näen ma väga kummalisi nähtusi,

[1] Trepanatsioon — kolju avamine puurimise varal. (Eestikeelse väljaande toimetaja.)

mis minu pedagoogilisele hingele on täiesti arusaadamatud. Näiteks olin eile ühes kultuuri- ja puhkepargis, kus on ka rajooni pioneeridepalee. Sellessamas rajoonis on eraldi Pavlik Morozovi nimeline pioneeridemaja. Ja selles rajoonis on 13 kooli. Eile nägin, kuidas need kolm asutist — kool, pioneeridepalee ja Pavlik Morozovi nimeline eri maja — kisuvad lapsi laiali eri kollektiividesse. Lastel ei ole kollektiivi. Koolis on ta ühes kollektiivis, perekonnas — teises, pioneeridepalees — kolmandas, Pavlik Morozovi nimelises majas — neljandas. Ta luusib kollektiivide vahel ja võib valida hommikul ühe, õhtul teise, lõunaajal kolmanda. Eile olin järgmise sündmuse tunnistajaks: pioneeridepalees on tantsuring, mida nimetatakse pisut vanamoeliselt — rütmiringiks — noh, lihtsalt tantsitakse. Ühe kooli kommunistlike noorte organisaator teatas: «Meie ei luba oma tütarlapsi rütmiringi.» Kooli direktor lööb endale vastu rindu: «Mõtelge ometi! Kommunistlike noorte organisaator teatas, et tema ei luba!» Direktor tiris kommunistlike noorte organisaatori ühiskondliku kohtu ette. «Nii ja naa, vaadake mis ta teeb!» Kui kommunistlike noorte organisaator jääb enda juurde: «Ei luba!» — Konflikt. Mulle meenus teine samalaadne konflikt meie kommuunis. Meil olid väga mitmekesised, seejuures mõned väga tõsised ringid: olid omad tõelised purilendurid, ratsasektsioon ja mitmesugused muud üritused. Üks poiss, väga hea poiss, pioneer, astus pioneeride organisatsiooni kaudu Harkovi pioneeridepaleesse ja võttis seal osa arktilistest uurimustest, avaldas ennast seal hästi ja pioneeridepalee premeeris teda komandeeringuga Murmanski koos teiste lastega. See poiss, Miša Peker, ütleb kommuunis:

«Sõidan Murmanski.»

Üks vanematest kommunaaridest küsib:

«Kuhu sa sõidad?»

«Murmanski.»

«Kes sul lubab?»

«Mind komandeerib pioneeridepalee!»

Üldkoosolekul teatasid vanemad kommunaarid:

«Las Miša Peker annab seletuse, kes teda komandeerib ja kuhu ta sõidab.»

Tema ütleb:

«Jah, sõidan Murmanski Arktikat uurima, mind komandeerib pioneeridepalee.»

Üldine kisa:

«Kuidas pioneeridepalee tohib sind komandeerida!»

«Esiteks on meil rännak mööda Volgat ja sina mängid meil klarnetit, ja teiseks, kui sa ei mängikski, sa ei sõida kuhugi, — oleksid pidanud enne meie üldkoosolekult küsima, kas sul on õigus seal igasuguseid preemiaid saada või ei.»

Miša alistus üldkoosolekule. Kuid sellest said teada pioneeride ja kommunistlike noorte organisatsioon, pioneeridepalee: «Mis seal Dzeržinski-nimelises kommuunis tehakse? Meie komandeerime inimese Arktikasse, aga seal üteldakse: sa pead mängima klarnetit, sest meil tuleb rännak mööda Volgat.»

Asi ulatus Ukraina Kommunistliku Noorsooühingu Keskkomiteesse, kuid kõik lahenes, õieti öelda, praktiliselt, sest kommuuni kommunistlike noorte organisatsioon teatas: «Lõid üleaisa, kuid nüüd on küllalt.» Ja Miša ütles: «Ma ka ise ei taha.»

Võtame teise küsimuse. Ma olin mõningates laagrites Moskvas. Need on head laagrid, seal on hea olla ja muidugi on need toredad tervendavad asutised. Kuid ma imestusin, et nendesse laagritesse kogunevad lapsed mitmest koolist; mina ei saa sellest aru. Ma arvan, et siin rikutakse mingit kasvatuse harmooniat. Poiss kuulub teatava kooli kollektiivi, kuid suve veedab ta koondkollektiivis. Tähendab, tema kooli kollektiiv ei võta mingit osa tema suvise puhkuse organiseeri-

misest. Ja nagu näete, esineb pioneeridepalees ja teistes kohtades, nagu teile rääkisin, hõõrumist, nääklemist. Mul on selge, millest see nääklemine tuleb.

Nõukogude kasvatus tuleb korraldada ühtsete, tugevate, mõjuvate kollektiivide loomise teel. Kool peab olema ühtne kollektiiv, kus on organiseeritud kõik kasvatusprotsessid, ja selle kollektiivi üksik liige peab tundma oma sõltuvust sellest — kollektiivist, peab olema ustav kollektiivi huvidele, kaitsma neid huve ja pidama neid huve enne kõike kalliks. Niisugust olukorda, kus igale üksikule liikmele antakse võimalus otsida endale mugavamaid ja kasulikumaid inimesi, jättes selleks kasutamata oma kollektiivi jõudu ja vahendeid, — niisugust olukorda pean ma ebaõigeks. Kuhu see meid viib? Pioneeridepaleed töötavad kõikides linnades hästi, Moskvas eriti hästi. Võib aplodeerida pioneeridepalee väga paljudele töötajatele ja töömeetoditele. Hoolimata sellest, et nad töötavad nii hästi ja et meie ühiskond aitab neid nii hästi töötada, annab see koolile võimaluse põigelda kõrvale igasugusest täiendavast tööst. Paljudes koolides ei ole niisuguseid ringe, nagu on pioneeridepaleedes. Niiviisi muutub kooliväline töö tõepoolest kooliväliseks ja kool arvab endal olevat õiguse sellest lahti ütelda. Ettekäändeid muidugi leidub: meil ei ole saali, meil ei ole krediite, meil ei ole spetsialisti jne. Olen niisuguse kollektiivi pooldaja, kus kogu kasvatusprotsess toimub organiseeritult.

Ma isiklikult kujutlen sääraste võimsate, tugevate, varustatud, hästi relvastatud kollektiivide süsteemi. Kuid need on ainult kollektiivi organisatsiooni välised raamid.

Seesama pioneeridepalee, lasteklubi, võib, ütleme, töötada kõrvuti kooliga, kuid töö organiseerimine seal peab jääma ikkagi kooli ülesandeks. Koolid peavad kandma vastutust selle töö eest, nad peavad selles töös ühinema. Kommu-

nistlike noorte organisaatoril, kes vaidleb tütarlaste osavõtu vastu rütmiringist, on õigus. Kui kommunistlike noorte organisaator kannab vastutust oma kollektiivi kuuluvate laste kasvatuse eest, siis peab ta tundma huvi selle vastu ja vastutama selle eest, mis ta lapsed teevad pioneeridepalees. Säärane kasvatusprotsessi killustamine mitme asutise ja isiku vahel, kes ei ole seotud vastastikuse vastutusega ega allu ühtsele juhtimisele, ei saa olla kasulik.

Ma saan aru, et ühtne, hästi sisustatud ja varustatud lastekollektiivis läheb muidugi kallimaks, kuid on väga võimalik, et lastekollektiivide kindlam organisatsioon võimaldab ka mõningat rahade kokkuhoidu.

See kõik puudutab kollektiivide võrku ennast. Ühe sõnaga, kaldun rõhutama, et ühtseks lastekollektiiviks, mis juhib laste kasvatamist, peab olema kool. Kõik muud asutised peavad alluma koolile.

Olen veendunud, et kui kollektiivil pole eesmärki, siis pole võimalik leida tema organiseerimise viisi. Igal kollektiivil peab olema ühine kollektiivne eesmärk, mitte üksikul klassil, vaid tingimata kogu koolil.

Minu kollektiivis oli 500 inimest. Seal oli õpilasi 8—18 eluaastani, tähendab oli esimeste ja kümnendate klasside õpilasi. Nad muidugi erinesid üksteisest väga paljude omaduste poolest. Vanemad neist olid haritumad, kõrgema tootmiskvalifikatsiooniga ja kultuursemad. Nooremad olid lähemal hooldamatusele, muidugi kirjaoskamatud ja lõppeks lihtsalt lapsed. Sellegipärast moodustasid kõik need 500 inimest oma tegevuse viimastel aastatel tõeliselt ühtse kollektiivi. Ma ei lubanud endale kordagi üheltki kommunaarilt võtta ära kollektiivi liikme õigusi ja hääleõigust, kui see ei sõltunud tema east või arengust. Kommuuni liikmete üldkoosolek oli tõepoolest reaalseks valitsevaks organiks.

See üldkoosolek kui kollektiivi valitsev organ kutsus minu kriitikute ja ülemuste poolt esile proteste, kahtlusi. Üteldi: ei saa lubada nii suurel koosolekul otsustada küsimusi, ei saa kollektiivi juhtimist usaldada lastemassile. See on muidugi õige. Kuid selles asi seisnebki: tuleb taotleda niisugust olukorda, et poleks tegemist lastemassiga, vaid kollektiivi liikmete üldkoosolekuga.

Selleks, et muuta mass üldkoosolekuks, on väga palju teid ja vahendeid. Seda ei saa teha kuidagi kunstlikult ja seda ei saa läbi viia ühe kuuga. Üldse lõpeb kiirete tulemuste tagaajamine sel juhul alati kurvalt. Kui võtame kõige tavalisema kooli, kus pole mingit kollektiivi, kus kõik on killunenud, kus parimal juhul iga klass elab omaette ja kohtub teiste klassidega nii, nagu kohtume tänaval tavalise publikuga, siis on selleks, et säärasest amorfsest lastekogust teha kollektiivi, tarvis pikaajalist (mitte aasta ega kaks) visa ja kannatlikku tööd. Aga kui kollektiiv kord on loodud ja kui teda koos hoida, teda, ta liikumist tähelepanelikult jälgida, siis võib säärane kollektiiv püsida väga kaua. Säärane kollektiiv peab olema väärtuslikuks, kõige rikkalikumaks kasvatuse instrumendiks, eriti koolis, kus laps viibib 8—10 aastat. Kuid säärast kollektiivi on muidugi kerge ka lammutada.

Lastekollektiivi jõud oma võimsuses on peaaegu ületamatu, kuid säärast kollektiivi on tõesti kerge lammutada. Rida vigu, rida juhtkonna vahetusi võivad kollektiivi muuta massiks. Aga mida rohkem kollektiiv elab, mida tugevamaks ta muutub, seda enam kaldub ta oma elu jätkama.

Siin jõuame ühe tähtsa detailini, mida tahaksin eriti alla kriipsutada. See on — traditsioon. Miski ei tugevda kollektiivi nii kui traditsioon. Kasvatada traditsioone, säilitada neid — see on kasvatustöös erakordselt tähtis ülesanne. Kool, milles ei ole traditsioone, ei saa muidugi olla hea kool, ja pari-

mad koolid, mida olen näinud, muide ka Moskvas, olid niisugused koolid, kes olid säilitanud traditsioonid. Mis on traditsioon? Olen kuulnud väiteid ka traditsioonide vastu. Meie vanad kasvatustegelased rääkisid: iga seadus, iga reegel peab olema mõistusepärane, loogiliselt arusaadav. Kuid teie pooldate traditsioone, mille mõte ja loogika on juba kadunud. Täiesti õige, ma pooldan traditsioone. Näide. Kui ma olin noorem ja kui mul oli vähem tööd, tõusin kommuunis iga päev kell 6 hommikul üles ja iga päev teostasin järelevaatuse, s. o. läksin salga korrapidaja-komandöriga magamistuppa, kus mind võeti vastu käsklusega, komandoga salgale «valvel». Kontrollisin päeva algul salga koosseisu ja seisukorda. Sel puhul koheldi mind kui kommuuni ülemat, ja ülemana võisin niisugustel kordadel kasutada aega, toimetada igasuguseid asjaarutlusi ning määrata karistusi. Peale minu ei olnud kellelgi kommuunis õigust määrata karistusi, välja arvatud muidugi üldkoosolekud. Kuid peagi kaotasin võimaluse teha iga päev järelevaatusi. Algul teatasin ette, et homme ei saa ma kohal olla ja et järelevaatust toimetab korrapidaja-komandör.

Kord-korralt muutus see olukord tavaliseks. Kujunes traditsioon: korrapidajat-komandöri koheldi järelevaatuse hetkel kui ülemat. Esialgu oli see nähtus mõistetav, kuid hiljem kadus mõte. Uustulnukad teadsid, et komandöril on õigus määrata karistusi, kuid miks — seda nad ei mõistnud. Vanemad olijad veel mäletasid. Komandör ütles: «Saad kaks toimkonda!» Ja temale vastati: «Just nii, kaks toimkonda.» Aga kui see komandör oleks mingil teisel päeva- või ööajal sääraste õigustega esile tulnud, oleks talle üteldud: «Kes sa oled?» See traditsioon aga säilis ja tugevdas väga kollektiivi.

Olgu näiteks veel teinegi traditsioon, mis ka on kaotanud oma loogika. Kunagi ammu oli konflikt. Korrapidaja-komandör ütles õhtul raporteerides: «Ivanov sõi lõunaajal kaks

portsjonit.» Kuid Ivanov ütles: «Mitte midagi niisugust, sõin ühe portsjoni.» Kontrollides asja ütlesin, et minu arvates sõi ta ühe portsjoni. Teisedki olid seisukohal, et ta sõi ühe. Kuid korrapidaja-komandör käis peale: «Ei, ma ise nägin, et sõi kaks.» Jätsin järelduse tegemata. Korrapidaja-komandör kaebas minu otsuse peale üldkoosolekule. Ta ütles: «Anton Semjonovitšil ei olnud õigust kontrollida minu sõnu: ma ei ütelnud seda temale lihtsalt kõrva sisse, ma raporteerisin, seisin «valvel», tervitusseisundis, kõigi teiste komandöride juuresolekul; kui tema niisugusel juhul ei usalda minu raportit, siis ei tohiks ta uskuda ka korrapidamist. Kui ta iga minu raportit hakkab kontrollima juurdluse varal, milleks siis korda pidada?»

Üldkoosolek otsustas: Anton Semjonovitš eksis, korrapidaja-komandöri raportit ei kontrollita. Kui sosistatakse kõrva sisse, siis, olge lahked, võib kontrollida. Ja kümne aasta jooksul oli see seaduseks. Päeva kestel võib rääkida midatahes, aga kui raporteeritakse, siis on see juba tõesti tõsi: ta ju tervitab, tõstab käe, tähendab, see on tõsi.

See tore traditsioon juurdus nii, et oli kerge töötada. Esiteks ei luba ükski korrapidaja-komandör endale valetada, sest ta teab, et teda peab uskuma, teiseks pole tarvis kulutada aega ja energiat kontrollimiseks. Võib-olla korrapidaja-komandör tõesti eksis, kuid kannataja pool peab alistuma. Korra tõstiski üks kommunistlik noor üles küsimuse: mis reegel see niisugune on, see tuleb ära muuta, sest ma tõesti ei jäänud tööle hiljaks, kuid korrapidaja ütles raportis, et ma jäin kümme minutit hiljaks, ja minule ütles ta, et kontrollida ei saa. Kommunistlikule noorele tehti selgeks, et võib-olla on tal õigus, et ta tõesti käis plekikääride järel, kuid teistele ja talle endale on distsipliin ning usaldus korrapidaja-komandöri vastu kallim kui küsimuse algataja õigus, nii et ta ohverdagu oma õigus; kui hakata iga korrapidaja puhul kontrollima, mis ta ütleb, siis pole ta enam korrapidaja, vaid toapoiss;

tarvis aga on korrapidajat-komandöri. Sääraseid traditsioone oli minu kollektiivis väga palju, lihtsalt sadasid. Mina ei tundnud neid kõiki, kuid lapsed tundsid. Ka lapsed ei tundnud neid mitte kirjapandutena, vaid mingite katsesarvedega, kombitsatega. — Nii tuleb teha. — Miks nii? — Vanemad olijad teevad nii. — Vanemate olijate kogemus, respekt vanemate olijate loogika vastu, respekt nende töö vastu kommuuni loomisel ja — mis kõige tähtsam — respekt kollektiivi ja tema volinike õiguste vastu on kollektiivi erakordselt tähtis väärtus ja muidugi hoiab traditsioon neid ülal. Säärased traditsioonid kaunistavad laste elu. Elades säärases traditsioonide-võrgus tunnevad lapsed endid oma erilise kollektiivse seaduse asendis, on selle üle uhked ja püüavad seda parandada. Ma pean õiget nõukogulikku kasvatust ilma sääraste traditsioonideta võimatuks. Miks? Sellepärast, et õige kasvatus ei ole võimalik ilma võimsa kollektiivita, kes austab oma väärikust ja tunneb oma kollektiivset palet.

Võiksin nimetada väga palju huvitavaid traditsioone ja toongi mõne näiteks.

Ka traditsioon ja ka naljakas! Sanitaartoimkonna korrapidajaliige peab iga päev korda, kannab punast risti varruka peal ja omab suuri õigusi, diktaatori õigusi: ta võib ükskõik millisele kommunistlikule noorele või kollektiivi liikmele ette panna lauast üles tõusta ja käed puhtaks pesta, ning see peab kuuletuma; ta võib minna ükskõik millise inseneri, abijõu või pedagoogi korterisse ja üldkoosolekul ette kanda, et nii- ja niisuguse pedagoogi korter pole korras. Seejuures oli traditsiooniks mitte kunagi arutada, mispoolest ta pole korras — kellel on vett põrandale valatud, kellel on tolmu aknalaual, kellel tolmu tooli seljatoel. Oli otsustatud mitte kunagi täpselt raporteerida, mitte kirjeldada korralagedust, vaid lihtsalt ütelda — pole korras. Sellest piisas täiesti, et teda vastutu-

sele võtta. Traditsiooni kohaselt valiti see «diktaator» — ma ei mäletagi enam, millest see oli tulnud — tingimata tütarlaste hulgast; tingimata pidi olema tütarlaps, tingimata noorem ja tingimata puhtusearmastaja. Näiteks pannakse keegi ette, kuid teised ütlevad: «Aga kuidas, ta on juba 17-aastane?» Ükski ei anna endale aru, miks 17-aastast ei saa valida sanitaarkomisjoni liikmeks. — «Kui ta möödunud korral väljas käis, oli tal sukk maha vajunud, seepärast ei saa teda valida.» Miks tingimata tütarlaps? Üteldakse, et poiss mõnikord ka ise ei hooli küllalt puhtusest, ja teiseks ütleb loogika, et tütarlapsed on tigedamad. Kui juba tütarlaps ütleb, siis ei heida ta armu ei sõbra ega vaenlase peale. Ma võitlesin selle vastu: «Kas teil häbi ei ole, miks võtate meestelt säärase õiguse, mis tähtsus sellel on, kas ta on puhtusearmastaja või ei.» Ükskõik, nad on minuga nõus, aga kui tulevad valimised ja kui esitatakse tütarlaps kommunistlike noorte hulgast, on kõik vastu; valivad tütarlapse-pioneeri, seejuures niisuguse pioneeri, kes on veel üsna laps, — kuidas usaldada temale niisugust tööd! «Ei,» ütlevad, «on kohane.» Ja noodsamad sanitaarkomisjoni liikmed olid otse barbarid, tegid elu päris kibedaks. Säärane 12-aastane tütarlaps ei andnud kogu päeva jooksul kellelegi rahu — ei lõunalauas, ei tööl, ei magamistoas ega kusagil. Kirutakse teda: «Võimatu on elada. Ta otsib ja otsib magamistoas tolmu, mingit tolmu ei ole, aga ta pöörab tooli ümber ja ütleb:

«Aga mis see on?»

«Juuksekarv on külge jäänud?»

Ja ta kirjutab raportis, et 15. magamistoas on mustust. Ja midagi ei saa ütelda, sest tal on õigus. Niina, too laps, ütleb: «Sa kammisid juukseid, ja karvad sul lendasid, miks mina peaksin sind varjama?»

Kui säärane laps aru annab, vaatlevad täiskasvanud noormehed teda. Ta räägib, et oli nii mitu korterite revideerimist,

et tehti nii mitu märkust jne. — «Kas on hästi tehtud?» — «Hästi.» Ja ta valitakse tagasi, unustades, et ise tema all kannatati.

See on traditsioon. Kollektiiv tundis, et just niisugustele väikestele tüdrukutele, kõige pedantsematele, kõige puhtamatele, ausamatele, kes ei alistu mingisugustele meelitustele — just neile tuleb usaldada niisugune töö. See traditsioon oli nii sügav, et kommunistlike noorte bürooski räägiti: «Ei, tema ei lähe läbi; andke niisugune Klaava, tema on väike, puhas, töötab hästi.»

Lapsed on oivalised meistrid looma traditsioone.

Peab tunnustama, et traditsioonide loomisel peab kasutama mingit väikest instinktiivset konservatismi, kuid head tüüpi konservatismi, s. o. usaldust eilse päeva vastu, meie seltsimeeste vastu, kes on loonud mingi väärtuse ega taha, et see väärtus purustataks kellegi tänase kapriisiga.

Traditsioonide hulgas hindan isiklikult eriti sõjaväelisuse traditsiooni. Omal ajal teotati mind selle eest sageli, kutsuti sandarmiks, Araktšejeviks või ülistati muude kindralite nimedega. Viimasel ajal seda rõhutades ma alati punastusin ja tundsin, et saadan korda kõlvatu teo. Kuid möödunud aastal saabus siia Moskva Marxi ja Engelsi Teoste XVI köite 2. jagu ja ma lugesin pärast 16 aastat kestnud piinu suure naudinguga, et Engels just rõhutab säärast sõjaväelisust. Temal on suurepärane artikkel sõjaväelisuse tarvilikkusest koolis. Ta kirjutab seal, et sõjaline kasvatus pole kasulik mitte ainult inimese tulevase sõjalise tegevuse huvides, vaid avaldab ka füüsilist ja kõlbelist mõju. Kuid tahan teid siiski hoiatada, et see ei tohi muutuda sõjaväeosa seaduse kordamiseks. Mingil tingimusel ei tohi olla järeleaimamist, kopeerimist. Olen alatise marssimise vastane, mis ahvatleb mõningaid noori pedagooge: sööma minnakse marssides, tööle minnakse marssides, alati marsitakse. See pole ilus ega vajalik. Kuid sõja-

väe elus, eriti Punaarmee elus, on palju ilusat, inimestele meeldivat, ja oma töös veendusin üha rohkem selle sõjaväelisuse kasus. Lapsed oskavad sõjaväelisust veel rohkem kaunistada, muuta teda lapsepärasemaks ja meeldivamaks. Minu kollektiiv oli teatud määral sõjaväelisustatud. Kõigepealt oli terminoloogia mõnes suhtes sõjaväeline, näiteks «salga komandör». Terminoloogial on suur tähtsus. Mina näiteks pole päris nõus, et kooli võib nimetada mittetäielikuks keskkooliks. Mulle tundub, et selle üle tuleb järele mõtelda. Mis tähendab: õpilane õpib koolis, aga tema kool kannab mittetäieliku keskkooli nime? Niisugune tõmp nimetus! Nimetus ise peab olema õpilasele ligitõmbav. Ma pöörasin tähelepanu sellele terminoloogiale. Kui panin ette nimetuse «brigaadi brigadiir», siis ütlesid lapsed, et see ei kõlba. Mis see tähendab: brigaadi brigadiir? Brigadiirid on tööstuses, meil aga peab salgal olema komandör. — Kuid su ülesanded jäävad ju samadeks. Ei, ma võin käskida. Kui aga brigadiir käseb, võib talle vastata: sina pole komandör, vaid brigadiir. Lastekollektiivis kujuneb ainujuhtimine väga ilusasti.

Säärane termin nagu «raporteerima»! Muidugi oleks võimalik poisilt saada lihtsalt aruanne, kuid ma arvan, et neid väga veetleb selle aruande teatav seaduspärasus. Seadus oli niisugune: komandör peab aruande esitama vormis, mitte töörõivastises, mitte selles rõivastises, milles ta võib kogu päeva ringi joosta. Aruande puhul, kui komandör raporteerib, peab ta olema valveseisakus, ja minul pole õigust raportit vastu võtta istudes, samuti peavad kõik juuresolijad olema valveseisakus. Kõik teavad väga hästi, et tõstes üles käe, nad tervitavad kogu kollektiivi ühe salga tööd. See kriipsutab alla au, sedasama tööau, millest on rääkinud seltsimees Stalin.

Paljugi võib sõjaväe elust kollektiivi ellu, tema liikumisse üle võtta. Näiteks oli kommuunis tore üldkoosolekute alguse traditsioon. Üldkoosolekut võis alati avada ainult korrapidaja-

komandör. Seejuures on huvitav, et see traditsioon oli nii tugev, et kui kommuuni saabus kõrge ülemus, kaasa arvatud hariduse rahvakomissar, ka siis ei lubatud üldkoosolekut kellelgi muul avada kui korrapidajal-komandöril. Muide oli koosolekul kõige kümne aasta kestel traditsiooni kohaselt kindel kodukord. Koosolekule kogunemiseks anti märku pasunaga. Pärast seda mängis rõdule paigutatud orkester kolm marssi. Ühe marsi ajal võis istuda, vestelda, tulla, minna. Kui lõppes kolmas marss, pidin tingimata olema saalis. Tundsin, et ma ei võinud ilmumata jätta; kui ma poleks ilmunud, oleks mind süüdistatud korrarikkumises. Kui marss lõpeb, olin kohustatud andma komando: «Lipule tervituseks — valvel!», kusjuures ma ei näe, kus on lipp, kuid olen veendunud, et ta on kusagil lähedal, et kui ma annan komando, tuuakse see sisse. Lipu sisse toomisel tõusevad kõik tingimata püsti ja orkester mängib erilise tervituse lipule. Kui lipp oli asetatud näitelavale, peeti koosolek avatuks. Otsekohe tuli korrapidaja ja ütles: «Koosolek on avatud.»

Kümne aasta jooksul ei avatud ühtki koosolekut teisiti, ja kui oleks teisiti avatud, oleks hakatud rääkima, et on korralagedus, et toimub tont teab mis, jne.

See sõjaväelisuse traditsioon kaunistab kollektiivi, ta loob kollektiivile selle välise sära, milles võib ilusasti elada ja mis seepärast veetleb. Punane lipp — see on säärase traditsiooni tore sisu.

Sellesama traditsiooni põhjal valiti lipuhoidja ja tema assistendid üldkoosolekul kõige paremate ja väärikamate kommunaaride hulgast, nad valiti nagu üteldi «eluajaks», s. o. kuni nad jäid kommuuni. Lipuhoidjale ei tohtinud määrata mingeid karistusi, neil oli eraldi tuba ja lisaparaadiülikond, ja kui ta seisis lipuga, ei tohtinud teda sinatada.

Millest see traditsioon pärines, ma ka ei tea; kuid seda, et lipuhoidja oli kõige auväärsem isik kommuunis, tõendab asja-

olu, et mul ainult üksainus kommunaar sai ordeni sõjalist laadi teenete eest, ja see oli lipuhoidja.

Lipu au — see on koolis suurim kasvatusvahend. Dzeržinski-nimelises kommuunis avaldus see au selles, et kui toas on lipp, mida remondi puhuks on tarvis viia teise ruumi, siis ei võidud seda teha teisiti, kui üles rivistades kogu kollektiiv, kutsudes välja orkester ja pidulikult viies lipp teise ruumi.

Me käisime läbi peaaegu kogu Ukraina, Volga, Kaukaasia, Krimmi, kuid punane lipp ei jäänud ühekski minutiks ilma valveta. Kui mu sõbrad-pedagoogid sellest teada said, ütlesid nad: «Mis te teete? Öösel on poistel tarvis magada. Teil on puhkeretk, rännak, aga nemad seisavad teil ööd otsa lipu juures.»

Me rääkisime eri keeli. Ma ei saanud aru, kuidas võis rännaku olukorras jätta lipp ilma valveta.

Kommuuni sissekäigu juures seisis alati tunnimees korras püssiga. Ma isegi kardan sellest kõnelda. Padruneid tal muidugi ei olnud, kuid tal oli suur võim. Sageli seisis kolmeteistkümne-neljateistkümne-aastane poiss. Seisti kordamööda. Ta kontrollis iga sisseminevat võõrast — kes ta on, mis ta tahab, miks ta läheb, — ja tal oli õigus sulgeda tee püssiga. Öösel kommuuni väravaid ei suletud. Tunnimees seisis valvepostil, mõnikord pelgas, tundis hirmu, kuid ikkagi seisis ära oma kaks tundi. Kord sõitis Ukraina Hariduse Rahvakomissariaadist kohale üks silmapaistvaist naispedoloogidest koos ühe tšekistiga. Tekkis huvitav kõnelus: «Kas ta kogu aja seisab nii?» — «Seisab kogu aja.» — «Tal on igav. Talle peaks andma raamat lugemiseks.» — Tšekist: «Kuidas saab tunnimees raamatut lugeda?» — «Aga kuidas siis, aega tuleb kasutada nii, et see arendaks.» — Erinevad inimesed: tema on üllatatud, et tunnimehel pole mingit tegevust, tšekisti aga üllatab ettepanek, et tunnimees võiks valvepostil lugeda raamatut.

Eri viisil üllatatud. Kuid korraldus ise on kollektiivi väldi-tamatu ja kasvatav funktsioon.

Oli reegel, ka traditsioon: ei tohi käia treppi mööda, hoides kinni käsipuust. Ma tean, kust see tuli. Oli korralik trepp, kuid trepi astmed hakkasid kuluma, ja just sealt, kus on käsipuud; seepärast otsustasid lapsed: et säästa treppi, ei tarvitse käia käsipuu ääres. Kuid see seisukoht ununes; tulid uued kasvan-dikud. «Miks ei või hoida kinni käsipuust?» Neile üteldakse: «Sa pead lootma oma lülisambale, aga mitte käsipuule.» Kuid tegelikult peeti silmas mitte lülisamba, vaid trepi säilita-mist.

On tarvis sõjanduse esteetikat, sirgelt seismist, täpsust, kuid mitte mingil juhul lihtsalt marssimist.

Mis puutub sõjalisesse ettevalmistusesse, siis läheb see oma rada, mitte täiesti ühte langedes sõjaväelisusega. Selleks on laskesport, ratsasport ja sõjaline õpetus. Sõjaväelisus aga on esteetika; laste ühiskonnas on ta täiesti välditamatu, eriti hea on ta selle poolest, et säilitab kollektiivi jõude, hoiab lohakate, korratute liigutuste eest, liigutuste laialivalguvuse, distsipli-neerimatuse eest. Selles mõttes on erakordselt suur tähtsus vormil. Te teate seda paremini kui mina ja selle suhtes on oma seisukoht ning arvamus Hariduse Rahvakomissariaadil ja par-teil, ma ei hakka sellest rääkima. Kuid vorm on hea ainult siis, kui ta on ilus, kui ta on mugav. Minul tuli vormi suhtes üle elada väga palju mitmesuguseid ebameeldivusi ja eba-õnnestumisi, kuni ma saavutasin enam-vähem mugava ja ilusa vormi.

Mis puutub vormisse, siis olen valmis veel kaugemale mi-nema. Ma arvan, et lapsed peavad olema nii ilusasti rõivas-tatud, et nad äratasid imestust, see tähendab, et nad oleksid värviküllased. Vanasti rõivastati sõjavägesid ilusasti. See oli eesõigustatud klasside toreduseks. Meil peaksid lapsed olema sääraseks eesõigustatud ühiskondlikuks kihiks, kellel on õigus

ilusasti rõivastuda. Ma ei peatuks millegi ees, ma annaksin igale koolile väga ilusa vormi. See on ülihea liim kollektiivile. Ma läksingi teatud määral selles suunas, kuid mu kavatsusi kärbiti. Mul olid kuldsed ja hõbedased monogrammid, väljaõmmeldud kalotid, siledaks triigitud valged pikeekraed jne. Kollektiiv, keda te hästi rõivastate, on 50% teie kätes.

2. loeng.

Distsipliin, režiim, karistused ja tasud[1].

Täna ma esildan teema — distsipliin, režiim, karistus ja tasu. Tahan teile veel kord meenutada, et minu väited tulenevad eranditult minu isiklikest kogemustest, mis on saadud mõnevõrra erinevates tingimustes, peamiselt seaduserikkujate kolooniates ja kommuunides. Kuid olen veendunud, et mitte ainult minu üksikud järeldused, vaid ka minu avastuste üldine süsteem on rakendatav ühtlasi normaalses lastekollektiivis. Eriti kehtib siin järgmine loogika.

Oma kuueteistkümnest tööaastast seaduserikkujate asutise eesotsas pean kümme, aga võib olla ka kaksteist viimast aastat normaalseks tööks. Kogu asi seisneb selles, et minu tõsise veendumuse järgi muutuvad poisid ja tüdrukud seaduserikkujateks või ebanormaalseteks seadust rikkuva või ebanormaalse pedagoogika tõttu. Normaalne pedagoogika, aktiivne ja sihiteadlik pedagoogika muudab lastekollektiivi väga ruttu täiesti normaalseks kollektiiviks. Mingeid sünnipäraseid roimareid, mingeid sünnipäraseid raskeid karaktereid ei ole; minu juures isiklikult, minu kogemuses, saavutas see väide sajaprotsendilise veenvuse.

[1] 14. jaanuaril 1938. a. Vene NFSV Hariduse Rahvakomissariaadis peetud loeng. Materjal ilmus esmakordselt trükis „Utšitelskaja gazeta's" 5.—8. jaan. 1941. a.

Dzeržinski-nimelises kommuunis protesteerisin viimastel aastatel kindlalt mõtte vastu, et mul on ebanormaalne kollektiiv, seaduserikkujate kollektiiv; seepärast tunduvad need järeldused ja need võtted, mis ma teile täna esitan, minule isiklikult võtetena normaalsete laste suhtes.

Mis on distsipliin? Meie praktikas paistab distsipliin mõnikord mõningatele õpetajatele ja mõningatele pedagoogidele-mõtlejatele kasvatusvahendina. Mina arvan, et distsipliin ei ole mitte kasvatusvahend, vaid kasvatuse resultaat, ja kasvatuse resultaadina peab ta erinema režiimist. Režiim on teatavate vahendite ja meetodite süsteem, mis aitab kasvatada. Distsipliin aga on just kasvatuse resultaat.

Seejuures panen ma ette tõlgitseda distsipliini natuke laiemana, kui seda mõisteti enne revolutsiooni; revolutsioonieelses koolis ja revolutsioonieelses ühiskonnas oli distsipliin väliseks nähtuseks. See oli võimutsemise vormiks, isiksuse, isikliku tahte ja isiklike püüete mahasurumise vormiks; lõppude lõpuks oli see teataval määral võimutsemise meetod, meetod, mille abil isiksus viidi võimuelementide suhtes kuulekusele. Nõnda käsitlesime distsipliini meie kõik, kes elasime üle vana režiimi, kes olime koolis, gümnaasiumis, reaalkoolis, ja kõik teavad, et niihästi meie kui ka õpetajad vaatasid distsipliinile ühtemoodi: distsipliin — see on mingite kohuslike määruste koodeks, kusjuures need määrused on vajalikud mugavuse, korra, mingi hüvangu, pigemini tehnilist kui kõlbelist laadi hüvangu huvides.

Meie ühiskonnas on distsipliin kõlbeline ja poliitiline nähtus. Seejuures pean silmas mõningaid õpetajaid, kes veel praegugi ei suuda loobuda vanast vaatest distsipliinile. Vanas ühiskonnas ei vaadanud keegi distsiplineerimatule inimesele kui kõlvatule inimesele, kui inimesele, kes rikub mingit ühiskondlikku kõlblust. Te mäletate, et meil koolides vaadati meie ja seltsimeeste poolt distsiplineerimatusele kui

mingile kangelaslikkusele, kui mingile vägiteole või igal juhul kui mingile teravmeelsele lõbupakkuvale etendusele. Mitte ainult õpilased, vaid ka õpetajad ei näinud ise igasuguses üleannetuses mitte midagi muud, kui mingit iseloomu elavuse avaldust või mingit revolutsioonilisuse avaldust.

Meie ühiskonnas on distsiplineerimatu inimene säärane inimene, kes astub välja ühiskonna vastu, ja säärasesse inimesesse ei suhtu meie mitte ainult välise tehnilise mugavuse seisukohalt, vaid poliitiliselt ja kõlbeliselt seisukohalt, nagu suhtume distsiplineerimatusesse üldse. Säärast vaatekohta distsipliini suhtes pean vajalikuks igale pedagoogile, kuid ainult siis, kui distsipliini vaadeldakse kasvatuse resultaadina.

Kõigepealt, nagu juba teame, peab meie distsipliin alati olema teadlik distsipliin. Just kahekümnendatel aastatel, mil vabakasvatuse teooria, vähemalt vabakasvatuse tendents oli nii populaarne, laiendati seda teadliku distsipliini valemit, arvates, et distsipliin peab johtuma teadvusest. Juba oma varasemas kogemuses nägin ma, et niisugune formuleering võib viia ainult katastroofini. Veenda inimest selles, et ta peab pidama distsipliini, ja loota, et säärase veenmise abil saavutataksegi distsipliin, tähendab riskida 50—60% ebaedu.

Distsipliin peab johtuma teadvusest, kuid teadvus ei saa määrata distsipliini, kuna distsipliin on kogu kasvatustöö, aga mitte üksikute eri võtete tulemuseks. Arvamus, et distsipliini on võimalik saavutada mingite erimeetodite abil, mis on suunatud distsipliini loomisele, on ekslik. Distsipliin on kogu kasvatustöö produkt, kusjuures see kasvatustöö hõlmab ka haridusprotsessi, poliitilise haridustöö protsessi, iseloomu organiseerimise protsessi, kokkupõrgete, konfliktide ja nende lahendamise protsessi kollektiivis ning sõprus- ja usaldusvahekordades, — üldse kogu kasvatusprotsessi, kaasa

arvatud ka niisugused protsessid, nagu kehalise kasvatuse, kehalise arengu protsess jne.

Loota, et distsipliini saab luua palja jutlustamisega, palja selgitamisega — tähendab loota väga nigelaid tulemusi.

Distsipliini kasvatamine arutluste ja veenmise abil võib muutuda vaid lõpmatuiks vaidlusteks. Sellegipärast olen ma esimene, kes nõuab, et meie distsipliiniga — erinevalt vanast distsipliinist — kui kõlbelise ja poliitilise nähtusega käiks kaasas teadlikkus, s. o. täielik arusaamine sellest, mis on distsipliin ja milleks ta on vajalik.

Millisel teel on võimalik saavutada säärast teadlikku distsipliini?

Peab ütlema, et meie koolides on õpilased ja õpetajad selles suhtes pandud halvemasse olukorda, kui olid õpilased ja õpetajad vanas koolis, ja seda järgmisel põhjusel.

Meie koolis ei ole kõlbluse teooriat, ei ole säärast õppeainet ega säärast isikut, kes seda kõlbluseteooriat õpetaks või oleks kohustatud lapsi sellega mingi kava kohaselt tutvustama.

Vanas koolis oli usuõpetus õppeainena eitatav õpilaste poolt, kuid väga sageli ka batjuškate endi poolt, kes suhtusid sellesse kui millessegi, mis ei vääri lugupidamist, kuid seal oli siiski palju kõlbelisi probleeme, mida nii või teisiti puudutati õppetöös. On iseküsimus, kas sel teoorial oli positiivseid tulemusi või ei, kuid õpilased seisid teatud määral kõlbelise problemaatika ees selle teoreetilises esituses, s. o. räägiti, et «ei tohi varastada, ei tohi tappa, ei tohi teisi solvata, tuleb austada vanemaid inimesi ja oma vanemaid». Need olid kõlbluse osad, usule ja usulisele veendumusele rajatud kristliku moraali osad, mida teoreetiliselt õpilastele selgitati, kuigi need kõlbelised nõuded olid väljendatud vanamoelises usulises vormis.

Omas praktikas tulin ma veendumusele, et ka meie

vajame niisugust kõlbluse teooriat. Meie kaasaegsetes koolides ei ole niisugust õppeainet. On kasvatuslik kollektiiv, on kommunistlike noorte organisaatorid, pioneerijuhid, kelledel on soovi korral võimalus niisugust süstemaatilist kõlbluseteooriat, käitumisteooriat õpilastele selgitada.

Olen veendunud, et tulevikus oma kooli arenedes tuleme tingimata niisuguse vormi juurde. Olin sunnitud oma praktikas niisugust kõlbluseteooriat teataval kujul, programmi kujul, oma õpilastele esitama. Mul ei olnud õigust niisugust õppeainet, nagu kõlblusõpetus, sisse tuua, kuid mul oli minu enda poolt koostatud programm, mida ma käsitlesin oma kasvandikega üldkoosolekuil, kasutades mitmesuguseid juhtumeid.

Mul olid oma kogemuses niisuguste teoreetiliste kõlbeliste vestluste konspektid koostatud ja mul oli aega oma tööd selles suunas mõnevõrra täiustada, ja ma nägin niisuguse moraaliteooria väga häid, suuri tulemusi, muidugi palju suuremaid, kui said olla tulemused vanas koolis mõne kas või valgustatud batjuška käes.

Võtame varguseküsimuse. Meil on võimalus aususeteooriat, võõrastesse, isiklikesse ja riigiasjadesse suhtumise teooriat arendada võrratu veenvusega, väga valju loogikaga, suure sisendamisjõuga, ja kogu konkreetne asjadesse suhtumise teooria, samuti varguse keelamise teooria oma veenvuse ja jõu poolest kaugelt ületavad vanad ilukõned sellest, et ei tohi varastada, kuna vana loogika, et varastada ei tohi sellepärast, et jumal karistab, ei veennud kedagi. Ta võis küll panna kõikuma kujutluse vargusest, kuid ei mõjunud pidurdavalt.

Tagasihoidlikkust, austust naisterahva, lapse, vanainimese vastu, austust iseenda vastu, samuti kogu ühiskonda või kollektiivi puudutava käitumise teooriat võib meie õpilastele esitada erakordselt veenval ja tugeval kujul.

Ma arvan, et säärase käitumise teooria, nõukoguliku käitumise teooria jaoks on nii palju andmeid ühiskondlikus elus, meie ühiskondlikus tegelikkuses, meie Kodusõja ajaloos, meie nõukoguliku võitluse ajaloos ja eriti kommunistliku partei ajaloos, et ei ole tarvis palju jõupingutust, et säärast õppeainet, nagu on käitumiseteooria, moraal, meie õpilastele kergesti, ilusasti ja veenvalt esitada.

Ma võin kinnitada, et kollektiiv, kellele säärane kõlbluseteooria esitatakse, võtab kõige selle kahtlemata vastu, ja igal üksikul juhul leiab iga üksik õpilane ja kasvandik enda jaoks mingid kohuslikud moraali vormid ja valemid.

Ma mäletan, kui ruttu ja rõõmsalt kujunes ümber minu kollektiiv üksikute juhtude ja probleemide najal pärast ainukest vestlust säärasele kõlbluseteemale. Terve rida vestlusi, terve sari niisuguseid vestlusi kutsus esile suure filosoofilise tervenemise minu kollektiivis.

Millised üldised seisukohad võivad olla säärase moraaliteooria argumentideks?

Ma jõudsin järgmise üldiste kõlbeliste seisukohtade loeteluni. Enne kõike distsipliin kui meie poliitilise ja kõlbelise heaolu vorm; kollektiivilt tuleb nõuda distsipliini. Ei või loota, et distsipliin saabub iseendast, tänu välistele vahenditele, võtetele või üksikutele kõnelustele. Ei, kollektiivilt tuleb nõuda distsipliini otseselt, selgelt ja kindlalt.

Need distsipliininõudmise argumendid dikteerivad järgmisi momente. Enne kõike peab iga õpilane olema veendunud, et distsipliin on kollektiivi eesmärgi saavutamise parimaks vormiks. See kogu kollektiivi eesmärgi taotlemise loogika, mis kinnitab, et ilma distsipliinita kollektiiv oma eesmärki ei saavuta, kui seda esitada selgelt ja hoogsalt (olen külmade arutluste vastane distsipliiniteemal), säärane loogika on esimeseks kiviks teatava käitumisteooria, s. o. teatava moraaliteooria aluse rajamisel.

Teiseks kinnitab meie distsipliini loogika, et distsipliin asetab iga üksikisiku, iga üksiku inimese rohkem kaitstud, rohkem vabamasse seisukorda. Kujutlege, et see paradoksaalne väide, et distsipliin on vabadus, on lastele endile väga kergesti arusaadav, ja tegelikult lapsed peavad selle väite meeles, nad saavad igal sammul tõendusi, et see on tõsi, ja paljud räägivad oma aktiivsetes esinemistes distsipliini kasuks, et distsipliin on vabadus.

Distsipliin kollektiivis tähendab just igale üksikisikule täielikku kaitset, täielikku kindlust oma õiguses, teedes ja võimalustes.

Muidugi võib meie ühiskondlikus elus, meie nõukogude ajaloos leida väga palju selle väite tõestusi; meie revolutsioon ise, meie ühiskond ise on selle seaduse kinnituseks. Selleks meie ju viisimegi läbi revolutsiooni, et meie isik oleks vaba, kuid meie ühiskonna vorm on distsipliin.

See on üldkõlbeliste nõuete teine tüüp, mis tuleb esitada laste kollektiivile, ja niisugune nõuete tüüp aitab kasvatajal pärast lahendada iga üksikut konflikti. Igal üksikul juhul ei süüdista distsipliini rikkujat mitte ainult mina, vaid kogu kollektiiv selles, et ta kahjustab kollektiivi teiste liikmete huvisid, võtab neilt selle vabaduse, millele neil on õigus.

Muide on see tingitud võib-olla sellest, et just hooldamatud ja seaduserikkujad, kes olid minu juures, olid enamasti varem olnud säärases lastekollektiivis, kus polnud distsipliini, ja nad tundsid omal nahal säärase distsiplineerimata elu kogu raskust. See oli üksikute «ninameeste» ehk «pealikute», vanemate ja tugevamate hooldamatute võim, kes saatsid väiksemaid vargile ja kelmustele, kes ekspluateerisid neid lapsi; säärastele distsiplineerimatuse all kannatanud lastele oli distsipliin tõeliseks pääsemiseks, inimesliku õitsengu tõelisteks tingimusteks.

Kui oleks aega, võiksin teile jutustada väga ilmekaist

juhtumeist, kuidas poiss, sattunud distsiplineeritud keskkonda, selle tagajärjel inimeslikult peaaegu hetkeliselt ümber sündis. Kuid räägin teile praegu vaid ühe loo.

A. 1932 võtsin SaRK-i korraldusel Harkovi jaamas mitmeilt läbisõitvailt kiirrongidelt 50 hooldamatut maha. Võtsin need oma hoole alla väga raskes olukorras. Mis mind esmajoones üllatas, oli see, et nad kõik tundsid üksteist; nad olid kõik isekeskis tuttavad, ehkki ma kogusin neid eri rongidelt, peamiselt nendelt, mis tulid Kaukaasiast ja Krimmist. See oli kuurordiseltskond, kes sõitis laiali, kohtus, sattus ristamisi ja omas mingeid sisemisi suhteid.

Need 50 inimest, kui tõin nad pärale, pesin puhtaks, lasksin juuksed maha lõigata jne., hakkasid järgmisel päeval isekeskis kaklema. Ilmnes, et neil oli väga palju vastastikuseid arveid õiendada. Kes oli kellelt midagi varastanud, kes keda solvanud, kes polnud sõna pidanud, ja ma nägin otsekohe, et selles 50-inimeselises rühmas on oma juhid, ekspluataatorid, on võimutsejad ja on ekspluateeritavad, rõhutud. Seda ei näinud mitte ainult mina, vaid ka minu kommunaarid; me nägime, et olime teinud vea, koondades need 50 inimest omaette, püüdes nendest luua eraldi väikest kollektiivi.

Järgmise päeva õhtul jaotasime nad ülejäänud 400 kommunaari vahel ära, seejuures pidades kinni printsiibist, et kes on tigedam, läheb tugevasse kollektiivi, see aga, kes on pehmem, — nõrgemasse.

Panime nädala jooksul tähele, kuidas nad kohtumisel püüdsid ikka veel õiendada vanu arveid. Kuid kollektiivi survel lõpetati need arveõiendamised; mõned jooksid kommuunist isegi ära, sest nad ei suutnud taluda arvete mitteõiendamist endist tugevamate vaenlastega.

Kommunistlike noorte organisatsioonis arutasime selle küsimuse põhjalikult läbi ja selgitasime väga palju distsipli-

neerimatu elu olukordi, kus üksik isik kannatab distsipliini puudumise tagajärjel. Kasutades seda juhtumit viisime läbi terve kampaania selle kõlbelise printsiibi selgitamise alal, et distsipliin tähendab üksikisiku vabadust. Just need uustulnukad, keda korjasin Harkovi jaamast, olid need, kes suurima püüdlikkuse, veenvuse ja enimate pisaratega astusid välja selle printsiibi kaitseks; nad jutustasid, et on raske elada, kui pole distsipliini, ja nad tõestasid kaks nädalat kestnud uue elu jooksul oma eeskujuga, mis tähendab distsipliin.

See juhtus nii sellepärast, et me teostasime selle kampaania, viisime läbi diskussiooni. Kui poleks sellest kõnelnud, oleksid nad küll võinud tunda distsiplineerimata elu kogu raskust, kuid aru sellest ei oleks nad saanud.

Säärastest lastest, kes olid kannatanud hooldamatu ühiskonna anarhia all, kasvasid kõige suuremad distsipliini pooldajad, selle kõige ägedamad kaitsjad, selle kõige ustavamad kuulutajad. Ja kui ma meenutan kõiki noorukeid, kes minu pedagoogilises kollektiivis olid paremaks käeks, siis olid need just säärased lapsed, kes omas elus kõige rohkem olid kannatanud distsiplineerimata ühiskonna anarhia all.

Teoreetiliste kõlbeliste väidete kolmas punkt, mis kollektiivile tuleb esitada, mis talle alati peab olema teada ja mis peab teda suunama võitlusele distsipliini eest, kõlab järgmiselt: kollektiivi huvid on üksikisiku huvidest kõrgemad. Näib, nagu oleks see meile, nõukogulikele kodanikele, täiesti arusaadav teoreem. Kuid tegelikkuses pole see paljudele intelligentsetele, haritud, kultuursetele ja isegi sotsiaalselt kultuursetele inimestele kaugeltki arusaadav.

Me kinnitame, et kollektiivi huvid seisavad kõrgemal kui üksikisiku huvid.

Aga kui küsimus võtab tegeliku kuju, lahendatakse see sageli just ümberpöördult.

Minu elus juhtus säärane keerukas lugu. Dzeržinski-nimelises kommuunis ei olnud viimastel aastatel kasvatajaid; töötasid pedagoogid-õpetajad, kuid kollektiivis endas meil eraldi kasvatajaid ei olnud ja kogu kasvatustööd teostasid vanemad kommunaarid, peamiselt kommunistlikud noored, kusjuures kollektiivi struktuur aitas selleks kaasa. Kollektiiv jagunes salkadeks, millede eesotsas seisid komandörid. Üks komandöridest vastutas kogu kollektiivi töö eest päeva jooksul — koristamise, lõuna, külaliste vastuvõtmise, korra, puhtuse, kogu koolitöö, toitlustamise ja toodangu eest. Ta kandis korrapidaja-komandöri nime, kandis käesidet ja omas väga suurt võimu, mis oli talle vajalik päevakava juhtimiseks ainujuhtimise põhimõttel. Võim seisnes selles, et tema käske tuli täita vastuvaidlematult ja alles õhtul võis ta aru anda kõigist oma käskudest. Ükski ei tohtinud temaga kõnelda istudes, vaid pidi püsti seisma, ja ühelgi polnud õigust talle mingil kujul vastu vaielda. Harilikult oli korrapidajaks-komandöriks austatud, teeneline seltsimees, ja mingeid konflikte temaga ei esinenud.

Kord oli korrapidajaks-komandöriks poiss, keda kokkuleppel nimetame Ivanoviks. Ta oli kommunistlik noor, silmapaistvamaid haridustöölisi, näiteringi liige, hea tootja, omas kõigi, teiste hulgas ka minu täielikku austust, üks vanadest hooldamatutest, kellel oli pikk staaž seaduserikkumiste ja ümberhulkumise alal; olin ta isiklikult võtnud kaasa Simferoopolist.

See korrapidaja-komandör kandis mulle õhtuse raporti ajal ette, et Mezjaki-nimelisel poisil on varastatud ära raadio-vastuvõtja, mille ta oli äsja ostnud. See oli esimene raadio-vastuvõtja kogu kommuunis. Mezjak oli maksnud selle eest 70 rubla, mida ta oli kogunud poole aasta jooksul oma töötasust. Raadio-vastuvõtja oli seisnud magamistoas voodi juures ja sealt kaduma läinud. Magamistuba ei lukus-

tatud, sest lukud olid kommuunis keelatud, kuid päeva jooksul polnud lubatud sinna minna, ja kommunaarid ei saanudki sinna minna, sest nad olid tööl.

Minu ettepanekul kutsuti kokku üldkoosolek, kus korrapidaja-komandör arutas küsimust, kuhu võis jääda raadio-vastuvõtja. Ta juhtis kõnelust väga taktiliselt, juhtis tähelepanu sellele, kes oleks võinud minna magamistuppa tööriista järele jne., väljendas mõningaid kahtlustusi, pani ette valida komisjon, kutsus üldkoosolekut välja selgitama see küsimus lõpuni, sest oli kahju Mezjakist ja ka tegu ise oli vapustav — varastada ese, mille jaoks inimene oli kogunud pool aastat raha oma töötasust.

Kuid midagi ei suudetud avastada ja nii heidetigi magama. Mezjak oli 12-aastane poiss.

Hommikul tulid mõned noored pioneerid minu juurde ja teatasid, et nad olid tõusnud kell 5 üles, otsinud kogu kommuuni läbi ja leidnud raadio-vastuvõtja teatrist, näitelava alt. Nad palusid vabastada endid töölt, et võiksid jälgida, mis seal toimub.

Nad valvasid kogu päeva ja tulid pärast minu juurde, üteldes, et raadio-vastuvõtja on varastanud Ivanov, sest nad oli näinud, kuidas ta oli käinud üksi mitu korda suflöörikasti juures, seisnud seal ja kuulanud midagi. Mingeid muid tõendusi neil ei olnud. Oli ainult see, et Ivanov, olles mitte enam korrapidaja-komandör, seisis suflöörikasti juures ja kuulas.

Ma mängisin va banque. Kutsusin Ivanovi ja ütlesin:

«Sina varastasid raadio-vastuvõtja, ja see on kõik!»

Ta kahvatas, istus toolile ja ütles:

«Jah, mina varastasin.»

See asi läks üldkoosolekule arutamiseks. Kommunistlik noorsooühing heitis Ivanovi välja ja andis küsimuse kommunaaride üldkoosoleku otsustada. Üldkoosolekut juhatas poiss, keda hüüti «Robespierre'iks», sest tal oli alati vaid üks

ettepanek — kommuunist välja heita. Seekord otsustati Ivanov välja heita, kuid otsustati sõna-sõnalises mõttes välja heita — avada uks ja trepist alla visata.

Ma vaidlesin väljaajamise vastu, meenutasin igasuguseid juhtumeid, kus üht või teist taheti välja ajada, kuid ei saavutanud midagi.

Ma helistasin SaRK-i ja teatasin, et on säärane üldkoosoleku otsus, nii- ja niisugusel kujul sümboolselt välja heita. Mulle vastati, et säärast otsust ei kinnitata ja et ma pidavat taotlema selle muutmist.

Mul oli kommunaaride keskel väga suur autoriteet ja ma võisin saavutada, mida tahtsin, mõnikord väga raskeidki asju. Siin ma ei saanud midagi teha — nad võtsid mult esimene kord kommuuni kestes sõna ära.

«Anton Semjonovitš, me võtame teilt sõna ära!»

Ja lõpp! Ütlesin siiski neile, et neil pole õigust välja heita enne, kui nad pole saanud SaRK-ilt kinnitust. Ses suhtes olid nad minuga nõus, lükkasid küsimuse edasi järgmiseks päevaks, kuni saabuvad SaRK-i esindajad, et nende juuresolekul oma otsus kinnitada.

Mul oli ebameeldivusi, mulle tehti etteheiteid. Järgmisel päeval sõitis mitu silmapaistvat tšekisti kommuuni. Neid võeti niiviisi vastu:

«Milleks te tulite? Kas Ivanovi kaitsma?»

«Ei, õiglust taotlema.»

Ja nüüd läks minu juures kabinetis tšekistide ja kommunaaride vahel vaidluseks lahti distsipliini üle. See vaidlus võib veel praegugi olla mulle raamistikuks selle tähtsaima probleemi läbitöötamisel.

Üldkoosolekul ütlesid tšekistid:

«Mis te tahate oma otsusega näidata? Ivanov on teie eesrindlane, teie aktivist, teie andsite talle oma usalduse, teie usaldasite kommuuni tema hoolde, teie alistusite tema

korraldustele vastu vaidlemata. Nüüd aga, mil ta üksainus kord varastas, ajate ta välja. Ja kuhu ta läheb? Ta läheb tänavale, kuid see tähendab — olla bandiit! Kas tõesti olete nii nõrgad, et ei suuda Ivanovi ümber kasvatada?»

Seejuures «bandiit» Ivanov ise viskles hüsteerikas kogu päeva.

Temaga tegelesid rohkem arstid kui kommunistlikud noored.

Vihjati temale:

«Näete, inimene on haige. Teie, niisugune tugev kollektiiv, olete nii paljusid ümber kasvatanud. Kas teie tõesti kardate, et ta avaldab teile halba mõju. Teid on ju 500! Tema aga on üksi.»

Need olid hävitavad põhjendused, see oli ainuke loogika.

Vaat, mis vastasid neile kommunaarid, mitte küll veel kogenenud inimesed, kuid inimesed, kes vastutavad oma kollektiivi eest, seesama Robespierre ja teised. Nad ütlesid:

«Kui Ivanov hukkub, siis on see õige. Las hukkub. Oleks iseasi, kui ta oleks lihtsalt varastanud midagi. Kuid ta oli korrapidaja-komandör, me usaldasime kommuuni tema kätte, ta juhatas üldkoosolekut ja kutsus meid üles kõnelema seda, mida teame. Siin pole tegemist palja vargusega. Tema üksi astus häbematult, küüniliselt, alatult kõigi vastu välja, lastes end võrgutada 70 rublast, astus välja meie vastu, Mezjaki vastu, kes 6 kuud kogus 10 rubla kaupa raha oma töötasust. Meil pole põrmugi kahju, kui ta hukkub.

Teiseks, me tuleksime temaga muidugi toime. Me ei karda, kuid meid ei huvita mitte see. Just sellepärast tulemegi temaga toime, et võime ta välja heita. Kui me teda välja ei heida ja mõnd teist välja ei heida, siis kaotab meie kollektiiv oma jõu ega tule kellegagi toime. Me heidame ta välja, kuid niisuguseid, nagu on tema, on meil 70

inimest; me tuleme nendega toime just sellepärast, et me tema välja heidame.»

Tšekistid vastasid, et nad siiski kaotavad kollektiivi liikme, nende kollektiivile jääb külge plekk — Ivanov hukkub. «Hooldamatud» vastasid tšekistidele: Vaadake seda kolooniat, või seda seal, kus pole distsipliini, — kuipalju nemad kaotavad aastas. Sealt põgeneb 50% aastas. Järelikult kui meie nii teravalt rõhutame distsipliini, siis on kaotus väiksem; oleme valmis Ivanovi kaotama, kuid seevastu tuleme toime teistega.

Vaidlus kestis kaua, kogu õhtu. Viimaks kommunaarid lakkasid vastu vaidlemast ja isegi aplodeerisid tšekistide headele kõnedele. Aga kui küsimus läks hääletamisele ja esimees ütles: «Kes on selle poolt, et Ivanov välja heita?» tõstsid kõik korraga käed. Tšekistid võtsid uuesti sõna, veensid uuesti, ja ma nägin nende nägudest, et nad muhelesid, sest teadsid, et Ivanov heidetakse niikuinii välja. Ja kell 12 öösel tehti otsus: «Heita välja just nõnda, nagu otsustati eile: avada uks ja saata trepist alla.» Ainuke, mis me saavutasime, oli see, et ei heidetud välja füüsiliselt, vaid võeti vahi alla ja saadeti Harkovi.

Nii ta heidetigi välja. Muidugi mina ja teised võtsime pärast tarvitusele abinõud, et Ivanov saata teise kolooniasse, kuid nii, et ükski ei teadnud, ja kui aasta pärast sellest teada saadi, nõuti minult aru, kuidas ma olen rikkunud üldkoosoleku otsust — meie otsustasime välja heita, aga tema läheb ja hoolitseb.

See juhtum oli mulle tõukeks, mis pani mind kaua mõtlema, millisel määral tuleb kollektiivi huve eelistada üksikisiku huvidele. Praegu kaldun ma arvama, et kollektiivi huvide eelistamine tuleb viia lõpuni, isegi halastamata lõpuni, sest ainult sel juhul toimub kollektiivi ja üksikisiku tõeline kasvatus.

Ma peatun sellel teemal veel lõpus. Praegu ütlen vaid, et see halastamatu lõpp peab olema tegelikult halastamatu ainult loogikas, s. o. füüsiliselt võib ta ka mitte olla halastamatu, s. o. halastamatuse tehnika tuleb seada nõnda, et kollektiivi huvid oleksid eelistatud üksikisiku huvidele, kuid et ka isik ei satuks raskesse katastroofilisse olukorda.

Viimaks neljas teoreem, mis tuleb lastele esitada ja sisendada kui puhas teooria: distsipliin kaunistab kollektiivi. See distsipliini külg — distsipliini ilu, distsipliini esteetika — on väga tähtis. Just meie laste kollektiivides, niipalju kui ma tean, tehakse ses suhtes väga vähe. Meil on mõnikord distsipliin, mida hooldamatute keeles võiks nimetada «kammitsasse panekuks», on igav, sõnategemise, tagasundimise, lobisemisega tüütav distsipliin. Küsimus, kuidas distsipliini muuta meeldivaks, veetlevaks, elavalt kaasa kiskuvaks, on pedagoogilise tehnika küsimus.

Mina oma arenguloos ei jõudnud mitte väga ruttu säärase ilusa distsipliini lõpliku vormi juurde, kusjuures siin on muidugi hädaoht, et distsipliin ei jääks paljalt väliseks kaunistuseks, vaid et distsipliini ilu johtuks ta olemusest.

Igal juhul oli mul juba viimasel ajal enda juures distsipliini säärase esteetilise külje kaunis keeruline kavastus. Toon näiteks mõned võtted, mida ei kasutanud ma mitte enam distsipliini kasvatamiseks, vaid kontrollimiseks ja esteetilisuse toetamiseks.

Näiteks hommikueinega jäädi hiljaks. Kas köögi või korrapidaja või mõne teise kasvandiku süü läbi, kes õige aja maha magas, anti signaal hommikueinele kogunemiseks 10 minutit hiljem. Kerkib küsimus, mis teha edasi — kas viivitada ka tööalguse signaaliga 10 minutit, lükata edasi töö algus või loobuda hommikueinest? Küsimust on tegelikult väga raske lahendada.

Mul oli palju palgalist tööjõudu — insenere, meistreid,

instruktoreid, kuni 200 inimest, kellele aeg oli niisamuti kallis. Nad tulid kell 8 tööle ja kell 8 pidin andma vile. Siin aga jäi hommikueine 10 minutit hiljaks, kommunaarid ei pääse tööle ja selle tagajärjeks on, et pean töölisi, insenere 20 minutit kauem kinni pidama. Paljud elavad linnast väljas, hiljuvad rongile jne. Üldse rikub see täpsuse seadust.

Viimastel aastatel ei kahelnud ma kordagi, kuidas toimida, ja lastelgi polnud kahtlust. Hommikueinega jäädi hiljaks. Ma annan vile täpselt kell 8 — söögituppa. Paljud lapsed jooksevad, mõned alles hakkavad einestama. Ma lähen söögituppa ja ütlen — eine on lõppenud. Ma mõistan väga hästi, et jätan kasvandikud ilma hommikueineta, ja tean ka, et see on füüsiliselt ja ka muidu halb. Sellegipärast ei tekkinud mul kunagi kahtlust. Kui ma oleksin nõnda toiminud kollektiiviga, kes ei tunne distsipliini ilu, oleks mõni mulle ütelnud:

«Kas peame siis nälgima?»

Mulle ei ütelnud ükski kunagi sääraseid asju. Kõik said väga hästi aru, et on tarvis nõnda toimida, ja see, et ma võisin tulla ja nõuda, näitas, et ma usaldasin kollektiivi, nõudes, et ta jääks ilma hommikueineta.

Üksvahe hakkasid korrapidajad pöörduma minu poole, üteldes, et lapsed viidavad magamistaos palju aega ega rutta söögituppa tulekuga, hiljuvad hommikueinele. Ma ei algatanud sel puhul kunagi mingeid teoreetilisi arutlusi ega rääkinud kellelegi midagi. Ma lihtsalt läksin järgmisel päeval söögituppa ja hakkasin mõne läheduses seisjaga kõnelema mõnest hoopis muust asjast, ja kõik hiljujad, 100—150 inimest, enamasti vanemad kommunistlikud noored, tulles trepist alla ei astunudki söögituppa, vaid läksid otse tehasesse. — «Tervist, Anton Semjonovitš!» Ja keegi ei lasknud paista, et hiljus hommikueinele. Õhtul vaid mõnikord mõni ütles:

«Noh, täna näljutasite meid tugevasti!»

Sel alusel võisin teha seda laadi harjutusi. Oodatakse filmi «Soomusristleja Potjomkin». Film saabub, istutakse saali. Jookseb kolmas osa. Ütlen:

«Neljas, teine, kolmas salk, lahkuge saalist.»

«Mis on lahti?»

«Ma sain andmeid, et mingid kahtlased isikud käivad kommuuni ümbruses. Vaadake järele.»

«Just nii, vaatame järele.»

Nad ei tea, kas kahtlasi isikuid käib või ei käi, oletavad, et see on katse, aga kui keegi ütleb, et see on katse, siis teevad teised talle tule alla. Lähevad, vaatavad järele, tulevad tagasi; osa meeldivast pildist jäi vahele, kuid ükski ei ütle midagi, et meeldiv pilt jäi pooleli, vaid tulevad ja vaatavad edasi.

See on selline harjutus. Niisuguseid harjutusi võib olla palju. Alati on muide teada, milline salk on kollektiivis parim. Meil oli traditsioon: koristamistööde jaotamisel anti parimale salgale kõige raskem ja ebameeldivam töö. Koristamine — see on küllaltki ebameeldiv asi, sest kommuunis käis iga päev mitu välismaist delegatsiooni ja kommuun tuli hoida korras, korras täieliku hiilguseni.

«Milline salk on meil parim?»

«Kuues.»

Tähendab, kõige ebameeldivama koristamistöö sooritab kuues salk, sest ta on kõige parem. Seepärast sooritagu ta kõige ebameeldivam töö. See oli meil täiesti loomulik loogika. See on parim salk, temale tuleb anda kõige raskem töö.

Ka rännakuil esines küllalt sageli raskeid olukordi, mis nõudsid füüsilist pingutust, kiirust, energiat. Milline salk välja saata? — Parim. Ja see parim salk sai üsna palju kannatada, kuid oli sellele uhke. On raske kujutleda, et on

parim salk ja ma ei tihka talle anda lisakoormust, erakordset ülesannet. Ilma igasuguse kahtluseta, ilma igasuguste sõnadeta määran selle just temale, sest ta on parim ja tunneb usaldust. Ta tunneb selles erilist ilu, esteetilisust.

See esteetilisus on distsiplineeritud oleku viimseks filigraantööks, ja mitte iga kollektiiv ei jõua selleni; kui aga kollektiiv jõuab selleni ja kui loogika on niisugune, et mida kõrgemal sa seisad, seda rohkem sult nõutakse, kui see loogika muutub tõeliseks elavaks loogikaks, siis tähendab see, et distsipliini- ja kasvatuseküsimused on viidud teatava rahuldava piirini.

Lõppeks viimane teoreetiline üldseisukoht distsipliini kohta, mida pidasin vajalikuks esitada oma kasvandikele võimalikult sageli lihtsal, laste arusaamisele vastaval kujul. Kui inimesel on tarvis teha endale midagi meeldivat, siis teeb ta selle alati ka ilma distsipliinita. Distsipliin on seal, kus inimene teeb heameelega midagi endale ebameeldivat. See on distsipliini suhtes väga tähtis seisukoht. Ka seda on tarvis võimalikult sageli igal võimalusel ära märkida ja alla kriipsutada.

Nii on lühidalt see üldine käitumisteooria, moraal, mida on tarvis lastele esitada kui teatud teadmist, millest on tarvis alati kõnelda, taotledes nende teoreemide ja seisukohtade mõistmist ja kriipsutades neid alla. Ainult niiviisi, säärase üldise teoretiseerimise korral muutub distsipliin teadlikuks.

Kõigis neis distsipliini teoreemides ja aksioomides tuleb alati kriipsutada alla peamist ja põhilist, s. o. distsipliini poliitilist tähtsust. Siin pakub meie nõukogulik tegelikkus väga palju hiilgavaid näiteid. Suurimad saavutused, meie ajaloo kuulsaimad leheküljed on seotud distsipliini suurepärase säraga. Meenutagem meie arktika-teekondi, Papanini rühma, Nõukogude Liidu kangelaste kõiki vägitegusid, vaadelgem kolhoosiliikumise ajalugu, vaadelgem meie industrialiseerimise

ajalugu — siin ja ilukirjanduses näete te hiilgavaid näiteid, mida te võite oma kasvandikele esitada kui näiteid nõukogulikust distsipliinist, mis põhjeneb just nendel distsipliiniprintsiipidel.

Ma siiski juba ütlesin, et säärane teadlikkus, säärane käitumisteooria peab käima distsipliiniga kaasas, peab minema distsipliiniga paralleelselt, aga mitte olema selle aluseks.

Kuid mis on siis distsipliini aluseks?

Lihtsalt üteldes, ilma et tungida psühholoogiliste otsingute sügavusse, on distsipliini aluseks nõue ilma teooriata. Kui keegi küsiks, kuidas ma saaksin lühikeses valemis määratleda oma pedagoogilise kogemuse olemust, siis vastaksin, et võimalikult rohkem nõudeid inimesele ja võimalikult palju austust tema vastu. Olen veendunud, et see valem on üldse nõukogu-liku distsipliini valemiks, on üldse meie ühiskonna valemiks. Meie ühiskond erineb kodanlikust ühiskonnast just selle poolest, et esitame inimesele palju suuremaid nõudeid kui kodanlik ühiskond ja et meie nõuded on mahult laiemad. Kodanlikus ühiskonnas võib avada poekese, võib ekspluateerida, spekuleerida, olla rantjee ja elada protsentidest. Seal esitatakse palju vähem nõudeid kui meil.

Meil esitatakse isikule tõsiseid, teadlikke ja üldisi nõudeid, kuid teiselt poolt osutame isikule erakordselt tundlikku, printsipiaalselt erinevat tähelepanu. See isikule esitatavate nõuete ja temale osutatava austuse ühendus pole mitte kaks erinevat asja, vaid üks ja seesama. Meie nõuded, mis me isikule esitame, väljendavad austust tema jõudude ja võimaluste suhtes, ja meie austus sisaldab samal ajal meie nõudeid isikule. See pole austus millegi välise, väljaspool ühiskonda seisva, meeldiva ja ilusa vastu. See on austus seltsimeeste vastu, kes võtavad osa meie ühisest tööst, meie ühisest tegevusest, see on austus aktivisti vastu.

Muidugi ei saa luua ei kollektiivi ega kollektiivi distsip-

liini, kui pole nõudeid isiku vastu. Ma pooldan järjekindlaid, äärmisi, kindlapiirilisi nõudeid, ilma parandusteta ja ilma pehmendusteta.

Need teie hulgast, kes on lugenud minu raamatut «Pedagoogiline poeem», teavad, et ma alustasin oma tööd sääraste nõuetega, teavad lugu kõrvakiilust kasvandik Zadorovile. Need kõrvakiilud näitasid esiteks minu kui kasvataja halba ettevalmistust, minu halba varustumist pedagoogilise tehnikaga ja halba närvide seisukorda, meeleheidet. Ent see polnud karistus. See oli säärane nõue.

Oma töö esimestel aastatel viisin nõuded viimse piirini, vägivallani, kuid ei karistanud oma kasvandikke kunagi üleastumiste eest, ei karistanud kunagi nii valjult, nii äärmisel viisil. See minu üleastumine, mida ma kirjeldasin, polnud karistus, vaid nõue.

Ma ei soovita teil korrata minu kogemust, sest praegu pole mitte 1920., vaid 1938. aasta, ja vaevalt keegi teist või seltsimeestest, keda te juhite, on niisuguses raskeimas, mahajäetud, keerulises olukorras, nagu olin mina. Kuid ma kinnitan, et ei saa olla kasvatust, kui ei ole nõudeid. Nõue ei saa olla poolik. Ta peab olema bolševistlikult lõpule viidud, võimaliku piirini viidud.

See nõuete korraldamine on muidugi väga raske asi, kuid ta ei nõua üldse mitte tahet, nagu paljud arvavad. Mina isiklikult pole sugugi tahteinimene ega ole kunagi välja paistnud sääraste tugeva isiku omadustega. Sugugi mitte. Olen tavaline haritlane, tavaline õpetaja. Ma olen vaid veendunud selles, et mul ei ole õigust oma intelligentsusega mängida ega koketeerida ja et koketeerimine oma intelligentsusega on kasvatajal sageli tingitud sellest, et ta ei tea, millist joont on vaja tugevdada. Olen veendunud, et selleks jooneks, mida tuleb tugevdada, on nõudlikkus.

Muidugi peab see nõudlikkus arenema. Kuid olen veendu-

nud, et teed on siin alati ühesugused. Kui tahate käsile võtta distsiplineerimata või ainult väliselt distsiplineeritud laste kollektiivi, siis ärge alustage mingeid vaidlusi. Teil tuleb alustada oma individuaalsete isiklike nõuetega.

Väga sageli on nõnda, koguni enamasti on nõnda, et piisab, kui teie lihtsalt avaldate oma otsustava, murdumatu ning paindumatu nõude, ja lapsed annavad järele, toimides nii, nagu te soovite. Siin on teataval määral alistumist sugestioonile ja teataval määral arusaamist, et teil on õigus. Kõik edaspidine sõltub teie kollektiivist. Ei või esitada jämedaid, ebaloogilisi, naeruväärseid nõudeid, mis pole seotud kollektiivi nõuetega.

Ma kardan, et olen ebaloogiline. Enda jaoks isiklikult lõin ma säärase teoreemi. Seal, kus ma polnud kindel, kas võib nõuda midagi, tegin näo, olgu see õige või vale, et ma ei näe midagi. Ootasin juhust, mil minule ja igale tervelt mõtlevale inimesele sai silmanähtavaks, et mul on õigus. Säärasel korral esitasin ma täiesti diktaatorlikud nõuded, ja et need paistsid olevat paremad säärasest silmanähtavast tõest, siis tegutsesin julgemalt, ja lapsed said aru, et mul on õigus ning andsid mulle kergesti järele.

Ma arvan, et niisugune nõuete loogika peab esialgu olema seaduseks. Niisugune kasvataja, kes annab voli oma tahtele ja muutub kollektiivi silmis põikpeaks, kes nõuab seda, millest kollektiiv ei saa aru, ei saavuta võitu.

Oma esimeselt kollektiivilt ma ei nõudnud, et nad ei varastaks. Ma sain aru, et siin ei suuda ma neid veenda, ei suuda neid veenda mitte milleski. Kuid ma nõudsin, et nad tõuseksid üles siis, kui on tarvis, teeksid seda, mis on tarvis. Nad varastasid ja ma vaatasin sellele vargusele aegajalt läbi sõrmede.

Igal juhul ilma siira, avaliku, veendunud, palava ja otsustava nõudeta ei saa alustada kollektiivi kasvatamist, ja see,

kes kavatseb alustada kõikuvate, meelitavate manitsustega, teeb vea.

Kõrvuti nõudmisega peab käima moraaliteooria arendamine, kuid see ei tohi mingil juhul asendada nõudmist. Seal, kus leidub juhus teoretiseerida, jutustada lastele, mis tuleb teha, seal peate seda tegema. Kuid seal, kus te peate nõudma, ärge arendage mingeid teooriaid, vaid nõudke ja saavutage, et teie nõudmisi täidetaks.

Ma külastasin paljusid koole, enamasti Kiievis. Mis mind lastekollektiivides üllatas, oli laste hirmus lärm, kärsitus, tõsiduse puudus, hüsteerilisus, treppisid mööda jooksmine, akende, ninade, peade purustamine jne.

Ma ei talu sellist kära. Mul on seevõrra terved närvid, et võisin kirjutada «Pedagoogilise poeemi» laste keskel, massi hulgas. Kõnelused ei sega mind. Kuid ma arvan, et kisa, kiljumist ja jooksmist pole lastel vaja.

Kuid ühtlasi kuulsin ma pedagoogide hulgas sääraseid arutlusi: laps peab jooksma, peab kisama, selles avaldub tema loomus.

Ma vaidlen sellele teooriale vastu. Lapsel pole seda üldse tarvis. See üldine kisa koolis kogu aja just laostab närve, mingit kasu temast pole. Ümberpöördult, olen veendunud oma kogemuste najal, et lastekollektiivis võib väga hästi teostada korrastatud, pidurdatud liikumist ühes austusega naabri, omandi, uste, akende jms. suhtes.

Minu kommuunis te poleks kohanud säärast läbisegi käratsemist. Ma saavutasin täieliku korra liikumises tänaval, väljakul, hoones. Ma nõudsin täiesti korrastatud liikumist.

Meie koolides pole sugugi raske niisugust käitumist nõuda. Kui saaksin praegu kooli, asetaksin enda organisaatori olukorda. Ma koguksin kõik kokku, ütleksin, et niisugust asja enam ei oleks. Ei mingeid tõestusi, ei mingeid teooriaid!

Pärast annaksin neile teooria, kuid siin oleks teooriast ainult kahju. Ma esineksin otsustavalt, et seda enam ei juhtuks. Et ei oleks enam koolis ühtki kisavat õpilast.

Säärane nõudmine, mis ei võimalda mingil kujul vastuvaidlemist, on esialgu igas kollektiivis välditamatu. Ma ei kujutle, et oleks võimalik distsiplineerida laostunud, närveldatud kollektiivi ilma üksiku organisaatori poolt säärases külmas toonis väljendatud nõudmisteta. Pärast läheb see juba palju kergemini.

Selle nõudmise teine arengustaadium on, kui teie poole tuleb üle esimene, teine, kolmas, neljas aktivist, kui teie ümber organiseerub rühm poisse ja tüdrukuid, kes teadlikult tahavad hoida distsipliini.

Ma ruttasin sellega. Ma ei pööranud tähelepanu sellele, et ka nendel poistel või tüdrukutel oli palju puudusi, vaid püüdsin rutemini koguda sääraste aktivistide rühma, kes toetasid minu nõudmisi oma nõudmistega, mis nad väljendasid üldkoosolekutel, oma rühmas iseenda nimel. See on nõudmise teine arengustaadium, mil minu ümber koguneb säärane tuumik.

Ja viimaks selle nõudmise kolmas arengustaadium on see, kui nõuab kollektiiv. See on resultaat, mis kujuneb tasuks teile esimese perioodi närveeriva töö eest. Kui nõuab kollektiiv, kui kollektiiv on teatud tooni ja stiili suhtes ühte sulanud, siis muutub kasvataja töö matemaatiliselt täpseks, organiseeritud tööks.

Dzeržinski-nimelises kommuunis ei nõudnud ma viimase viie aasta jooksul enam midagi. Vastupidi, ma esinesin juba pidurina kollektiivi nõudmiste suhtes, kuna harilikult kollektiiv satub hoogu ja nõuab sageli üksikisikult väga palju.

Seal, kus nõuab juba kollektiiv, ongi teie jaoks õige koht moraaliteooria arendamiseks. Seal saab igaüks aru, et moraali, poliitilise ja kõlbelise moraali nõuded on põhimised,

ja nõudmiste üldtulemuseks on, et iga kasvandik nõuab iseendalt ja tunneb kõige suuremat huvi iseenda käitumise vastu.

Seda teed organisaatori diktaatorlikust nõudest kuni iga isiku vaba nõudeni iseenda suhtes kollektiivi nõuete foonil, seda teed pean ma põhimiseks teeks nõukogulíku lastekollektiivi arengus. Olen veendunud, et siin ei saa olla püsivaid vorme. Mõni kollektiiv võib olla esimesel arengustaadiumil, ja seal peab olema kasvataja-diktaatori kuju, kuid see kollektiiv peab võimalikult kiiresti minema üle vaba kollektiivse nõudlikkuse vormi juurde ja vaba isiku nõudlikkuse juurde iseenda suhtes.

Muidugi ei saa piirduda ainult nõudmisega. Nõue on kollektiivi distsiplineerimise välditamatu, kuid mitte ainuke element. Muide ka kõik muud elemendid on siin omalt olemuselt nõuded, kuid mitte nii kategoorilisel kujul väljendatud. Peale nõude on veel olemas meelitus ja ergutus. Need kaks vormi on otsekui nõrgemakujulise nõude väljenduseks. Ja lõppeks on veel tugevam vorm kui tavaline nõue — ähvardus.

Ma arvan, et neid vorme tuleb meie praktikas tarvitada.

Mis on meelitus? Ka see peab läbi tegema teatava arengu. Üks asi on meelitamine kingituste, tasu, preemia või mingi muu isikliku hüvega, teine asi aga — meelitamine teo esteetikaga, selle ilusa sisemise olemusega.

Niisama on lugu sunniga. Esimesel juhul võib sund väljenduda primitiivsemal kujul, tõestuse või veenmise kujul. Täiuslikumal juhul väljendatakse sundi vihje, naeratuse, huumoriga. See on lastele midagi väärtuslikku ja nähtavat.

Niisama on lugu ähvardusega. Kui teie kollektiivi arengu algul võite ähvardada karistuste, ebameeldivustega, siis kollektiivi arengu lõpul pole seda enam tarvis. Arenenud kollektiivis ei ole niisugune ähvardus sallitav, ja Dzeržinski-nimelises kollektiivis ma ei lubanud endale ähvardada: ma teen

sinuga seda või seda! See oleks olnud eksisamm minu poolt. Ma ähvardasin hukkamõistuga, et võtan küsimuse üldkoosolekul üles, kusjuures üldkoosolekul kõige kohutavamaks oli see hukkamõistmine.

Sund, meelitus ja ähvardus võivad kollektiivi arengus evida kõige mitmekesisemat kuju. Dzeržinski-nimelises kommuunis esines viimastel aastatel, mil kasvandikke premeeriti üksikute saavutuste eest toodangulisel, kõlbelisel või elukondlikul alal, järgmine preemiate astmestik: kingitus, rahaline preemia ja — kõige suurem tasu — tänu käskkirjaga rivi ees; ja selle tänu pärast käskkirjaga rivi ees, millega ei kaasunud mingeid kingitusi, mingeid materiaalseid mõnususi, kisklesid kõige paremad salgad. Mispärast kisklesid? Sellepärast, et just sellel päeval panid kõik käsu kohaselt valgete kraede ja monogrammidega pidurõivad selga ja kogu kommuun rivistus käsu kohaselt väljakul sõjaväelises korras. Tuli kohale orkester, tulid siia kõik õpetajad, insenerid, instruktorid ja seisid omaette rivisse. Antakse käsklus: «Valvel!» Tuuakse välja lipp, orkester mängib tušši ja pärast seda tuleme mina ja see, kellele avaldatakse tänu, ning käskkiri loetakse ette.

«Kommuuni üldkoosoleku otsuse põhjal avaldatakse sellele või teisele selle või tolle teo eest tänu.»

See oli suurim tasu. Säärane tasu kanti salga päevikusse, kommuuni päevikusse ja punasele tahvlile, et nii- või niisugune salk või see või teine isik sai nii- või niisugusel kuupäeval rivi ees tänu osaliseks.

See on suurim tasu, mida on võimalik anda kollektiivis, kus on rikkalikult emotsioone, tundmusi, kõlbelisi väärtusi ja austust iseenda ja kollektiivi vastu. Kuid see on suund, kuhu tuleb püüda, alustada sellega ei saa. Alustada tuleb primitiivsemate ergutustega, mõningate materiaalsete ja muude meeldumustega igal üksikul juhul (näiteks teater jne.). Hea kasvataja leiab

muidugi iga juhu jaoks väga palju eri varjundeid, väikesi võtteid, rakendades niihästi meelitamist, sundimist, ähvardamist kui ka nõudmist.

Küsimus seisneb selles, mida nõuda. Ma paneksin siin ette niisuguse vormi, mis, tõsi küll, isegi ei arene, vaid peab olema alati ühesugune. Kõigepealt ainus, mida tuleb nõuda, — see on alistumine kollektiivile.

Säärane loogika ei teki korraga, vaid pikkamööda ja areneb kollektiivi arenedes.

Kõige suuremaid nõudeid tuleb esitada siis, kui inimene astub enam-vähem teadlikult kollektiivi vastu välja. Seal, kus üleastumine on tingitud loomusest, iseloomust, ohjeldamatusest, poliitilisest või kõlbelisest tumedusest, seal võib nõue olla vähem järsk. Seal võib loota kogemuse positiivsele mõjule, harjumuste järkjärgulisele kogunemisele. Kuid seal, kus isik astub teadlikult kollektiivi vastu välja, eitades seda nõuet ja tema võimu, tuleb esitada lõpuni kategoorilisi nõudeid, kuni isik tunnustab, et tuleb alistuda kollektiivile.

Nüüd mõni sõna karistustest. Meil pole karistustega asi päris korras. Ühelt poolt me juba möönsime, et karistused on vajalikud ja kasulikud. Karistusi võib tarvitada, kuid teiselt poolt on meil niisugune orientatsioon, puhtalt meie, haritlaste, peamiselt muidugi pedagoogide oma, et karistus on küll lubatud, kuid parem on toime tulla ilma karistuseta. Karistada ju võib, aga kui karistad, siis oled halb pedagoog. Hea on see pedagoog, kes ei karista.

Ma olen kindel, et säärane loogika desorganiseerib pedagoogi. On vaja täpselt kindlaks määrata, mis on karistus. Mina isiklikult olen veendunud, et karistus pole mingi eriline hüve. Kuid olen veendunud ka selles, et seal, kus on tarvis karistada, pole pedagoogil õigust jätta karistamata. Karistus pole mitte ainult õigus, vaid on ka kohustus neil kordadel, kui karistus on vajalik, s. o. ma väidan, et pedagoog võib

karistada või mitte karistada, aga kui tema sisetunne, tema tehniline kvalifikatsioon, tema veendumus ütlevad, et ta peab karistama, siis pole tal õigust karistusest loobuda. Karistus tuleb tunnustada niisama loomulikuks, lihtsaks ja loogiliselt põhjendatud vahendiks, nagu on kõik muudki vahendid.

Tuleb täiesti unustada kristlik suhtumine karistusesse, et karistus on — paratamatu pahe. Vaade karistusele kui pahele, mida miskipärast tuleb sallida, on minu arvates teataval määral vastuolus niihästi loogiliste kui ka teoreetiliste vaadetega. Seal, kus karistus peab tooma kasu, seal, kus muid vahendeid ei saa tarvitada, seal ärgu pedagoogil olgu mingit kõnet pahest, vaid ta tundku oma kohustusena rakendada karistust. Veendumus, usk, et karistus on paratamatu pahe, muudab pedagoogi variserlikkuse hüppelauaks. Mingit variserlikkust ei tohi olla. Ükski pedagoog ärgu koketeerigu, et vaat mina olen pühak, tulen toime ilma karistuseta.

Aga mis teha selle inimesega, kes siiralt näeb, et peab karistama? Ta näeb ja hädaldab: see või too pedagoog tuleb toime ilma karistuseta, kuid mis üteldakse minust? ... Üteldakse, et olen teise järgu pedagoog.

Ma pean vajalikuks heita säärane variserlikkus kõrvale. Seal, kus karistust on vaja rakendada, kus ta võib tuua kasu, seal peab pedagoog seda rakendama.

Kuid see ei tähenda sugugi seda, et meie kinnitaksime tahet karistada igal juhul ja alati.

Mis on karistus? ... Ma arvan, et karistuste alal just nõukogulikul pedagoogil on võimalusi leida väga palju uut. Meil on võimalusi. Kogu meie ühiskond on vastavalt üles ehitatud: meil on nii palju austust inimese vastu, nii palju humaansust inimese suhtes, et meil on võimalik võtta tarvitusele see õnnelik põhimõte, mis võib olla karistuste küsimuses. See õnnelik põhimõte olgu niisugune: karistus peab lahendama ja kaotama üksiku konflikti ega tohi luua uusi konflikte.

Vana karistuse kogu pahe seisnes selles, et karistus, kaotades ühe konflikti, lõi uue konflikti, mida tuli lahendada veel keerulisemal teel. Ma väidan, et karistust, mis lõplikult kaotaks konflikti, ei ole veel välja töötatud. On selge, et ühel juhul on karistusel mõte, teisel juhul tal ei ole mõtet.

Mispoolest erineb siis nõukogulik karistus muudest? Esiteks ei tohi ta mingil juhul taotleda kannatuse tekitamist. Tavaline loogika ütleb, et ma karistan sind, sa kannatad, teised aga vaatavad ja mõtlevad: «Sina kannatad, tähendab meil tuleb sellest teost hoiduda.»

Mingit füüsilist ega kõlbelist kannatust ei tohi olla. Milles seisneb siis karistuse olemus? Karistuse olemus seisneb selles, et inimene elab üle seda, et ta on kollektiivi poolt hukka mõistetud, teades, et ta käitus vääralt, s. o. karistuses ei ole survet, vaid on eksimuse elamus, on kollektiivist irrutamise elamus, olgu kas või minimaalne.

Seepärast tulebki karistust rakendada ainult siis, kui küsimus on loogiliselt selge, ja ainult siis, kui avalik arvamus on karistuse poolt. Seal, kus kollektiiv pole teie poolel, seal, kus me pole suutnud tõmmata kollektiivi enda poole, ei või karistada. Seal, kus teie otsus on niisugune, et kõik on selle vastu, seal ei jäta karistus mitte kasulikku, vaid kahjulikku muljet; ainult siis, kui tunnete, et kollektiiv on teie taga, et kollektiiv mõtleb niisamuti nagu teie ja mõistab niisama hukka nagu teie, ainult siis võib karistada.

Niipalju sellest, mis käib karistuse olemuse kohta.

Nüüd — milline on karistuse vorm?

Ma olen ükskõik milliste reglamenteeritud vormide vastane. Karistus peab olema äärmiselt individuaalne, äärmiselt kohandatud üksikule isikule, kuid sellegipärast võivad ka karistuse alal olla teatavad seadused ja vormid, mis piiravad karistamise õigust.

Arvan oma kogemuse najal, et kõigepealt võib karistada

kas kogu kollektiiv, selle üldkoosolek, või üks inimene, kollektiivi volinik. Ma ei kujutle säärast kollektiivi, kus võivad karistada, omada õigust karistada kümme inimest.

Dzeržinski-nimelises kommuunis, kus mina juhtisin niihästi tootmistööd kui ka elukonda ja kooli, võisin üksnes mina karistada. See on tarvilik. On tarvilik, et oleks ühtne karistamise loogika ja et karistused ei oleks sagedased.

Teiseks peavad olema karistamiseski teatavad traditsioonid ja normid selle jaoks, kes rakendab karistusi.

Dzeržinski-nimelises kommuunis oli niisugune seadus. Iga uustulnuk oli kõigepealt kasvandik. Kui kõik õppisid teda tundma ja kui kõik nägid, et ta käitub kooskõlas kollektiiviga, vastuolusid avaldamata, siis sai ta kommunaariks ja talle anti märk pealkirjaga «FED». See märk tähendas, et ta on kommunaar.

Kasvandiku karistuseks oli mul — toimkond. See tähendas pooletunnist tööd, peamiselt köögis, koristamise alal, kasvuhoones, kuid mitte tehases. Siis — puhkepäeval väljamineku-loast ilmajätmine, taskurahast ilmajätmine (s. o. teenitud taskuraha ei maksetud välja, vaid see läks hoiukassasse tema nimele, hoiukassast aga ei saanud ta raha kätte ilma minu allkirjata). Kõige kurjem karistus, mida võisin rakendada, oli tehasest eemaldamine ja üleviimine majapidamistöödele.

Need on karistused, mida võisin rakendada ja mida mul oli õigus rakendada ainult kasvandike suhtes.

Kommunaaride suhtes ei olnud mul õigust neid karistusi rakendada. Seal oli vaid üks karistus — arest. Kasvandikule aga ei võinud aresti määrata. Arest oli ainuke karistuse vorm, mida võisin rakendada kommunaari suhtes.

Sel süsteemil oli määratu suur tähtsus. Igaüks tahtis võimalikult kiiresti saada kommunaari seisusse. Sellega ta omas eesõigust — saada areteeritud. Ma ei olnud arestidega tagasihoidlik. Tühise asja eest, väikese üleastumise eest, selle

eest, et nööp polnud kinni, — tund aresti. Karistades kommunaari polnud mul õigust istuda. Ma pidin tõusma püsti ja ütlema:

«Nii- või niisugune, määran tund aresti.»

Ja tema vastas:

«Just nii, tund aresti.»

Ma võisin karistada kuni 10 tunnini. Mis see tähendab? Puhkepäeval annab ta tingimata vöö korrapidajale-komandörile, tuleb minu juurde kabinetti ja ütleb:

«Tulin aresti.»

Kui ta juba kord ilmus, siis ei tohtinud ma teda enam ära lasta, sest 1933. aastal võttis üldkoosolek minult andestamise õiguse. Täna andestan, homme karistan — mis kord see on! Seepärast ei tohtinud ma andestada. Tal oli õigus istuda ja töötada minu kabinetis. Kõnelda temaga võisin ainult mina, muul kellelgi ei olnud õigust seda teha, kusjuures oli keelatud kõnelda tema eksimusest. Seda peeti halvaks tooniks, peeti labaseks, kui oleksin temaga rääkinud ta eksimusest. Ta istub arestis, «kahetseb pattu», ja oleks olnud ülimal määral ebaviisakas temaga selle üle kõnelda.

Tavalisesti rääkisime kommunaaride asjust, tehasest jne. Mul polnud õigust meenutada talle, et ta on areteeritud, ega polnud õigust vaadata kella, kui kaua ta on juba istunud; arvati, et ta ise peab korraldama oma arestisoleku. See, et arestisoleku korraldamine jäeti tema enda hooleks, meeldis mulle väga.

Teie ei tea, mis tähendab arest. Istuda kogu puhkepäev minu juures kabinetis, kõnelda minuga.

Katsuge ilmaaegu karistada. Keegi ei tule ilmaaegu istuma, kuigi see on meeldiv arest. Läheb üldkoosolekule, kaebab. Arvati, et see on tema isikliku õiguse rikkumine.

Tütarlapsed suhtusid arestisse mingi kohutava hirmuga; istuda arestis tähendas olla häbistatud kogu kommuuni ees.

Seepärast ei sattunud tütarlapsed-kommunaarid, kellel oli märk, harilikult kunagi aresti. Ei sallitud, et tütarlaps oleks sattunud aresti.

Kui ma ühe kena targa tütarlapse, salga komandöri määrasin kaheks tunniks aresti, nuttis ta kõik kaks tundi minu juures kabinetis: missuguse näoga minna üldkoosolekule! Praegu ta on Harkovi teatri draamanäitleja.

Arest — see on selle teoreemi rakendamine, millest ma rääkisin: võimalikult palju nõudmisi inimesele ja võimalikult palju austust tema vastu. Arest oli püha asi.

Kui mind telegrammiga Kiievist kiiresti, ühe tunni jooksul, komandeeriti Dzeržinski-nimelisest kommuunist ära ja ma pidin sõitma Kiievi, oli ainult pool tundi aega minu korralduses, et jätta hüvasti kollektiiviga, kelle keskel olin veetnud kaheksa aastat. Kõnelda oli siin muidugi võimata, niihästi minul kui ka kommunaaridel oli raske. Tütarlapsed nutsid, olukord sarnanes närvivapustusele, kuid refleks etendas siiski oma osa. Ma katkestasin oma lahkumiskõne, nähes, et klaver on tolmune, ja ütlesin:

«Kes on täna teatrikorrapidaja?»

«Esimene salk.»

«Esimese salga komandörile viis tundi aresti.»

Esimese salga komandör oli mu ammune kaaslane. Kõik kaheksa aastat olime veetnud koos. Kuid miks on tolm? . . . Ta ei vaadanud järele — ja nüüd viis tundi aresti.

Sõitsin minema, kuid kahe kuu pärast tulin kommuuni revideerima. Ja esimese salga komandör tuleb kabinetti:

«Tulin aresti.»

«Mispärast?»

«Tolmu pärast klaveril.»

«Aga miks sa siiamaani ära ei istunud?»

«Tahtsin siis istuda, kui teie tulete.»

Ja ma pidin tema pärast istuma viis tundi, kuni tema arest lõppes.

Niipalju formaalsest karistusest.

Seal, kus kollektiiv on häälestunud ühises toonis, usalduse stiilis, võib karistus olla väga originaalne ja huvitav, kui ta määratakse üldkoosoleku poolt.

Kommunaaride üldkoosolekul oli niisugune juhtum. Vanem kommunistlik noor sõimas instruktori läbi. Tal oli õigus, kuid sõimas ebaviisakalt. Üldkoosolek otsustas: pioneer Kirenko, kõige pisem, seletab tollele kommunistlikule noorele, kuidas tuleb käituda niisugustel juhtudel.

Tõsine otsus. Pärast seda kutsus korrapidaja-komandör Kirenko ja tolle kommunistliku noore ning ütles:

«Istu ja kuula!»

Ja pioneer seletas, täites teadlikult oma kohustust, ja kommunistlik noor kuulas teadlikult.

Koosolekul teatas korrapidaja-komandör:

«Kirenko viis üldkoosoleku otsuse täide.»

«Kas said aru, mis Kirenko sulle rääkis?»

«Sain aru.»

«Mine!»

Ja kõik oli lõpetatud.

Teine juhtum. Üks komandöridest jalutas tütarlapsega ja nägi, et rahva hulgas kakeldakse. Ta ei mallanud hoiduda kaklusest ja lõi kaasa. Lugu lõppes skandaaliga.

Otsustati:

«Järgmisel puhkepäeval, sel kuupäeval viis minutit pärast kolme mõtelgu too oma teo üle järele ja tehku sellest ettekanne komandörile».

Tahtmatult pead mõtlema. Sest tuleb ju ütelda, mida oled mõtelnud. Niiviisi pandi inimene kogu nädal mõtlema. Ja lõppude lõpuks ta koondaski millelegi mõtted, tuli ja kandis ette.

Säärane karistus pole õieti karistus, vaid müks, millega kollektiiv naljatledes, mängeldes näitab oma jõudu.

Kuid peaasjaks olid minu praktikas muidugi mitte karistused, vaid individuaalsed kõnelused.

3. loeng.

Individuaalse mõjustamise pedagoogika[1].

Täna olen kavatsenud esitada teile individuaalse mõju, individuaalse mõjustamise pedagoogika küsimuse. Kollektiivselt mõjustamiselt, kollektiivi organiseerimiselt üksikisikule, üksikisiku erilisele organiseerimisele siirdumist käsitlesin ma oma kogemuse esimestel aastatel ekslikult. Ma arvasin, et esimeses järjekorras tuleb pidada silmas kogu kollektiivi mõjustamist ja teises järjekorras üksikisiku mõjustamist kui arengu-korrektiivi.

Oma kogemuse arenedes jõudsin tõsise veendumuseni, mida pärast kinnitas ka praktika, et ei ole vahetut üleminekut kogu kollektiivilt üksikisiku juurde, vaid see üleminek toimub pedagoogilistel eesmärkidel eriti selleks organiseeritud algkollektiivi kaudu.

Mulle tundub, et tulevane pedagoogiline teooria omistab erilist tähtsust algkollektiivi teooriale. Mida tuleb mõista selle algkollektiivi all?

Algkollektiiviks tuleb nimetada niisugust kollektiivi, mille üksikud liikmed on alatises asjalikus, sõbralikus, elukondlikus ja ideoloogilises osaduses. See on kollektiiv, mida meie pedagoogiline teooria kunagi soovitas nimetada kontaktkollektiiviks.

---

[1] 16. jaanuaril 1938. a. peetud loeng. Ilmus esmakordselt „Utšitelskaja gazeta's" nr. 6—8, 12.—17. jaanuarini 1941. a.

Meie koolides on niisugused kollektiivid loomulikult olemas: see on klass, ja tema puuduseks on meie koolis võibolla ainult see, et ta ei etenda algkollektiivi osa, s. o. ühendava lüli osa üksikisiku ja kogu kollektiivi vahel, vaid on sageli ka ainukeseks kollektiiviks. Mõnedes koolides võisin märgata, et klassiga lõpeb koolikollektiiv ja kogu kooli kollektiivi mõnikord polegi näha.

Minul olid soodsamad tingimused, sest mul oli kommuun internaadiga, tööstusega, ja minu kommunaaridel oli palju loogilisi ja praktilisi põhjusi tunda huvi üldise kollektiivi asjade vastu ning elada üldise kollektiivi huvidele. Kuid seevastu polnud minul säärast loomulikku algkollektiivi, nagu seda on klass. Ma pidin ta looma. Edaspidi kujunes mul keskkool ja ma oleksin võinud tugineda klassitaolisele algkollektiivile. Kuid ma ei läinud sellele teele järgmisel põhjusel. Klass ühendab lapsi alatises päevatöös, ja kiusatus kasutada seda asjaolu viib selleni, et säärane algkollektiiv eemaldub üldise kollektiivi huvidest. On liiga arvukaid ja liiga soliidseid põhjendusi selleks, et üksiku klassi huvide piirides eralduda üldisest kollektiivist. Seepärast loobusin viimastel aastatel algkollektiivi ülesehitamisest klassi tunnuste alusel ja isegi algkollektiivi ülesehitamisest tootmisbrigaadi tunnuste alusel. Minu katse organiseerida kommuuni siiski sääraste algkollektiivide kujul, mida ühendasid niisugused tugevad kinnistid, nagu on klassi ja tootmistöö omad, viis kurbadele tulemustele. Säärane algkollektiiv, mis on liitunud oma piirides, omab alati tendentsi eemalduda üldise kollektiivi huvidest, piirduda oma algkollektiivi huvidega. Säärastel juhtudel kaotab algkollektiiv oma väärtuse algkollektiivina ja hakkab ignoreerima üldise kollektiivi huve, nii et üleminek üldise kollektiivi huvidele muutub raskendatuks.

Jõudsin selleni vigade kaudu, ja need vead andsid end minu kasvatuslikus tegevuses tunda. Mul on seepärast

õigus kõnelda, et ka paljud koolid, kes liialt piiravad oma huve algkollektiivi huvidega, jõuavad samadele kasvatuslikele tulemustele.

Kollektiivset kasvatust ei saa teostada ainult alg- (kontakt-) kollektiivi kaudu, kuna säärane kollektiiv, kus lapsed ühinevad püsivas sõbralikus koostöös elukondlikul pinnal, kus nad kogu päeva jooksul üksteist näevad, liitub perekondlikuks kollektiiviks, ja tulemuseks on säärast liiki kasvatus, mida ei saa nimetada nõukogulikuks kasvatuseks. Ainult suure kollektiivi kaudu, kelle huvid johtuvad mitte paljast osadusest, vaid palju sügavamast sotsiaalsest sünteesist, on võimalik siirduda avarale poliitilisele kasvatusele.

Laste lülitumine sõpruskollektiivi on hädaohtlik rühmalisele, mitte avarale poliitilisele kasvatusele.

Oma kogemuses jõudsin säärase organisatsioonini, kus algkollektiiv ei langenud ühte ei klassi, kooli ega tootmistöö huvidega, vaid oli rakukene, kuhu koondusid kooli ja tootmistöö huvid erinevatest rühmadest. See ongi põhjuseks, miks ma viimasel ajal jäin peatuma salgale, kuhu kuulusid mitmesuguste klasside õpilased ja mitmesuguste tootmisbrigaadide töötajad.

Saan väga hästi aru, et teie jaoks ei ole säärase ülesehituse loogika küllaldaselt veenev. Mul pole aega arendada seda täielikult, kuid juhin lühidalt tähelepanu mõnedele asjaoludele. Võtame näiteks eaküsimuse. Ma pooldasin oma töö esimestel aastatel algkollektiivi ülesehitust vanuseprintsiibi kohaselt. See johtus osalt kooli huvidest. Kuid pärast nägin, et see oli viga.

Näis, nagu satuksid nooremad, olles eraldatud vanematest, paremasse ja loomulikumasse olukorda. Lapsed selles eas (11.—12. aastani) peavad koonduma omaette kollektiivi, evima omi huve, omi organeid, ja mulle näis, et see on kõige õigem pedagoogiline vaatekoht. Mind mõjustas selleks mõnel

määral ka pedagoogiline kirjandus, mis arvas, et vanus on üheks määravaks kasvatuse aluseks.

Kuid ma nägin, et noored, eraldatud teistest vanustest, satuvad kunstlikku olukorda. Säärases kollektiivis ei olnud vanema ea püsivat mõju, ei kujunenud põlvkondade pidevust, ei kujunenud kõlbelist ega esteetilist impulssi, mis lähtub vanematest vendadest, kogenenumatest ja organiseeritumatest inimestest, ja peaasi, inimestest, kes teatavas mõttes on eeskujuks noorematele.

Kui katsusin prooviks ühendada erinevaid vanuseid, noori ja vanemaid, muutus olukord paremaks. Jäin selle vormi juurde ka peatuma. Minu salk koosnes viimase 7—8 aasta jooksul tingimata kõige vanematest, kõige kogenenumatest, poliitiliselt arenenumatest kommunistlikest noortest ja minu kõige väiksematest kommunaaridest, kaasa arvatud ka mõned keskmised vanused. Säärane mitmest vanusejärgust koostatud kollektiiv andis palju suurema kasvatusliku efekti. Teiseks oli säärane kollektiiv liikuvam ja täpsem, mida võisin kergesti juhtida.

Üheealistest lastest koosnev kollektiiv omab alati tendentsi sulguda selle ea huvidesse ja eemalduda minust, juhist, ja üldisest kollektiivist. Kui kõik nooremad on näiteks talvel huvitatud uisutamisest, siis see uisutamisharrastus isoleerib loomulikult neid muust. Aga kui mul on kollektiiv koostatud mitmeealistest, siis on seal huvisuunad mitmekesisemad; algkollektiivi elu kujuneb keerulisemaks, nõuab oma üksikuilt vanemailt ja nooremailt liikmeilt rohkem pingutusi, esitab niihästi ühtedele kui ka teistele suuremaid nõudeid ja annab järelikult ka suurema kasvatusliku efekti.

Säärase, mitmesugustest vanustest koosneva kollektiivi organiseerisin ma viimasel ajal põhimõttel — kes kellega soovib. Algul ma isegi kohkusin selle printsiibi ees, kuid pärast nägin, et see on kõige loomulikum ja tervem lahendus

sel eeldusel, et säärases loomulikus algkollektiivis on mul esindajaid mitmetest gruppidest ja kooli mitmest brigaadist.

Viimastel aastatel jäin lõplikult just niisuguse algkollektiivi organisatsiooni juurde.

Salgas on 10—12 vabatahtlikult liitunud inimest. Niisugune liitumine on toimunud muidugi pikkamööda. Kuid alati jäi üldkommunaarsesse kollektiivi poisse, kellega keegi ei tahtnud vabatahtlikult ühineda. Minule oli see sobiv. Ma nägin otsekohe, kes on sääraseks elemendiks, kelle üldisesse kollektiivi värbamine on seotud raskustega. 500 inimese hulgas leidus selliseid poisse 15—20, keda ükski salk ei tahtnud vabatahtlikkuse alusel oma koosseisus näha. Tüdrukuid, kellega ei tahetud algkollektiiviks, salgaks ühineda, oli vähem. Neid kogunes 150 inimese kohta 3—4, hoolimata sellest, et tüdrukute suhted on tavaliselt vähem sõbralikud kui poistel. Niisugune vahe tekkis sellepärast, et poisid olid kuidagiviisi printsipiaalsemad kui tütarlapsed ja võtsid sellepärast mõnikord teravama hoiaku, keeldudes vastu võtmast see- või teistsugust. Üteldi: ta rikub meil uisud ära, solvab nooremaid. Tüdrukud olid optimistlikumad oma lootustes kasvatusele, olid lahkemad ja nõustusid kergemini võtma oma kollektiivi isikut, kelle suhtes oli neil mõningaid kahtlusi.

Mis ma tegin säärastel juhtudel? Ma tõin nad üldkoosoleku ette ja ütlesin:

«Siin on 15 inimest, keda ükski salk ei taha vastu võtta. Näiteks Zemljanoi. Ta tahtis olla esimeses salgas, kuid esimene salk ütles temast lahti. Ta tahtis olla teises salgas, ka teine salk ütles temast lahti. Ta tahtis olla viieteistkümnendas salgas, ka viieteistkümnes salk ütles temast lahti. Mis teha?»

Tavalisesti arenevad vaidlused niisugust teed mööda. Tõuseb üles mõne salga esindaja ja ütleb:

«Miks esimene salk keeldub teda vastu võtmast, teine nii-

samuti, viiesteistkümnes niisamuti? Miks nad ei võta teda vastu? Nad peavad andma seletust.»

Seletus antakse lühidalt.

«Kui te nii räägite, siis võtke ta enda neljateistkümnendasse salka. Vastutage tema eest ja jännake temaga.»

Säärasel juhul leiduvad umbes niisugused põhjendused:

«Meil ei ole temaga tegemist. Ta oli teie juures. Ta on selle ja selle hoolealune. Sa kiitlesid, et teed temast midagi.»

Ja selgub, et ükski salk ei taha teda vastu võtta.

See oli minu pedagoogiline leib. Mis ma tegin temaga? Loomulik, et salk, kes ei taha teda vastu võtta, elab üle raske ja ebameeldiva olukorra, seda enam, et keegi midagi ei ütle, vaid üteldakse — las see võtab, las see võtab, aga tema seisab inimesena, keda kollektiiv ei võta vastu.

Ta hakkab andma vandeid ja tõotusi, andma sõna ja lubadusi sooritada igasuguseid hea- ja kangelastegusid tulevikus. Kuid on tarvis asi kuidagi lõpetada. Ja siis hakkavad harilikult juhtivad isikud, kommunistlike noorte büroo liikmed ja komandörid avaldama arvamusi, kuhu salka oleks teda kõige parem paigutada. Enamasti lõpevad niisugused kõnelused mitte millegagi.

Minnakse üle Ivanovi, Romantšenko, Petrenkovi juurde ja püütakse 15 inimest jaotada ükshaaval kõigi salkade vahel.

Ja siis algab teine protsess. Igaüks 15 salgast tahab saada nendest 15-st kõige talutavamat. Tehakse vaheaeg ja pärast vaheaega teatab mõne salga komandör:

«Mina võtan selle.»

Kõige talutavam on nüüd juba teistele ahvatiseks, ja kujuneb olukord, et seesama Zemljanoi, keda ükski ei tahtnud vastu võtta, muutub nüüd kõikide salkade apetiidi esemeks, kuna on ju veel Petrenko ja Šapovalov, kes on Zemljanoist hullemad.

Saab esimene salk. Siis üteldakse:

«Teie vastutate tema eest. Teie tahtsite teda. Nüüd vastutate tema eest.»

Siis minnakse üle teise juurde. Teine on niisamuti parim ülejäänud 14-st, ja tema pärast algab uus võitlus. Nii läheb edasi, kuni jääb järele kaks: Voskoboinikov ja Šapovalov. Nendest kahest püüab iga salk haarata vähem kahjulikku.

See jaotamisprotsess andis mulle võimaluse näha kõiki. Nad olid minu jaoks omaette seltskonnaks, kelle ma kandsin eri lehele; see leht oli mul igapäev käepärast ja ma teadsin, et need 15 on minu kõige ohtlikum koosseis. Kuigi korrarikkumisi nendega ei kaasnenud, oli kollektiivi viide, et neid ei taheta võtta kollektiivi, mulle siiski väga tähtis.

Salka koostades tunnevad lapsed väga hästi Petrenkovi sisimat olemust, ja kui nad ei taha teda vastu võtta, siis tähendab, ta pälvib minu erilist tähelepanu.

Pealegi saavutasin ma kasu selles suhtes, et salk, kes Petrenkovi välja valis, loomulikult tema eest vastutab.

Nõnda koostati algkollektiiv. Siin oli muidugi veel tarvis üsna keerulist instrumentaaži, et säärasest primaarsest kollektiivist oleks enim kasu. See seisnes salga korralduse toonis ja stiilis.

Mis on algkollektiiv — salk? Meie praktikas, Gorki-nimelises koloonias ja Dzeržinski-nimelises kommuunis, tulime niisugusele järeldusele. Mina kui kommuuni keskus ja kõik kommunaaride organid, kommunistlike noorte büroo, komandöride nõukogu ja üldkoosolek ei püüdnud harilikult tegelda üksikisikutega. Nii oli formaalselt. Mul on väga raske teile seda loogikat tõestada. Ma nimetan seda loogikat paralleelse pedagoogilise mõjustamise loogikaks. Mul on väga raske seda seletada; et ma pole sellest kunagi kirjutanud, siis pole ma otsinud ega leidnud sellele ka sõnastust.

Mis on paralleelne pedagoogiline mõjustamine?

Meil on tegemist ainult salgaga. Üksikisikuga ei ole meil midagi tegemist. Nii kõlab ametlik formuleering. Oma olemuselt on see just üksikisiku mõjustamise vorm, kuid formuleering kulgeb olemusega rööbiti. Tegelikult on meil tegemist üksikisikuga, kuid kinnitame, et üksikisikuga ei ole meil midagi tegemist.

Millest see tuleb? Me ei tahtnud, et iga üksikisik tunneks end kasvatuse objektina. Ma lähtusin nendest kaalutlustest, et 12—15-aastane inimene elab, naudib elu, tunneb teatavat rõõmu elust, tal on teatavad muljed elust.

Meile on ta kasvatuse objekt, endale aga — elav inimene. Veenda teda, et ta pole inimene, vaid ainult tulevane inimene, et ta on pedagoogiline, aga mitte eluline nähtus, poleks olnud soodne. Ma püüdsin teda veenda, et ma pole niipalju pedagoog kuivõrd õpetaja, kes hoolitseb, et ta saaks haridust, et ta töötaks tehases; et ta on osanik tootmisprotsessis, kodanik; aga mina olen vanem, kes juhib elu tema enda kaasabil, tema enda osavõtul. Kõige vähem püüdsin teda veenda, et ta on ainult kasvandik, s. o. ainult pedagoogiline, mitte ühiskondlik ega mitte isiklik nähtus. Tegelikult on ta minu jaoks muidugi pedagoogiline nähtus.

Niisamuti salk. Me kinnitasime, et salk on väike nõukogulik rakuke, kellel on suured ühiskondlikud ülesanded. Tal on ühiskondlikud ülesanded, ta püüab viia kommuuni võimalikult paremasse seisukorda. Ta aitab endisi kommunaare, ta aitab endisi hooldamatuid, kes kommuuni tulevad ja abi vajavad. Salk — see on ühiskondliku töö ja elu algrakuke.

Et laps tunneks end enne kõike kodanikuna, et ta tunneks end enne kõike inimesena, jõudsin ma oma kaastööliste-pedagoogidega veendumusele, et üksikisikuga tegelemiseks on tarvis eriti keerukat instrumentaaži. Meie edaspidises töös kujunes see traditsiooniks.

Petrenkov jäi tehasesse hiljaks. Õhtul saan selle kohta raporti. Ma kutsun välja selle salga komandöri, kus töötab Petrenkov, ja ütlen:

«Sul oli tehases hilinemine.»

«Jah, Petrenkov jäi hiljaks.»

«Et seda enam ei juhtuks.»

«Just nii, ei juhtu enam.»

Teine kord jäi Petrenkov jälle hiljaks. Ma kogun salga kokku.

«Petrenkov jäi teil teist korda tehasesse hiljaks.»

Ma teen märkuse kogu salgale. Nad ütlevad, et seda enam ei juhtu.

«Võite minna.»

Pärast jälgin, mis toimub. Salk ise hakkab kasvatama Petrenkovi ja ütleb temale:

«Sa jäid tehasesse hiljaks, tähendab, meie salk jääb hiljaks!»

Salk esitab suuri nõudeid Petrenkovile kui oma salga, kui oma kollektiivi liikmele.

Me viisime selle nõudmise salga vastu täiuseni. Näiteks komandöride nõukogu. Sinna tulid komandörid, inimesed, kes olid valitud üldkoosoleku poolt, isikud, kes olid volitatud nõukogu poolt. Kuid meil oli niisugune seadus: kas komandöride nõukogus istub komandör või mõni teine salgast — see on ükskõik. Me kontrollisime, kas kõik salgad on nõukogus esindatud. On kohal esimene salk. On kohal, kuid mitte komandör, vaid mõni teine isik, sest komandör on töös kinni, ja see teine isik omab õigust võtta osa koosolekust ja hääletada nagu salga komandör.

Siis näiteks: Volkov varastas, Volkoviga tuleb sel puhul eraldi töötada, kuid märkused, teatavad miinused pannakse mitte Volkovi, vaid salga arvele. Salk vastutab tervikuna selle eest, et Volkov on midagi varastanud.

Edasi. Salgas on enamikus oivikud. Kaheteistkümnest inimesest on kümme oivikut. Salk tõstetakse esimesele kohale. Salk saab teatavad eelised, preemia või näiteks mõned käigud ooperisse. Meil olid iga päev mõned piletid teatrisse. Ükskõik, mingu terve salk. Lähevad oivikud kui ka need, kellel kõik hinded ei olnud väga head, vaid oli isegi halbu hindeid. Nad kasutavad seda, mille osaliseks sai salk.

Näib, nagu ei oleks see õiglane, kuid tegelikult on see väga kasulik, sest säärane Petja, kes kümne oiviku hulgas läheb teatrisse, tunneb ennast ebamugavalt. Tema ei ole seda väärinud, kuid kasutab seda, mis väärisid tema seltsimehed, ja see muutub temale vaikseks kõlbeliseks kohustuseks. Järgmisel kuul poeb ta kas või nahast välja, kuid saab oivikuks.

Mõnikord niisugune Petja tuleb ja ütleb:

«Viige mind üle teise salka. Siin on kõik oivikud, kuid mina ei taha. Nad lähevad teatrisse ja ütlevad mulle: «Säh, võta pääse, egas ta või kaotsi minna, tule!»»

Säärane inimese avansseerimine salga kaudu aitab meid väga.

Kui salgas on 12 inimest, nendest 5 töötavad hästi, normaalselt, 7 aga kisuvad salga niivõrd alla, et salk jääb viimasele kohale, siis vastutab selle eest kogu salk.

Meil oli 35—45 salka. Igal kuul salk, kes kõikide näitajate järele tuli esikohale, kuulutati esimeseks. Igal kuul salk, kes sai kõige halvemad näitajad, kuulutati viimaseks. Diagrammil kujutati seda kõike teataval viisil. Iga kuu teisel kuupäeval korraldati koosolek, kus möödunud kuu parim salk kogu koosoleku juuresolekul komando puhul «Püsti tõusta, valvel!» andis üle lipu selle kuu parimale salgale kui võitjale. Lipp oli eriti selleks tehtud, kallis tore lipp, mida salk hoidis enda juures magamistoas. Või näiteks lõppes võistlus elukonna korra alal või distsipliini alal või mõnel muul alal. Kokkuvõt-

ted tehti igal nädalal. Esimesed 7 salka said pääsmeid teatrisse. Meil oli iga päev 31 kohta teatris. Need jaotati nii, et parim salk sai 7 pääset, järgmine 6 pääset, siis 5, siis 4, siis 3, 2 ja 1. Tähendab, esimene salk sai nädala jooksul iga päev 7 pääset, teine salk sai 6 pääset jne. Meie ei kontrollinud, kellele need piletid antakse, kas lähevad need, kes viivad salka edasi, või need, kes kisuvad teda tagasi. See pole meie asi — see on salga asi. Käisid kõik. Iga päev sõitis ette autobus, ja kõik, kellel olid pääsmed, läksid autobuse juurde ja korrapidaja-komandör kontrollis: kas tal on pääse, kas ta on vormi rõivastatud ja kas tal on rubla, et kasutada einelauda. Need kolm nõudmist esitati teatriminejatele: pääse, vormiülikond ja rubla; ükski ei küsinud, kas ta on salgas viimane või esimene.

Niisugune tähtsus oli salgal ka kõigil muil juhtudel. Näiteks korrastustööde jaotamisel. Kommuunis ei olnud koristajaid, kuid hoone tuli hoida puhas, sest ta oli suure tee ääres ja meil käis palju kodu- ja välismaisi delegatsioone. 1935. aastal üksi «Inturist» austas meid 2000. delegatsiooniga. See aitas hoida kommuuni hiilgavas seisukorras, kuid et hoida säärast puhtust, poonida põrandaid, puhastada vaskkäerauad, peeglid, omada alati värskeid lilli, selleks tuli teha tohutu suurt tööd, ja selle töö tegid ära mitte üksikud isikud, mitte koristajad, vaid kõik ühiselt. Kõik 500 inimest veerand seitsmest kuni kolmveerand seitsmeni olid tööl.

Säärast tööd, et ta läheks hästi, oli raske organiseerida. Oli tarvis omada teatavaid kogemusi töös. Kord saavutati sel teel, et töö jaotati salkade vahel poole aasta peale ette. Tööd sageli vahetada ei saa. Üks salk sai harja, pange, lapi, teine sai kõik, mis on tarvis põrandate puhastamise ja poonimise jaoks. Ja siis asuti tööle. Halvasti tehtud koristamistöö eest pandi aresti ainult salga komandör. Meid ei huvitanud, kes

jättis tolmu radiaatorilt pühkimata. Aresti määrati komandör, teda karistati selle eest, mis tehti salgas.

Kõigil kommuuni elu juhtumeil oli salk selleks, kellega minul kui vanemal kommuunis oli tihe side. Kuid minul oli raske jälgida tähelepanelikult salga hingeelu. Siin tulid appi pedagoogid, kes olid kinnistatud selle salga juurde. Sellest räägime hiljem.

Ma võiksin kaua kõnelda algkollektiivi tähtsusest, kuid pole aega. Tahaksin vaid veel ütelda järgmist. Koolis on meil säärasel algkollektiivil vähem võimalusi kaasarääkimiseks. Seal peab olema mingi teine metoodika. Kuid ma olen seda enam veendunud järgmises. Esiteks ei tohi algkollektiiv üldist kollektiivi tõrjuda tagaplaanile ega teda asendada ja teiseks peab algkollektiiv olema põhiliseks teeks üksikisikuga suhtlemisel. See on minu üldine teoreem; detailsem meetod on kommuuni jaoks üks, kuid koolil peab olema hoopis teine.

Ainult säärase primaarse kollektiivi kaudu suhtlesime ametlikult üksikisikutega. Säärane oli instrumentaaž, ja tegelikult me pidasime alati silmas enne kõike üksikut kasvandikku.

Kuidas mina ja minu kolleegid korraldasime töö üksikute kasvandikkudega, üksikisikutega?

Selleks, et töötada üksikisikuga, peab teda tundma ja teda kultiveerima. Kui üksikisikud minu kujutluses on laiali paisatud nagu üksikud herneterad, ilma kollektiivse mõõdupuuta, kui ma lähenen neile ilma selle kollektiivse mõõdupuuta, siis ei tule ma nendega toime.

Mul oli 500 üksikisikut. Siin leidis aset niisugune tähtis asjaolu. Esimesel aastal tegin ma kui algaja pedagoog tavalise vea. Ma pöörasin tähelepanu isikule, kes langes kollektiivist välja. Mul oli väär vaade, mis oli suunatud kõige ohtlikumatesse kohtadesse, ja ma tegelesin nende ohtlikkude koh-

tadega. Loomulikult oli minu erilise tähelepanu osaliseks see, kes varastas, see, kes huligaanitses, kes on vastuolus kollektiiviga, kes tahab ära põgeneda — kõik see, mis kollektiivist välja langes, mis oli väljalangev. On loomulik, et ma pöörasin nendele inimestele oma erilise tähelepanu. Ma tegin nõnda, olles veendunud, et iga pedagoog peab üksiku isikuga niiviisi töötama, s. o. ma kutsusin igaühe välja, rääkisin igaühega, veensin igaüht jne.

Viimastel aastatel muutsin ma säärast töötooni. Ma nägin, et kõige ohtlikumaks elemendiks minu töös pole mitte see, kes äratab erilist tähelepanu, vaid see, kes end minu eest peidab.

Miks tulin niisugusele mõttele? Sellepärast, et olin lasknud välja juba 15 lendu ja jälginud neid väljalastuid, kusjuures olin näinud, et paljud nendest, keda olin pidanud kõige ohtlikumaiks ja halvemaiks, käituvad elus aktiivselt, nõukogulikult, tehes mõnikord küll vigu, kuid üldiselt rahuldavad mind täiesti kui kasvatuse produktid. Aga need, kes end minu eest olid peitnud ja olid olnud kollektiivis nähtamatud, õppinud rahuldavalt, ei olnud huligaanitsenud, varastanud ega sattunud konfliktidesse, käituvad elus täiesti nagu väikekodanlased: abielluvad 22—23-aastasena, soetavad perekonna, trügivad igasuguste võtetega teenistuskohtadele, astuvad harilikult kommunistlikust noorsooühingust välja, kaotavad igasuguse sideme, muutuvad hallideks olenditeks, kelle suhtes ei saa ütelda, kes nad õieti on. Mõningail juhtumeil olen märganud isegi aeglast sügavat pehkimist: kes hakkas maja ehitama, kes hakkas sigu pidama; koosolekutel ei käi, ajalehti ei loe, ja mõni, näed, isegi hakkab väikestviisi spekuleerima.

Pannes niisuguseid juhtumeid oma esimestel tööaastatel tähele, jõudsin tõsise veendumuseni, et just see, kes end minu eest peidab ega taha silma paista, on kõige ohtlikum objekt, kellele on tarvis pöörata erilist tähelepanu.

Muide juhtisid mind sellele ka kommunaarid ise. Mõningail juhtumeil nad otse kinnitasid, et see, kes istub oma salgas, tuubib, kuid koosolekuil ei esine, sõna ei võta, tulikahju korral niisamuti istub ja tuubib või parandab oma raadio-vastuvõtjat, see on kõige kahjulikum, sest ta on küllaltki tark, küllaltki diplomaatlik, et mitte silma paista, elada tasast omaelu ja astuda ellu puutumatuna ja kasvatamatuna.

Kui jõudsin teatavate tulemusteni, kui mind enam ei vapustanud vargused ja huligaansus, sain aru, et minu kasvatustöö eesmärk ei seisne selles, et seada korda 2—3 varast ja huligaani, vaid minu töö positiivne eesmärk seisneb selles, et kasvatada teatavat tüüpi kodanikku, lasta välja võitlevaid, aktiivseid, elulisi iseloome, ja et seda eesmärki võib saavutada ainult säärasel juhul, kui ma kasvatan igaüht ega sea korda mitte üksikisikuid.

Säärase vea teevad mõned pedagoogid ka koolis. On pedagooge, kes peavad oma kohuseks jännata nendega, kes kas protesteerivad või jäävad õpinguis maha, kuid nõndanimetatud «normaalsed» arenevad ise. Ent kuhu nad arenevad ja kuhu nad välja jõuavad — see on iseküsimus.

Mind abistasid kommunaarid isegi terminoloogias. Kollektiivi alatist analüüsi, mis kirjutati paberilehele ja sai teatavaks kogu kommuunile, ei teinud mitte mina, vaid komandöride nõukogu. Kõik kommunaarid jagunesid minu silmis eeskätt kaheks grupiks: 1) tegev aktiiv, 2) aktiivi reserv.

Tegev aktiiv on need, kes ilmselt juhivad kommuuni, kes igale küsimusele reageerivad tundmusega, kirega, veendumusega, nõudmistega. Tavalises mõttes — nad juhivad kommuuni. Kuid hädaohu juhtumeil, suurte kampaaniate kordadel või reageerimise puhul mingilé skandaalile on neil alati reserv, kes ei ole veel aktiiv, ei ole komandörid, ei oma veel formaalset ametlikku kohta, kuid kes tuleb aktivistidele viivi-

tamatult appi. See on aktiivi reserv, kes alati asendab tegevat aktiivi.

Peale selle oli mul ära märgitud terve passiivi grupp. Need on niisugused, kes ei ole veel küllalt küpsed, kuid võtavad osa ringide tööst ja kehakultuurilisest tööst, fotoringist, seinalehest, kuid kes järgivad kuulekalt vanematele.

Mul oli ka mõni inimene pehkivas aktiivis. See tuli ilmsiks nõnda. Keegi on komandör, komitee liige, kommunistlike noorte büroo liige, kuid meie, s. o. mina ja lapsed, näeme lihtsalt silmist, kõnnakust — ei nendele ega minule polnud isegi fakte vaja — meie näeme teatavat peent diplomaatiat: seal on intriig, seal keelepeks, hoiab kõrvale tööst, ei korista ise tööpinki, vaid tema asemel teeb seda mõni noorem, ja homme kordub seesama. Pehkimine algab eesõiguste kasutamisega, kohustustest kõrvalepõiklemisega, nõudliku tooniga. Mõnikord võtab niisugune pehkimine soliidsema ulatuse. Vaatad, meie pehkiv lõhnab viina järele, kuid viinasse suhtusime halastamatult. Kommuunis oli niisugune seadus: esimese purjusoleku korra eest — iga nelja ilmakaare poole! Küsid sääraselt, miks ta lõhnab viina järele, ja saad vastuse:

«Olin linnas, jõin klaasi õlut.»

Klaas õlut — see pole kohutav, kuid tekib kahtlus, kas see oli õlu. Niisugune on pehkiv aktiiv. Formaalselt meie ei registreerinud sinna inimesi, kuid kommunistlike noorte büroo sekretär ja 2—3 inimest kommunistlike noorte hulgast teadsid, et siin algab mingi pehkimine.

Lõppeks oli säärane grupp, keda mõned kommunaarid nimetasid ilmekalt «sulibande». See tähendab — hoia taskuid, ja kogu tähelepanu tuleb koondada neile. Need võivad ka kassa ära lõhkuda, vabrikusse tungida, masinaosi varastada. Enamasti on need vanemasse ikka kanduvad uustulnukad. Sääraseid oli 15—20 inimest. Nad ei teinud küll midagi paha,

kuid kõik teadsid, et on tegemist «sulibandega», ja kui ta silmist lasta, siis ta kindlasti midagi teeb.

Ja viimaks termin, mis on üle võetud Suurelt Prantsuse Revolutsioonilt — «soo». Siia kuulus umbes 50 inimest, kes kuidagiviisi looderdavad, kuidagiviisi täidavad norme, kuid millest nad elavad, mis neil on peas ja hinges, kuidas nad suhtuvad kommuunisse, seda ei saa teada.

Oli eriti lõbus ja meeldiv jälgida seda koosseisu, jälgida nende liikumist. Me näeme, et mõni Petrov oli meil «soos», kusjuures me ütlesime talle, et ta on «soos», et ta ei tee midagi, ei tunne millegi üle muret, ei tunne millegi vastu huvi, et ta on igav, loid, teda ei ärrita miski. Kuid salk jätkas tema aktiviseerimist. Vaatad, ta hakkab ennast millegagi avaldama, millestki huvituma, veel kord avaldab ennast ja juba läheb ta üle aktiivi reservi või terveloomulisse passiivi.

Kogu meie ülesanne selles seisnebki, et täiesti hävitada see «soo»-element ja «sulibande»-element.

«Sulibandega» käis frontaalne võitlus. Seal ei varjatud midagi. «Sulibande» vallutati frontaalse rünnakuga. Temaga räägiti iga tühise asja puhul, kutsuti üldkoosoleku ette. See oli visa ja nõudlik töö.

Mis puutub raskematesse elementidesse, s. o. «soosse» ja pehkivasse aktiivisse, siis tuli siin teha mitmekesist individuaalset tööd.

Siirdume nüüd individuaalse töö juurde. Siin ongi tähtsaimaks instituudiks pedagoogiline kollektiiv. Väga raske on määratleda pedagoogilise kollektiivi tööd mingite täpsete väljendustega. See on meie pedagoogikas võib-olla raskeim küsimus — pedagoogilise kollektiivi töö. Meil tarvitatakse alatasa ka pedagoogilises kirjanduses sõna «kasvataja» ainsuses: «Kasvataja peab olema nii- ja niisugune», «kasvataja peab toimima nii- ja niiviisi», «kasvataja peab rääkima nii- ja niiviisi».

Ma ei kujutle, et pedagoogika võiks tugineda isoleerunud kasvatajale. Muidugi ilma andeka kasvatajata, kes on suuteline juhtima, kes omab terast silma, visadust, mõistust, kogemusi, ühe sõnaga — hea kasvatajata — on raske toime tulla. Kuid kas võime oma 35 miljoni lapse ja nooruki kasvatuses loota sääraste kasvatajate juhuslikule pildile?

Kui võib loota üksikule kasvatajale, siis tähendab see loota teadlikult, et hea kasvataja kasvatab hästi, aga halb — halvasti. Kes on loetlenud, kui palju on andekaid kasvatajaid ja kui palju andetuid? Ja pärast seda lahendagem küsimus — kasvataja peab ise olema kasvatatud. Kuidas ta peab olema kasvatatud, mis iseloom tal on, mis teda suunab, millest ta elab? Keegi pole loetlenud, kui palju on sääraseid kasvatajaid, kelle ette peab asetama miinuse. Võib-olla on niisuguseid halbu kasvatajaid 80 protsenti. Ja meie loodame kasvatajale ainsuses!

Et minul oma elus tuli asetada rõhk peamiselt kasvatuse eesmärkidele ja probleemidele, kannatasin ma väga selle küsimuse all. Minu juurde sattusid harilikult kasvatajad, kes ise polnud kasvatatud, mispärast oli ülimal määral rumal loota, et see kasvatamatu kasvataja suudab kedagi kasvatada. Alles hiljem jõudsin tõsisele veendumusele, et parem on üldse mitte omada kasvatajat, kui omada kasvatajat, kes ise pole kasvatatud, ja seejärel olin juba väga valju. Ma arvasin, et parem on omada kollektiivis nelja andekat kasvatajat kui neljakümmend andetut ja kasvatamatut. Ma ise nägin, kuidas 40 säärast andetut, kasvatamatut kasvatajat töötasid kollektiivis. Milliseid tulemusi andis säärane töö? Andis ainult kollektiivi laostumise. Muid tulemusi ei saanudki olla.

Tähendab, kasvataja valik on erakordselt tähtis küsimus. Aga kuidas valida? Milliste tunnuste järgi seda teha? Meil miskipärast pööratakse sellele küsimusele vähe tähelepanu. Meil arvatakse, et iga inimene, igaüks, kestahes võib kasva-

tada, kui ta vaid määratakse kasvataja ametisse ja maksetakse talle vastavat palka. Kuid muide on see kõige raskem töö, lõppude lõpuks võib-olla kõige vastutusrikkam töö, mis ei nõua isikult mitte ainult suurimat pingutust, vaid ka suurt jõudu, suuri võimeid.

Ükski ei kahjustanud, ükski ei rikkunud minu tööd, ükski ei löönud aastate jooksul kujundatud tööd sedavõrd segi kui halb kasvataja. Seepärast tulin viimastel aastatel kindlale otsusele — töötada kas ilma kasvatajateta või kasutada ainult neid kasvatajaid, kes tõesti suudavad kasvatada. See oli ootamatu lisand minu plaanile.

Seejärel ütlesin täiesti lahti üksikutest kasvatajatest. Ma kasutasin harilikult ainult kooliõpetajate abi, kuid ka nende kallal tuli teha palju tööd, et õpetada neid kasvatama. Olen veendunud, et kasvatama õpetada on võib-olla niisama kerge kui õpetada matemaatikat, kui õpetada lugema, kui õpetada olema hea freesija või treial, ja ma õpetasin.

Milles seisneb säärane õppus? Esmajoones iseloomu kujundamises, käitumise kasvatamises ja pärast tema eriteadmiste ja -harjumuste kujundamises, ilma milleta ükski kasvataja ei saa olla hea kasvataja, ei saa töötada, sest tal pole häält seatud, ta ei oska kõnelda lapsega ega tea, kuidas ühel või teisel korral on tarvis kõnelda. Ilma sääraste oskusteta ei saa olla head kasvatajat. Kes ei valitse oma miimikat, kes ei saa oma näole anda vajalikku väljendust või taltsutada oma meeleolu, see ei saa olla hea kasvataja. Kasvataja peab oskama organiseerida, kõndida, naljatleda, olla rõõmus, vihane. Kasvataja peab käituma nõnda, et iga tema liigutus kasvataks; ta peab alati teadma, mida ta teataval hetkel tahab ja mida ei taha. Kui kasvataja seda ei tea, keda ta saab siis kasvatada?

Ma olen veendunud, et tulevikus õpetatakse kõrgemates pedagoogilistes õppeasutistes tingimata hääleseadet, poosi,

oma organismi valitsemist, oma näo valitsemist; ilma säärase tööta ma ei kujutle kasvataja tööd. Hääleseade pole muidugi tähtis ainult selleks, et ilusasti laulda või kõnelda, vaid et osata täpsemalt, veenvamalt, käskivamalt väljendada oma mõtteid ja tundeid. Need on kõik kasvatuse tehnika küsimused.

Näiteks hääle suhtes on tähtis, kuidas on tarvis noomida, millisel määral on õigus näidata oma viha või pahameelt, kas on õigus seda näidata või ei ole, ja kui on, siis kuidas peaks seda näitama. See kasvataja alatine tegevus ongi kasvatus. Kasvandik ei võta teie hinge ja teie mõtteid omaks mitte sellepärast, et ta teab, mis teil hinges toimub, vaid sellepärast, et ta näeb teid, kuuleb teid. Kui läheme teatrisse ja imetleme näitlejaid, kes toredasti mängivad, siis on see seal mäng — see on meie esteetiline nauding; siin aga on kasvandiku ees samasugune elav organism, kuid mitte mängiv, vaid kasvatav.

Ma ei saa kaua peatuda sellel küsimusel. On tähtis, et kasvataja oleks aktiivselt tegutsev organism, kes teadlikult suundub kasvatustööle.

Teiseks pole ühelgi kasvatajal õigust tegutseda üksikult omaenda riisikol ja omaenda vastutusel. Peab olema kasvatajate kollektiiv, ja seal, kus kasvatajad ei ole liitunud kollektiiviks ja kollektiivil ei ole ühtlast töökava, ühtlast tooni, ühtlast täpset suhtumist lastesse, ei saa olla mingit kasvatusprotsessi. Seepärast on parem omada viit nõrka kasvatajat, kes on liitunud kollektiiviks, kes on innustunud ühisest mõttest, ühisest printsiibist, ühisest stiilist ja kes töötavad ühtselt, kui kümmet head kasvatajat, kes töötavad igaüks omaette, nii kuidas keegi tahab.

Viimasel juhul võib esineda palju igasuguseid moonutusi. Te arvatavasti tunnete säärast nähtust, nagu nähtus meeldivast õpetajast. Olen õpetaja koolis ja kujutlen, et olen meeldiv õpetaja. Kujutlen, et olen meeldiv, ja kõik minu kolleegid

on ebameeldivad. Endale märkamatult pean kinni teatavast joonest. Mind armastatakse, ma püüan väärida armastust, ma püüan kasvandikele meeldida. Üldse olen meeldiv, aga nemad on ebameeldivad.

Mis kasvatusprotsess see on? Sellega inimene juba lülitas enda välja kollektiivist. Inimene kujutles, et teda armastatakse, mispärast võib ta töötada, kuidas tahab ja kuidas talle meeldib.

Austasin oma abilisi, mul oli lausa geeniusi kasvatustöös, kuid veensin neid, et kõige vähem on tarvis olla meeldiv kasvataja. Isiklikult ei taotlenud ma kunagi laste armastust. Arvan, et see armastus, mida pedagoog organiseerib iseenda lõbuks, on ülekohtune. Võib-olla mõningad kommunaarid armastasidki mind, kuid arvasin, et need viissada inimest, keda ma kasvatan, peavad väljuma kodanikena ja tõeliste inimestena — milleks siis sinna veel lisada mingit haiglast armastust minu vastu lisaks minu plaanile.

See koketeerimine, see jooks armastuse järele, see kiitlemine armastusega toob kasvatajale ja kasvatusele palju kahju. Ma veensin ennast ja oma seltsimehi, et seda ripatsit — armastust — ärgu olgu meie elus.

Las armastus tuleb sõltumatult teie püüdlustest. Kui inimene näeb armastuses eesmärki, siis on sellest ainult kahju. Kui inimene ei taotle kasvandike armastust, siis võib ta olla nõudlik ja õiglane niihästi kasvandike kui ka iseenda suhtes.

Säärane kasvatajate kollektiiv, mida ühendab ühine arvamus, veendumus, üksteise abistamine, mis on vaba kadedusest üksteise vastu, vaba individuaalsest ja isiklikust kasvandike armastuse tagaajamisest, ainult säärane kollektiiv võib kasvatada lapsi. Seepärast tervitan palavalt ajalehtedes avaldatud sõnumit, et teil Hariduse Rahvakomissariaadis praegu on tõsiselt üles tõstetud koolide direktorite ja õppe-

ala juhatajate mõju ja võimu suurendamise küsimus. See aitab kaasa kollektiivsuse suurenemisele pedagoogide töös.

Hiljuti saadeti mulle kirjastuse «Nõukogude Kirjanik» toimetusest raamatu käsikiri, mille oli koostanud üks Moskva pedagoog. Selles raamatus kujutatakse õpetajannat, kes töötab koolis, kujutatakse õppeaastat, pedagoogide koosseisu, õpilasi ja teda ennast. Raamat on kirjutatud esimeses isikus.

«Nõukogude Kirjanikus» läksid arvamused selle raamatu suhtes lahku. Ühed ütlesid, et see on alatus, teised aga ütlesid, et see on silmapaistev raamat. Mind valiti vahekohtunikuks.

Raamat tuleks avaldada. Seal on nii vastumeelne naisõpetaja kuju, et tõtt ütelda, oleks väga kasulik, kui inimesed loeksid ja näeksid, milline ei pea naisõpetaja olema. Kuid autor kiidab teda. Autor on sellest naisõpetajast vaimustatud.

See on pedagoogiline võrukael, kes sellega vaid tegelebki, et ajab taga kasvandike armastust. Ka lastevanemad on seal kõik koledad. Ta ei nimeta neid teisiti kui «papad» ja «mammad», seejuures sügava põlgusega, et lastevanemad on — hall perekond, aga tema on — pedagoog. Õpetajadki on kõik negatiivsed: üht koormab tema uhkus, teist huvitab, kuidas ta meeldib tütarlastele, kolmas on intrigant, neljas — laiskur; direktor on tegevusetu ja nürimeelne. Ainult tema on geniaalne.

Seejuures on teos kirjutatud kõige alatumas vulgaarses toonis. On toodud esile säärased õpetajad, kellel on palju pahesid, ja kui ongi töövõimet, siis on annet vähe. Igal sammul tummad õhkamised Verbitskaja stiilis! Armastuse tagaajamine ja säärane õpilaste kirjeldamine: see tütarlaps pimestab heledagi päeva. Peale selle erilise tähelepanu, ebaterve tähelepanu pööramine seksuaalküsimustele.

Selles peitubki kogu sisu: milline poiss millisele tütarlapsele vaatas, milline tütarlaps kirjutas millise kirja ja kuidas tema geniaalselt purustas kõik need armumiskatsed ja kuidas kõik temale olid tänulikud.

Säärased pedagoogilised võrukaelad, kes koketeerivad omaette, samuti õpilaste ees ja seltskonna ees, ei suuda kedagi kasvatada. Et pedagoogilisest personaalist saaksid vastutavad, tõsised kasvatajad, selleks on ainult üks tee — nende liitmine kollektiiviks, nende liitmine teatava kuju ümber, pedagoogilise kollektiivi keskuse ümber. Ka see on väga tõsine probleem, millele meie pedagoogid peavad pöörama samuti suurt tähelepanu.

Kui kasvatajalt nii palju tuleb nõuda, siis tuleb veel enam nõuda sellelt isikult, kes ühendab kasvatajad kollektiiviks.

Väga tähtis on säärane asjaolu nagu pedagoogilise kollektiivi kestus, kuid ma arvan, et meie pedagoogid omistavad sellele küsimusele vähe tähelepanu. Kui teil toas elab *n* arv kommunaare ja nende kommuunis oleku aeg on keskmiselt 5 aastat, siis ka kasvataja ja pedagoogi keskmine kommuunis oleku aeg ei võiks olla alla 5 aastat. See on seadus, sest kui kollektiiv elab ja on liitunud tõeliselt, siis on iga uustulnuk tõepoolest uustulnuk — mitte ainult kasvandik, vaid ka pedagoog. Kujutleda, et täna tulnud pedagoog võib kasvatada — see on eksitus. Kasvataja edu sõltub sellest, kui vana liige ta on kollektiivis, kui palju tal on minevikust kogunenud jõudu ja energiat, et juhtida kollektiivi. Kui pedagoogide kollektiiv on kasvandike kollektiivist noorem, siis on ta loomulikult nõrk. Kuid see ei tähenda, et kollektiivi tuleb koondada ainult vanamehi. Meie pedagoogidel tuleks tegelda küsimusega vanade ja noorte pedagoogide iseärasuste häälestamisest. Pedagoogide kollektiivi ei saa komplekteerida juhuslikult, vaid seda tuleb teha arukalt kaalutledes. Peab olema teatav arv vanu ja kogenud pedagooge ja tingimata

üks tütarlaps, kes äsja on lõpetanud kõrgema pedagoogilise õppeasutise ja kes isegi veel astuda ei oska. Kuid niisugune peab tingimata olema, sest siin toimub pedagoogiline müsteerium, sest kui säärane tütarlaps tuleb ja satub vanasse pedagoogide ja kasvandike kollektiivi, siis algab tõkestamatult peen müsteerium, mis määrab pedagoogilise edu. Säärane tütarlaps õpib niihästi vanadelt pedagoogidelt kui ka vanadelt õpilastelt, ja see, et ta hakkab õppima vanadelt pedagoogidelt, sisendab ka nendesse vastutust tema normaalse töö eest.

On tarvis lahendada küsimus, kuipalju peab pedagoogilises kollektiivis olema naisi ja kuipalju mehi. Selle üle tuleb tõsiselt järele mõtelda, sest harilikult on meeste ülekaal ja see loob halva tooni. Liiga palju naisi põhjustab samuti teatava ühekülgse arengu.

Ütlen, et väga suurt tähtsust omab lihtsalt ka pedagoogi välimus. Muidugi on soovitav, et kõik pedagoogid oleksid ilusad, kuid igal juhul peab olema vähemalt üks ilus noor pedagoog, ilus noor naine.

Mina tegin nõnda. Mul oli 22 pedagoogi ja üks koht oli vaba. Ma nägin, et on jäänud kõik niisugused nagu mina, kuid on tarvis, et lapsi veetleks esteetika, ilu kollektiivis. Las nad olla natuke armunud. See armumine on kõige paremat laadi, seejuures mitte seksuaalne, vaid mingi esteetika.

Tuleb arutada küsimust, kuipalju peab pedagoogide hulgas olema lõbusaid ja kuipalju süngeid. Ma ei kujutle kollektiivi, mis koosneks süngetest inimestest. Vähemalt üks lõbus, vähemalt üks teravmeelne peab olema. Pedagoogilise kollektiivi koosseisu kohta peaks tulevases pedagoogikaraamatus olema terve kõide.

Minul oli pedagoog Terski. Ma värisesin kartusest, et ta minult ära võetakse. Ta oli hämmastavalt lõbus inimene. Ta nakatas oma tormilise rõõmuga mind ja kasvandikke. Ta ei

olnud distsiplineeritud, oli laisk, kuid ma saavutasin, et ta muutus heaks, tõeliseks pedagoogiks. Mõnikord oli ta otse pöörane. Ta oli perekonnainimene. Kord läheme teatrisse ja tema kannab aastast last süles.

Ma ütlesin: «Milleks last teatrisse tassida?»

«On tarvis, et ta esimesest eluaastast peale harjuks muusikat kuulama.»

Ütlesin omakorda: «Tassi siis, kui ei ole kommunaare.»

Pärast sai temast suurepärane inimene. Ta ei saanud ilma naljata minutitki midagi teha, seejuures osutus ta hämmastama panevaks meistriks igasuguste väljamõeldiste, pildimõistatuste jne. suhtes. Näiteks pildimõistatus — poole seina suurune plakat. Ma imetlesin selle inimese geniaalsust: kuidas võib nii palju välja mõtelda! Kogu plakat on täidetud igasuguste küsimustega, lühikeste ja pikkadega, joonistuste, joonestuste ja naljakate küsimustega. Ta ei mõtle neid küsimusi üksi välja, vaid tal töötab ligi 150 inimest, kogu toimetuse kolleegium. Otsivad ajakirjades, tassivad kokku, mõtlevad ise välja jne. Seal oli kogu süsteem. Ripub ülesanne — ülesande eest tuhat punkti. Kui ülesande lahendab üks inimene, saab see, kes lahendas, tuhat punkti, ja see, kes selle koostas, niisamuti tuhat punkti. Kui ülesande lahendab sada inimest, saab igaüks kümme punkti, sest ülesanne oli nüüd kergem lahendada.

Nende mõistatuste ümber oskas ta koondada kõiki kommunaare, ja polnud võimalik, et ta poleks mahutanud siia oma tulist erksust.

Näiteks on välja pandud niisugune ülesanne: «Olen puhkepäeval nelja kilomeetri kaugusel kommuunist kirde suunas ja mul on paremas taskus huvitav asi. Kes mind leiab, saab tuhat punkti.»

Puhkepäeval läheb kogu kommuun neli kilomeetrit kirde suunas Terskit otsima. Lapsed varustavad endid kompassi-

dega, einega, kuid tema on kadunud. Ma lükkan lõuna edasi.

«Kus on lapsed?»

Selgub, et otsivad Terskit kommuunist kirde pool.

On võimatu loetleda, kuipalju oli seal huvitavat.

See seeria lõppes. Ta teatab:

«Sel ja sel kuupäeval sel ja sel kellaajal tuleb tööstuse juhatajal Solomon Borissovitš Koganil pingapael lahti päästa. Kes selle täide viib, saab nii- ja niipalju punkte.»

Solomon Borissovitš Kogan on tüse soliidne kuju. Ta juba teab asjast ja on pahane. Kuid kell kolm on Solomon Borissovitš ümbritsetud kommunaaridest. Ta räägib:

«Kas te tahate mind siruli võtta? See ei sobi!»

Ja tõepoolest ei sobi... On tarvis kavalusega kingapael lahti päästa. Ükskord kuidagi õnnestus.

Järsku teatab Terski kommunaaridele ja kommuunile:

«Tõtt ütelda, on võimalik ehitada perpetuum mobile. Kindlasti on võimalik ehitada säärane masin, mis alati liigub.»

Ta on nii veendunud ja oskab nõnda näidelda, et isegi insenerid satuvad tema mõju alla, instruktorid ja kõik hakkavad ehitama perpetuum mobilet. Ma ütlen talle:

«Milleks see? Kõigile on ju teada, et perpetuum mobilet ei saa ehitada.»

Tema vastab:

«Las proovivad, võib-olla mõni teebki valmis.»

Ka mina ise oleksin peaaegu hakanud uskuma, et võib ehitada perpetuum mobile.

Teiselt poolt on tarvis inimest, kes kunagi ei naerata, üsna karmi inimest, kes kellelegi ei andesta ja kelle sõna kuulmata jätta on võimatu.

Mõnikord otse mõnulesin. Korrapidajaks on tütarlaps, kes alles eile oli lõpetanud pedagoogilise instituudi. Mobiliseerub kogu kommuun, sest alati leidub kasvandikke, kes on valmis teda kimbutama, ja temale on vaja abiks olla.

«Liidia Petrovna, ma hilinesin tööle, kuna mul pole kingi!»
Ja juba ta kaotas pea. Ja kohe ütleb siinsamas keegi:
«Ah, sa valetad!»
See mobiliseerib kogu kollektiivi.

Homme on karm korrapidaja. Ta ilmub täpselt kell kuus kohale, ei lase kellelgi jääda magama, avab ukse, liigutab vaid vurrusid, ja kõik teavad, et ta ei lase midagi silmist.

Olin oma praktikas veendunud, et õpetajal-kasvatajal või õpetajal ei tohi olla õigust karistada, ja ma ei andnudki talle õigust karistada, koguni mitte noomida. Esiteks on see väga raske ülesanne. Teiseks arvasin ma, et karistamisõigus peab olema keskendatud ühe isiku kätte, et mitte vassida ega üksteist segada. Seega muutus pedagoogide töö raskemaks, sest nad pidid omama autoriteeti.

Kõneldes autoriteedist on paljud pedagoogid veendunud, et autoriteet kas antakse jumalast, s. o. inimene sünnib autoriteetsena, kõik vaatavad ja näevad, et ta on autoriteetne, või seda tuleb kunstlikult organiseerida. Seepärast ütlevad paljud:

«Kuidas võisite teha õpetajale märkuse kasvandike juuresolekul. Teie kisute maha ta autoriteedi.»

Minu arvates tuleneb autoriteet ainult vastutusest. Kui inimene peab vastutama oma tegude eest ja vastutab, siis ongi see tema autoriteet. Sellele alusele ta peabki rajama oma käitumise vajalikult autoriteetselt.

Pedagoogi töö peab seisnema suurimas lähenemises algkollektiivile, suurimas sõpruses sellega, seltsimehelikus kasvatuses. Pedagoogi instrumentaaž on üldse keeruline ja kauavältev lugu. Näiteks kui mõni kollektiivi liige rikkus distsipliini, näitas end halvast küljest, ma nõudsin, et pedagoog taotleks enne kõike, et salk võtaks selle küsimuse üles. Tema töö peab seisnema salga aktiivsuse äratamises, kollektiivi nõudlikkuse äratamises üksikisiku suhtes.

Ma ei saa peatuda üksikute õpetajate töö metoodikal, see nõuaks palju aega, kuid ma räägin, kuidas ma ise töötasin kasvatajana kasvandikega, üksikisikutega.

Üksikisiku suhtes eelistasin mina ja soovitasin teistelegi eelistada ikkagi frontaalset hoopi. See tähendab, et kui poiss on sooritanud halva teo, vastiku teo, ütlen talle nõnda:

«Sa sooritasid vastiku teo.»

See kuulus pedagoogiline takt, millest nii palju kirjutatakse, peab seisnema teie arvamuste siiruses. Ma ei luba endale midagi mõttes varjata, ma ütlen seda, mida ma tõepoolest mõtlen. See on kõige siiram, lihtsam, kergem ja kõige efektiivsem, kuid seda pole alati võimalik ütelda.

Ma arvan, et kõnelemine aitab kõige vähem. Seepärast kui ma kord nägin, et minu kõnelused pole vajalikud, ei ütelnud ma enam midagi.

Näiteks poiss solvas tütarlast. Ma sain selle teada. Kas on tarvis sellest kõnelda? Mulle on tähtis, et ta ka ilma kõneluseta saaks aru, milles on asi. Ma kirjutan talle sedelikese ümbrikus.

Peab ütlema, et mul olid säärased «sidemehed». Need on kümneaastased poisid, liitsilmalised nagu kärbsed. Nad teavad alati, keda kust võib leida. Harilikult on niisugusel sidemehel, tublil poisil, suur tähtsus. Ma annan talle ümbriku. Ümbrikus olevale sedelikesele on kirjutatud: «Sm. Jevstignejev, palun teid täna õhtul kell 11 tulla minu juurde».

Minu sidemees teab väga hästi, mis on kirjutatud sedelile, mis juhtus, miks ma kedagi kutsun jne., teab peensuseni kõik, kuid ei lase midagi välja paista. Ma ütlen talle:

«Anna see kiri ära.»

Muud midagi ei ütle. Ma tean, kuidas seda tehakse. Ta tuleb söögituppa:

«Teile on kiri.»

«Mis?»

«Anton Semjonovitš kutsub teid.»

«Miks?»

«Ma seletan sulle kohe. Kas mäletad, kuidas sa eile seda seal sõimasid?»

Pool 11 tuleb see sidemees tagasi.

«Kas oled valmis?»

«Valmis.»

«Sind oodatakse.»

Mõnikord see Jevstignejev ei pea vastu ja tuleb minu juurde mitte kell 11 õhtul, vaid kell 3 päeval.

«Anton Semjonovitš, te kutsusite mind?»

«Ei, mitte praegu, vaid kell 11 õhtul.»

Ta läheb tagasi salka. Seal juba päritakse:

«Mis juhtus? Kas lähed peapesu saama?»

«Peapesu saama.»

«Aga mis eest?»

Ja kuni kella 11 õhtul võetakse ta salgas tule alla. Kell 11 ta tuleb minu juurde, kahvatu, ärritatud kogu möödunud päevast. Ma küsin temalt:

«Said aru?»

«Sain.»

«Võid minna.»

Ja rohkem pole midagi vaja.

Teistel juhtudel toimisin teisiti. Ütlesin sidemehele:

«Viibimata ilmuda!»

Ja kui väljakutsutu tuleb, ütlen kõik, mis ma mõtlen. Kui see on raskesti koheldav inimene, kes mind ei usu, kes on minu vastu meelestatud, kes suhtub minusse umbusklikult, siis ei hakka ma temaga omavahel rääkima. Ma kogun kokku vanemad, kutsun tema välja ja kõige ametlikumas, viisakamas toonis kõnelen temaga. Mulle on tähtis mitte see, mis ma räägin, vaid kuidas teised temale vaatavad. Ta pöö-

rab silmad minule, kuid kardab vaadata seltsimeestele. Ma ütlen:

«Edasi räägivad sinuga juba seltsimehed.»

Ja seltsimehed räägivad talle seda, mis ma neile varem õpetasin, ent tema kujutleb, et nad tulid ise selle peale.

Mõnikord on vaja erilist süsteemi. Oli juhtumeid, mil ma kutsusin kohale kogu salga. Kuid et mitte näidata, et vajan kogu salka selleks, et õiendada arveid ühega, kutsun salga jooma klaasi teed. Kaetakse laud, selle peal tee, koogid, limonaad. Harilikult oli igal nädalal mõni salk minu juures. Ja harilikult salk ei tea, milles seisneb asi, ja on kole uudishimulik. Lauas vesteldes, klaas teed ees, mõtlevad nad nalju kuulates, kes on siis süüdi. Mõnikord ma ei lasegi välja paista, kes on süüdi, ja nad ise räägivad jutu seas, kes milleski on süüdi, ja teevad siinsamas tema üle nalja; peale teejoomist minnakse heas tujus ja meeleolus magamistuppa.

«Kõik oli tore, kuid näed, kuidas sa meid sisse vedasid.»

Järgmisel nädalal kutsun jälle sellesama salga teed jooma. Nad saavad aru, et see on kontroll, kontrolliv teejoomine. Ja nad ise jutustavad mulle, kuidas nad temaga rääkisid, et ta andis lubaduse, et temale määrati šeff:

«Olge rahulik! Kõik läheb hästi!»

Mõnikord on niisugusel teejoomisel õpetlik mõju. Et salk tavalisesti ei tea, millal tuleb teejoomine ja keda kutsutakse, siis valmistuvad nad kõik, et olla hästi rõivastatud; ka kõlni vett oli neil. Harilikult oli salgal või üksikisikutel piinlik, et järsku kutsutakse neid teed jooma, aga nendel on salgas täielik korralagedus.

Kord oli säärane juhtum, et algas teejoomine, ja järsku ilmnes, et korrapidaja-komandör pani ette katkestada teejoomine. See oli ära teenitud. Ja kogu kollektiivil oli järgmisel hommikul piinlik, sest teda võeti vastu küsimustega:

«Noh, olite külas? Jõite teed?»

«Ei . . .»

Need on kõik individuaalse kohtlemise vormid. Eriti tähtsad on niisugused vormid, mis tulevad kasvandiku enda poolt. Harilikult tuleb poiss või tüdruk ja ütleb:

«Mul on tarvis teiega rääkida nelja silma all.»

See on kõige sõbralikum ja parem vorm.

Kuid mõningatel kordadel ma lubasin endale asendada frontaalse rünnaku piiramiskäikudega. See juhtus siis, kui kogu kollektiiv oli teatava isiku vastu. Sel puhul ei või inimest lüüa frontaalselt, ta jääks ilma kaitseta. Kollektiiv on tema vastu, mina olen tema vastu, ja inimene võib murduda.

Olgu esitatud säärane juhtum. Oli kena, armas tütarlaps, kuid ta oli olnud varem tänaval. Ta alistus meile väga raskesti, kuid aasta pärast hakkas paranema. Järsku läksid tema sõbranna öökapist viiskümmend rubla kaduma. Kõik ütlesid, et võttis Lena. Ma andsin loa läbiotsimiseks. Toimetati läbiotsimine. Ei leitud. Ma soovitasin asja lõpetada.

Kuid mõne päeva pärast leiti see raha klubist, lugemistoa kardina alt, kuhu see oli peidetud erilisse akende sulgemise seadeldisse, ja lapsed rääkisid, et nad olevat näinud, kuidas Lena keerelnud nende akende lähedal ja hoidnud isegi midagi käes.

Komandöride nõukogu kutsus ta välja ja kõik lapsed ütlesid:

«Sina varastasid!»

Ma näen, et lapsed on tõesti veendunud. Nad nõuavad väljaheitmist varguse pärast. Ma näen, et ühelgi inimesel pole kalduvust teda kaitsta, isegi tütarlapsed, kes niisugustel kordadel harilikult kaitsevad oma sõbratari, nõuavad väljaheitmist. Olen veendunud, et Lena tõepoolest on varastanud See paistab olevat väljaspool igasugust kahtlust.

Säärastel kordadel tuleb tarvitada piiramiskäike.

Ma ütlen: «Ei, te pole tõendanud, et tema varastas! Ma ei saa lubada väljaheitmist.»

Nad vaatavad mulle metsikute silmadega otsa.

Ütlen: «Olen veendunud, et mitte tema pole varastanud.»

Ja sellal, kui nemad tõendavad, et tema varastas, tõendan mina, et ta ei varastanud.

«Miks olete veendunud?»

«Silmist näen.»

Nad teavad, et ma sageli tõepoolest mõndagi loen välja silmadest.

Ta tuleb järgmisel päeval minu juurde.

«Tänan teid, et kaitsesite mind, nad tungivad mulle asjata kallale.»

Ma ütlen:

«Kuidas nii? Sa varastasid ju.»

Selle ootamatu pöördega vallutasin ta. Ta hakkas nutma ja tunnistas üles. Kuid see jäi saladuseks. Teadsime ainult meie kahekesi, tema ja mina. Asjaolu, et ma üldkoosolekul tema kaitseks valetasin, teades, et ta varastas, andis tema täielikult minu pedagoogilise meelevalla alla.

See võte on väär. Kuid ma nägin kollektiivi viha. Teda oleks võidud välja heita, ja et seda vältida, oli tarvis rakendada säärane võte. Olen selliste piiramiskäikude vastane. See on hädaohtlik asi. Kuid tütarlaps sai aru, et ma valetan, petan üldkoosolekut, et meil on ühine saladus, ja see andis tema pedagoogilise objektina täiesti minu meelevalla alla. Need piiramiskäigud on ülirasked ja keerulised. Neid võib kasutada ainult väga harvadel juhtudel.

Töökasvatusest[1].

Nagu te mäletate, nimetati meie kooli meie revolutsiooni algusest peale töökooliks, ja meie kõik, pedagoogid, ei olnud mitte niivõrd töömeetodi, kuivõrd sõna «töö» enda ja tööprintsiibi võlu mõju all. Koloonias olid võimalused tööks muidugi suuremad kui koolis, kuid 16 aasta jooksul, mil ma töötasin Gorki- ja Dzeržinski-nimelistes asutistes, tuli mul üle elada väga keerukas arenemiskäik niihästi minu suhtumises töösse kui ka tööprotsessi organiseerimises ja isegi töömeetodi enda mõistmises. 1920. aastal ei suutnud ma endale kuidagi kujutleda seda tööolukorda, mis esines Dzeržinski-nimelises kommuunis 1935.—1936. a. Ma ei või kindlasti ütelda, et töö organiseerimise ja selle organiseerimise arengu tee, mille ma läbisin, oli õige, sest ma ei olnud sel alal iseseisev, vaid olin sõltuv nende inimeste paljudest arvamustest ja vaatekohtadest, kes ajutiselt puutusid kokku minu tööga, tõid sinna omad vaatekohad, omad muudatused ja vormid. Kuueteistkümne aasta jooksul tuli mul joonduda ja kohaneda nende tingimustega, millistes ma olin. Gorki-nimelises koloonias oli mul tarvis kohaneda peamiselt kitsikusega ja tuletada tööprintsiip paratamatuist vajadustest — häda-olukorrast. Dzeržinski-nimelises kommuunis pidin kohanema ja isegi võitlema üksikute vooludega, mis lähtusid minu ülemusest.

Arvan, et minu kollektiivi ajaloos olid mõned momendid, mida ma teatud õigusega võin nimetada ideaalseteks momentideks. See moment oli Dzeržinski-nimelises kommuunis umbes 1930.—1931. aasta paiku.

Miks nimetan seda momenti ideaalseks? See oli moment, millal kõik minu kommunaarid töötasid juba tõelises tööstu-

[1] 20. jaanuaril 1938. a. peetud loeng. Ilmub siin esmakordselt.

ses, s. o. oli loodud säärane organisatsioon, kus oli tööstusmajandusplaan, kindel kord, kus leidusid kõik tõsise tehase vormid — plaanifinantsosakond, normeerimisosakond, täpsemalt — normid iga asja jaoks, kindel sõltuvus kõigi töökohtade vahel, väga rangelt läbitöötatud detailide kataloog, mis polnud varustatud mitte ainult väljalastavate detailide arvuga, vaid ka väljalaske normidega, praagi normide ja kvaliteedi normidega...

Sellal oli meie tööstus täiesti tasuv, ei katnud mitte ainult iseenda, vaid ka kommunaaride kollektiivi elukondlikud kulud ja võimaldas ka tagavarade kogumist, s. o. meil oli tõeline tööstus. Kuid samal ajal ei saanud kommunaarid töötasu. Tasuandmine on muidugi vaieldav küsimus ja ta on jäänud vaieldavaks kuni tänaseni. Ma ei tunne teisi asutisi, kellel oleks sääraseid kogemusi.

Olin tookord töötasu vastane. Minu sihiks oli töö tootlikkuse tõstmine, mis lähtub kollektiivi huvidest, töö- ja pideva täienemise entusiasmi tõstmine, mitte tormijooksu entusiasmi, mitte ka selle nädala või kuu lähimate eesmärkide entusiasmi tõstmine, vaid rahuliku, ühetasase, kollektiivi kaugeid perspektiive nägeva entusiasmi tõstmine ja selle entusiasmi mõjul määratu suure töö sooritamine, mis nõuab küllaldast jõudude pingutust. Ma pidasin säärast entusiasmi kõige väärtuslikumaks kasvatuseks ja olin sügavasti veendunud, et töötasu mõnevõrra rikub ja mõrastab seda kõlbelise hüvangu pilti.

Ma ei saa ütelda, et töötasu andmine oleks viinud mingitele lisasaavutustele, mispärast ma jäin püsima oma vaatekohale. Ma osutasin sellele, et töötati ilma töötasuta ja tehti kõik mis tarvis, ületades norme ja ületades plaani, oldi majanduslikult täiesti jõukas olukorras.

Kuid ma olin ümbritsetud mõjuvatest vastastest, kes polnud üldse mitte huvitatud minu pedagoogilistest taotlustest,

kuid kes olid veendunud selles, et töötasu tõstab töö intensiivsust ja kasvandike huvi tõö vastu; minu juhtkond toetas seda vaatekohta sedavõrd, et mul ei jätkunud jõudu selle tendentsiga võidelda, mispärast elasin neli viimast aastat töötasu olukorras.

Seepärast võin praegugi hüljata teised seisukohad ja pidada neid koguni negatiivseiks seisukohtadeks töökasvatuses. Need on säärased seisukohad, mis on rakendatavad seal, kus pole tööstust, kus pole kollektiivset tööd, kus on vaid üksikud pingutused, s. o. tööprotsess, mille eesmärgiks on nagu anda töökasvatust.

Ma ei kujutle praegu töökasvatust väljaspool tööstuse tingimusi. On tõenäoline, et säärane kasvatus on ka võimalik, s. o. töökasvatus, millel ei ole tööstuslikku iseloomu. Elasin säärase kasvatuse üle võrdlemisi lühikese ajaga, esimestel aastatel Gorki-nimelises koloonias, millal tööstusliku areeni, tööstusliku seadistuse puudumisel tuli mul tahes-tahtmata rahulduda nii-öelda toodangulise eneseteenindamisega ja nn. toodangulise protsessiga. Nüüd olen veendunud, et töö, mis ei pea silmas väärtuste loomist, ei ole kasvatuse positiivseks elemendiks, kuna töö, ka nn. õppeline töö, peab lähtuma selle väärtuse kujutlusest, mida võib luua töö.

Gorki-nimelises koloonias ruttasin lihtsalt häda sunnil üle minema tootmisele. See oli põllumajanduslik tootmine. Lastekommuunide olukorras töötab põllumajandus peaaegu alati kahjudega. Mul õnnestus kahe aasta jooksul, ja ainult tänu agronoomi erakordsetele teadmistele ning oskustele, jõuda tasuva majapidamiseni, seejuures mitte teraviljakasvatuse, vaid loomapidamise kujul. Peamiseks tegevusalaks oli mul seakasvatus. Viimastel aastatel oli meil kuni 200 emist ja sugukulti ning mitusada põrsast. See majapidamine oli seadistatud tehnika viimse sõna kohaselt. Oli eriti selle jaoks ehitatud sigala, kus valitses puhtus, võib-olla

mitte väiksem kui kommunaaride magamistubades, oli sigala, mida pesti veevärgi, juurde- ja äravoolu torude ning kraanide soliidse süsteemi abil, kus ei olnud isegi lehka. Sead ja põrsad kümblesid tõenäoliselt sagedamini kui paljud kodanikud vanal Venemaal, ja seatalitajad nägid välja nagu dändid. Säärane majapidamine, varustatud tehnika viimse sõna kohaselt, varustatud kohase baasiga, tõi meile juba suurt tulu ja võimaldas elada enam-vähem jõukalt. Meil oli võimalus hästi süüa ja rõivastuda, kuid oli ka võimalus väga jõudsasti täiendada oma kooli majapidamist, raamatukogu, oli võimalus ehitada ja sisustada hea näitelava. Saadud rahaga ostsime muusikariistad puhkpillide-orkestrile, kinoaparaadi — kõige selle, mida 20-ndatel aastatel meie ei oleks saanud muretseda mingi eelarve järgi.

Peale selle saime abistada endisi kasvandikke, kelle arv üha suurenes, võisime abistada üliõpilasi ja neid endisi kasvandikke, kes olid sattunud hätta, andsime toetust väga paljudele abiellujaile, oli võimalik korraldada ekskursioone, võtta vastu külalisi — mis on ka väga kulukas asi. Käisime väga sageli teatris. Üldse võisime lubada endile kasutada kõiki neid hüvesid, milliseid peabki kasutama nõukogude kodanik, kes täidab hästi oma tööülesanded.

Kõik need loetletud hüved olid sedavõrd veenvateks töötootlikkuse tõstmise impulssideks, et mul isegi ei meenunud tookord töötasu.

Tõsi küll, pidasin vajalikuks, et kasvandikel oleks taskuraha, olles üldse suur taskuraha pooldaja ... Inimene, kes astub ellu, peab omama mõningaid kogemusi isikliku eelarve alal ja peab oskama kulutada raha. Ta ei tohi astuda ellu säärase naiivse tütarlapsena, kes ei tea, mis on raha. Kuid siis astus Ukraina Hariduse Rahvakomissariaat kategooriliselt välja koloonia kasvandikele taskuraha andmise vastu, arvates, et sel teel kasvatan merkantiilsust. Seepärast võisin

taskuraha ainult välja anda salaja, kasvandikega ette kokku leppides, et nad sellest kellelegi ei räägi.

Seda taskuraha ei andnud ma mitte sõltuvalt tootvast tööst igal üksikul juhul, vaid sõltuvalt kasvandiku üldistest teenetest kollektiivi suhtes.

Samasuguses olukorras olin Dzeržinski-nimelises kommuunis, kus polnud mitte põllumajanduslik, vaid tööstuslik tootmine. Seal sõltusid kommunaarid tööstusest, seal oli huvide efektiivsus veelgi suurem. Gorki-nimeline koloonia sai raha eelarve korras, kuid Dzeržinski-nimeline kommuun ei saanud kopikatki; näib tõenäolisena, et ta kogu oma olemasolu kestel ei saanud riigilt midagi. Seepärast ei sõltunud mitte ainult kollektiivi lisahüved, vaid ka normaalne toit, kommunaaride ülalpidamine täiesti nende tööst kollektiivis.

Mul tuli Dzeržinski-nimelises kommuunis alustada tööd väga raskes olukorras, palju raskemas, kui Gorki-nimelises koloonias, kus ikkagi oli eelarve. Dzeržinski-nimeline kommuun ehitati väga luksuslikult. Ta oli esimestel aastatel organiseeritud mõnevõrra heategelikus stiilis. Taheti jäädvustada F. E. Dzeržinski mälestust ja ehitati maja, väga ilus hoone, üks Nõukogude Liidu tuntuima arhitekti ilusamaid ehitustooteid, kus praegugi ei leia mingit disharmooniat ei plaanis, ei fassaadi joonises, ei maja kaunististes ega akende joonistes jne. Seal olid suurepärased magamistoad, oli tore vestibüül, vannitoad, duširuumid, toredad klassitoad. Kommunaarid rõivastati kallitesse kalevist ülikondadesse ja nendele anti küllaldane rõivastustagavara. Kuid ei seatud üles ühtegi korralikku töötoolinki. Ei olnud meil juurviljaaeda, ei mingit maatükki, ja eelarvet polnud ka. Arvati, et küll kuidagi tullakse toime.

Esimestel aastatel elas kommuun neist mahaarvamistest, mis Ukraina tšekistid tegid ½ protsendi ulatuses oma palgast. See andis umbes 2000 rubla kuus. Kuid mulle oli tarvis 4000—5000 rubla kuus ainult selleks, et katta meie jooksvad

kulud, kaasa arvatud kool. Puuduvat 2000—3000 rublat ei olnud mul kusagilt võtta, sest ka töötada polnud võimalik. Arusaamatuse tõttu olid olemas need töökojad, milledele Hariduse Rahvakomissariaat Aadamast ja Eevast alates pani omad lootused — kingsepatöökoda, õmblustöökoda ja tisleritöökoda. Neid töökodasid — kingsepa-, õmblus- ja puidutöökoda, nagu teate, peeti pedagoogilise tööprotsessi a-ks ja o-ks, kusjuures kingsepatöökoja sisustus seisnes selles, et seal oli mõni paar liiste, mõni taburett, olid naasklid, haamrid, noad, kuid mitte ühtegi masinat; arvati, et hakkame kasvatama käsikingseppi, s. o. säärast tüüpi meistreid, milliseid meil praegu absoluutselt pole tarvis.

Niisamasugune oli puidutöökoja sisustus, kus olid vaid mõned höövlid; vist arvati, et hakkame välja laskma häid tislereid, tehes kõik tööd käsitsi.

Õmblustöökoda oli niisamuti ehitatud revolutsioonieelsete normide kohaselt ja arvati, et hakkame kasvatama häid koduperenaisi, kes on suutelised tarbe korral palistama mähkmeid, paikama rõivaid ja õmblema endile pluuse.

Kõik need töökojad kutsusid minus esile juba Gorki-nimelises koloonias vastikustunde, siin aga ei saanud ma üldse aru, milleks nad on olemas. Seepärast sulgesin need oma komandöride nõukoguga juba nädala pärast, jättes üht-teist vaid oma väikeste vajaduste katteks.

Esimesel kolmel aastal tuli Dzeržinski-nimelisel kommuunil kannatada väga suurt puudust. Oli momente, mil me kogu päeva jooksul sõime vaid leiba. Kuivõrd suur oli puudus, võib otsustada selle järgi, et ma kaheksa esimest kuud ei saanud palka ja pidin sööma sedasama toitu, mida sõi kogu kommuun. Oli juhtumeid, millal kommuunis polnud kopikatki ja meil oli tarvis minna teistelt «pumpama». Ometi just see puudus, ehkki me talusime teda raskesti ja solvunuina, oli suurepäraseks stiimuliks töö arengule. Tšekistid — ma olen neile selle eest väga

tänulik — ei nõustunud kunagi üleminekuga eelarvele ja abi palumisega Hariduse Rahvakomissariaadilt: andke meile raha kasvandike ülalpidamiseks. Ja tõepoolest, oli häbi: ehitasite kommuuni, aga lapsi pole millegagi ülal pidada. Ja seepärast suundusid kõik meie pingutused sinnapoole, et ise teenida — avaldus kõige varjamatum tung teenida elu ülalpidamiseks.

Esimesel aastal töötasime väga palju oma puidutöökodades. Valmistasime kõike, mida oli tarvis koduseks majapidamiseks — toole, kappe jm. Leidus ka tellijaid. Töötati väga halvasti, tellijad solvusid ja harilikult saime kahju. Materjalide hind, elektrienergia, naelad, liim — see kõik kattis hädavaevalt selle hinna, mille määrasime tellijatele, kuid meie töö eest ei maksnud keegi.

Meile tuli appi üks õnnelik juhus. Me kutsusime tööstuse juhatajaks S. B. Kogani, pedagoogika suhtes üsna printsiipideta inimese, kuid erakordselt energilise. Ma olen väga tänulik sellele seltsimehele ja arvan, et mul tuleb kunagi eriti tänada teda nende täiesti uute pedagoogiliste printsiipide eest, mis ta tõi minu üritusse, hoolimata oma täielikust pedagoogilisest printsiipide-lagedusest.

Enne kõike üllatas ta mind oma esimeste sõnadega. See oli niisugune tüse inimene, kõhuke ees, hingeldav, väga tarmukas.

Tulles kommuuni ütles ta:

«Kuidas? 150 kommunaari, 300 kätt ei suuda endile suppi teenida! Kuidas see võib olla? Nad peavad oskama teenida endile elatust, teisiti ei võigi see olla.»

See oli printsiip, milles ma varem kahtlesin. Ta tõestas mulle kuu ajaga, et tal on õigus. Tõsi küll, mul tuli temale järele anda paljudes minu pedagoogilistes teesides.

Ta algas kõigepealt avantüüriga. Ta läks Arhitektuuriinstituudi Ehitusvalitsusse ja tegi ettepaneku:

«Ma valmistan teie instituudile mööbli.»

Tal polnud sääraseks ettepanekuks mingit alust. Meie ei

osanud valmistada mööblit, ja mööbli valmistamiseks meil ei olnud sisseseadet, polnud tööpinke, polnud materjali. Meil oli ainult Solomon Borissovitš Kogan ja 150 kommunaari.

Õnneks osutusid inimesed kergeusklikeks ja naiivseteks ning ütlesid:

«Olge lahked, tehke.»

«Hüva, teeme lepingu.»

Kirjutati leping — nii ja nii mitu tuhat mitmesugust eset auditooriumidele, niipalju laudu, niipalju toole, kappe jne. Kui ma vaatasin seda nimekirja 200 000 rubla ulatuses, mõtlesin, kas mitte helistada arstile ja lasta mõõta Solomon Borissovitši temperatuuri. Ma ütlesin:

«Kuidas teie julgesite võtta niisuguse kohustuse?»

Ta vastas:

«Teeme ära.»

«Kuid millest me algame? Meil on ju raha tarvis, aga raha pole.»

Ta vastas:

«Alati on nii, et kui inimesel pole raha, räägib ta, et pole raha. Kuid pärast hangib kusagilt, ja ka meie hangime.»

«Kust me hangime? Kes meile annab?»

«Kas siis maailmas pole «lolle», kes annavad?»

Ja kujutlege, ta leidis. Sellessamas instituudis leidus — andestage väljendust! — «loll», kes nõustus tema ettepanekuga. Solomon Borissovitš ütles:

«Me valmistame mööbli, aga kuhu see panna? Teil kaevatakse ju alles vundamenti. Hüva, mööbel on meil varsti valmis, aga kuhu seda asetada?»

See vastab:

«Jah, tõepoolest pole kuhugi asetada.»

Solomon Borissovitš ütleb:

«Noh, me võime ta ka endi juurde paigutada.»

«Aga kas teil on kuhu panna?»

«Ei, kuid meie võime ehitada laoruumi. Selleks on vaja 50 000 rubla.»

«Saate 50 000 rubla.»

Saime 50 000 rubla, kuid niihästi mina, kommunaarid kui ka Solomon Borissovitš otsustasime, et meie laoruumi ehitama ei hakka. Selle rahaga ostsime puidutöötlemise masinad, ostsime materjali. Solomon Borissovitš võttis veel avanssi, kuid ei hakanud valmistama otsekohe mitte sisustust Arhitektuuriinstituudile, vaid igasuguseid asju, mida sai turul maha müüa. Ta hakkas valmistama harilikke toole turul müümiseks, kusjuures algul valmistati armetuid toole, mis kuhugi ei kõlvanud, kuid Solomon Borissovitš ütles, et kuni ta ei oska valmistada toole, hakkab ta tegema toolijalgu. Ta viis läbi tööjaotuse. Ma kahtlesin väga.

Ta viis läbi niisuguse jaotuse: üks hööveldas, teine saagis, kolmas puhastas, neljas silus, viies kontrollis jne. Mingit õppeprotsessi ei tekkinud. Minu kommunaarid juhtisid sellele tähelepanu ja ütlesid: meie ei õpi siin midagi. Üldkoosolekul räägiti, et see on tarvilik, et kommuuni heaks tuleb töötada, kuid on vaja, et sellest oleks ka kasu ja saaks õpetust, nende liistude ja toolijalgade varal ei õpi aga midagi.

Solomon Borissovitš osutus omal alal tõepoolest osavaks. Ta jagas tooli 150 protsessiks ja iga kommunaar sooritas ainult üheainsa protsessi. Kuid tänu sellele hakkasime tootma toole tohutul hulgal.

Varsti oli kogu meie õu toole täis, tõsi küll, halva kvaliteediga. Algul lootis S. B. rohkem igasugustele parandustele: kui toolid olid valmis, leiutas ta erilise määrde liimist ja saepurust. Selle määrdega täitis ta kõik augud, lihvis jne. Igal juhul muutis ta 50-tuhandese põhikapitali poole aastaga 200-tuhandeseks. Siis ostis ta veel tööpinke ja metsa ning asus valmistama teatri mööblit.

Pärastpoole nihkus S. B. teisele kohale ja muutus varustus-

ülemaks — ametikoht, mis kõige rohkem vastas tema erialale ja talendile; tuli uus insener, ja ma veendusin ikkagi, et säärane range tööjaotus üksikute detailsete protsesside kaupa on kasulik asi. Kui vaatad seda pärani silmi, siis jätab ta masendava mulje, aga kui vaatled seda pika aja jooksul, siis ei kujuta ta endast midagi iseäralikku. Muidugi sooritab iga üksik poiss või tüdruk igal teataval momendil vaid üht operatsiooni, mis, nagu näib, ei anna mingit kvalifikatsiooni, kuid mitme aasta jooksul, mida kommunaar veedab kommuunis, teeb ta läbi hulga erinevaid operatsioone, asudes viimaks kõige keerulisemate operatsioonide juurde, nagu kokkupanek jm., nii et ta muutub tõesti väga kvalifitseeritud tööliseks, keda on tarvis laias ühiskondlikus tööstuses, kuigi mitte käsitööstuses.

Muidugi kui oleksingi jäänud istuma ainult puidutöötlemisele, siis oleksid minu kommunaarid väljunud ainult suure tööjaotusega puidutöötlemise vabriku töölistena, kuid just äriline edu, edu tootlikkuse mõttes lubas meil seevõrra rahuldada meie vajadusi, et meie juba aasta hiljem pärast S. B. tulekut tänasime tšekiste ja palusime neid lõpetada oma protsentide mahaarvamine, ja järgmise aasta pärast oli meil juba 600 tuhat puhtaid hoiuseid pangas.

Seda andis meile meie tööstus. Omades 600 tuhat rubla polnud meil mitte enam heategeva asutise, vaid tõsise ettevõtte ilme, keda võib usaldada.

Ja pank andis meile ehituslaenu 40 aasta peale. A. 1931 ehitasime esimese tehase, nüüd juba põhjaliku metallitöötlemise tehase, mis tootis väga keerukaid masinakesi, mida siiamaani oli toodud välismaalt. Kohaneti väga ruttu, hoolimata sellest, et sellel masinakesel oli oma mootor, 150 detaili, palju igasuguseid hammasrattaid, nii et oli tarvis frees- ja hammasrattalõikamismasinaid, väga keerulist montaaži, valamistöid, kuid kasutades tööjaotuse kogemusi puidutöö alal oli meil

võimalik siiski väga ruttu kohaneda metallitööstusega. Inimese psühholoogia, kes töötab ühe detaili kallal, kuid viib selle protsessi täiuseni, osutus kasulikuks ka metalli alal. Meil kulus umbes poolteist kuud, et kohaneda väga keerukate tööpinkidega, kusjuures tööpinkide taga seisid 13—14-aastased kommunaarid.

Töö metallitöötlemistehases oli sedavõrd edukas, et hakkasime ehitama fotoaparaatide tehast. See on väga keerukas tehas, kusjuures tehas ehitati omaenda seadistusega. Praegune kommuuni fotoaparaatide tehas on oma tehas, kusjuures teie võite seal leida tööpinke, milliseid ei leidu igas tehases. Seal toimub väga keerukas protsess täpsusega kuni üks mikron, s. o. protsess, mis nõuab väga keerukaid tööriistu, instrumentaariumi valikut, teaduslikult põhjendatud ja nõudlikku kontrolli tehnikat — üldse on väga keerukas tööstus.

Olen veendunud, et meie ei oleks jõudnud selleni, kui meie poleks alustanud laudadest ja toolidest, mille valmistamine põhjenes töötajaotusel. Ma sain aru, et asja olemus ei seisne selles, millest alata, vaid loogikas, millest alata, tööstuse loogikas, mis põhjeneb viimastel andmetel, aga sellisteks on töötajaotus ja plaan.

Mittetööstuslasele on raskesti mõistetav, mis tähendab plaan tööstuses. Plaan ei seisne selles, kuipalju on tarvis valmistada laudu ja toole. Plaan — see on hirmus peen normide ja suhete pitsistik. See on igasuguste detailide pitsistik, igasuguste osade pitsistik tööpingist tööpingini. See on materjali kvaliteedi kohandamisprotsessi, materjali kätteandmise, tööriistade väljaandmise, nende teritamise ja täiendamise ning lõppeks kontrollnõuete pitsistik; heas tööstuses aga on kontroll niisamuti igasuguste töövõtete, normide ja tingimuste kogumik. See on inimesliku tegevuse kõige keerukam seadistus. Säärast seadistust on tarvis kasvatada meie kodanikel, sest neil ei tule töötada mitte käsitööstuses, vaid suures riikliku

ulatusega tööstuses, mis on organiseeritud tehnika viimse sõna kohaselt.

Muidugi ei suuda ma pärast säärast seadistust Dzeržinski-nimelises kommuunis kujutleda mitte ainult kingsepa- või õmblustöökoda ega ka puidutöötlemist käsitööpingil.

Kui läks meil töökasvatus järk-järgult üle tööstuslikuks kasvatuseks, siis ei näinud ette ma ka ise, kuhu see võib viia. Kuid viimastel aastatel ma ei imestanud, kui mul 13—14-aastased poisikesed juhtisid freesmasinate gruppi, kus ei tule toime ilma transformaatorita, kus on tarvis matemaatikat ja väga peent taipu.

Ma ei räägigi sellest, et siin on tarvis tunda materjali kvaliteeti, lõikemasina kvaliteeti, jooniste kvaliteeti jne. Kõrvuti 14—15-aastase poisiga, kes on juba suurepärane freesija ja juhib freesmasinate gruppi, näete 16—17-aastast poissi — osakonna juhatajat, tõsi küll lihtsama osakonna juhatajat, kuid 19-aastane noormees juhib juba keerukat osakonda. Volodjka Kozõrj näiteks, minu endine sidemees, kes oskas ainult joosta ja seltsimehi üles otsida, juhtis keerukat mehhaanika-osakonda.

See tee, mis nõuab täiskasvanud inimeselt võib-olla kümmet aastat, nõuab poisilt tööstuses üht kuni kaht aastat. See tee, millele siirdusin, ei ole kerge, ja esialgu on raske uskuda, et poisid ja tüdrukud oma tööstuses saavutavad nii kõrge kvalifikatsiooni. Tütarlaste suhtes on tarvis teha niisugune parandus: nad saavutavad niisama kiiresti töötlemise stahhaanovlikud normid, kuid mitte metalli töötlemisel, vaid osade kokkupaneku, montaaži ja seadistamise alal, kerget füüsilist tööd nõudvatel aladel; eriti optikatööstuses ületasid nad läätsede tootmisel poisse seal, kus nõutakse rohkem puhtust ja välist täpsust; nad ületasid just täpsete liigutuste ja tähelepanelikkuse poolest poisse. Poisid olid esikohal oma konstruktorivõimetega, tütarlapsed aga oma täpsuse ja distsipliiniga keerulis-

tes ja vastutusrikastes protsessides. Poisid tulid läätsede tootmisega halvemini toime, ja kogu see tööstus anti üle tütarlastele. Kõige peenemate sõlmkohtade kokkupanemisel, kus pole tarvis mitte ainult käeliigutuste ja silma täpsust, vaid ka väga ranget ja täpset osade asetust laual, ületasid ka tütarlapsed poisse niihästi tootmises kui ka tootmise organiseerimises.

Poisid olid üldse veendunud metallistid, tütarlapsed — mitte; metall ei kutsunud nendes esile küllaldasi emotsioone. Poistele mõjuvad raud, metall ja nikkel alati hingeliselt. Tütarlapsed keeldusid töötamast frees- ja treipinkidel, eriti nendel tööpinkidel, kus töö on seotud emulsiooniga, pritsmetega, mustusega.

Tütarlapsed-kommunaarid ei proovinud kunagi töötada valuosakonnas.

Niisugune oli töö ilme, millele minu kollektiiv välja jõudis kuni oma lahkumiseni kommuunist. Kui seda protsessi vaadelda tavalise pedagoogilise protsessi mõiste seisukohalt, s. o. et siin on üksik kasvandik, aga siin tema kasvataja, siis võib tööstus paista vääralt korraldatud pedagoogilise protsessina, aga kui teda vaadelda kollektiivi ja aja seisukohalt, siis näib ta väga veetlevana.

Iga keerukas tööstus on juba selle poolest hea, et selles on avaraid võimalusi maitsete ja kalduvuste valikuks.

Säärases tööstuses, nagu on «FED-i» tööstus, oli meil ka suur joonestusosakond, kus töötas mitukümmend joonestajat, samuti plaaniosakond, kontrollosakond, mahukas tööriistadeosakond ja kaubandusosakond, nii et igal kasvandikul oli võimalus oma kalduvusi rakendada. Konstruktorite büroo (konstruktorid, joonestajad) tuli toime ainuüksi kommunaaridega. Sinna läksid need, kellel oli kalduvusi ja võimeid selleks tööks.

Kõrgeima kvalifikatsiooni annab tööriistade valmistamise osakond.

Poiss läbib enne kõik osakonnad ja jaoskonnad ning kroonib oma tööstusliku hariduse tööriistade valmistamise osakonnas, kust ta võib väljuda kaliibrilukussepana, s. o. saavutada tööriistade-valmistaja kõrgeima kvalifikatsiooni.

Näen selle tööstusprotsessi kasu igalt seisukohalt, kuid niisamuti inimeste karakteri seisukohalt, kes on kommuunist läbi käinud. Minu juures käivad sageli kommunaarid, kes on kommuuni lõpetanud, kes õpivad kõrgemates õppeasutistes ja sõidavad linnast mind külastama. Need on kõik inimesed, kes saavad või on saanud kõrgema hariduse. Nende hulgas on ajaloolasi, geolooge, arste, insenere, konstruktoreid jne. Kuid kõigi nende iseloomus on eriline vaadete, harjumuste, vaatekohtade jne. avaruse ja mitmekülgsuse joon.

Hiljuti sõitis minu juurde arst. Mäletan, et ta töötas meie juures lihvijana suurel Kellenbergeri lihvimistööpingil, kus iga detail viimistletakse täpsuse viimse võimaluseni, sajandiku millimeetrini. Ta töötas nõnda. Meister ütles talle:

«Palun, võta sajandik millimeetrit.»

«Sajandik?»

Ta asetab detaili tööpinki ja sooritamata mingit mõõtmist, kasutamata mingeid mõõtmisvahendeid ütleb:

«Palun, siin on sajandik.»

Silm, käsi ja tööpink olid temal nii kokku kasvanud, et ta töötas ilma mõõtmiseta. Tema tundlikkus tööpingi suhtes oli täiuslik.

See suurepärane lihvija on nüüd arst, kuid tema filosoofias tunnen ma praegugi tohutu suurt austust täpsuse vastu. Jälgides kommunaare näen otsekohe nende harjumuste peegeldust, mis nad omandasid igasugustes nende poolt läbitehtud organisaatorlikes ja tootvais töis.

Kollektiiv, kellel on oma tehas ja kes vastutab tehase eest, omandab väga palju organisaatorlikke vilumusi, s. o. niisugu-

seid vilumusi, mis on Nõukogude Liidu kodanikule võib-olla kõige vajalikumad. Igal üldkoosolekul, igal komandöride tootmisnõupidamisel, tavalistel kogunemistel ja rühmades, osakondades, argipäevastes kõnelustes harjutatakse alati seda organisaatorlikku võimet, ja kollektiiv harjub alati nõudma vastutust niihästi igalt üksikult tööliselt kui ka igalt kommunaarilt kui organisaatorilt. Kui peate kujutlema tööstuse kogu keerukust, siis peate kujutlema ka inimese ja tööstuse vaheliste suhete kogu keerukust. Üldkoosolekul, kus istuvad niihästi mehhaanilise, optilise, ühe montaaži-, teise montaaži-osakonna ja tööriistade valmistamise osakonna õpilased, tõstab mõni üles küsimuse, miks ei piisa mõnd detaili; algatab montaaži-osakond, paludes võtta sõna kommunaaridel, kelledel ei ole midagi tegemist montaaži-osakonnaga, ja need kommunaarid võtavad sõna, nad saavad aru, mis seal puudub, nad võtavad sõna kui organisaatorid.

Veel enam harjutatakse organisaatorlikke võimeid osakonnas endas töö ajal. Näiteks freesmasinate grupi juhtimine nõuab organisaatori-ainujuhi oskusi.

Mõistan, et ei ole kerge organiseerida säärast tööstust, kuid ei saa kõnelda ju ainult kergetest asjadest. Ka minule maksis säärase tööstuse organiseerimine 16 aastat tööd, 16 aastat häda ja võitlust. Olen veendunud, et iga lastekollektiiv, kui ta tahaks üle minna tõsisele tootmisele, kulutaks samuti mitte alla 10 aasta, ja esimesed põlvkonnad, kes võitlevad selle tootmise eest, lahkuvad muidugi tundmata veel kõiki hüvesid. Järgmised aga tunnevad.

Nii peabki mõtlema, et esimesed põlvkonnad lahkuvad solvunutena. Võidelda tulevaste aastate jaoks püstitatud eesmärkide eest — juba see üksi tähendab väga palju kvalifikatsiooni ja kasvatuse mõttes. Võib-olla on kogu selles protsessis peaasjaks

kollektiivne võitlus, tung edasi, sammumine selgelt püstitatud eesmärkide poole.

Olen õnnelik, et minu kollektiivil olid alati silmas selgelt püstitatud rasked eesmärgid ja et ta lähenes neile, kuid ei liikunud mitte lihtsalt edasi ruumis, vaid võitis raskusi, ületas isegi puudust ja hõõrumisi kollektiivis endas. Kui on edasiminek selgelt püstitatud eesmärkide poole, kui tarvitada teadlikult sõnu «liikumine selgelt püstitatud eesmärkide poole», siis pole töötasu küsimusel enam säärast printsipiaalset tähtsust. Majanduslikus kollektiivis, kus töösaavutused on täiesti ilmsed, kus hüvang on täiesti ilmne, kus iga kokkuhoitud rubla tõotab midagi homseks, seal ei ole enam vajadust stimuleerida iga üksikut inimest tema isikliku töötasuga.

Pärast võtsin tarvitusele töötasu, kuid mul õnnestus säilitada kollektiivset tooni ja nivelleerida seda kahju, mida oleks võinud tuua töötasu nii noores eas. Töötasu täiskasvanud inimesele, kellel on perekond, vastutus perekonna eest, laste eest — see on iseasi. Lastekollektiivis rebin enda kas või tükkideks, et ta oleks rõivastatud. Ma vastutan selle eest, et kollektiiv oleks rõivastatud, et tal oleks soe, vastutan tema kooli eest. Seepärast on töötasu seal ikkagi vaid mingiks täiendavaks rahulduseks, aga sedasama võib heas kollektiivis saavutada ka ilma töötasuta. Saavutasin, et kogu töötasu läks minu käsutusse. See oli üldkoosoleku otsus. Ja kommunaarid polnud huvitatud mitte niipalju raha kättesaamisest, kuipalju selle kogumisest hoiukassasse edaspidise elu tarvis.

Viimased normid selles suhtes olid järgmised. Esiteks arvas iga kommunaar oma töötasust 10% komandöride nõukogu fondi. See pole tühiasi: 10% töötasust — see on suur summa.

Niiviisi kujunes meil suur fond väga kiiresti... Seda fondi käsutas juba komandöride nõukogu... Fondi ei peetud üksikuile kommunaaridele kuuluvaks. Fond oli määratud peamiselt

kultuuritöö tugevdamiseks, endiste kommunaaride abistamiseks.

Teie ei suuda kujutleda, mis see tähendab, kui komandöride nõukogu otsustab:

«Vanja Voltšenko evib suuri muusikalisi võimeid — ta komandeeritakse konservatooriumi ja temale maksetakse täiendavalt kuni konservatooriumi lõpetamiseni 100 rubla kuus».

Dzeržinski-nimelises kommuunis oli sääraseid stipendiaate mitukümmend. Sel aastal, mil ma kommuuni maha jätsin, said kuni 100 inimest stipendiumi. Stipendium, mida üliõpilane saab kõrgemas õppeasutises, on täiesti küllaldane, kui inimene on seotud perekonnaga, isaga, emaga. Kui ta aga on üksik, siis ei rahulda stipendium kõiki tema tarbeid. Kommuun, andes 50—100 rubla kuus lisastipendiumi sõltuvalt õppeedukusest ja kursusest, tegi sellega suure kasuliku inimliku teo.

Sellestsamast fondist antakse ka abi hätta sattunud kommunaaridele, kui on näha, et see häda on tekkinud tõsistel põhjustel, mitte lihtsast laiskusest. Säärane fond võimaldab kommuunil hoida enda käes kõigi enda kasvandike saatust selle ajani, mil nad lõplikult astuvad ellu.

Kuid see on kommunaaride töötasu. Mitte ükski kommunaar ei avaldanud kõigi nende aastate jooksul, mis ma olin nendega, kordagi ei varjatud ega ilmsel kujul rahulolematust selle üle, et 10% tema töötasust läheb kommunaaride fondi. Võtke arvesse, et sellest fondist antakse igale kommunaarile, kes kommuunist välja lastakse, kaasavara — voodi, vaip, palitu, pool tosinat pesu, ülikond, see, mille annab iga perekond oma pojale, kui see läheb tema juurest ära.

See fond võimaldas juhtida kommunaaride elu, ja säärane fond on kallim kui tuhat meie pedagoogilist argumenti, mis pole kogemuses järele proovitud.

Ülejäänud osa kommunaaride töötasust läks harilikult hoiukassasse, ja peeti tarvilikuks, et igal kommunaaril kommuunist

lahkudes peaks olema hoiukassas vähemalt tuhat rubla. Seda raha ei võinud ta kommuunis kätte saada, seda ei võidud temale üldse ilma minu allkirjata välja anda. Oli kommunaare, kes said 2000—2500 rubla. Need olid hoiused, mis olid kogunenud 5—6 kommuunis elatud aasta jooksul. Väike osa raha anti ka otse kätte — taskurahana. Me korraldasime igal aastal rännakuid. Ma omistasin neile suurt tähtsust ja need ei olnud mitte lihtsad rännakud, vaid väga suured üritused. Kommuunis korraldasime kuus rännakut. Korraldasime need nõnda. Rännaku all mõisteti sõitu raudteel, jalgsi rännakut mitte vähem kui 80—100 km, laagrit, sealt tagasitulekut ja uuesti sõitu raudteel. Niisugused rännakud määrati juba sügisel kindlaks. Minule oli see rännak tähtis kui suve perspektiiv, niisamasugune, nagu on teil endil, kui mõtlete, kuhu sõita suveks puhkusele, millest unistate ja milleks teete ettevalmistusi. Nii valmistus ka kollektiiv rännakuteks. Kui vabrikud jäid seisma, teadsime, kuidas veedame suvise vaheaja.

Minule oli rännakuil määratu suur tähtsus, sest mobiliseerisin kogu aasta jooksul rännaku puhuks iga üksiku inimese, kogu kollektiivi, materiaalsed tingimused, tegin kultuurilisi ning igasuguseid muid ettevalmistusi. Näiteks et sooritada rännak Kaukaasiasse — Vladikavkasi, Tbilisisse, Batumi, selleks oli tarvis kogu talv valmistuda, oli tarvis saata «maakuulaja», et teada, kus võib ööbida, toitu saada, kellega ühendusse astuda. «Maakuulajaks» saadeti kommunaar. Viimastel aastatel valmistasime rännakud niisuguste peensusteni ette, et näiteks teadsime, väljudes Harkovist 500 inimeselise kollektiiviga, millisel kilomeetril, millise kilomeetriposti juures annab kommunaar Ivanov kommunaar Petrovile üle bassi, mida oli tarvis kanda kaasas kogu Gruusia sõjateel. Ta ei võinud kanda seda ometi 400 kilomeetrit üksi; ta mängib bassi, kui on tarvis, kuid kannavad seda bassi kõik kasvandikud, igaüks 10 kilomeetrit. Oli täpselt teada, millise

kilomeetriposti juures millisele kommunaarile tuli see bass üle anda.

Isegi säärased peensused tuleb ette näha selleks, et rännak ei muutuks sunnitööks. Tõsisemad asjad — rongile asumine, öömajale jäämine jne. nii, et oleks peavari, läheduses vesi, inimesed, kellega võiks läbi rääkida ja miiting korraldada — see kõik nõuab ettevalmistavat maakuulamissõitu.

Meie kõige pikem rännak oli Harkov — N.-Novgorod (Gorki) — Stalingrad — Novosibirsk — Sotši — Odessa — Harkov. See kestis poolteist kuud ja nõudis väga suurt ettevalmistust. Volgat mööda sõitsime 15 päeva ja iga päev küsis kapten kommunaaridelt:

«Kas sõita või seista?»

Temale vastati:

«Kihuta Kamale, pöördu tagasi Okale!»

Isegi viina jõi kapten ainult meie loaga. Ta oli hirmus suur joodik ja me kutsusime ta üldkoosoleku ette pärast seda, kui ta laskis laeva Samara lähedal madalikule joosta. Ehkki see pakkus kõigile suurt naudingut, palusime siiski teda kuni rännaku lõpuni mitte viina juua.

Iga kommunaar varus end rännakuks, pani kõrvale taskuraha, sest oletati, et rännaku kestel nähakse palju väärtuslikke asju, mida on võimalik osta. Harilikult kujunes nõnda, et mingeid eriti väärtuslikke asju ei olnud; osteti rahataskuid, peenrahakotte, joodi limonaadi, söödi kompvekke — kõike seda, mida võis osta ka Harkovis. Kuid Uljanovskis maitsesid kompvekid nähtavasti paremini kui need, mida võis süüa Harkovis.

Iga kommunaar ei hoidnud raha mitte enda käes, vaid minu juures kassas. Vedasin alati rännakul kaasas tervet sumadanitäit raha — 50—60 tuhat rubla.

Kõik need kohandumisvormid võimaldasid vähendada raha- ja töötasu ahnust, mis täiesti majanduslikult kindlusta-

tud kollektiivis oleks võinud kujuneda raskeks ebameeldivaks lisandiks kasvatusprotsessile.

Unustasin teile ütlemata, et kooli suhtumises tööstusesse ja tööstuse suhtumises koolisse olin alati ükskõik millise kunstliku sideme vastaseks, mille eest sain rohkete tagakiusamiste osaliseks. Sääraseks vastaseks olen jäänud praeguseni, olles sügavasti veendunud, et kui meil rajoonis või koloonias on keskkool, mis vastab kõigile Hariduse Rahvakomissariaadi nõuetele keskkoolide suhtes (ja need nõuded suurenevad meil iga päevaga), siis arvan, et pole tarvis mingit kunstlikku sidet tööstusega, et säärasest sidemest pole mingit kasu.

Olen sügavasti veendunud, et see aeg-ajalt kuuldavale tulev sidemete propaganda on jäänus usust kompleksisse, kuid olen alati kompleksi suhtes tundnud vastumeelsust, sest arvan, et ka assotsiatsioonide vabale kujunemisele tuleb jätta teatav osa ja et ainult säärane vaba kujunemine võib anda isiksusele avaruse, omapära, kuna seal, kus püüame aktiviseerida isikut assotsiatsioonide suhtes, võime kujundada ainult igavat, mittehuvitavat isikut.

Seepärast leppisin oma praktikas selle ainsa kõrvalekaldumisega oma veendumustest, et lisasin koolis igas klassis kaks tundi joonestamist, muidu aga juhtis meie kooli, nagu iga teistki kooli, õppenõukogu, ja tööstusega ei olnud tal mingit sidet. Igal teadmise ja õpetuse alal on meil oma seadused, oma nõuded, oma eesmärgid, ja need nõuded peavad rahuldama igaüht võrdselt.

Tulemuseks oli kõige tervem ja kõige loomulikum side. Kujunes inimene, kes tundis tööstust, tundis tööstuse organiseerimist, tööstuse protsessi ja peale selle oli haritud inimene, keskkoolihariduse.

Kui teoreetilise mõtte esindajad mulle vastu vaidlesid, ütlesin neile, et keskharidus ja VII järgu treipingitöölise kva-

lifikatsioon on suurepärane kombinatsioon ja mingeid lisandeid sellele kombinatsioonile pole tarvis. Pole põhjust kurta, kui inimene oskab käsitseda frees- või treipinki.

Üldse ütlen, et minu arvates on karakteri ümberkasvatamine ja seaduserikkuja ümberkasvatamine võimalik ainult täieliku keskhariduse tingimustes. Ütlesin teile, et mittetäielik keskharidus ei anna säärast kindlust kui täielik...

5. loeng.

Suhted, stiil ja toon kollektiivis[1].

Nüüd siirdun oma ettekande lõpposale, mis käsitleb isiku põhilist palet ja iseloomu, mida tuleb kujundada säärases kasvatuskollektiivis. Arvan, et selles punktis ei ole meie, pedagoogid, veel kõike lõpuni mõtelnud. Olen sügavasti veendunud, et meie nõukoguliku isiku kvaliteet erineb printsipiaalselt isiku kvaliteedist kodanlikus ühiskonnas, mispärast peab ka meie kasvatus olema printsipiaalselt erinev. Kasvatus kodanlikus ühiskonnas on üksikisiku kasvatus, kohandamine võitlusele olemasolu eest; on täiesti loomulik, et niisugusele isikule tuli külge pookida omadusi, mis on vajalikud selles võitluses, nende hulgas ka niisuguseid omadusi, nagu kavalus, elu-diplomaatia, omaette võitlus, omaette iseenda eest võitleja omadus.

On täiesti loomulik, et vanas koolis ja igasuguses kodanlikus koolis kasvatatakse niisugust inimese sõltuvuse kompleksi, mis on vajalik kodanlikus ühiskonnas. Selles ühiskonnas on inimene hoopis teistsuguses sõltuvuste ahelikus kui meie juures.

---

[1] 20. jaanuaril 1938. a. peetud loeng. Osaliselt ilmunud „Utšitelskaja gazeta's" nr. 16 2. veebr. 1941. a.

Te mäletate, kuidas meie, vanamehed, õppisime. Meile ei räägitud igal sammul, et tuleb sõltuda rikaste klassist, tsaari ametnikkonnast, kuid see läbis kogu meie kasvatuse olemust. Isegi siis, kui räägiti, et rikas peab abistama vaeseid, siis sisaldus selles näilikult toredas, isegi ilusas nõudes tõeliselt teatav vihje sellele sõltuvusele, mis on elus rikka ja vaese vahel. See, et rikas abistab mind, s. o. vaest, tähendas, et rikkal on rikkusi, et ta on suuteline mind abistama, mina aga võin vaid loota tema abile, tema armuannile, rikka inimese abile. Mina kehvik olen tema heategevuse objektiks. Selles seisneski selle, mind elus ees ootava sõltuvuste süsteemi sügav sisendamine. Sõltuvus varandusest, heast tahtest, rikkusest, armuannist ja karmusest — see on sõltuvuste ahelik, mille vastu inimest valmistati.

Ka meie kasvandikku valmistatakse ette teatud sõltuvuste süsteemile. On kohutav eksitus mõtelda, et vabanedes kodanliku ühiskonna sõltuvuste süsteemist, s. o. ekspluatatsioonist ja eluhüvede ebaühtlasest jaotusest, on meie kasvandik täiesti olenematu igasugusest sõltuvuste ahelikust. Nõukogulikus ühiskonnas oleleb teistsugune sõltuvuste ahelik; see on ühiskonnaliikmete sõltuvus, kes ei viibi lihtsalt massi hulgas, vaid keset organiseeritud elu, kes püüdlevad teatava eesmärgi poole. Selles meie organiseeritud olekus on protsesse ja nähtusi, mis määravad ära niihästi meie nõukoguliku inimese moraali kui ka tema käitumise.

Meie kõik kasvame sedamööda, kuidas elame nõukogulikus ühiskonnas, me kasvame kui kollektiivi liikmed, s. o. kui inimesed, kes viibivad teatavas kindlas sõltuvuste süsteemis.

Ma ei tea, kas olen oma tööga selles suhtes põhjani tunginud, kuid see kasvatuse olemus on mind alati kõige rohkem huvitanud. Juba rääkisin just sellest, kui meenutasin distsipliiniküsimust.

Selleks, et paremini kujutleda seda probleemi, vaatleme kollektiivi ja ta tegevust, just kollektiivi, mitte massi tegevust, s. o. kollektiivi tegevust, kes omab teatavaid ühiseid eesmärke. Selles kollektiivis on sõltuvused väga keerukad, sest iga üksikisik peab oma isiklikud püüdlused kooskõlastama teiste püüdlustega: esiteks kogu kollektiivi omadega, teiseks oma algkollektiivi, lähima grupi omadega, peab kooskõlastama nõnda, et isiklikud eesmärgid ei satuks vastuollu ühiste eesmärkidega. Järelikult peavad ühised eesmärgid määrama ära ka minu isiklikud eesmärgid. See ühiste ja isiklike eesmärkide kooskõla on iseloomulik nõukogulikule ühiskonnale. Mulle pole ühised eesmärgid mitte ainult peamised, domineerivad, vaid nad on seotud ka minu isiklike eesmärkidega. Lastekollektiivi saab nähtavasti ainult nõnda üles ehitada. Ma väidan, et kui ta ei ole nõnda üles ehitatud, siis pole see nõukogulik kasvatus.

Kollektiivi praktikas kerkivad igal sammul isiklike ja kollektiivsete eesmärkide vastandamise ja nende eesmärkide kooskõlastamise küsimused. Kui kollektiivis tundub seda ühiste ja isiklike eesmärkide vahelist vastuolu, siis, tähendab, pole see nõukogulik kollektiiv, tähendab, ta on organiseeritud vääralt. Nõukogulik kollektiiv on ainult seal, kus isiklikud ja ühised eesmärgid langevad ühte, kus pole mingit ebakõla.

Kuid seda küsimust ei saa lahendada, kui eemalduda iga tänase päeva praktilistest, argipäevastest detailidest. See küsimus võib laheneda ainult iga üksiku kommunaari ja iga üksiku kollektiivi praktika najal. Praktika — see on see, mida ma nimetan töö stiiliks. Arvan, et pedagoogilise töö stiili küsimus on seevõrra tähtis, et seda tuleb pidada üksikuid monograafiaid väärivaks.

Võtame niisuguse detaili, nagu on kommunaaride suhted isekeskis, seltsimehe suhe seltsimehega. Küsimus nagu polekski uus, kuid sellegipärast on ta meie pedagoogilises

teoorias puudulikult lahendatud. Revolutsioonieelses pedagoogikas ei saanud seda küsimust peaaegu ollagi. Revolutsioonieelses pedagoogikas nagu revolutsioonieelses ühiskonnaski lahendati inimese suhted inimesega nagu indiviidi suhted indiviidiga, s. o. nagu kahe vaba iseseisva maailma suhted, ja võis kõnelda hea inimese kasvatamisest, õilsa inimese kasvatamisest, niisuguse või teistsuguse inimese kasvatamisest.

Meie pedagoogikas võib kõnelda seltsimehe kasvatamisest, ühe kollektiivi liikme suhetest teise kollektiivi liikmega, kes ei ole vabad, kes ei tiirle tühjas ruumis, vaid kes on oma kohustuste ja suhete poolest seotud kollektiiviga, oma kohuse poolest kollektiivi suhtes, oma au poolest kollektiivi suhtes, oma liigutuste poolest kollektiivi suhtes. See ühe kollektiivi liikmete organiseeritud suhtumine teise kollektiivi liikmetesse peab kasvatustöö korralduses saama otsustavaks.

Mis on kollektiiv? See pole lihtsalt kogu, lihtsalt koostöötavate indiviidide grupp, nagu õpetasid pedoloogid. Kollektiiv — see on organiseeritud, kollektiivi organeid omavate isikute sihiteadlik kompleks. Seal, kus on olemas kollektiivi organisatsioon, seal on ka kollektiivi organid, ja küsimus seltsimehe suhtumisest seltsimehesse pole ei sõpruse, armastuse ega naabruse küsimus, vaid see on vastutusrikka sõltuvuse küsimus. Isegi siis, kui seltsimehed on võrdsetes tingimustes, lähevad kõrvuti ühes rivis, ei seo enam-vähem ühesuguseid funktsioone täitvaid kollektiivi liikmeid mitte lihtsalt sõprus, vaid ühine vastutus töös, ühine osavõtt kollektiivi tööst.

Eriti huvitavad on niisuguste seltsimeeste suhted, kes ei lähe kõrvuti ühes rivis, vaid lähevad erinevates rivides, ja eriti huvitavad on nende seltsimeeste suhted, kus sõltuvus pole võrdne, kus üks seltsimees allub teisele seltsimehele. Lastekollektiivis pole suurim kavalus, suurim raskus luua kõrvuti seismise, vaid alluvuse vahekordi. See on, mida meie

pedagoogid kõige rohkem kardavad. Seltsimees peab oskama alistuda seltsimehele, ta ei pea mitte lihtsalt alistuma, vaid oskama alistuda.

Ja seltsimees peab oskama käsutada seltsimeest, s. o. anda talle ülesandeid ja nõuda temalt teatavaid funktsioone ning vastutust.

Niisugune oskus alistuda seltsimehele, kusjuures see pole alistumine rikkusele, alistumine jõule ega alistumine heldusele või almusele, vaid kollektiivi võrdõiguslike liikmete alistumine — see on erakordselt raske ülesanne niihästi lasteühiskonnale kui ka täiskasvanuile. Kui on veel jäänud igandeid endisest, siis mahuvad nad kõik just siia. Eriti raske on endaga võrdset käsutada ainult sellepärast, et seda tegema volitas kollektiiv. Siin on erakordselt keerukas kompleks. Oskan ainult siis seltsimeest käsutada, anda talle ülesandeid, ergutada teda tegevusele, vastutada tema eest, kui tunnen vastutust kollektiivi ees ja kui tean, et käsutades täidan kollektiivi tahet. Kui ma seda ei tunne, siis jääb mulle ainult avar väli isikliku üleoleku, võimuahnuse, auahnuse ja kõigi muude tundmuste ning tendentside jaoks, mis on meile võõrad.

Ma pöörasin asja sellele küljele eriti palju tähelepanu. Ma rakendasin seetõttu väga keerukat sõltuvuste ja alluvuste printsiipi kollektiivis. Näiteks seesama poiss, korrapidajakomandör, kes täna juhib kollektiivi, kuid homme allub juba uuele juhile, on säärase kasvatuse suurepäraseks näiteks.

Ma läksin ses suhtes veelgi kaugemale, ma püüdsin üksikute kollektiivi volinike suhteid üksteisega nõnda läbi põimida, et allumised ja käskimised võimalikult sagedasti kohtuksid.

Seepärast rõhutasingi nii väga teatavat sõjaväelisust ja lõin algkollektiivide süsteemi, seejuures ainujuhtimise õiguse alusel, mille ma andsin oma komandörile. Ma püüdsin salku killustada 10-inimeselisteks, et volinike arv oleks võimalikult suur; ma püüdsin luua võimalikult palju igasuguseid komis-

jone, kuid viimasel ajal võtsin tarvitusele niisuguse vormi — ülesanded üksikule isikule.

Ma ei jätnud vahele ühtki võimalust selle vormi ärakasutamiseks. Esitan esimese juhu, mis mulle meenub. Tuleb lapsi ühest magamistoast teise üle viia, toimub ümberrühmitamine magamistubade järgi seoses uute laste juurdetulekuga jne. Uustulnukad paigutati alati vanadesse salkadesse. Komandöride nõukogu otsustab magamistoast väljakolimist teostada teataval kellaajal. Kaasa võtta lubatakse ainult voodikotid, keelatud on kaasa võtta voodeid, laudu, pilte, kappe. Vastutus ümberkolimise reeglipärase läbiviimise eest pannakse, ütleme, Kozõri peale. Esialgu polnudki see nii kerge. Kozõrile ei alistutud, löödi käega, nii et ta isegi ei teadnud, kuidas 400 inimest endale alistuma sundida.

Viimasel ajal jõudsin siiski niikaugele, et see õnnestus, ühtlasi saavutasin ka, et Kozõrj ja teised olid oma kohtadel; Kozõrj seisis koridoris ja tegi sõrme, kulmude ja silmade üheainsa liigutusega selle, mis oli tarvis, ja kõik said väga hästi aru: Kozõrj vastutab edukuse eest; kui mõni viis parema pildi oma magamistuppa kaasa, siis vastutab Kozõrj, kui ta viimist tähele ei pannud.

Ütleme, et mul on tarvis õhtuselt rongilt maha võtta 20 hooldamatut. Komandöride nõukogu määras alati erilise 6—7-inimeselise saatebrigaadi. Brigaadi komandöriks määrati, ütleme, Zemljanski. Ta sai väga hästi aru, et ta on brigaadi komandör ja kõik 5—6 inimest salgas allusid otsekohe tema korraldustele. Neile pakkus see teatud lõbu, nähes, et neil on keskus, kes juhib neid ja vastutab nende eest.

Zemljanski sai aru, et kogu operatsioon pandi tema õlgadele ja brigaad sai sellest niisamuti aru. Vaksalis tuli katustelt, astmelaudadelt ja mujalt maha võtta, välja valida tublisid poisse, s. o. võitlusvalmeid, kelle peale võis loota, mitte unimütse ja tattninasid, ja niisuguseid võitlusvalmeid valitigi.

Zemljanski täitis neid ülesandeid. Ma ei saanud jälgida. Ta pidi ülesande täitma ja sellest aru andma.

Mul polnud aega, aga kui hilja ka oligi ja kui raske mul ka poleks olnud, ei jätnud ma kasutamata võimalust aruannet ära kuulata ja tunnustada tööd rahuldavaks, heaks või mitterahuldavaks. Mingit muud otsust ei tehtud.

Kommuunis polnud säärast päeva, mil teatava ülesande jaoks, mis täna esile kerkis, poleks leidunud vastutavat inimest ja temale abiks mõnd poissi eri salkadest. Poisid sattusid tülli ega leppinud ära. Otsekohe määratakse seltsimees, kes peab tüli olemuse välja selgitama, neid lepitama ja oma ülesande täitmisest aru andma.

Tõsine vastutus oli sääraseks kasvatusvahendiks paljude probleemide lahendamisel. Iseendast mõistetavalt oli see kõik täienduseks üldisele salga süsteemile.

Olen pannud tähele, kuidas mõnedes lastekodudes hoolitsetakse säärase töökorralduse eest, kuid ei hoolitseta täpsuse ja range vastutuse eest. Ilma vastutuseta aga ei saa olla tõsist tööd. Ühtlasi on väga tähtis, et vastutust nõutaks niihästi tehases, klassis, koolis kui ka vabas brigaadis. Isegi säärastel juhtudel nagu saunaskäimine peab olema, kes vastutab selle eest. See vastutus peab sulama ühte kogu kollektiivi vastutuse ühtsusega. Kui ei ole säärast ühtsust vastutuses, kui ei ole täielikku kooskõla vastutavate isikute vahel, siis võib kujuneda mäng, aga mitte tõsine töö.

Kõigist nendest ülesannetest, kõigist nendest võtetest kujunebki tööstiil, kollektiivi stiil. Ma juba ütlesin, et sellest stiilist tuleks kirjutada monograafiaid.

Ma pean nõukoguliku lastekollektiivi stiili eraldustunnuseks järgmist.

Esiteks — mažoor. Ma pean seda omadust nurgakiviks. Alatine reipus, mitte mingeid süngeid nägusid, mitte mingeid hapusid ilmeid, alatine valmisolek tegutsemiseks, päikesepais-

teline meeleolu, just mažoorne, rõõmus, reibas meeleolu, kuid mitte sugugi hüsteerilisus. Valmisolek kasulikuks tegevuseks, huvitavaks, sisukaks, mõttekaks tegevuseks, mitte mingil juhul korralageduseks, kisamiseks, karjumiseks, mõttetuks loomalikuks tegutsemiseks.

Niisugust loomalikku tegutsemist — karjumist, kisamist, jookslemist — ma eitan kategooriliselt. Dzeržinski-nimelises kommuunis, kus elas 500 poissi ja tüdrukut, poleks te kunagi kuulnud kisa ega karjumist. Samal ajal te näete alatist reipust ja kindlust nende elus, nende meeleolus.

Seda mažoori ei saa muidugi luua eriliste meetoditega, see on kogu kollektiivi töö tulemus, kõige selle tulemus, millest ma rääkisin.

Järgmiseks — stiil, see on iseenda väärikuse tunne. Seda ei saavutata muidugi üheainsa päevaga. See kindlus iseenda isikus johtub oma kollektiivi väärtuslikkuse kujutlusest, uhkusest oma kollektiivi üle.

Kui teie tulete kommuuni, võetakse teid väga viisakalt, väga lahkesti vastu. Pole kordagi juhtunud, et oleks mööda mindud ja teid mitte märgatud. Esimene, keda te kohtate, teeb teile tingimata kummarduse ja ütleb:

«Tervist, palun, mis teie soovite?»

Igaüks on valvel.

«Kes teie olete, mida soovite?»

Ükski ei hakka teile kurtma kommuuni üle. Ma panin kommunaaride hulgas tähele hämmastavat nähtust. Ütleme, et keegi sai just äsja «peapesu». Ta on viimse määrani ärritatud. Järsku ta satub pale-palet vastu vastsaabunud kõrvalise isikuga. Ta muutub täiesti, on viisakas, rõõmus, juhib teid, kuhu vaja, ja kui pole võimalik, ütleb:

«Lähme, võtame loa.»

Teda koormab ta õnnetus, tema viga, kuid ta jätab kõik

kõrvale ega näita mingi hinna eest, et ta nüüdsama elas midagi üle. Kui temalt küsitakse:

«Kuidas elate?»

Ta vastab:

«Toredasti!»

Ta ei tee seda sugugi mitte sellepärast, et tahab kellelegi meeldida, vaid sellepärast, et ta tunneb oma vastutust kollektiivi eest, on uhke oma kollektiivile, isegi karistatuna.

Näiteks mõni poiss sai kahjuliku tegevuse eest «sugeda», ja saabus parajasti ekskursioon.

«Kui tore poiss! Kuidas ta teil on?»

Ükski ei lausu sõnagi, et ta patustas ja sai karistada. Seda peetakse halvaks tooniks, see on meie oma asi ja võõrastele meie seda ei reeda.

Seda väärikuse tooni on väga raske kasvatada, selleks on tarvis muidugi aastaid. Viisakus iga külalise vastu, iga seltsimehe vastu peab jõudma muidugi täiuseni. Kuid selle viisakusega peab alati käima kaasas vastupanu mingisuguste võõraste inimeste, lihtsalt ümberluusivate elementide, seda enam aga vaenlaste kommuuni tungimisele. Seepärast koheldakse külalisi kommuunis väga viisakalt ja juhitakse neid, kuid, esimene asi, küsitakse:

«Kes te olete? Milleks tulite?»

Kui nähakse, et õigupoolest teil mingit asja ei ole, siis üteldakse väga viisakalt:

«Ei, meie ei saa teid vastu võtta: kui teil on midagi asja, siis olge lahked.»

Neid, kes tahtsid lihtsalt ringi luusida, vaadata kommuuni, oli alati väga palju. See viisakus johtub väga tähtsast võimest, mida meil on tarvis kasvatada iga kodaniku puhul. See võime on — orienteerumine. Te olete arvatavasti märganud, kuidas väga sageli lastekollektiivis või massis ei ole seda

orienteerumisvõimet. Inimene näeb seda, mis tal on silmade ees, aga seda, mis on selja taga, ei näe.

See võime tunda, mis on su ümber, kes sind ümbritsevad, see võime tunda ka kõike seda, mida sa ei näe, mis toimub teistes tubades, tunda elu tooni, päeva tooni, see võime orienteeruda — seda on väga raske kasvatada.

Tuleb rakendada ülipalju jõudu ja alati meeles pidada, et seda orienteerumisvõimet on tarvis kasvatada. See kära ja kisa, mis sageli leiab aset lastekollektiivis, tähendab enne kõike orienteerumise täielikku puudumist, ainult enda ja oma liigutuste tundmist. Puudub selle tundmine, mis on ümberringi. Ent tõeline nõukogulik kodanik peab kõigi oma erkudega peaaegu teadvusetult tundma, mis tema ümber toimub. On iseasi, kui oled oma sõprade hulgas, siis võid käituda niiviisi. Teine asi, kui oled uustulnukate hulgas, kommunaaride hulgas, kui näed, et siin on poisid, kes alles eile saabusid. Kui kommunaar näeb seda, ta ei ütle midagi niisugust, mida säärane poiss ei tohiks kuulda. Iseasi, kui ta näeb, et naisterahvas või tütarlaps läheb mööda. See ei puutu temasse, kuid ta peab muutma oma käitumist. Kui mina olen läheduses, peab ta ja on kohustatud teadma ja tundma, et mina — kollektiivi keskus — olen lähedal. Või kui see on mõni teine pedagoog, instruktor, insener, keskuse esindaja, — iga inimese suhtes peab oskama orienteeruda.

See ei tähenda muganemist ja pugemist. See tähendab tunda, milline on sinu asend kollektiivis ja millised kohustused tulenevad sellest sinu käitumise suhtes.

Olen pannud tähele, et lastekodud ja kolooniad võtavad enamasti väga ebasümpaatse tooni nende suhtes, kes sinna tulevad. Kes sinna ka ei tuleks, nad hakkavad kurtma kasvatajate üle, majandusjuhataja üle, üksteise üle, mitte teades, kes ma olen.

Mina saavutasin, et kommunaarid ei pöördunud võõraste

inimeste poole sääraste kurtmistega. Enesekriitika — see on iseasi, kuid hädaldamine, nagu kommunaarid ütlevad, «virisemine» kelletahes juuresolekul — see pole lubatav.

Väga sageli polnud kommunaarid rahul kord ühe, kord teise, kord kolmandaga. Kuid sellest nad rääkisid komandöride nõukogus ega lubanud endal kunagi kurta või viriseda teiste isikute juuresolekul, kelle suhtes kollektiiv esines tervikuna. Kalduvus kurta — see pole enesekriitika. See on inimese seisund, kes tunneb ennast kollektiivis õnnetuna, ja üksikute isikute hädaldamismaania. Kollektiivis peab olema kaitstud oleku tunne ja see peab kaunistama kollektiivi stiili. See peab tekkima seal, kus ollakse uhke kollektiivile, kus on nõudeid igale isikule, s. o. kus iga isik tunneb end kaitstuna vägivalla, omavoli ja teotamise vastu.

See kaitstud olek tuleneb kogemusest. Ma saavutasin, et kõige väiksemad, kõige õrnemad poisid ja tüdrukud 10—12 aasta vanuses ei tundnud end kollektiivi kõige nooremate liikmetena. Töös küll, tegevuses küll, kuid enesetunde, eneseusalduse poolest tundsid nad endid täiesti kaitstutena, sest nad tundsid, et ükski ei saa neile liiga teha, sest igaüks, kellele liiga tehakse, ei leia kaitset mitte ainult oma salga, brigaadi ja minu, vaid — veel enam — esimese vastujuhtuva seltsimehe poolt.

Nähtavasti ei teki säärane kaitstud oleku tunne siiski mitte iseendast, seda tuleb luua ja selle kallal töötada. Luues selles stiilis alatise mažoori, liikuvuse, võime olla energiline ja tegev, on tarvis ühtlasi luua võime pidurdada. Just see on, mis õnnestub võrdlemisi harva tavalise kasvataja käes. Ennast pidurdada — see on väga raske ülesanne; eriti lapseeas ei tule ta mitte lihtsalt loomusest, vaid on saavutatav ainult kasvatuse teel. Kui kasvataja ei hoolitsenud pidurdamise kasvatamise eest, siis seda ka ei ole. Pidurdada ennast on tarvis igal sammul, ja see peab muutuma harjumuseks.

Kommunaarid teavad väga hästi, et inimene ilma pidurita on rikutud masin. See pidurdamine avaldub igas füüsilises ja psüühhilises liigutuses, eriti väljendub ta vaidluste ja tülide puhul. Kui sageli tülitsevad lapsed sellepärast, et neil puudub pidurdamise võime.

Kasvatada harjumust seltsimehele järele anda — see on väga raske ülesanne. Mina saavutasin selle järeleandlikkuse ainult kollektiivse kasu kaalutluste najal. Ma saavutasin, et enne, kui lapsed hakkavad tülitsema, — stopp, pidur, ja tüli ei tulegi. Niiviisi jõudsin ma niikaugele, et kommuunis ei olnud tervete kuude kaupa tülisid seltsimeeste vahel, veel vähem aga kaklusi, laimujutte, intriige üksteise vastu. Ma saavutasin selle mitte rõhutades seda, kes on õige, kes on süüdlane, vaid eranditult oskusega end pidurdada.

Igaüks teist saab väga hästi aru, milliseid elulisi juhtumeid see puudutab ja kuhu see võib viia. Muidugi on need kõik stiili omadused, tema iseärasused kõigil kollektiivi elualadel, kuid neid tuleb kasvatada välise käitumise reeglite ja normide najal — selle najal, mille üle paljud naersid, vaadeldes minu tööd, ega võinud sellega leppida.

Ma pean tänapäevani väga tähtsaks tingimuseks seda, et kommunaar ei tohi hoida kinni trepi käsipuust, ei tohi nõjatada vastu seina, niiviisi (näitab kuidas) rääkida minuga ja teistega, seda, et peab alati lootma oma kehale ja seepärast selle rihmaga tugevasti kinni tõmbama, seda, et ta minule, komandörile, iga käsu peale on kohustatud vastama: «Just nii», ja kuni ta seda pole ütelnud, järeldatakse, et ta pole käsust aru saanud.

Sellel kõigel on väga suur tähtsus. Nii oli meil kombeks. Täna nimetati Zemljanski koduste tööde komandöriks. Ta ütleb:

«Nikolai, mine too mulle paber ja pliiats!»

Ja kui see jooksis minema, ütleb ta:

«Aga kuidas sa lähed?»
«Just nii, toon paberi!»

See väline sirgeolek, vormitunne määrab ka käitumise seesmise sisu. Seesama Zemljanski ja Nikolai võisid pärast kogu päev mängida laptuud, jalgpalli, kuid siin on ta oma seltsimehe suhtes komandör. Ja nende vahekorral peab olema teatud kindel väline vorm.

Kui ma määrasin karistuse, ei pidanud ma seda vastuvõetuks, kui mulle ei üteldud:
«Just nii!»
See kindlaksmääratud viisakusevorm on asjalikes vahekordades väga kasulik, ta mobiliseerib tahet, ta sunnib inimest end tundma distsiplineerituna, ta kriipsutab alla asjalike vahekordade tüüpi, ta sunnib inimest tegema vahet: see on sõprus, see on naabrus, see on armastus, aga see siin — asjalik toimetus. Ja see kutsub esile erilise austuse asjaliku toimetuse vastu.

Ma arvan, et võib-olla saab läbi ka ilma selleta, kuid see on asjaliku kasvatuse kõige ökonoomsem vorm, asjalike vahekordade väline vorm. Väline vorm aga määrab sageli ka olemuse enda.

Hiljem muutus see kommuunis sedavõrd igapäevaseks, täiesti loomulikuks nähtuseks, et teisiti ei võinudki olla. Isegi üsna väikestel põnnidel kujunes tervituse refleks sedavõrd täpseks, et ükski poleks kunagi ütelnud: te teete nalja, mängite. Niipea, kui ta astub asjalikku vahekorda, tuleb see asjaliku vahekorra refleks tal iseendast.

Siinsamas mängib poiss väljakul, ta on kaasa kistud, hoos. Juhuslikult libisedes mööda oma korrapidajast-komandörist kuuleb ta mingi väikese korralduse. Ta ajab end tingimata otsekohe sirgu. Ma arvan, et see on väga tähtis ja kasulik.

Neil välise käitumise normidel pole mõtet, kui ei ole ega pole kasvatatud teatavat üldist stiili. Seal, kus tahetakse säärast välist harjumust läbi viia, ilma et kasvatataks orienteerumisvõimet, pidurdamisvõimet, vastutustunnet, ausust töös, ainujuhilikku vastutustunnet, kaitstud oleku tunnet — seal muidugi säärast välist vormi ei teki, teiste sõnadega — töö jookseb tühja. Ainult seal, kus on üldine stiil, stiil, mis on ehitatud alatisele kollektiivsele liikumisele- ja sisule, seal võib muidugi välise viisakuse vorm mõnevõrra meenutada sõjaväelisust, üldiselt mitte minnes kaugemale, kui on pioneeriliikumise printsiibid, seal on ta hädavajalik, kasulik ja kaunistab kollektiivi erakordselt. Kaunistades kollektiivi avaldab ta korduvat, tagasipeegelduvat mõju, muudab ta kollektiivi ligitõmbavaks ka esteetilisest küljest.

Ma ei kujutle endale kollektiivi, kus laps tahab elada, millele ta oleks uhke, ma ei kujutle säärast kollektiivi väliselt inetuna. Elu esteetilistele külgedele ei või suhtuda ükskõikselt. Kuid just meie pedagoogid kannatame väga sageli mingi nihilismi all esteetika suhtes.

Rõivastuse, toa, trepi ja tööpingi esteetikal pole sugugi vähem tähtsust kui käitumise esteetikal. Kuid mis on käitumise esteetika? See on nimelt vormistatud, mingi vormi omandanud käitumine. Vorm ise on kõrgema kultuuri tunnus.

Seepärast on siin veel üks murede ala: tulles esteetika kui stiili resultaadi, kui stiili näitaja juurde, võtame pärast seda esteetikat ka kui tegurit, mis iseendast kasvatab.

Ma ei saa teile loetleda kõiki neid ilusa elu norme, kuid see ilus elu peab olema kohuslik. Laste ilus elu pole seesama, mis on täiskasvanute ilus elu. Lastel on oma emotsionaalsuse tüüp, oma hingeliste liigutuste väljendusvõime aste. Ilu lastekollektiivis ei saa olla täiskasvanute kollektiivi ilu täielikuks kordamiseks.

Võtame kas või mängu. Mäng peab lastekollektiivis tingi-

mata aset leidma. Lastekollektiiv, kes ei mängi, ei ole tõeline lastekollektiiv. Mäng ei või seisneda ainult selles, et poiss jookseb mööda väljakut ja mängib jalgpalli, vaid selles, et ta oma elu igal minutil natuke mängib. Mängides ligineb ta mingile kujutluse, fantaasia astmele. Ta kujutab endast natuke midagi, ta tunneb end millegi poolest kõrgemana. Fantaasia areneb ainult kollektiivis, kus tingimata mängitakse. Ka mina kui pedagoog pean temaga natuke mängima. Kui ma ainult harjutan, nõuan, peale käin, muutun ma kõrvaliseks jõuks, võib-olla kasulikuks, kuid mitte lähedaseks. Ma pean tingimata natukene mängima, ja ma nõudsin sedasama kõigilt oma kolleegidelt.

Muidugi rääkides praegu teiega olen täiesti teine inimene, aga kui olen lastega, pean natuke lisama mažoori, teravmeelsust ja naeratust, kuid mitte mingit teesklevat naeratust, vaid lihtsalt sõbralikku naeratust, milles on küllaldaselt fantaasiat. Pean olema niisugune kollektiivi liige, kes mitte ainult ei käsuta kollektiivi, vaid kes kollektiivi ka rõõmustaks. Pean olema esteetiliselt ilmekas. Seepärast ei väljunud ma kordagi puhastamata saabastega või ilma vööta. Ka minul peab olema mingi hiilgus, muidugi jõu ja võimaluste kohaselt. Ka mina pean olema niisama rõõmus nagu kollektiiv. Ma ei lubanud endale kunagi näidata kurba ilmet, murelikku nägu. Isegi kui mul oli ebameeldivusi, kui olin haige, pidin ma oskama kõike seda mitte laste ette laduda.

Teiselt poolt pean oskama erutuda. Möödunud aastal lugesin teie pedagoogilisest ajakirjast, millises toonis tuleb kõnelda kasvandikega. Seal on üteldud: pedagoog peab kasvandikega kõnelema ühetasase häälega. Miks? Mispärast ühetasase häälega? Ma arvan, et pedagoog muutub niiviisi sääraseks nuhtluseks, et teda kõik lihtsalt vihkavad. Ei, ma arvan, et pedagoog peab olema rõõmus, reibas; kui aga tehakse üleannetusi, peab ta ka peale käratama, et tuntaks, et kui ma vihastun, siis

vihastun ka tõeliselt, aga mitte nii, et — ollakse pooleldi vihane, pooleldi pedagoogilist moraali jutlustav.

See nõue käib kõigi kasvatuse alal töötajate kohta. Ma vallandasin halastamatult suurepäraseid kasvatuse alal töötajaid ainult sellepärast, et nad levitasid alati säärast nukrusetunnet. Täiskasvanud inimene peab lastekollektiivis oskama pidurdada, varjata oma ebameeldivusi.

Kollektiivi tuleb kaunistada väliseltki. Seepärast ehitasin koguni siis, kui meie kollektiiv oli väga vaene, esimeses järjekorras kasvuhoone, ja mitte kuidagimoodi, vaid arvestusega umbes hektaarisele lilleväljale, kui kalliks see ka ei läheks. Ja tingimata roose, mitte mingeid armetuid lilli, vaid krüsanteeme, roose. Mina ja mu lapsed hoolitsesime lõpmatuseni nende lillede eest. Meil oli tõepoolest hektaar lilli, ja mitte kes teab missuguseid, vaid ehtsaid. Lilli polnud mitte ainult magamistubades, söögitubades, klassides, kabinettides, vaid ka treppidel. Tegime plekist erilised korvikesed ja dekoreerisime kõik trepiääred lilledega. See on väga tähtis. Seejuures sai iga salk lille mitte mingi korralduse põhjal, vaid lihtsalt — kui üks lill närtsis ära, läks ta kasvuhoonesse ja võttis endale uue poti või kaks.

Lilled, ülikonnad, tubade puhtus, jalanõude puhtus — seda peab lastekollektiivis olema. Kingad olgu alati puhtad. Milline kasvatus saaks olla ilma selleta? Mitte ainult hambad, vaid ka kingad peavad olema puhtad. Rõivastel ei tohi olla mingit tolmu. Soengki on nõutav. Ole lahke, kanna millist soengut tahes, kuid soeng olgu tõepoolest soeng. Seepärast võttis sanitaarkorrapidaja kord kuus juukselõikamismasina ja käis magamistoad läbi. Kellel soeng oli pisut korrast ära, sellele tehti masinaga märk: mine juuksuri juurde. Seepärast hoidsid kõik alati soengu korras.

See puhtusenõue tuleb väga rangelt läbi viia. Pool aastat pärast seda, kui ma Dzeržinski-nimelise kommuuni maha jät-

sin, sõitsin Kiievist sinna revideerimiskäigule. Muidugi jooksid kõik välja, surusid minu kätt, oli armas suhtumine jne. Läksin magamistubadesse. Näen, midagi pole korras: tolm, minu parimal komandöril Janovskil vedeleb taskurätt, kapist oleks võinud terve hunniku prahti välja viia. Ühetasase häälega ei ütelnud ma siin midagi, vaid sõnusin ehtsa häälega: «Kümme tundi aresti. Ja siit ma ei lahku, vaid homme hommikul hakkan ise koristama.» Nad saadavad hommikul kell pool viis mulle auto Harkovisse järele, ja kui ma kohale jõudsin, ei leidnud ma tolmu kübetki. Küsin: «Millal te jõudsite?» Vastavad: «Me ei heitnud magama.» Mõistan, et minul on ühed nõuded, teisel on teised nõuded. Vaevalt annad nõudmistes järele — pole tooni, pole stiili. Kõike seda on tarvis meeles pidada. Klassis pöördub sanitaarkorrapidaja tunni algul enne kõike õpetaja poole: «Kas olete rahul puhtusega meie klassis?»

Õpetaja olukord polnud kerge. Kui ütleb: «Olen rahul,» leiab sanitaarkorrapidaja tuhat puudust. Õpetaja on rahul, aga seal on prahti, mõnel pole küüned lõigatud, laud on kriimustatud. Nii et iga õpetaja pidi tahtmata nõudma klassis puhtust.

Ma ei lasknud lohakalt rõivastatud õpetajat tundi. Seepärast muutus meil tavaliseks tulla tööle parimas ülikonnas. Ka ma ise asusin tööle oma parimas ülikonnas, mis mul oli. Nii käisid kõik meie pedagoogid, insener ja arhitekt ringi dändidena.

See on väga tähtis. Võtame näiteks laua. Seda võib katta vahariidega. See on hea, hügieeniline. Võib mistahes peale panna, pärast pesed ära ja on puhas. Ei, ainult valge laudlina, ainult valge laudlina saab õpetada korralikult sööma, vahariie aga tähendab demoraliseerimist. Esimestel päevadel on laudlina ikka määrdunud, täis plekke, kuid poole aasta pärast on ta puhas. On võimata kasvatada oskust korralikult süüa, kui te ei anna valget laudlina.

Nii et iga pisiasja suhtes tuleb igal sammul esitada tõsiseid nõudeid — õpiku, sulepea, pliiatsi suhtes. Äranäritud pliiats — mis see tähendab? Pliiats peab olema ilusasti teritatud. Mida tähendab roostetanud sulg, mis ei kirjuta, mida tähendab kärbes tindipotis jne.? Kõigile pedagoogilistele püüdlustele, mis teie juures aset leiavad, lisage miljardeid neid pisiasju. Muidugi ei suuda üks inimene järele valvata, aga kui kollektiiv selle järele valvab ja tunneb pisiasjade tähtsust, siis võib sellega täiesti toime tulla.

Ukse juures seisab inimene püssiga. Ta seisab paraadülikonnas. Ta peab jälgima, et igaüks pühiks jalad puhtaks. Ükskõik, kas õues on kuiv või porine — ükski inimene ei või tulla tuppa jalgu puhastamata. See kommunaar, kes seistes valvepostil jälgib seda, saab väga hästi aru, mispärast peab ta seda jälgima. Sellepärast, et ta pühib iga päev tolmu. Kui aga jalad puhtaks pühkida, ei ole tolmu kommuunis üldse. Seepärast ei ole kommunaaridele seda tarvis meelde tuletada. Kuid võõrad imestavad sageli:

«Milleks mul on tarvis jalgu pühkida? Tulin ju puhast kõnniteed mööda.»

Ja poiss peab talle selgitama:

«Jah, kuid teie toote meile kaks grammi tolmu.»

Või säärane pisiasi nagu taskurätt. Kuidas mitte anda inimesele puhast taskurätti ja seda mitte vahetada iga päev! Olen näinud lastekodusid, kus taskurätte vahetatakse kord kuus, s. o. harjutatakse spetsiaalselt inimest pühkima nina määrdunud kaltsuga. Aga taskurätt on ju tühine asi, maksab vaid krosse.

Süljekauss. Näib, nagu oleks see eriline tervishoidlik saavutis — asetada igasse nurka süljekauss. Milleks on inimestel tarvis käia ja sülitada? Lapsed rääkisidki nii: «Tahad sülitada? Mine haiglasse, sa oled haige, oled haigestunud

mingisse kaameli haigusesse, — terve inimene ei sülita kunagi.»

«Ma suitsetan.»

«Mis suitsetaja sa oled, jäta maha, hea suitsetaja ei sülita kunagi.»

Ja kui inimene jätkas sülitamist, tassiti ta arsti juurde.

«Mis see on? Aina sülitab ja sülitab?»

Arst harilikult aitas, veenis, et see on vaid refleks.

Ma olen näinud lastekodusid, kus seisavad süljekausid. Nad vaid tähistavad seda kohta, mida võib täis sülitada. Ja kogu sein seal ümber on tõepoolest täis sülitatud.

Niisuguseid pisiasju on kollektiivi elus väga palju. Käitumise esteetika, mis peab valitsema kollektiivis, nendest just koosnebki. Poiss, kes ei sülita, kes ei puhasta nina kahe sõrme abil, see on juba kasvatatud poiss. Need põhimõttelised pisiasjad ei tule mitte ainult lõpuni läbi viia, vaid need tuleb rangelt läbi mõtelda ja mõnesuguste üldiste printsiipidega kooskõlastada. Siia kuuluvad paljud pisiasjad, mida ei saa siin loetleda, kuid kõiki neid võib täita ilusasti, tublilt ja seoses kollektiivi üldise liikumisega.

Sellega ma lõpetan. Ma arvan, et seda, mis olen teinud mina ja minu kaastöölised, on teinud väga paljud inimesed Nõukogude Liidus. Ma erinen nendest ainult selle poolest, et tunnen vajadust nõuda seda kõigilt, s. o. tunnen vajadust jutlustada sääraseid tavalisi seisukohti, mis ei ole mitte minu isiklikud seisukohad, vaid väga paljude Nõukogude Liidu pedagoogide omad.

Tunnen vajadust ka neid süstematiseerida. Olen ise märganud väga ilusaid kogemusi paljudes meie koolides. Meil on suurepäraseid kollektiive, mis on väga hästi korraldatud, omavad keskust, stiili, ilu. Arvan, et see kogemus vajab süstematiseerimist. On kahju, kui see kogemus, suur nõukogulik kahekümne-aastane pedagoogiline kogemus läheks

kaduma. Seepärast tunnengi end olevat kohustatud võimalikult palju kirjutama. Seejuures võin ma väga sageli vassida, eksida. Kuid seda asja, nõukoguliku pedagoogilise kogemuse propaganda asja on tarvis liigutada.

Arvan, et see on just teie, Hariduse Rahvakomissariaadi tegelaste kohustus — võtta tarvitusele mingid abinõud selle kogemuse läbitöötamiseks ja parimate nõukogulike pedagoogiliste asutiste propageerimiseks.

III. Mõningaid järeldusi pedagoogilistest kogemustest.

Mõningaid järeldusi minu pedagoogilistest kogemustest[1].

Olen sageli kohtunud õpetajatega Ukrainas ja Moskvas, kuid ei mäleta ühtegi juhtu, mil õpetajate vaated oleksid läinud kategooriliselt lahku minu omadest, nagu need on väljendatud «Pedagoogilises poeemis».

Väga võimalik, et töö endiste hooldamatutega metoodiliselt millegi poolest peab erinema tööst normaalsete lastega. See on ainult võimalik, ma ei ole selles siiamaani veel veendunud. Mispärast ei ole veendunud? Sellepärast, et ma oma töö loogikas kunagi ei lähtunud seaduserikkumise või hooldamatuse elemendist. Ma arvasin, et kui ma oleksin oma meetodid töötanud välja loogika kohaselt, kus eelduseks on kuritegu või — veel rohkem — kuritegelik karakter, siis oleksin sellega eemaldunud meie nõukogulikust ideoloogiast ja lähenenud lombrosolikule ideoloogiale. Seepärast ei olnudki mul kunagi kiusatust arvata, et tänu sooritatud kuriteole toimub lapse iseloomu kõverdumine kuriteo suunas, millest lähtudes oleks olnud tarvis tuletada meetod. See johtub minu usaldusest inimese vastu või pigemini armastusest tema vastu.

---

[1] A. S. Makarenko kõne Leningradi linna ja Leningradi oblasti õpetajate koosolekul 16. X 1938. a. Avaldatud „Utšitelskaja gazeta's" nr. 159, 160 15. ja 18. dets. 1940. a. Oleme säilitanud pealkirja, mille andis „Utšitelskaja gazeta".

Mõningad arvustajad heidavad mulle ette, üteldes: «Miks teil on kõik noored inimesed ja tütarlapsed ja üldse kõik ilusad inimesed?» Ma võtan niisugused etteheited vastu pärani silmi ja küsin omakorda: «Aga kas siis kõik inimesed ei ole ilusad?» Tõepoolest, vähemalt noorus näib mulle alati ilusana. Raske on kujutleda, et noormees või neiu paistaks inetuna. Noorus on alati ilus, kui ta on õigesti kasvatatud, elab õigesti, töötab õigesti, on rõõmus õigesti.

Ma arvan, et iga nõukogulik pedagoog, iga nõukogulik inimene peab igalt normaalselt nõukogulikult kodanikult ja lapselt nõudma normaalset käitumist, mittenormaalseks peame ainult neid, kes on füüsiliselt või psüühiliselt muljutud.

Oma praktikas esitasingi kasvandikele säärase täiesti avameelse nõude ilma igasuguste järeleandmisteta, ja arvan, et see peab olema õige nõukoguliku pedagoogika seaduseks: kõrvalekaldumatu, selge, otsene, kategooriline nõue.

Seejuures näib mulle, et selles nõudes mõnikord (võib-olla ka alati) kummitab riisiko, mispärast on hirmsavõitu esitada nii kategoorilist nõuet: äkki inimene hakkab uluma, äkki inimene «jookseb end üles pooma». Selle hirmu taustal leviski meil pedoloogiline teadus ja pedoloogilised tendentsid. Milles need seisnevad? Selles, et mitte esitada mingit riskantset nõuet, vaid kohandada säärane seeria vahendeid, et keegi ei saaks jagu, kuhu need vahendid viivad, ja et pärast poleks võimalik kindlaks teha, kes juhtunus on süüdi. Kasvatasin inimest, õpetasin, õpetasin, kuid midagi ei tulnud välja. Kas võib esitada pretensioone pedagoogika professorile, kes on loonud säärase süsteemi? Ei või. Aga õpetajale? Ka ei või, sest pole mingit tegevust, on ainult targutamine tegevusest ja põhjendused.

Niisiis kui loobume loogikast, mis järgneb mõnesugustest tsiviilnõuetest, siis ühes sellega loobume ka kasvatustööst.

Võtame lihtsa tavalise keskmise juhu. Jah, õieti pole vaja võtta mingit juhtu: võtame ühe konsultatsioonidest, mis ilmus

(tõsi küll aastat kolm tagasi) pedagoogilises ajakirjas. Pedagoog esitab küsimuse: «Millises toonis on tarvis kõnelda õpilasega, kes rikkus distsipliini?» Ja konsultant vastab «kõigile, kõigile, kõigile» kogu Liidus: «Temaga on tarvis kõnelda ühetasase häälega, nii et õpilane mõistaks, et te ei tee temale märkust mitte sellepärast, et te tema vastu olete äge või tema peale vihane, vaid sellepärast, et te peate nõnda toimima.» Muidugi kui õpilase suhtes, kes rikkus distsipliini, rakendada säärast meetodit, siis pole mingit riisikot. Milline riisiko siin on? Mis ka ei juhtuks (kui õpilane pärast jälle rikub distsipliini: purustab aknaid, solvab õpetajat, seltsimehi, lahkub koolist, muutub huligaaniks), küsime sellelt õpetajalt, kes järgnes konsultandi nõuandele: «Kuidas kujunes sul niisugune huligaan?» Ja ta vastab: «Ei tea, ma rakendasin õigeid võtteid: ma rääkisin temaga ühetasase häälega, näitasin talle, et ma pole vihane, tegin kõik, mis olen kohustatud tegema.» Aga kui ta oleks vihastunud (sest on niisuguseid õpilaste samme, mis peavad kutsuma esile meelepaha), oleks näidanud õpilasele, et ta on pahane, et ei saa olla ühetasast häält, kui on tegemist distsipliini ja kollektiivi huvide rikkumisega, oleks see õpilast pidurdanud ja halb käitumine poleks enam kordunud. Kuid siin oleks tegemist riisikoga.

Minu põhiprintsiibiks on alati olnud: võimalikult palju nõuda inimeselt, kuid ühes sellega ka võimalikult palju austada teda. Meie dialektikas on see, õieti öelda, üks ja seesama: kui me inimeselt palju nõuame, siis seisneb selles ka meie austus; just sellepärast, et me nõuame, just sellepärast, et see nõudmine täidetakse, austamegi inimest.

Kui see seisukoht rakendada kasvatustöö kõikidel liinidel, siis näeme, kuidas kasvatustöö hakkab võtma kindlaid ja selgeid organisatsioonilisi vorme. Kordan veel: seejuures on alati teatav riisiko kartus. Võib riskida materiaalsete väärtustega, võib riskida toodanguga, ehkki on kuritegelik riskida ka seal, kus on

tegemist materiaalsete väärtustega (kas võib riskida, kui valmistame lennukeid või tanke?). Kuid tunnustame riisikot, kui temas peitub püüe õige nõukoguliku eesmärgi poole.

Kas on võimalik säärane riisiko pedagoogilises protsessis? Kui küsitleme selle kohta inimest, kes istub kabinetis raamatute taga, siis ütleb ta: «Pedagoogilises töös ei tohi riskida.» Kui teie aga küsite minult, inimeselt, kes töötab praktiliselt, kellel on mõnedkümned armsaid inimesi, siis ütlen ma: «Tingimata, sest loobuda riisikost tähendab loobuda loomingust.» Kuid kas meil on õigus loobuda loomingust kasvatustöös? Ei. Seepärast kinnitan, et pedagoogil on pedagoogilises töös niisamasugune õigus julgusele ja isegi riisikole nagu igal teiselgi töötajal.

Kuid minu sügava veendumuse järgi ei saa riski- ja taktiküsimust lahendada kaksikvahekorras, kui ühel pool on õpetaja, teisel pool kasvandikud. Kõik vaidlused, mis mul olid pedoloogide ja vanade Hariduse Rahvakomissariaadi töötajatega, johtusidki säärasest kujutlusest p a a r i — õpetaja pluss õpilase — kohta. Kordan, niisugust paari ei ole. Aga mis siis on? On kool, organisatsioon, kollektiiv, kogu töö üldine stiil. Kui teil koolis on õige stiil, õige toon, õige kollektiiv, siis ei muutu mingi riisiko kohutavaks ja igasugune riisiko on vajalik ning võimalik.

See on mu teooria teine seisukoht: kujutlusele paarist — õpetaja pluss õpilane — ei saa rajada mingit meetodit; meetodit saab tuletada ainult üldisest kujutlusest kooli ja kollektiivi organisatsiooni kohta.

Niisugusel juhul ei saa kasvatustöö küsimusi kunagi lahendada nõuannetega igale üksikule õpetajale, millist meetodit rakendada iga üksiku õpilase suhtes, vaid nõuanne peab käima kogu organisatsiooni vormi, stiili ja tooni kohta.

Esimeseks sääraseks vormiks, mida vajame nõukogulikus kasvatuses, on kollektiiv. Meie kasvatuse ülesanne keskendub sellele, et kasvatada kollektivisti.

Milliseid järeldusi oleme siit teinud? Siiamaani on paljud teinud ainult niisuguse järelduse, et õpilasega on tarvis kõnelda kollektiivist, kasvatada teda poliitiliste kujutluste ja ideede mõttes. Kuid need omandatakse õigesti ainult siis, kui teie ka praktikas käite nende ideede ja printsiipide järgi. Selleks, et meie poliitiline kasvatus ka praktikas kanduks viivitamatult meie õpilaste ja õpetajate ellu, on tingimata tarvis kollektiivi. Meie nõukogulik pedagoogiline loogika ei suudaks välja kannatada mingit kriitikat, kui sellest loogilisest ehitusest kustutame kollektiivi.

Nüüd asetame küsimuse: aga mis on kollektiiv? Ei saa kujutleda kollektiivi, kui võtta lihtsalt üksikisikute summa. Kollektiiv on elav sotsiaalne organism, kes sellepärast ongi organism, et tal on organid, et seal on volitused, vastutus, osade koostöö, vastastikune sõltuvus; kui pole midagi niisugust, siis pole ka kollektiivi, vaid on lihtsalt mass või inimeste kogu.

Kulutasin kogu oma 16-aastase nõukoguliku pedagoogilise töö jooksul oma peamised jõud kollektiivi ülesehituse küsimuse lahendamisele.

Seejuures tegin veel ühe järelduse: ma ei kujutlenud ega kujutle, kas saab kasvatada kollektivisti või vähemalt lastekollektiivi, kui ei ole pedagoogide-kollektiivi. On täiesti väljaspool kahtlust, et ei saa kasvatada kollektiivi, kui 15 pedagoogi kasvatavad igaüks nii, kuidas keegi oskab või tahab. Seepärast on arusaadav, et peab olema pedagoogide-kollektiiv.

Kuid mis meil on kirjutatud pedagoogide-kollektiivist? Mis meie, mina ja teie, teame sellest? Kui meid teaduslikult vaatekohalt küsitleda pedagoogide-kollektiivi kohta, siis ei oska me vastata ainsagi sõnaga, kuigi meil on väga hästi teada, et seal, kus on kollektiiv, läheb töö edukamalt, et seal distsipliiniküsimus võib-olla ei tõusegi üles.

Lähen veelgi kaugemale. Olen valmis läbi töötama ka niisuguseid küsimusi, nagu pedagoogilise kollektiivi töö kestuse

küsimus, nagu üksikute kollektiiviliikmete pedagoogilise töö kestuse küsimus, sest kui te ehitate kogu kollektiivi üheaastase tööstaažiga pedagoogidest, siis on see kahtlemata nõrk kollektiiv. Küsimus proportsioonist, sellest, kuipalju peab olema vanu ja kuipalju uusi pedagooge — seegi on teaduslik-pedagoogiline küsimus.

Elasin oma töös üle järgmist laadi pingeid. Mul on üks vakantne pedagoogi koht. Keda kutsuda? Väga sageli organisatsioonid, kellest see sõltus, soovitasid mulle: «Kasutage inimest, keda me teile saatsime.» Ma küsisin: «Aga miks te just selle inimese mulle saatsite?» — «Juhtus parajasti käepärast olema.» See juhuslik pedagoogilise kollektiivi komplekteerimise printsiip on mõnikord õnnelik, mõnikord mitte.

Ma räägin teiega, seltsimehed, nagu kolleegidega, sest kõigist neist asjust on tarvis palju kirjutada, kõnelda ja arutleda. Kuid praktilises töös on mõnikord kasulik, tuginedes isiklikule intuitsioonile, võtta mitte kogenud pedagoog, vaid noor tütarlaps. Iga vastutav direktor teab seda ise väga hästi.

Niisiis pole õpetajate-kollektiiv ja lastekollektiiv mitte kaks kollektiivi, vaid üks kollektiiv, pealegi pedagoogiline kollektiiv. Seejuures arvan, et ei tule kasvatada üksikut inimest, vaid tuleb kasvatada kogu kollektiivi. See on õige kasvatuse ainukene tee. Ma ise hakkasin õpetajaks seitsmeteistkümne-aastaselt ja arvasin kaua, et kõige parem on organiseerida õpilast, kasvatada teda, kasvatada teist, kolmandat, kümnendat, ja kui kõik on kasvatatud, siis kujuneb hea kollektiiv. Aga siis tulin järeldusele, et mõnikord ei ole tarvis kõnelda üksiku õpilasega, vaid ütelda kõigile, luua niisugused vormid, et igaüks oleks kohustatud viibima üldises liikumises. Seega kasvatame kollektiivi, liidame ta, anname talle kindluse, mille järel ta ise muutub suureks kasvatuslikuks jõuks. Olen selles tõsiselt veendunud. Mind ei veennud selles mitte Gorki-nimeline koloonia, sest seal olin mitmes suhtes diktaator, vaid Dzeržinski-

nimeline kommuun. Kommuunis saavutasin, et kollektiiv ise muutus suurepäraseks, loovaks, rangeks, täpseks ja teadlikuks jõuks. Seda ei saa teha seadusandlikul teel, niisugust kollektiivi ei saa luua kahe-kolme aasta jooksul, niisuguse kollektiivi loomiseks kulub mitu-mitu aastat. See on kallis, eriliselt kallis asi. Kui niisugune kollektiiv on loodud, siis tuleb teda hoida, ja siis toimub kogu kasvatuslik protsess väga kergesti.

Seda tahtsin ütelda kollektiivist.

Siit tuleneb distsipliiniküsimus, meie pedagoogilise tänapäeva valusaim küsimus.

Kõrvuti kollektiiviga tuleb seada ka pedagoogi meisterlikkus. Annan teile ausõna, et ma ei pidanud ega pea ennast sugugi andekaks pedagoogiks. Ütlen seda teile lihtsalt. Kuid ma töötasin palju, pidasin ja pean ennast töövõimeliseks, ja ma saavutasin selle meisterlikkuse. Algul ma isegi ei uskunud, kas on olemas niisugune meisterlikkus või tuleb rääkida nõndanimetatud pedagoogilisest andekusest. Kas võime loota andekusele? Kui palju meil on neid eriti andekaid kasvatajaid? Ja miks peab vastutama laps, kes sattus andetu õpetaja alla? Kas saame rajada kõigi nõukogulike laste ja noorukite kasvatust andekusele? Ei. Tuleb kõnelda ainult meisterlikkusest, see on kasvatusprotsessi tõelisest tundmisest, kasvatuslikest oskusist. Tulin kogemuste varal veendumusele, et küsimuse otsustab meisterlikkus, mis põhjeneb oskusel, kvalifikatsioonil.

Kuid siingi jõudsin mõningaile, kui tahate, uutele veendumustele. Arvan, et meie pedagooge tuleb kõrgemais õppeasutistes, kus nad õpivad, teisiti kasvatada. Minule mu praktikas, nagu ka paljudele kogenud õpetajaile teie hulgas, said otsustavaiks säärased «pisiasjad»: kuidas seista, kuidas istuda, kuidas tõusta toolilt laua taga, kuidas kõrgendada häält, naeratada, vaadata. Meile ei õpetanud seda keegi, kuid seda on võimalik ja vajalik õpetada, selles on ja peab olema suur meisterlikkus. Siin puutume kokku selle alaga, mis kõigile on

tuttav näitekunstis või ka balletis: see on hääleseadmiskunst, hääletooni-, pilgu-, liigutuse-kunst. Kõike seda on tarvis ja ilma selleta ei saa olla head kasvatajat. On palju niisuguseid meisterlikkuse tunnuseid, otseseid harjumusi, vahendeid, mida iga pedagoog, iga kasvataja peab tundma.

Meie koolides, teate isegi, istutakse mõnikord ühe õpetaja juures tundides hästi, teise juures halvasti. Ja sugugi mitte sellepärast, et üks on andekas, teine mitte, vaid lihtsalt sellepärast, et üks on meister, teine mitte. Pedagooge on tarvis kasvatada, mitte ainult harida. Millise hariduse me pedagoogile ka ei annaks, kui me teda ei kasvata, võime — loomulikult — loota ainult ta andekusele.

Peale meisterlikkuse nõutakse siin ka organisatsiooni enda head tundmist. Kas meie pedagoogilises teoorias püstitatakse säärane «tühine» küsimus nagu kooli keskus? Ei. Aga muide kooli keskuse funktsioneerimine, selle keskuse üksikute elementide sõltuvus lahendab mitmes suhtes distsipliiniküsimuse.

Ma ei tea, kuidas seda teha koolis, kuid minul kommuunis oli keskus esiteks teataval kindlal, kõige paremal kohal, teiseks ei jäänud ta kunagi ilma vastutava isikuta. Iga kommunaar teadis, et minu äraolekul istub minu kohal isik, kes vastutab asutise eest, kõik minu kommunaarid teadsid, et on olemas keskus, mis ei katkesta tööd, ja et alati on keegi, keda kutsuda, kelle poole pöörduda. Sellest keskusest väljuvad volitatud isikud. Sääraseks volitatud isikuks oli minu juures kommuunis korrapidaja-komandör. See oli kõige tavalisem poiss, kes dežureeris kaks korda kuus. Üldiselt ei olnud tal mingeid õigusi, aga niipea kui ta oli pannud sideme varrukale, omandas ta väga suured õigused. Kui teil kollektiivis on loodud traditsioon, mis kinnitab, et see «magistratuur» on vajalik ja et need õigused on kollektiivile kasulikud, kui te olete kasvatanud kollektiivis lugupidamise oma voliniku vastu, siis teostab teie korrapidaja-komandör palju. See on isik, kes vastutab töö-

päeva eest, iga juhtumi eest tööpäeva kestel. Ja juba üksi tõik, et see poiss oskab kasvandike või õpilaste keskel kehtestada oma võimu kui kollektiivi võimu, sellest võimust üle astumata, seda solvamata ja lubamata seda kellelgi rikkuda — juba see tõik üksi tekitab kolossaalse pöörde.

Sellel poisil oli kommuunis käsuandmise õigus, kusjuures tema käskude peale ei tohitud apelleerida. Me ei kartnud minna sellele teele. Säärane viieteistkümne-aastane korrapidaja-komandör võis käskida vanemat kommunistlikku noort: «Vii see narts ära!» Pärast võidi teda kommunistliku noorsoo-ühingu büroos küll «tuulutada», kuid käsku täitmata jätta ei tohitud.

Läksime kaugemalegi. Selle poisi volitused olid nii auväärsed, et üldkoosolek otsustas: korrapidaja-komandöri raportit ei saa kontrollida, täielik usaldus tema raportile! Kui minu juurde tuleb korrapidaja-komandör või brigadiir ja ütleb mulle laua juures midagi, võin ma kontrollida, aga kui ta mulle raporteerib kindlas tseremoniaalses korras, mis kriipsutab alla, et ta ei räägi mitte lihtsalt nagu tavaline inimene, vaid kui kollektiivi volinik, siis kehtis arvamus, et niisugusel juhul komandör ei või valetada, ja tõepoolest ta ei võigi, kui väga ta ka tahaks valetada. Kas see suurte volitustega ja valju vastutusega voliniku idee ei ole niisugune, mis veel rohkem liidab kollektiivi?

See kõik kuulub keskuse organiseerimise küsimuse juurde. Ma ei hakka teid koormama niisuguste momentidega, mis võib-olla kooli ei sobi. Ma juhin teie tähelepanu sellele, et küsimus, kes teil on keskuses ja millises vahekorras need volinikud on, ei ole sugugi lihtne küsimus.

Pidage silmas, et selle keskuse funktsioonid puudutavad pedagoogika teist väga tähtsat valdkonda, mida me kõik ammu tunnustame ja austame, kuid tõsises riiklikus kooliorganisatsioonis mitte alati ei rakenda, — meie vaateid laste mängule. Me mööname, et laps peab mängima, ja mänguasju

on meil kuipalju tahes, kuid samal ajal oleme miskipärast veendunud, et mängu jaoks peab olema mingi eraldi koht; sellega piiratakse mängu osavõttu kasvatusest. Kinnitan, et laste organisatsioon peab olema läbi imbunud mängust. Võtke arvesse, et jutt on lapse-east, mil on vajadus mängida, ja seda tuleb rahuldada, seejuures mitte sellepärast, et «igal asjal on oma aeg», vaid sellepärast, et nõnda, kuidas laps mängib, ta ka töötab. Ma pooldan seda, et lastekollektiivi organiseerimine oleks mängust läbi immutatud ja et meie pedagoogid peaksime võtma osa sellest mängust.

Kui minu juurde tulid Hariduse Rahvakomissariaadi komisjonid, jälgisid nad minu raportite süsteemi. Ma muidugi nägin ja kujutlesin väga hästi, et nad vaatasid mind ja mõtlesid: «Oleks nagu täiskasvanud inimene ja nagu polekski rumal, aga vaadake, mis ta kõik ära teeb!» Aga mina kordasin: «Just nii! Just nii! Just nii! Just nii! Just nii!» Ja nii ma «mängisin» kuusteist aastat, ning mitte ainult sel juhul, vaid paljudel teistelgi juhtudel, sedasama kurikuulsat sõjaväelisust — komandöre, auavaldusi jne., mille eest mind omal ajal «näriti». Tõeline sõjaväelisus oli laskurringides, kuid äsja mainitu oli vaid mäng, millest võtsin osa, võtsin osa sellepärast, et olin veendunud, et ilma sellise mänguta on raskem luua tõelist rõõmsat ja erksat kollektiivi.

Seejuures märgin rahuldustundega, et see «mäng» üha juurdub. Võtke näiteks kahurväelaste ettevalmistuskoolid. Sinna on juba viidud seda mängu natuke sisse. Siin pole spetsiaalsed õppeharjutused, siin on spetsiaalne esteetika, mis lastekollektiivis on välditamatu.

Kas te arvate, et meie ei mängi? Mängime. Võtke kõik need kaelasidemed, ehisnõelad, ripnevad kassikesed, koerakesed! See on ka mäng. See oleks nagu komme, kuid tõepoolest me mängime — mõnikord mängime tähtsust oma kabinetis, mõnikord mängime raamatulikkust, kui ümbritseme endid raa-

matutega ja arvame, et meil on raamatukogu. Me mängime ju ometi raamatukogu? Mängime. Paneme raamatud laiali ja ajakirja järjekordse numbri hoiame padja all. Ja kas me võõrastetuba ei mängi? Mängime. Ja lauanõudega mängime, mängime sidruni ja apelsini lõikamise nugadega, ehkki vastava noaga ühtki sidrunit ega apelsini kunagi katki ei lõikaks! Aga mispärast siis, kui on tegemist lastega, valitseb aina tõsidus, ainult moraal, moraal, õppus ja õppus? Kuid mäng? «Küll ta vahetunnil mängib,» ütleb pedagoog. «Mine ja jookse, kuid vaata, et akent ei purusta, pori sisse ei too, nina katki ei löö!»

Arvan, et see mängu toomine lastekollektiivi on täiesti möödapääsmatu.

Muide kui mult küsiti SaRK-is, millist vormi kommunaaridele välja mõtelda, häbenesin ma ütelda, kuid teile ütlen usalduse peale, lootes, et teie kellelegi edasi ei räägi. Ma arutasin: miks naised kannavad jaanalinnusulgi, miks ainult nemad seda võivad? Minu arvates tuleks nendelt jaanalinnusuled ära võtta ja jätta õpilastele. Igal juhul rõivastuses, kui ka mitte just sulgedes, siis mingis nööbis, mingis äärises, mingis lõigendis peab olema mängu. Me teame, et seda ei mängi mitte ainult väikesed, vaid ka täiskasvanud: paljud kannavad vormirõivaid, paljud unistavad, et saavad kunagi need. Selles on midagi meeldivat. Ütleme, et inimene kannab raudteelase vormi. Õpilasele on see veelgi tähtsam. Ja selleks pole sugugi tarvis mingeid kalleid riideid; kõnelused sellest, et meil pole kalevit, on täiesti asjatud.

Lõppeks veel kaks tähtsat asjaolu, millel ma tahaksin peatuda, — karistus ja töö.

Kui te mäletate, kirjutasin «Pravda's» kaks artiklit karistusest. Üks nendest kandiski pealkirja «Karistus». Ma ei ütle, kuivõrd karistust tarvis on koolis, ja palun minu sõnu mitte võtta mingi karistuse soovitusena. Ütlen vaid, milliseid

karistusi tarvitasin ja mis kasu sellest oli, saladuse katte all aga ütlen teile: olen isiklikult veendunud, et need oleksid kasulikud ka koolis.

Kõik minu kommunaarid jagunesid kahte ossa: määratu suur, valdav enamus — kommunaarid, need aga, kes ei saanud säärast nimetust, — kasvandikud. («Sind meie kasvatame, aga kommunaarid on juba kasvatatud.») Kasvandikku oli mul õigus karistada — «soojendada», nagu meil üteldi: võisin talle määrata väljaspool järjekorda «toimkonna».

Mis on «toimkond»? «Toimkond» — see oli täiesti mitmekesine töö, mis minust ei sõltunudki. Minul oli õigus määrata «toimkonda». Korrapidajad-komandörid kirjutasid alati üles: sellel on näiteks kaks «toimkonda», sellel üks «toimkond». Seejuures ükski kunagi ei rutustanud neid, kelledel oli «toimkond», vaid oli nõnda: pole tööd — «toimkondlased» on varuks; aga kui näiteks tuleb vihma, tarvis on veetünnid valmis panna — palun, pane tünnid kohale; või kui on tarvis sõita linna raha järele — mine linna; või on koristamine köögis — aita köögis.

Kasvandikku võisin jätta ilma puhkuseta — puhkepäeval ta ei tohtinud kuhugi ära minna; võisin seisma panna kasvandikule taskuraha väljaandmise, s. t. mitte anda talle ta teenistuse arvel raha kätte, vaid maksta hoiukassasse, kust ta ilma minu allkirjata midagi kätte ei saanud.

Kommunaaridele ma niisuguseid karistusi määrata ei võinud — polnud õigust. Kommunaaride jaoks oli üksainus karistus — arest; kasvandikele ma ei võinud aresti määrata, nemad polnud veel selleni jõudnud.

Kommunaar võis (puhkepäeval) ilma loata kommuunist lahkuda, teatades ainult, mis kellaajani; teda võidi valida volinikuks, kasvandikku mitte.

Veel üks õigus oli kommunaaridel: olin kohustatud uskuma kommunaari ausõna; kui ta ütles, et annab ausõna, siis oli ebasobiv, ebaviisakas seda mitte uskuda.

Tähendab, kommunaari võib karistada ainult arestiga. Mis on arest? Niisamuti nagu «toimkondadegi» puhul võisin ainult määrata aresti, kusjuures peeti seaduseks, et pidin sel ajal seisma, s. t. ei võinud istudes, leentoolis lamades ütelda: «Kaks tundi aresti!», ja kommunaar oli kohustatud mulle tingimata saluteerides vastama: «Just nii, kaks tundi aresti!» Kui kommunaar seda ei ütelnud, siis tähendas see, et ta ei võtnud mu karistust vastu, tähendab, ta polnud nõus, ja siis oli mul õigus anda küsimus otsustamiseks üldkoosolekule. Kuid pean teile ütlema, et ma ei mäleta niisugust juhtu. Karistada on tarvis väga harva. Saanud aresti, lahkus kommunaar, ja ükski kunagi seda üles ei kirjutanud: «toimkonnad» märkis korrapidaja-komandör üles ja jälgis, et need täidetaks, kuid aresti mitte. Kommunaar ise pidi meeles pidama, ise pidi endale valima sobiva aja karistuse kandmiseks. Siis tuli ta ja ütles: «Tulin aresti!» Arest seisnes selles, et ta pidi istuma määratud aja minu kabinetis. Arest — see on väline võte, kuid peaasi on, et kabinet on keskus, kust voolab läbi kogu kommuuni elu: kus heliseb telefon, kuhu tulevad tellijad jne. Istuja jälgib, kuidas voolab elu. Seejuures juhin kõiki kõnelusi nõnda, et midagi langeb osaks arestis olevale kommunaarile. Kui ta näiteks oli purustanud akna, siis kõneldes kellegagi ütlen: kui sõidate linna, ostke, palun, kast klaasi, meil siin hakati aknaid purustama. Te ütlete, et raha ei ole. Kuidas nii, mis me siis teeme? jne. Kui kommunaar oli tülitanud või solvanud tütarlast, siis oli tarvis selle teema juurde mitu korda tagasi tulla. Kuid ma ei lubanud endale kunagi süüdlasele otse näkku paisata: näed, sa tegid seda ja seda, kui paha see on! Kommuunis oli niisugune reegel: on kord karistus määratud ja üteldud: «Just nii!», siis enam eksimusest kõnelda ei tohi, seda peeti ebaviisakaks. Kuni karistust veel polnud määratud, seni korraldasime koosolekuidki ja rääkisime paljugi, aga niipea kui oli tehtud otsus, niipea kui oli määratud

teatav karistus, peeti täiesti ebaviisakaks kõnelda sellest eksimusest, mille eest juba karistus oli määratud. See on väga tähtis traditsioon, ta päästab karistatu ükskõik millistest pilgetest enda kohta.

See on, mis puudutab karistusi.

Kuid siin teeksin niisuguse korrektiivi. Ma pean täiesti ebaõigeks küsimuse sellise asetuse: «Karistada on muidugi tarvis, kuid . . .» Need «kuidid» tähendavad seda, et esiteks tuleb püüda jätta karistamata, ja teiseks, et hea õpetaja ei karista kunagi. Püüdke tulla toime ilma karistuseta, «pedagoogilise taktiga». Minu juures kommuunis oli karistamisõigus ainult ühel isikul, sest karistamisõigus olgu keskendatud ühte geomeetrilisse punkti, et oleks mingi ühtlus, kuid karistada tuleb alati, kui on tarvis karistada, mitte ühelgi juhul ei või karistust asendada lihtsa kõnelusega.

Loogika on niisugune: kui karistus on tarvilik, kui karistus vastaval juhul on kasulik, siis tähendab see, et tuleb teda rakendada. Sest mis on «pedagoogiline takt» selles mõttes, nagu seda meil sageli rakendatakse, s. o. jutumärkides? Pedagoogiline takt — see on sageli vaid eriline meetod kasvatustööst ja vastutusest kõrvale põigelda. Õpetajal aga ei ole õigust kõrvale põigata ei tööst ega vastutusest.

Kuid sellegipärast arvan isiklikult, et karistusi ei peaks olema palju, kuid teise loogika põhjal ei tohi karistused kogu kollektiivi kurdiks teha ja muutuda igapäevaseks asjaks kollektiivis: karistused peavad olema sedavõrd harukordsed, et kogu kollektiiv pööraks määratud karistusele tähelepanu. Ainult sellepärast on tarvis karistusi rakendada harva.

Karistused määrasin reeglipäraselt mina kui kollektiivi vanim volinik. Kuid kõige karmimat ja valjemat karistust, niisugust karistust, nagu on kollektiivist väljaheitmine, pidasin alati vajalikuks lasta läbi arutada üldkoosolekul.

Mul oli kommuunis õigus kasvandikku välja heita, kuid ma ei tarvitanud seda kunagi ilma üldkoosolekuta. Muidugi mõistate, et üldkoosolekul peate saavutama säärase otsuse, nagu te peate vajalikuks, ja kui kollektiiv teid austab ja teist aru saab, siis on üldkoosolek alati teie poolt. Milleks siis on vaja üldkoosolekut? Arvan, et üldkoosolek pole vajalik mitte niipalju selleks, et määrata õiget karistust, kuivõrd selleks, et iga üldkoosoleku liige peaks end vastutavaks otsuse eest. See vastutuse elamuse kasvatamine kollektiivis nõuab suurimat vaeva, kuid seevastu, kui kollektiiv on kasvatatud, teeb ta imesid. Seda vastutuse elamust kujundab töö väga suur täpsus ja selgus.

Kommuunis oli üldkoosolekutel kehtestatud niisugune kord: kõne võis kesta ainult üks-kaks minutit. Isegi selle tühise asja najal kasvatati vastutust.

Vastutust võib kasvatada peamiselt veel isiklike kohustuste abil. See tähendab — igal korral määratakse kellelegi täita mingi ülesanne kohustusega üldkoosolekul aru anda ja teostada vajalik kontroll. Olen veendunud, et iga koolidirektor ja iga pedagoogide-kollektiiv leiab alati, mida ülesandeks määrata.

Lõppeks tahaksin teie tähelepanu juhtida veel ühele momendile — isikliku keskuse tähtsusele. Isiklikult olen veendunud selles, et kooli pedagoogilise kollektiivi eesotsas peab seisma ainus täisvoliline pedagoog-direktor. Oma praktikas (ja ma töötasin 16 aastat suurtes asutistes, kus oli ka suur majapidamine) oli mul õigus võtta kasvatusala juhatajat, kuid ma ei võtnud teda kunagi. Arvan, et kogu kasvatuslik ja majanduslik võim tuleb koondada ühe inimese kätte, kui raske, kui koormav see ka ei oleks. Aastase töötamise järel on direktoril palju kergem: ta hoiab kõik enda käes, ta teab kõik. Üldse ei suuda ma pedagoogilises laste- ja õpetajate-kollektiivis mõista loogikat, mille järgi keskus killustatakse mitmeks vastutavaks isikuks. Arvan, et niihästi kasvatajaks kui ka majandusjuhiks peab

olema üks ja seesama isik. Ta töö pole kerge, aga kui raske see ka ei oleks, on siiski parem kulutada aega ja jõudu, kuid säilitada lastekollektiivi kvaliteet.

Peale selle võtke arvesse üks tähtis märkus. Selleks, et luua kõik vajalikud vormid, on tarvis mitut aastat. Mingil juhul ei või mõtelda, et võib tulla, leiutada ja teostada kõik mõne päevaga. Kui minult küsitaks, millest ma algaksin normaalkoolis, ütleksin: ma ei algaks mitte vormiga, mitte traditsioonide loomisega, vaid algaksin hea üldkoosolekuga, kus otse südamest ütleksin lastele näkku: esiteks, mis ma nendelt soovin, teiseks, mis ma nendelt nõuan; kolmandaks ütleksin ma nendele ette, mis neil on kahe aasta pärast. Olen veendunud, et lastele hästi üteldud asjalikul kindlal sõnal on tohutu suur tähtsus. Võib-olla on meil niipalju vigu organisatsioonivormides just sellepärast, et me sageli ei oska lastega õiget viisi rääkida. Tuleb osata ütelda nõnda, et nad teie sõnas tunneksid teie tahet, teie kultuuri, teie isiksust. Seda on vaja õppida.

A. S. Makarenko lõppsõna.

Arvan, et pole tarvis mingit lõppsõna, vaid ma lihtsalt vastan küsimustele ja sedelitele.

Siin on üks sedel, mis puudutab väga tähtsat k ü s i m u s t. Leningradis oli juhtum: õpilane reageeris õpetaja halvale numbrile enesemõrvaga, hüppas klassi aknast välja. Kuidas suhtuda niisugustesse «lisakuludesse»?

Täiesti õigesti asetatud küsimus. Kuid küsimus ise sisaldab ka vastuse. Milline riisiko oli selles, et õpilasele pandi halb number? See on täiesti seaduspärane, normaalne, keskmine vahend. Ükski ometi ei arva, et niipea kui paned numbri, siis võta kohe õpilaselt nuga ära või vaata, et ta aknast alla ei hüppaks. See on täiesti riisikota vahend, aga õpilane hüppas ikkagi

välja. Mis see tähendab? See tähendab nimelt, et mingid teised vahendid, veel vähem riskantsed, üldsummas viisid niikaugele, et väike halb number osutus vaid viimaseks tilgaks. See on kõige näotum riisiko, mis meie juures sageli leiab aset. Me kuhjame oma töös ühte väikesed, täiesti riisikota mõjud, olles veendunud, et üheski neist pole riisikot. Me silitame poisi pead, me rikume ta närve kas või sellega, et meil koolis on tohuvabohu ja virin. Võib-olla me oma «ühetasase» häälega kutsume temas esile vastumeelsust elu vastu ja pärast lisandub kõigele sellele veel üks täiesti mitteriskantne vahend — halb number, ja poiss hüppab aknast välja. Arvan, et asja olemuse poolest on sageli palju suurem riisiko meie mittevastupanus kui otseses, siiras, avalikus võitluses mõningate tendentsidega lapse arengus.

Võtke arvesse järgmine tähtsaim asjaolu. Kui teie õpilased teavad, et teie, direktor, ja kõik teie abilised, õpetajad, kogu pedagoogiline kollektiiv, olete avameelsed inimesed, õiglased, otsekohesed inimesed, siis ei saa säärases koolikollektiivis tekkida enesemõrva mõtet. Kuidas te ka ei toimiks, õpilastel on alati selge kujutlus, et seda tegite teie, s. o. inimene, keda kõik õpilased tunnevad kui avameelset isikut, ja neil tekib alati mõte, et teil on õigus ja nad lähevad just teie juurde nõu küsima, kõnelema, järele mõtlema, mis teha. Kui te aga peidate end õpilase eest ühetasase hääle taha, siis ei tule ta kunagi teie juurde, vaid tingimata peidab ta oma kõige salajasemad ja ohtlikumad elamused teie eest. Ja keda tõmbakski ligi ühetasase häälega inimene!

Mina ajasin oma elus Dzeržinski-nimelisest kommuunist kaheksa aasta jooskul halastamatult välja iga nelja ilmakaare poole umbes 15 inimest, ajasin välja, seda asjaolu mitte millegagi kinni mätsides. Neile üteldi: «Ajame välja iga nelja ilmakaare poole sellepärast, et oled kõlbmatu, sa solvad meid oma olemasoluga. Ütleme otsekoheselt, et inimesena seisad sa madalal.» Ja mis te arvate, kas ma ei värisenud mitu ööd, mõteldes,

millega see kõik lõpeb? Värisesin, kuid ma tundsin sisemist tarvidust nõnda toimida, mu sisetunne toetas minu käitumist. Ja teate, kõik need väljaaetud saatsid hiljem, 5—6—7 aasta pärast, mulle kirju.

Muidugi kui kollektiiv on nõrk, siis segab iga trotsijagi, ja säärases kollektiivis tuleb väljaheitmist teostada lahke näoga, kuid ilma küllaldase põhjuseta, kuid tugevast kollektiivist heidate te välja siis, kui inimene tõesti muutub talumatuks kollektiivile, ja siis mõjub teie käitumine ka sellele, keda te välja heidate, ülimal määral kainestavalt.

Peale selle, kui rääkisin riisikost, ütlesin kohe alguses, et mida tugevam on kollektiiv, mida õigemini on ta organiseeritud, seda tugevamini võite teda pöörata ja seda väiksem on riisiko, aga nõrgas, halvasti organiseeritud kollektiivis, ütleksin, on iga teie liigutus seotud riisikoga. Kui teil ei ole üldist süsteemi, siis ei saa te vastutada millegi eest, te ei saa ütelda, kus teil on riisiko ja kus teil seda ei ole.

Järjekorras üks minu vastuväide. Ma ei ütelnud, et mul ei ole meisterlikkust. Ma ütlesin, et mul ei ole talenti, kuid meisterlikkuse ma saavutasin. Meisterlikkus on see, mida võib saavutada; nii nagu võib olla tuntud meister-treial, suurepärane meister-arst, nii peab olema ja võib olla suurepäraseks meistriks ka pedagoog.

Olen veendunud, et me kõik oleme ühetaolised inimesed. Töötasin 32 aastat, ja iga õpetaja, kes on töötanud rohkem või vähem aega, on meister, kui ta pole laiskur. Igaüks teist, noored pedagoogid, saab tingimata meistriks, kui te meie tööst ei loobu; millisel määral keegi omandab meisterlikkust, oleneb ta isiklikust tarmukusest.

Nüüd pedagoogilise viha kohta. Palun ärge mõtelge, et ma kutsun teid ühetasase hääle tarvitamise asemel rusikatega mürinal vastu lauda taguma, karjuma jne. Sellel ei saa olla kasulikku mõju.

Mis siis on viha? Kõike tuleb mõista dialektiliselt. Meisterlikkuse korral kõlab viha teistmoodi. Kui olete meister, siis elate üle meelepaha, kuid see ei võta teil mingit antipedagoogilist kuju. See on teie kui inimese tõelise tunde siiras väljendus, kuid mitte kui tavalise inimese, vaid kui meister-pedagoogi oma.

Mitte ainult viha ei või vastu seada ühetasasele häälele, mina sean ühetasasele häälele vastu inimese elava elamuse üldse. On tarvis kujutleda kogu astmestikku lihtsast rahulolematusest vihani. Pean ütlema, et ma tahtmatult õppisin seda ala ja ma teadsin, mis tähendab ütelda «Tervist!» kuiva, tagasihoitud tooniga ja «Tervist!» rahuliku, hea tooniga; või «See on kõik, võid minna» valju, jaheda tooniga või «See on kõik, võid minna» tagasihoitud, kuid pehme tooniga. See oleneb praktikast.

Teie meisterliku tooni väljendamine ei ilmne mitte ainult viha ja rõõmu äärmuslikes kategooriais.

Vaadake, mispärast pole tarvis ühetasast häält. Kui olete meister, siis teate meelepaha suhtes, millal seda lämmatada ja millal sellele hoogu anda. Kui on tarvis, võib meelepaha rohkem korda saata kui hellitus, sest meelepahas avaldate ennast kodanikuna; inimesena ja asutise esindajana, idee esindajana, õiguse esindajana kaitsete midagi suurt. Aga mida te esindate, kui silitate pead? — «Pedagoogilist ideed», ja seegi on teile võõras.

Nüüd küsimus — kollektiiv ja perekond, erakordselt tähtis küsimus.

Mul oli palju lapsi ka perekondadest. Tulevad vanemad — isa ja ema: «Kas ei saaks kuidagiviisi meie poega vastu võtta?» — «Miks te tahate teda meile paigutada?» — «Teate, ei ööbi kodus, on ema vastu toores, varastas raadioaparaadi, müüs maha obligatsioonid . . .» jne. Kui ma võtan vastu lapse, ütlen: «Ma võtan, aga kui teie oma poisi korra olete juba viinud niikaugele, et ta teid paljaks varastas, siis nüüdsest peale ei võta te enam osa kasvatusest. Lepime nõnda: mina kasvatan, teie aga ootate tulemusi.»

Mulle antakse poiss, kes on viidud «täiuse» teatava astmeni. Ma sisendasin temasse niisuguse idee: ta peab viima perekonda minu riikliku idee. Ma ei oodanud, et perekond toob mulle mingi oma idee, vaid olin veendunud, et minu kasvandik, minu poiss viib riikliku idee perekonda. Kui ta läks puhkusele, ütlesin talle: «Isa vastu — täielik lugupidamine, ema vastu — täielik lugupidamine. Tingimata aita vanemaid! Homme, kui tõused üles, küsid: «Võib-olla on tarvis midagi teha?» Sa pead jätma oma vanemaisse tugeva mulje, saad aru?» — «Saan aru.» Poiss tulebki vanemate juurde ja küsib: «Millega teid siin aidata? Võib-olla pesta midagi?» Siis saavadki vanemad aru, et järgmist poega, kui see neil kunagi sünnib, tuleb kasvatada teisiti.

Jõudsin niisugusele veendumusele, et meie õpetajad esindame riiklikku sotsialistlikku asutist, sotsialistlikku sektorit, loomulikult on ka meie kasvandikud selle sektori liikmed ja nad peavad viima perekonda meie õiget kultuurset ja kõlbelist ideed. Kui perekond on küllalt kultuurne, siis tuleb ta alati vastu ja meil on ühine idee; kui perekond on vähekultuurne, siis ta alistub oma lapse mõjule, teie kollektiivi, teie organisatsiooni mõjule.

Nüüd kerkib aga küsimus, kuidas korraldada, et laps viiks need teie riiklikud ideed perekonda? See on teie meisterlikkuse ja kõigi muude meetodite ja võtete küsimus. Mõnikord on küllalt sellest, kui lastele lihtsalt ütlete: te peate käituma nii ja nii, sest ma ei kujutle, et võiks tõsiselt jääda püsima laste-desorganisaatorite probleem. Ei, desorganisaatoreid ei või olla!

Ma räägin sellest seoses niisuguse faktiga. Olin hiljuti lastekohtus. Istuvad viis õpilast viiendatest klassidest. Üteldakse, et nad olevat äri tühjaks riisunud, kuskil apelsinid laiali pillanud, ära varastanud ja ära söönud ja sattunud süüaluste pinki. Tuleb õppeala juhataja. Kohtunik küsib temalt: «Kas võite iseloomustada vahest seda?» Õppeala juhataja räägib: «Kohutav poiss, desorganisaator! Jääb kooli hiljaks, suitsetab ja õpetab suitse-

tama teisigi. Toob mingisuguseid nööre klassi kaasa.» Sõna «nöörid» teritas kohe minu tähelepanu: mis niisugune «peletis» nööridega klassi tuleb. Kohtunik hüüab välja: «Semjonov.» Ta tõuseb. Kohtunik, naisterahvas, toredat stiili bolševik, küsib:

«Miks sul kõrvad punaseks läksid?»

«On kuidagi ebamugav,» räägib ta läbi pisarate.

«Sa oled pioneer?»

«Pioneer.» (Kõhkleb.)

«Kus on kaelarätt?»

«Taskus.»

«Miks?»

«Häbenen . . .»

«Istu . . .»

«Kõik on selge!» ütleb kohtunik.

Kuid õppeala juhatajale ei olnud selge, et poisil kõrvad punetasid häbi pärast, et ta kõhkles, et tal pisarad tulid silmi. Mis desorganisaator ta on? Niisugusele «desorganisaatorile» võite teie, õpetaja, ütelda: «Et see oleks viimne kord. Saad aru?» Võite olla kindel, et midagi enam ei juhtu. Aga muidugi kui teie nägite nööri tema käes ja — käed üles!, siis suitsetab ta pärast seda paberossi ja puhub teile suitsu silma! Säärased «desorganisaatorid» on väga soodne materjal, et kanda perekonda teie õigeid kõlbelisi ideid: kutsuge ta enda juurde ja ütelge: «Sa oled nii- ja niisuguse kuulsa kooli õpilane, perekond — need on su lähemad omaksed. Sa näita nendele, kuidas tuleb käituda!» See on väga kerge. Kuid taas kahel eeldusel — kui on kollektiiv ja kui on meisterlikkus.

Mulle on esitatud n i i s u g u n e k ü s i m u s: «Milline seos on teil kümneaastase kooliga (s. o. täieliku keskkooliga. — Tõlkija märkus.)?»

Meil oli oma kümneaastane kool ja ma olin selle direktor.

J ä r g m i n e k ü s i m u s: «Laste koloonia on minu arvates eksperiment».

Milline eksperiment? Seal olid elavad inimesed. Riskida võib, aga eksperimente korraldada — vaevalt.

K ü s i m u s: «Kuidas säilitada loodud kollektiivi?»

Väga lihtsalt. Esiteks säilitage ta elav tuum, jälgige, et alati ühe põlvkonna lahkudes oleks ette valmistatud uus põlvkond, s. o. et alati oleks mitu kihti ühe kollektiivi liikmeid — niihästi õpetajaid kui ka õpilasi; teiseks tuleb säilitada traditsioone, reegleid.

Te teate, et meil kunagi oli käskkirjas kirjutatud: «Hommikuti kõik komandöride komando järgi tööle». Juba ammu hakati käima tööl ilma komandota, kuid käskkirjas kirjutati ikka: «Hommikuti kõik komandöride komando järgi tööle».

Teine traditsioon: kui käskkirja loetakse, tuleb püsti tõusta! Võib-olla pole sellest mingit kasu, kuid säilib selline traditsioon. Ja see traditsiooni säilimine on väga tähtis loogika.

J ä r g m i n e k ü s i m u s: «Millised loomingulised plaanid teil on?»

Sõna «loomingulised» ei meeldi mulle. Loomingulised plaanid võivad olla siis, kui on tegemist lastega, aga praegu on minu ülesandeks — paberimäärimine. Kavatsen lõpetada «Raamatu lastevanemaile» II ja III köite ja pärast asuda suure töö kallale, milleks mulle arvatavasti antakse raha. Aastat kolm kavatsen kirjutada suurt teost kommunistlikust kasvatusest, mitte enam ilukirjanduslikku teost, vaid päris õpetajatele.

K ü s i m u s: Kuidas toimida sel juhul, kui volinikud või, nagu teie neid nimetate, komandörid rikuvad korda?»

Niisamuti esimeses järjekorras «soojendada», aga kõige tähtsam — vastutus üldkoosoleku ees, ja mis veel tähtsam — neil peab olema au, kollektiivi uhkus.

K ü s i m u s: «Kuidas suhtuda perekonnasse, sõpradesse, papadesse ja mammadesse?»

Sellele küsimusele vastaksin nõnda. Väga paljud õpetajad saatsid mulle oma teoseid — jutustusi, novelle, seejuures mõni-

kord isegi mitte halbu. On huvitav, kust nad võtavad niisuguse tooni! Ükski ei kirjuta «isa», «ema», kõik kirjutavad «papa», «mamma». Tundub midagi võõrastavat nendes sõnades. Ma arvan, et isade ja emadega on tarvis väga palju ja hästi kõnelda, kuid peaasi — mõjustada neid laste kaudu.

Olen teile, seltsimehed, väga tänulik tähelepanu eest. Andestage, kui ma mõningaid seisukohti halvasti vormuleerisin. See on sellepärast, et ühe õhtuga ei jõua muidugi kõike ära ütelda. Hea oleks ju ka veel teid kuulata, sest igaühe kogemuste hulgas on nii palju väärtuslikku, nii et kui igaüks teist oleks niisama kangekaelne kui mina ning asuks raamatut kirjutama, siis saaksime toreda, huvitava raamatu.

Soovin teile edu, seltsimehed!

Minu pedagoogilised vaated [1].

Seltsimehed, ma pole oraator ega õpetlane. Mul pole teaduslikke töid pedagoogika alal. Ma esinen praegu lihtsalt kui inimene, kellel tuleb teie ees aru anda, teha väike autoriaruanne: pedagoogiline ja kirjanduslik. Seepärast palun teid silmas pidada, et mingeid kindlaid järeldusi mul endal veel ei ole. See, mida mina ja minu kolleegid-kommunaarid elus oleme korda saatnud, on alles kogemus. Ja nähtavasti selleks, et sellest kogemusest võiks teha mingeid kindlaid järeldusi, oleks seda tarvis veel kontrollida mitte ainult üks kord või kaks korda. Seepärast on minu esinemise ainuke eesmärk nii-

[1] Stenogramm kõnest, mille pidas A. S. Makarenko Harkovi Riiklikus Pedagoogilises Instituudis 9. märtsil 1939. a. Avaldatud esmakordselt „Harkovi Riikliku Pedagoogilise Instituudi Teaduslikes Toimetistes" 1941. a., Harkov. Artikli pealkirja on andnud käesoleva valimiku toimetajad, sest see peegeldab nende arvates täpsemalt ettekande sisu.

sugune. Minul on oma kogemus, oma elu; teil on oma kogemus, omad mõtted. Ja täna toimub mõningal määral meie mõtete kohtumine. Võib-olla lähevad nad paralleelselt, võib-olla ristuvad, võib-olla lahastavad kohtudes üksteist. Kuid sellest kohtumisest on alati kasu.

Meie üritus, kommunistliku kasvatuse üritus, on ülemaailmses mastaabis uus üritus. Kui võtame niisugused alad, nagu on tehnika, kirjandus ja muud, siis saate seal alati midagi eelnevalt põlvkonnalt. Kommunistliku kasvatuse alal on asjaolud keerukamad, sest kakskümmend aastat tagasi ei sobinud peaaegu ühte need kaks sõna: kommunistlik kasvatus. Meil pole sugugi häbi ütelda, et meie oma töö paljudes detailides ujume alles pealispinnal ja ujume veel edaspidigi — teisiti ei saagi see olla. Oleks lihtsalt upsakus kinnitada, et me kahekümne aastaga suutsime luua, välja arendada, lõpule viia, vormistada suure uusima pedagoogilise koolkonna, kommunistliku kasvatuse koolkonna. Oleme koos teiega pioneerid sel alal, pioneerid aga võivad eksida. Peaasi — mitte karta vigu, riski.

Niipalju lühidalt meie tänase kohtumise tähtsusest.

Mul on väga raske teile aru anda, sest teil on kirjandusteaduskond, teil on esikohal kirjanduslikud huvid. Olen natuke literaat — tähendab, ma pean aru andma ka omist kirjanduslikest üritustest. Kuid tunnen end mitte ainult peamiselt pedagoogina, vaid kõikjal ja igal pool pedagoogina. Minu kirjanduslik tegevus on ainult pedagoogilise tegevuse vorm. Seepärast räägin ma kirjandusest üsna vähe.

Jutustan teile lühidalt oma eluloost, pedagoogilisest ja kirjanduslikust, et ei oleks arusaamatusi. Veel praegugi arvavad paljud, et ma olevat endine polkovnik. Ma pole kunagi olnud polkovnik, pole üldse olnud sõjaväelane. Mu isa oli tööline, maaler, raudteelane, kes töötas vagunitehases nelikümmend seitse aastat. Selles tehases töötasin ka mina, kuid juba õpetajana, alates 1905. a., olles saanud madalaima pedagoogi-

lise hariduse: ma lõpetasin üheaastased pedagoogilised kursused algkooli juures. Nüüd pole nii madalast haridusest enam jälgegi. See oli nii madal haridus, et mulle võidi usaldada ainult abiõpetaja koht madalaimas algkoolis, palgaga 25 rubla kuus. (Hääl: vaimulikus kihelkonnakoolis?). Ei, vabandage, mitte vaimulikus kihelkonnakoolis. Ei, vabrikukoolis. See kool oli tore selles mõttes, et seal oli ühtne töölisühiskond. Ma ise olin selle ühiskonna liige kui selle tehase töölise poeg. Selles koolis töötasin üheksa aastat, ja sellel kogemusel oli minu jaoks suur tähtsus. Hiljem, juba 1914. aastal, astusin õpetajate instituuti, mille lõpetasin kuldmedaliga. Pärast seda sain koha Gorki-nimelises seaduserikkujate koloonias.

Kuusteist aastat, 1920. kuni 1936. a., juhtisin ühte ja sama kollektiivi: Gorki-nimelist kolooniat ja Dzeržinski-nimelist kommuuni. See on üks kollektiiv. Kui olete lugenud «Pedagoogilist poeemi», siis mäletate, et kui Ukraina Hariduse Rahvakomissariaat märkis, et «läksin ära» Gorki-nimelisest kolooniast, siis siirdusin kommuuni, siia teile, Harkovisse. Ja siin oli juba viiskümmend minu gorkilast. Minu järele tuli veel sadakond gorkilast üle Dzeržinski-nimelisse kommuuni. Nii et faktiliselt Dzeržinski-nimeline kommuun mitte ainult ei jätkanud Gorki-nimelise koloonia kogemusi, vaid ka ühe inimesliku kollektiivi ajalugu. Sellel on väga suur tähtsus minu ja ürituse suhtes, sest Gorki-nimelises koloonias loodud traditsioonid jätkusid ja täienesid.

Siin, Dzeržinski-nimelises kommuunis, kirjutasingi oma esimese raamatu «1930. aasta marss». See ilmus, kuid ma ei näinud ega lugenud tema puhul ühtegi õpetajate kirja, mitte ühtegi kriitilist märkust. Nii ta kukkuski läbi, kadus kuhugi. Ainult üks õpetaja reageeris sellele raamatule ja kiitis seda. See õpetaja, väsimatuim õpetaja, oli Aleksei Maksimovitš Gorki, kes elades Sorrentos tuli mõttele hankida see (mina

talle seda raamatut ei saatnud), lugeda läbi ja kirjutada mulle kiri.

Pärast seda kirjutasin «Pedagoogilise poeemi», mis ilmus osadena 1933., 1934. ja 1935. a. Pärast kirjutasin veel romaani «Au», «Lipud tornidel». Viimasel raamatul oli minu ja minu vaadete ajaloo suhtes eriti suur tähtsus. Paljud kinnitavad, et ta on «Pedagoogilisest poeemist» parem, teised, et ei kõlba kuhugi. (Naer.) Ma ise kaldun muidugi keskele: ei ole ta parem «Pedagoogilisest poeemist», aga ka mitte üsna halb raamat. Igal juhul on seal midagi ka head.

Kirjutasin veel esimese köite «Raamatust lastevanemaile». Miks ma otsustasin kirjutada seda raamatut? Kaks viimast aastat töötasin Ukraina NSV SaRK-is, töökolooniate osakonnas ja organiseerisin töökolooniaid. Mul tuli nüüd vähem jännata hooldamatutega kui lastega «perekondadest». Kui Gorki- ja Dzeržinski-nimelistes asutistes olid hooldamatud, siis viimastel aastatel tuli koguda rohkem lapsi perekondadest.

Mul tuli lähemalt vaadelda perekonda, huvituda temast, ja mulle paistis olevat vajalik kirjutada niisugune raamat vanemaile. Ma andsin välja esimese köite, milles puudutasin perekonna kui kollektiivi küsimust. Praegu kirjutan teist köidet, kus räägitakse kõlbelisest ja poliitilisest kasvatusest peamiselt perekonnas, kuid tuleb puudutada ka kooli. Kolmanda köite pühendan töökasvatuse ja kutsevaliku küsimustele. Neljas köide, minu arvates kõige tähtsam, valmib teemale: kuidas kasvatada inimest, et ta tahes-tahtmata oleks õnnelik. Huvitav, eks ole?

Teose «Raamat lastevanemaile» eest kirusid mind niihästi arvustajad kui ka pedagoogid. Arvustajad kirusid, et see raamat olevat liiga õpetlik, pedagoogid aga, et ta olevat liiga ilukirjanduslik ja ei õpetavat midagi. Kuid kõige rohkem tungisid pedagoogid mulle kallale sellepärast, et ma midagi ei räägi koolist.

See on arusaamatus. Ma ei kavatsenudki kõnelda koolist, ma tahtsin kõnelda vanematest, vanematele, perekonnale. Ma tulin VNFSV Hariduse Rahvakomissariaati ja ütlesin: «Kirjutasin raamatu lastevanemaile; võib-olla ma eksin või esinen ketserina. Vaadake läbi.» Aga nemad ütlevad: «Ei taha, sest meil ei ole osakonda perekondliku kasvatuse jaoks.» Ma küsin: «Aga millised osakonnad teil on?» Mulle vastatakse: «On kooliosakond, koolieelse kasvatuse osakond jne.» Ütlen: «Nägemiseni!» Otsustasin, et me jagame omavahel funktsioonid: nendel on koolikasvatuse-osakond, aga minul tuleb lastevanemate kasvatuse osakond. Tundes enda selja taga säärast autoriteeti, nagu Hariduse Rahvakomissariaadi kooliosakond, milline omab sügavat eruditsiooni, arvasin, et mul ei tarvitse puudutada neid küsimusi, mida teenindab Hariduse Rahvakomissariaat, vaid et mina puudutan neid küsimusi, mille jaoks mingit osakonda ei ole ja millega keegi ei tegele.

Nii kujuneski, et ma kirjutasin rohkem perekondlikust kasvatusest ja nimetasin meelega selle köite «Raamatuks lastevanemaile». Kuid ikkagi ei aidanud. Ühes Moskva ajakirjas oli avaldatud artikkel «Kahjulikud nõuanded vanemaile».

Üldiselt ei armasta ma lugeda arvustavaid artikleid oma teoste kohta, kuid selle ma lugesin läbi. Mis seal kahjulikku on, mõtlesin. Võib-olla on halvasti kirjutatud. Selgus, et raamat on kahjulik nimelt sellepärast, et seal ei räägita midagi koolist; järelikult, raamat on kahjulik.

Otsustasin, et see pole eriti suur etteheide, ja jätkan raamatu kirjutamist lastevanemaile. Kuid koolist ma ei kirjuta. Kes mind saab kohustada kirjutama kõikidele teemadele? Üldse on kirjanikul soovitav valida üks teema, aga mitte kakskümmend. Koolist peate kirjutama teie, pedagoogid. Teil on palju mõtteid, palju tundmusi. Kirjutage!

See on mu lühike aruanne. Noh, mida veel ütelda mu raamatute kirjanduslikest väärtustest ja puudustest? On üks

küsimus, mis teid kui kirjandusteadlasi arvatavasti huvitab. Üteldakse, teoses «Pedagoogiline poeem» ei olevat väljamõeldisi, — see on faktograafia. Üks arvustaja kirjutas isegi nõnda: «Oli inimesel huvitav elu, ta kirjeldas seda. Igaüks, kellel on huvitav elu, võib kirjutada säärase teose, ja seepärast pole Makarenko ei literaat ega kunstnik, vaid meister-faktograaf».

Ma solvusin muidugi. Kuidas nii: ma pole literaat, kuid kirjutasin raamatu? Küsisin ühel vaidlusel: «Miks te ütlete, et see on faktograafia?» Arvustaja vastab: «Sellepärast, et teil on kirjeldatud kõik, mis oli. Pole väljamõeldist, pole sünteetilisi kujusid.»

Ma tegin tõsise näo ja ütlesin: «Lubage, kust teie teate, et seal pole väljamõeldist? Millised tõendid teil on, et see kõik on tõsi?» Mulle vastatakse: «See on ju ometi näha. Zadorovist on näha, et ta oli olemas ja et teie teda lõite.» — «Mitte midagi niisugust,» ütlen, «Zadorovi ei olnud ja mina ei löönud teda: see on puht väljamõeldis.»

Ta võis mind uskuda, võis uskumata jätta, see on tema asi. Kuid tõestada, et ma eksin, ta ei saanud. Kas mul on õigus välja mõtelda? On. Ja sellepärast ei saa ükski mulle külge hakata: see on väljamõeldis või ei ole väljamõeldis. Kellelgi ei ole õigust nõuda minult selle kohta aruannet. Kuid teile ütlen sõbramehe poolest, et ei «Pedagoogilises poeemis» ega «Lippudes tornidel» pole väljamõeldist peale üksikute nimede ja üksikute situatsioonide.

See on ainukene kirjanduslik küsimus, millest pidasin vajalikuks teid valgustada.

Nüüd, seltsimehed, siirdume pedagoogika juurde. Tahan rääkida üsna lühidalt, sest mulle esitati palju küsimusi ja vastustes nendele küsimustele, arvan, tulebki ütelda kõik.

Milline õigus on mul kõnelda teiega täna? Ainuke õigus: esiteks — ma töötasin 32 aastat pedagoogina, teiseks — ma püüdsin oma pedagoogilise tegevuse üle järele mõtelda ja mul

oli mõnevõrra omapärane pedagoogilise töö maneer. See maneer ei tulnud mitte mu talendist. Ta tuli paratamatusest, selle töö iseloomust, mis mulle usaldati. Mul «vedas» ses suhtes, et olin kuusteist aastat ühes kollektiivis, ses suhtes, et seal olid toredad seltsimehed, kaastöölised, kolleegid. Tänu sellele kristalliseerusid kõige raskemad ja suuremad ülesanded meil pikapeale millekski süsteemitaoliseks. Minul endal kujunes sedamööda, kuidas ma mõtisklesin kogemuste üle, mingi vaadete süsteem, mis võib-olla erineb üldtuntud vaadete süsteemist. Nendest erinevustest tahangi kõnelda. Neid erinevusi õigustab asjaolu, et ei töötanud mitte tavalises koolis, vaid eriasutises.

Kui iseloomustada minu edu, siis oli see väga suur. Piisab, kui kõnelda teile niisugusest edust. Viimased seitse aastat elas Dzeržinski-nimeline kommuun majanduslikul eelarvel. See pole sugugi tühine asi. Kas teie kujutlete lastekollektiivi, kes elab majanduslikul eelarvel? See on väga tähtis asjaolu: ta ei katnud mitte ainult kulusid kooli jaoks, õpetajate palkadeks, kabinettide ülalpidamiseks ja muuks, vaid kattis ka kõik kulud laste ülalpidamiseks. Peale selle andis kommuun riigile mitu miljonit rubla puhaskasu. See on määratu suur edu, sest majanduslik eelarve on — suurepärane kasvataja. Otsekui oleks ta lõpetanud kolm kõrgemat pedagoogilist õppeasutist. Ta kasvatab väga hästi. Pealegi on majanduslik eelarve palju parem riiklikust eelarvest. Ma võisin kulutada kakssada tuhat rubla aastas suvisteks rännakuteks, nelikümmend tuhat rubla maksta piletite eest Harkovi teatritesse. Ma võisin osta autobuse, sõiduauto, teise sõiduauto, veoauto. Kas kool võib neid osta?

Majanduslik eelarve on majandusliku tegevuse tulemus. Kuid sellel on veel teisigi tulemusi. Kohtasin üsna hiljuti üht naiskommunaari, kes on lõpetamas ajalooteaduskonda, kuid peale selle on tal viienda järgu freeseri ja viienda järgu optiku kvalifikatsioon, peale selle omandab ajaloolase kvalifikatsiooni.

Mul «vedas» ja selle tagajärjel ei häbene ma väljendada

mõningaid mõtteid, mis praegu võivad paista teile imelikena, kuid mõne aasta pärast, olen kindel, nõustute minuga.

Minu vaadete peamised iseärasused seisnevad järgmises. Meie koolipraktikas (olen praegu hästi tuttav koolidega: pole päeva, mil ma ei viibiks koolis) võib märgata seda, mida nimetan individuaalse kohtlemise hüpertroofiaks. Arstiteaduses olete kuulnud terminit «südame hüpertroofia», s. o. südame suurenemine. Niisiis säärase hüpertroofia tagajärjel loodame töös oma lastega individuaalse kohtlemise imedele ja kuni siiamaani laseme ennast veedelda usul säärase pedagoogika päästvasse jõusse. Ma ei ole individuaalse kohtlemise vastu, kuid arvan, et kasvatusalal (nimelt päriskasvatuse alal, ma ei puuduta hariduskäsimusi) pole otsustav mitte üksiku õpetaja meetod ja isegi mitte kogu kooli meetod, vaid kooli kollektiivi organiseerimine ja kasvatusprotsessi organiseerimine.

Täna näiteks tuli mul kuulata ühe pedagoogilise instituudi üliõpilase referaati teemal: «Kuidas kasvatada nõukogulikku patriotismi». Referaat oli huvitav, oli näha, et üliõpilane oli tublisti töötanud. Selles kirjeldatakse ühe hea kooli kogemust ja tõendatakse, et nõukogulikku patriotismi kasvatatakse esiteks õppetundidel, teiseks — koolivälises töös. Tuuakse näiteid headest õppetundidest, mis kasvatavad nõukogulikku patriotismi, heast koolivälisest tööst. Teine osa jutustab õpilastega tehtava säärase töö tulemustest. Kõnelustest õpilastega nähtub, et nad on tõepoolest tõelised nõukogulikud patrioodid.

Kuulasin referaadi ära ja esitasin referendile niisuguse küsimuse: «Hüva, meetodid on toredad ja tulemused ilmsed. Kuid kas te tegite katset kontrollida neid laste sõnu, mis teil on toodud? See või teine õpilane ütleb, et piirivalvurid peavad olema julged ja et tema ka tahab olla julge, arvates, et peab olema julge. Kas te kontrollisite, ons ta julge või argpüks? Kui kontrollimisel osutub, et see poiss on argpüks, näiteks kui teda jätta öösel üksi metsa ja ta hakkab nutma, siis mul on õigus

kahelda selles, et temas on küllaldaselt kasvatatud nõukogulikku patriotismi.»

Ma möönan, et võib olla niisugune olukord, kus õpilasel on õiged nõukogulikud patriootilised kujutelmad, kuid temasse pole kasvatatud õigeid nõukogulikke harjumusi.

See on eriti tähtis, kui kõneldakse niisuguste omaduste kasvatamisest, nagu on kannatus, oskus ületada kestvamaid raskusi, vallutada takistusi mitte järsu rapsanguga, vaid surumisega. Kui palju teie ka ei poogiks külge õigeid kujutlusi sellest, mida on tarvis teha, kui teie aga ei kasvata harjumusi ületada kestvamaid raskusi, siis on mul õigus ütelda, et teie ei ole midagi kasvatanud. Ühe sõnaga, ma nõuan, et laste elu oleks organiseeritud kogemuste kohaselt, mis kasvatavad teatud harjumuste rühma.

Rõhutan, et meie koolides ei omistata laste kogemuste, eluliste kogemuste, kommunistlike kogemuste organiseerimisele küllaldast tähelepanu.

Pärast kimbutasin seda referenti veel ühe küsimusega. Küsisin: «Kuidas need lapsed, keda teie peate õigesti kasvatatuks, käituvad teatud küsimuses, mida nimetatakse — seltsimeest pedagoogile mitte välja anda (on niisugune probleem, niisugune raske küsimus)?»

Juhtub nii, et lapsed on suurepäraselt kommunistlikult kasvatatud, aga kui mõni seltsimees teeb midagi paha, siis klass teda pedagoogile välja ei anna. Kui niisugune vasturääkivus üldse võib esineda, siis on mul õigus kahelda kasvatuse õiges joones.

Rõhutan tähelepanu tugevdamist lastekollektiivi organiseerimise suhtes. Ma ei räägi kaua sellest: arvatavasti tuleb mul vastata küsimustele sellel teemal.

Ma loetlen ainult põhiküsimusi, millele tuleb pöörata tähelepanu selle probleemi puhul. Esiteks kollektiivi keskuse küsimus. Meil on neli keskust pluss *n* arvestamata

keskust: direktor, kasvatusala juhataja, kommunistlike noorte organisaator, vanem pioneerijuht. See on väga tähtis probleem. Mina omistasin omas töös keskuse organiseerimisele väga palju jõudu ega lahendanud seda küsimust nii ruttu. Minule on see erakordselt tähtis. Keskus — see on komandosild, kust toimub kogu õpilaste juhtimine, aga mitte administratiivne keskus.

Keskuse ja tema mõju küsimus ei ole täiesti lahendatud ei teoreetiliselt ega praktiliselt. Niipalju kui olen näinud koole — igal pool isemoodi. Ühes koolis juhib direktor kõike, isegi põrandate ja lae värvimist. Teises koolis juhib kõike kasvatusala juhataja. Kolmandas koolis, räägitakse, otsustab kõik küsimused kommunistlike noorte organisaator, aga neljandas koolis vanem pioneerijuht.

See on probleemi üks külg.

Teine tähtsaim küsimus on kollektiivi ülesehitus, see, mida, võib nimetada kollektiivi struktuuriks. Teen vahet klasside algkollektiivi ja kooli üldise kollektiivi vahel. Millised printsiibid juhivad meid kollektiivi organiseerimisel? Siiamaani, võib ütelda, ei ole meil selles asjas peaaegu mingeid printsiipe. Lihtsalt on klassid, nad on olemas — ja kõik. Iga klass elab eraldi: kümnes klass ei tea, mida tehakse üheksandas, aga mis tehakse teises ja kolmandas, — ei tahagi teada! Kuidas suhtuvad teine ja kolmas klass vanematesse? Kas austusega, lugupidamisega, armastusega? Üldse mitte: teised klassid ei märkagi, et on olemas vanemad, ega taha neist midagi teada. Algkollektiivide täielik killustatus.

Järgmine erakordselt tähtis küsimus on — distsipliin. See küsimus erutab kõiki. Hoolimata sellest räägitakse meie koolipraktikas kuni siiamaani distsipliinist kui pidurdamise distsipliinist.

Kas selles seisneb nõukoguliku distsipliini olemus? Pidurdamise distsipliin ütleb: ära tee seda, ära tee toda, ära jää kooli hiljaks, ära viska tindipotti vastu seina, ära solva õpetajat;

võib lisandada veel mitu säärast reeglit adverbiga «ära». See pole nõukogulik distsipliin. Nõukogulik distsipliin on ületamise distsipliin, võitluse ja edasiliikumise distsipliin, millegi poole püüdmise distsipliin. Aga kas on lahendatud kasvatuse eesmärkide ja ülesannete küsimus? Ka see küsimus nõuab täpsustamist? Me räägime, et poiss peab olema usin, arenenud, täpne, distsiplineeritud, julge, aus, tahtekindel jne. Aga kas inglise koolis ei taotleta, et poiss oleks tahtekindel, aus, täpne? Ka räägitakse. Ei, säärane formuleering ei määra veel meie eesmärke. Meil on erilised eesmärgid: meie peame kasvatama kommunistlikku käitumist. Teisiti üteldes, meie eesmärke võib väljendada ainult niisugustes karakteri omadustes, mis määravad kommunistliku isiksuse, ja neid omadusi tuleb väljendada täiesti selgelt ning täpselt.

Mõtelgem järele, mis teame kollektivisti, kommunistliku käitumisega inimese iseloomu omadustest. Millised on meie kujutlused sellest inimesest? Kui ütleme, et ta on aus, et tal peab olema tahet, et ta on energiline, siis ei ütle see ju veel mitte midagi. Need ei ole mitte ainult meie omadused.

Ükskõik milline kõlbeline omadus omandab meie juures teistsuguse sisu kui kodanluse juures. Me peame kasvatama neid kõlbelise isiksuse erilisi omadusi.

Võtame näiteks niisuguse tähtsa omaduse nagu asjalikkus, millele juhib tõsist tähelepanu sm. Molotov oma ettekandes partei XVIII kongressil.

Asjalikkus on ju ka kodanlikus kujutluses hea omadus. Aga kuidas saadakse asjalikkusest aru kodanlikus maailmas? «Sa pead olema asjalik, sest on palju mitteasjalikke isikuid, ja sina pead olema nendest tugevam.» Kodanlik asjalikkus — see on omadus selleks, et võita mitteasjalikke, neid alistada, muuta neid orjadeks, ekspluateeritavaiks.

Säärane asjalikkus on ekspluatatsiooni tööriist. Meie juures ei saa ühe inimese asjalikkus segada teise inimese asjalikkust.

Tähendab, meil on asjalikkus kõlbeline omadus ja asjalikkuse nõue on moraalne nõue. Asjalikkust peame kasvatama igas inimeses.

Võtke säärane mõiste, nagu on täpsus. Sm. Stalini väljendustes ja meie valitsuse viimastes näpunäidetes kriipsutatakse alla selle omaduse tähtsust. Meie kasvatustöös peab täpsus kui tõelise kommunistliku iseloomu omadus olema niisugune, et ülema täpsus ja alluva täpsus oleksid ühesuguseks kõlbeliseks omaduseks.

Lõppeks võtame niisuguse tähtsa iseloomuomaduse, puhtkommunistliku omaduse, nagu on oskus alistuda seltsimehele — mitte rikkale inimesele, mitte peremehele, vaid seltsimehele, ja oskus käsutada seltsimeest. Oleme sinuga seltsimehed, sõbrad, kuid tuleb mingi moment, kus ma saan õiguse käsutada. Siis pean oskama käsutada ja sina pead oskama alistuda, unustada, et minut aega tagasi olime seltsimehed. Seda iseloomuomadust saab arendada ainult meie maal, kus ei ole ekspluateerivaid klasse, kus ei ole võimu, mis johtub majanduslikust jõust, eraomandist, peremehetsemisest... Kõiki neid omadusi peame noores inimeses kasvatama.

Ma nimetasin ainult väheseid väga paljudest omadustest. Nüüd küsitakse: millised vahendid on meil nende omaduste arendamiseks? Selleks, et õppida käsutama seltsimeest, ei ole ometi teisi teid kui selle käsutamise harjutamine, harjutamine mitte vallatuse, nalja mõttes, vaid nii, et käsu täitmata jätmine tooks endaga häireid, et seltsimees kannaks vastutust kollektiivi ees.

See, seltsimehed, on põhiline, mida tahtsin ütelda. Kollektiivi on tarvis organiseerida nõnda, et kasvaksid tõelised, mitte kujuteldavad, reaalsed isiksuse omadused. Seda oleme kohustatud tegema, ja siis, neis tingimustes, mõjub individuaalne kohtlemine palju tugevamini, ilusamini, otstarbekohasemalt. Kui ei

ole kollektiivi ega kollektiivset kasvatust, siis tekib individuaalse kohtlemise korral hädaoht kasvatada ainult indiviide.

Ma ei hakka teid koormama selle küsimuse muude detailidega. Olen veendunud, et vastates küsimustele tuleb mul sellest kõnelda.

Nüüd ütlen vaid oma sissejuhatava sõnavõtu lõpuks, et need on kõik erakordselt rasked küsimused. Rasked sellepärast, et heade omaduste kujundamiseks on tarvis aastaid. Ei saa kujundada iseloomu mingi erilise, kiiresti mõjuva võtte või meetodiga. Iseloomu saab kujundada ainult inimese väga kestva osavõtu teel õigesti organiseeritud, distsiplineeritud, kindlameelse, uhke kollektiivi elust. Kuid seda laadi kogemust organiseerida — tähendab tingimata riskeerimist.

Küsimus riisikost — see on kõige raskem küsimus. Esimene riisiko, esimene hädaoht seisneb selles, et kui teie otsustate nõnda korraldada tööd kollektiiviga, siis kohtate nelja kuu pärast tingimata kontrolöri, kes küsib teilt: «Mida olete ära teinud? Näidake valmis kommunistlikke iseloome, mida te olete kujundanud.» Kuid teie ei saa näidata: te kujundate nad alles viie aasta pärast. «Kuidas viie aasta pärast! Otsekohe on vaja aruandes näidata, mida te olete kujundanud.» (Naer.)

See on väga suur hädaoht, sest sageli viib aruande andmete tagaajamine otse anekdootideni. Olin täna ühes koolis ja leidsin seal õpetajad olevat paanikas. Ütlevad: oblasti haridusosakond on enda peale võtnud kohustuse saavutada sajaprotsendiline õppeedukus. Linna haridusosakond võttis vastu niisamasuguse kohustuse, ka meie kool ja meie klass kohustusid saavutama sajaprotsendilise õppeedukuse. Aga meil istub IX klassis õpilane Balmessov, kes ei suuda saavutada muid hindeid kui «nõrku». See on tema spetsiaalsus: tema saab ainult «nõrgad». Me ei saa temaga midagi teha, ja nii ei saa olla sajaprotsendilist õppeedukust. Me ei saa täita antud lubadust ja osutume pettureiks kogu nõukoguliku ühiskonna ees. Meie kohustusime, lap-

sed kohustusid. Võtsime kohustuse, ette teades, et on olemas Balmessov. Tuleb niisugune moment, mil õpetaja ütleb: «Noh, panen talle kolme.» Kõik saavad sellest teada, saab teada Balmessov, saavad teada kõik õpilased, kõik teiste klasside õpilased. Kõik mõtlevad: «Kui ei peta, ei müü ka!» See ongi sajaprotsendiline õppeedukus! Ma ütlesin neile: «Valesti toimite.» — «Aga kuidas siis tuleb toimida?» — «Nõnda peate toimima: meie ei saa võtta endile niisuguseid kohustusi, ei saa täita.»

Teinegi hädaoht on väga tõsine. Meil armastatakse sageli ütelda: «Kujundame karastatud inimesi!» Noh, hakkame kujundama. Mis on karastus?

Kas saab karastada inimest, kui teda vatti mässida, et ta ei külmetuks? Tuleb teadlikult riskida (ma räägin muidugi kaudses mõttes). Ei saa karastada inimest, kui ei anna talle raskeid ülesandeid.

Ütlesin ühe kooli direktorile, keda ma abistan seltsimehelikult ja keda ma armastan kui inimest: «Sea sisse valvesalk, et kaitsta koolimaja; muidugi tühjade püssidega. Koosta see X, VIII, VI, IV ja pärast isegi II klassi vanematest õpilastest. Ja las see salk asub kella 8—9 õhtul oma valvepostidele, las valvavad kaks tundi järjest. Ühed valvavad, teised ootavad valvemeeskonna-ruumis.»

Direktor vaidleb vastu: «Kuid nii väikesi ei luba ju ema.» Aga ma vestlesin väikesega ja tema ütles: «Las ema keelabki, ma jooksen ära!» Tõepoolest, ta jookseb ära. Ta on vaimustatud mõttest, et valvab oma koolimaja, pealegi veel kümnenda klassi poisi komando all, kellega tal tahes-tahtmata tuleb sõpruda. Muidugi seisab poiss valvepostil. On öö, kõhe, koerad jooksevad, ruum on kaugel. Las väriseb, ehmub, äärmisel juhul tekib kabuhirm.

Igal juhul ei tea ma siiamaani, pole veel kohanud teist karastamisviisi. See on ainuke karastamisviis ja säärast karastamist on tarvis teostada. Ja teadke, et lastel on isu säärase karas-

tuse vastu kohutavalt suur ja laste poolt ei leia te mingit vastuseisu. Just vastupidi — leiate täielikku toetust. Poiss, kes seisab valvepostil ja lõdiseb, ei ütle kunagi, et ta kartis. Ta tuleb ja sa küsid talt: «Kuidas oli, kas kartsid?» Aga tema vastab: «Ei! Mis seal karta!»

Vahva pole mitte see poiss, kes ei karda, vaid vahva on see, kes oskab oma kartust maha suruda. Muud vahvust ei saa ollagi. Te arvate, et minna kuulide, mürskude all surma tähendab mitte midagi tunda, mitte midagi karta? Ei, see tähendab nimelt karta, hirmu tunda, kuid seda maha suruda. Te ütlete mulle: «Aga kui ta hakkab kartma?» Ta ju peabki kartma, ja las kardab, et oleks, mida ületada.

Direktor muidugi ei nõustunud valvesalga sisseseadmisega.

Teine näide samast koolist. Suurepärane kool, uus ehitis, ühes vahetuses, koridorides parkett, laiad koridorid. Parkett on porine, s. o. porikarva.

«Miks,» küsin, «niisugune porine parkett? Parkett ei pandud ju siia mitte selleks, et teda määrida poriga, vaid selleks, et ta läigiks.» Üteldakse: «Aga mis meie saame teha? Poonime kaks korda kuus, kuid seda ei saa ju otsekohe poonida, seda peab pesema ja pärast poonima. Mis teha?» Ma ütlen: «Las õpilased poonivad.» — «Kuidas õpilased?» — «Tavalises korras. Hommikuti enne tundide algust tuleb mõni järjekordne grupp eesotsas vanemaga kohale, võtab harjad ja poonib parketti.»

Kas arvate, et see lastele ei meeldiks? On veel vähe, et poonida, on ka tarvis, et kümme minutit enne kella tuleks mõni teine seltsimees mõnest viiendast klassist, mingi punaseristi märgiga, sanitaarmärgiga ja ütleks vanemale kümnenda klassi poisile: «Anna parkett üle. Kuidas sa oled seda pooninud? Mis see on? Aga see siin? Ei võta vastu tööd!» Ja läheb raportiga direktori juurde: «See ja see grupp selle ja selle kümnenda klassi poisi juhatusel ei pooninud korralikult parketti.» Te kutsute

välja kümnenda klassi poisi ja ütlete temale: «Kuidas siis nii?» Ja algab sellele järgnev pedagoogiline töö.

Mis see on — karastus või mitte? Karastus. Selleks on tarvis tõusta tund aega varem ja teha õpinguist erinevat tööd. Seda on kasulik osata. On väga kasulik osata poonida parketti.

Toosama tütarlaps, kellest ma rääkisin, et ta lõpetab ajalooteaduskonna, jutustab mulle: «Elan nelja tütarlapsega koos üliõpilaste ühiselamus. On häda, et nad ei oska poonida parketti, aga mina oskan. Kommunaarid oskavad kõike. Nii nad panevadki mind parketti poonima, et see oleks puhas.» — «Ja mis sina tegid?» küsin. — «Ma tegin neile selgeks, et on vaja poonida parketti.»

Kommunaarid poonisid parketti iga päev. Töö võeti vastu väga rangelt, parkett läikis nagu peegel. Säärane parketipoonimine on karastus. Ei tihka niisugusele parketile sülitadagi, niisama nagu Moskva metroos, kus küll ükski ei seisa ega valva. Ei saa sülitada põrandale, ei saa visata maha paberossiotsa. Füüsiliselt ei saa: lihased ei tööta selleks. Just niisamuti on, kui kõik õpilased teavad oma kooli kogemusest, et nad iga päev poonivad oma parketti; siis keegi enam ei saa sinna sülitada ega visata maha paberitükki. Ma tean, et ilma säärase karastuseta ei või olla tõelist kommunistlikku kasvatust. See viienda klassi õpilane, kes tuleb kümnenda klassi õpilaselt tehtud tööd vastu võtma, õpib käsutama seltsimeest, aga kümnenda klassi õpilane õpib alistuma.

Sellega lõpetan, seltsimehed. Nüüd lähen üle küsimuste vastamisele.

K ü s i m u s : «Milline on Teie arvamus selle kohta, kuidas tuleks üles ehitada pedagoogika kursus, et varustada üliõpilasi — tulevasi õpetajaid — vajalike teadmistega?»

Kallid seltsimehed, ei ole mõtelnud sellele ja praegu ei oska nii kiiresti kavastada. Kuid mõningate üksikute küsimuste üle

olen mõtelnud. Arvan näiteks, et pedagoogilistes instituutides tuleks kohustusliku ainena sisse viia hääleseade-õpetus. Ilma hääleseadeta on väga raske toime tulla, see on ju meie instrument, seda on tarvis teritada.

Olen näinud paljusid pedagooge, tarku, nõukogulikke patrioote, kes ometi ei osanud rääkida ei vanemate ega õpilastega. Hääleseade tuleb võtta pedagoogika õppekavva. Peale selle on aeg püstitada küsimus sellest, mis on kollektiiv, küsimused kollektiivi alljaotustest, kollektiivi funktsioonidest, kollektiivi organitest ja palju muid küsimusi.

K ü s i m u s: «Millised on põhilised teed teadliku distsipliini kasvatamisel koolis?»

Seltsimehed, mõistan distsipliini kui kasvatuse tulemust, nii et põhiliseks teeks distsipliini kasvatamisel on kogu kasvatusprotsess. Distsipliin — see pole enne kõike kasvatusvahend, vaid tulemus, alles pärast muutub ta vahendiks. Arvan, et peamised kasvatusvahendid on hea pedagoogidekollektiiv ja hästi organiseeritud ühtne õpilastekollektiiv. Nõuded — neid me ei oska esitada. Pärast teose «Lipud tornidel» ilmumist kirjutas grupp Moskva 379. kooli õpilasi mulle: «Lugesime teost «Lipud tornidel». Meile ta meeldib, kuid meie pole rahul. Miks teie lastel on nii vähe puudusi? Tõepoolest on ju inimesel niihästi väärtusi kui ka puudusi, ja Teie oleksite pidanud näitama väärtusi kui ka puudusi.» Arvustajadki räägivad: «Mis hooldamatud need on: kedagi ei pussitata, kellelegi ei sülitata näkku, midagi ei varastata, midagi ei purustata.» Ma vastasin abiturientidele, et seda, mida nad jutlustavad, nimetan ma moraalseks oportunismiks. Miks peavad olema puudused? Kes on välja mõtelnud: siin mu puudused, siin mu väärtused. Aktiva — passiva, ja kõik on rahul: on puudusi, on väärtusi — kõik on korras. Arvan, et pedagoog ei tohi sallida mingeid puudusi, ja meie õpilased ei tohi mõtelda,

et nad omavad õigust puudustele. Me peame nõudma inimeselt ideaalset käitumist (iseasi on, et me seda alati ei saavuta), siis esineb ka mingi lähenemine ideaalile.

Kujutlege, et olen traagilises olukorras: arvustajad ei usu mind. Kuid pole midagi teha: keda nad usuvad? Kaheksa aasta jooksul ei olnud kommuunis ainustki häirelist päeva, mingit paanikat, mingeid kohutavaid juhtumeid. Ja ainult nõnda peabki olema. Nõukogulikus lastekollektiivis ei võigi olla teisiti. Teil ei ole õigust sallida teistsugust korda. Kuid minu juurde tulid inimesed, delegatsioonid, ekskursioonid ja, vaadelnud kommuuni, ütlesid mulle suu sisse: «Ei, ei või olla! Siin on mõnesugust sohki tehtud.» Kirjutasin raamatukese, ja mulle vastatakse: «See on muinasjutt, see on unistus.» Kuid mina kinnitan, et see pole mitte ainult nõukogulik tegelikkus, vaid see on tegelikkus, mis peaks esinema igal sammul.

Lastekollektiivid peavad olema õnnelikud kollektiivid, seepärast tuleb neile esitada suuri nõudeid. Mina näiteks oma karistuste süsteemis pidasin kinni niisugusest printsiibist: esimeses järjekorras karistada paremaid, halvemaid viimases järjekorras või üldse mitte karistada. See on meie nõukogulik printsiip. Me nõuame partei liikmetelt rohkem ja karistame neid valjemini kui parteituid. Seepärast parimad kommunaarid, minu sõbrad, kelledele võisin usaldada ükskõik mida, istusid sageli tühise asja pärast koduses arestis. Moskvas on mul sõber Vasja Kljutšnik, kes oli kolm aastat esimese kommunistlike noorte rühma komandöriks. Aga mis on kommunistlike noorte rühm, võite otsustada selle järgi, et kui sõitsime ühele rännakule ja mul oli sumadan, milles oli 55 tuhat rubla, ütlesin: «Ma ei taha kanda kahepuudast sumadani rännakul. Ma ei suuda kanda seda — ma pole pakikandja. Kes kannab?» Mõteldi, otsustati: «Tõepoolest, ühel inimesel on võimatu kogu aja kanda niisugust sumadani. Las kannab esimene kommunistlike noorte rühm.» See lukustamata sumadan 55 tuhande

rublaga oli kogu aja kellegi käes esimeses rühmas, ja muidugi ei läinud mitte ainustki kolmerublast sealt kaduma.

Niisugune oli kommunistlike noorte rühm. Ja tema komandör Vasja Kljutšnik, tore inimene, istus minu juures arestis. Miks? Ta ütleb, et tal on õigus minna välja ilma loata. Ta ei küsinud luba, vaid kandis mulle ette: «Anton Semjonovitš, ma lähen kuni kella seitsmeni ära.» Just nii, kirjutasin sisse. Mul ei olnud õigust vastu vaielda. Ta ei vajanud luba, ta vastutab ise enda eest. Kui läheb ära, siis, tähendab, teab, mis teeb. Kuid tuli tagasi kümme minutit kaheksa peal. Andis lubaduse, määras tähtaja ja jäi hiljaks. Istu arestis! Keegi ei sundinud sind ütlema, et tuled tagasi kell seitse, aga tulid hiljem. Andsid lubaduse, määrasid tähtaja, täida! Aga jäid hiljaks, istu arestis!

Niisuguste suhtes nagu Vasja Kljutšnik olin ma eriti nõudlik, ei andestanud midagi. Ja Vasja teadis, et temale mingit tühist asja ei andestata.

Jätsin kommunaaridega hüvasti. Te mõistate, et see oli minu jaoks üks minu elu traagilisemaist momentidest. Sain telegrammi — viibimata saabuda töökohta Kiievi. Ootamatu telegramm. Töötasin SaRK-is ja pidin esimese rongiga ära sõitma. Sain telegrammi hommikul, aga rong läks kell viis ja ma pidin viivitamatult hüvasti jätma.

Olin töötanud kuusteist aastat kollektiivis. Kes oli õrnem, see poetas pisara. Ka minul oli raske rääkida. Isegi majandusjuht, kes muidu oli niisugune, et temale midagi ei mõju, isegi tema seisab ja nutab.

Järsku näen, et suures saalis on klaveri peal tolmu. Jätkan kõnet ja samas küsin: «Kes on täna koristaja?» Mulle üteldakse nimi. «Viieks tunniks aresti see kommunaar!» Tema vastab: «Anton Semjonovitš, teie jätate ju hüvasti.» Ma karistasin teda isegi siin, ei andestanud ka sel puhul.

Kui kollektiiv teab, et paremad saavad esimeses järjekorras, siis omandab karistus tõelise nõukoguliku iseloomu. Uustulnuk

varastab, noh, teda «viheldakse», kuid ei karistata. Kui varastab teine, kolmas kord, teda ikkagi ei karistata. Ja uustulnuk hakkab unistama sellest ajast, mil tedagi hakatakse karistama, sest selles seisneb usaldus tema inimesliku isiksuse vastu.

Need on distsipliinitingimused.

Järgmine küsimus on tasude tähtsusest. Olen liigsete tasude vastane. Meil kommuunis peeti parimaks tasuks tänu käskkirjas, mis tehti teatavaks kommuunile. Käskkirja kuulavad kõik püsti seistes. Käskkiri — see on kollektiivi tahte avaldus, see on kollektiivne tasu.

Nii toimus meil salkade lakkamatu, alatine võistlus kõikidel aladel. Muide on distsipliini seisukohalt tohutu suur tähtsus arvestusel, kuid ma ei ole ühegi direktori kabinetis vastavat kartoteeki näinud.

Kuidas saab juhtida tuhat kahtsada last, kui pole kartoteeki! See pole kultuurne. Meil peavad olema kartoteegid, arvestus.

Saavutasin suuri tulemusi tänu arvestusele. Ütleme, et poiss hulkus klassis ringi. Tema kaardil märgitakse ära, et nii- ja niisugusel kuupäeval hulkus ta klassis ringi. Kõnelusi sel puhul ei peeta: see pole käitumisraamat (konduit), siin on teised traditsioonid, mis hoiavad korda. Poiss eksis — kirjutati sisse: aprillis, mais tegi seda või seda. Inimene «saab oma nahatäie» selle eest, mida ta tegi, ja pärast on ta jälle tore seltsimees. Mingeid kõnelusi ei peeta; arvestust jätkatakse sellegipärast. Igaüks teab, et kui ta ütles õpetajale jämeduse, ta selle eest «saab». Kuid pärast kogu eluaja etteheiteid tegema talle selle eest keegi ei hakka. Kuid kaardikesel märgitakse see ära.

On palju võtteid, isegi puhtmehhaanilisi, mis kindlustavad distsipliini. Üheks sääraseks võtteks on igapäevane raport. Mõnikord õhtul raporteeris mulle kuuskümmend inimest. Need olid salkade, rühmade, klasside, tootmisbrigaadide komandörid. Seda tehti pidulikult. Nad rivistusid kahte-kolme ritta. Anti

komando: «Valvel!» Ja ma pidin tulema sirgena nagu tarvis. Brigadiiri või komandöri raportile saluteeriti.

Kõik juuresolijad, kaasa arvatud ka õpetajad, seisavad tervitusseisakus. Säärases raportis kõlavad vihjed õpilase üleastumisele üle kogu kollektiivi väga tõsiselt. Andsime nendele raportitele nii suure tähtsuse, et meil oli isegi reegel: raportit ei kontrollita. Kui poiss tuli minu juurde kabinetti ja jutustas seltsimehe halvast käitumisest, siis võisin ma teda kontrollida; kui poiss teatab üldkoosolekul seltsimehe halvast käitumisest, siis võidi teda niisamuti kontrollida, võidi üle kuulata tunnistajaid, võidi kindlaks teha, kas ta räägib tõtt või valetab. Kui see aga on üteldud raporti ajal, ei tohi kontrollida. Miks? Raporti ajal ei või inimene valetada, temale saluteerib ju kogu kommuun, tema raportile, tema tööle, tema aruandele saluteerivad 70—80 inimest. Kuidas ta võib valetada?! Ja teate, polnud juhtu, et raport oleks olnud vale. Niisugune raport pidi kindlustama distsipliini. Komandör peab raportis ära märkima, mis juhtus, tal polnud õigust midagi varjata. Kui ta midagi varjas, siis, tähendab, ta valetas; järelikult raporti on vaja kontrollida. Siin langeb ära küsimus, kas seltsimeest välja anda või mitte. See on üks printsipiaalsuse ja aususe kasvatamise teid.

Üheks tähtsamaks kasvatusviisiks pean ma mängu. Lastekollektiivi elus peab tõsisel, vastutusrikkal ja asjalikul mängul olema tähtis koht. Ja teie, pedagoogid, peate oskama mängida. Ma ei ole enam noor inimene, kuid ma mängisin. Näiteks tuleb minu juurde komandör, raporteerib. Ma pean tema ees püsti tõusma. Mul ei olnud õigust raportit istudes vastu võtta. Ja teised säärased käitumisreeglid olid meil laialt levinud.

Seda nimetati sõjaväelisuseks. Olgugi sõjaväelisus, kuid see sõjaväelisus on väga tarvilik. Muide olgu teil teada, et mind kaua näriti selle sõjaväelisuse pärast ja ma tundsin end kaua aega roimarina, kuid otsustasin ikkagi minna seda «roimarlikku» teed. Alles möödunud aastal lugesin läbi Engelsi suure

artikli, milles ta otse tungivalt nõuab niiviisi mõistetud sõjaväelisust koolis.

K ü s i m u s: «Kuidas teie soovitate toimida neil juhtudel, kui murdeeas lapsed tunnevad huvi raamatute vastu, mis ei ole neile kohased, omagugi nad kõrget kunstilist väärtust, nagu Kuprin, Maupassant, Zweig? Kas tuleb keelata niisugust lugemist ja kuidas?»

Mis sellest on, kui ma vastan — tuleb keelata? Kes hakkab keelama. Teie? Aga kas teie oskate keelata? Ei. Katsuge keelata poisil lugeda neid raamatuid. Nad loevad ikkagi. Katsuge keelata suitsetamist koolis. Suitsetavad ikkagi. Ma üldse ei usu eriti keeldudesse. Siin on midagi muud tarvis. Te kardate, et poiss loeb Kuprinit, Maupassant'i. Tean, mida te kardate: seal on niisuguseid lookesi, mida naisterahva juuresolekul alati valjult ei loeks, ja laps juba huvitub seesugustest lookestest ja loeb neid raamatuid. Nii on täiesti selge, et need tõmbavad teda ligi. Kuidas te arvate: kas te oma keeluga suudate avaldada mõju ta lugemise iseloomule? Ei, ei suuda. Te keelasite lugeda Maupassant'i — ta kuulab mõne vanema seltsimehe rõvedaid anekdoote. Kas see on halvem või parem kui Maupassant? Halvem! Vaevalt on võimalik palja järelevalvamise ja keelamise abil juhtida kogu seda protsessi, kui noorukil viieteistkümne aasta ümber tekivad säärased huvid. Te teate, mida ma mõtlen. Ma ei tunne lapsi, viieteistkümne-aastasi poisse (ei oma lapsepõlves ega hiljem pole ma neid kohanud), kellel poleks tekkinud teravat seksuaalset huvi. See huvi ei sarnane kõlvatule püüdele naisterahva poole. Püüet naisterahva poole veel ei ole, sellest ei olda teadlik, vastupidi, säärane poiss kardab naisi, häbeneb ja on võibolla platooniliselt armunudki kellessegi ning isegi nutab kuski salaja armastuse pärast, ilma et keegi näeks. Ja teate, mis ma arvan? Las ta elab selle haiguse üle ilma teie abita ja ilma teie vahelesegamiseta. See on muidugi mingi haigus ja tõenäoliselt tuleb see viieteistkümne-aastaselt niisamuti läbi põdeda, nagu

mõnikord lapsepõlves tuleb läbi põdeda leetrid, sarlakid. Ta ei saa sellest küsimusest mööda minna ja muidugi ei hakka ta sellest kõnelema teiega, õpetajaga. Ma olen veendunud, et see kulgeb mingit hinge pealispinda mööda, ei soodusta kõlvatust ega muuda ka edaspidi inimest kõlvatuks. Vaatad, sellestsamast poisist kasvab puhtaim hea mehehing.

Meil ei ole täpseid andmeid, aga kui pöörduda lihtsalt meie eluliste tähelepanekute poole, siis tean väga paljusid poisse, oma seltsimehi, kes ainult sellega tegelesidki, et vahetunnil kogusid meid ringi ja jutustasid meile (need viieteistkümne-aastased lapsed) niisuguseid uskumatuid asju, et mul praegu juuksed tõusevad püsti, kui neid meelde tuletan. Pärast said nendest toredad bolševikud, puhtaimad inimesed, kõlbeliselt puhtad inimesed. Naisterahvastesse suhtusid nad suurepäraselt.

Samal ajal märkasin poisse, kes ei tahtnud kuulata sääraseid jutte, eemaldusid, kes käitusid nagu «unimütsid», aga nendest said liiderlikud inimesed, vägistajad, printsiipideta loomad. Niisuguseidki juhtumeid võib olla.

See on seksuaalsele naturalismile suunatud terava huvi loomulik poisikeselik puhang. Seepärast las ta parem loeb Maupassant'i. Siis kerkib kogu see ala ta ette küll ärritaval kujul, kuid ikkagi kunstis, inimeslike kirgede, õnnetuste, õnnede kaaskonnas. Seepärast ei keelanud ma kellelegi kunagi lugeda raamatuid peale kontrrevolutsiooniliste teoste, mis on kahjulikud oma propagandaga, ideedega. Arvan, et lapsed sellega midagi ei kaota.

K ü s i m u s: «Mind huvitab inimese enesearmastuse küsimus ja see, kuidas saab kasvatada inimesel enesearmastust?»

Muidugi kui lapsel ei ole enesearmastust, siis tuleb seda kasvatada. Kuid ma ei tea, kuidas seda kasvatada, kui laps ei ole kollektiivis. Teate, kollektiivis on väga kerge kasvatada enesearmastust. Ma paneksin ette teha koolis sedasama, mida tegin kommuunis. Poisid tulid kommuuni kasvandikena, kuid nelja

kuu pärast said nad kommunaari nimetuse ja märgi «FD» varrukale. See rahuldas, kuid ühtlasi kohustas.

Igal juhul on tarvis kasvatada nõnda, et inimene teaks, milline kollektiiv on tema selja taga, millisele kollektiivile peab ta olema uhke. Inimene peab alati esinema kollektiivi nimel.

Olin Moskvas ühes koolis, mida nimetatakse Vorošilovi-nimeliseks kooliks. Olin seal mitu päeva, kuid ei kuulnud, et ükski oleks meenutanud Vorošilovit. Ma ei kuulnud uhkust selle üle, et kool kannab Vorošilovi nime.

Küsisin: «Te nimetate ennast vorošilovlasteks?» Nemad vastasid: «Ei.» Ma küsisin: «Aga kuidas siis?» — «Meie nimetame endid õpilasteks.» — «Kas te,» küsin, «olete näinud Vorošilovit?» — «Ei», üteldakse. «Aga mis te teeksite, kui ta tuleks siia?» Nad vastavad: «Ei midagi.»

Kool ei osanud selles faktis, et temale on omistatud Vorošilovi nimi, leida seda, mis on vajalik oma kollektiivi uhkuse kasvatamiseks.

Arvan, et iga meie kool peab peale selle, et ta on ühtset tüüpi nõukogulik kool, omama omaette palet ja olema uhke sellele palgele. Siis on ka iga õpilane uhke oma kuuluvuse üle sellesse kollektiivi.

K ü s i m u s: «Millega te seletate Korotkovi nii kiiret ümbersündimist teoses «Pedagoogiline poeem»?»

Mina, seltsimehed, ei usu üldse aeglasesse ümbersündimisesse. Kasvatamine, inimese kasvamine toimub aeglaselt, aga niinimetatud ümberkasvatamine toimub alati plahvatuslikult. Ärge uskuge neid, kes ütlevad, et ümberkasvatamine on evolutsiooniline protsess. Pöörake tähelepanu kas või sellele, kuidas saab murda kangekaelsust, kui laps on juba seitsmeaastane.

Niisuguste küsimuste peale on raske anda vastuseid üldisel kujul. Oleneb sellest, milline on laps, millised on papa ja mamma, keda seal on vaja esimeses järjekorras murda ja kes

murrab. Küsimus on liiga abstraktne, on täiesti võimata anda sellele vastust.

K ü s i m u s: «Kas te ei arva, et töökodade likvideerimine koolides, tööprotsessi puudumine viib härraslikkuse kasvatamisele, inimeste kasvatamisele, kes põlgavalt suhtuvad täiskasvanute töösse?»

Pooldan üldse töökasvatust, kuid ka veel tootmiskasvatust. Marx ütleb otseselt, et kõik lapsed üheksandast eluaastast alates peavad võtma osa tootmisest. Pooldan tootmisprotsesse koolis, ka kõige lihtsamaid, kõige odavamaid, kõige igavamaid. Sest ainult tootmisprotsessis kasvab inimese, tootmiskollektiivi liikme tõeline iseloom, just seal õpib inimene tundma oma vastutust detaili eest, kui on tarvis täita kogu tööstusrahandusplaan.

Arvan, et niisugune tootmiskool tuleb meile aja jooksul. Praegu ei piisa meil selleks lihtsalt raha.

K ü s i m u s: «Kui võimalik, ütelge, palun, keda teie peate kaasaja kõige paremaks kirjanikuks?»

Ma armastan kõige enam Šolohhovi. Arvan koguni, et ta on ülemaailmse mastaabiga kirjanik.

K ü s i m u s: «Teie soovitate õpilastel poonida parketti. Kuid väsinud poonimisest, ei suuda õpilased enam produktiivselt õppida.»

Näete, juba ehmusite! Aga kuidas minu kommunaarid õppisid? Nad lõpetasid täieliku keskkooli ja tegid neli tundi päevas tehases tõsist tööd, täites normi ja teenindades iseennast, teostades omavalitsust ja kehakultuuri, võttes vastu välismaa delegatsioone ja käies rännakutel. Ei, seltsimehed, me hellitame liialt oma lapsi. Poonida tund aega põrandaid — see ei tee neile midagi viga.

K ü s i m u s: «Jutustage lühidalt teie kohtumisest Gorkiga, tema mõjust teie kui kirjaniku tegevusele.»

Kohtusin temaga põhjalikult üks kord, kui ta tuli minu juurde Gorki-nimelisse kolooniasse. Elas minu juures kolm päeva. Siis huvitasid mind suured pedagoogilised küsimused, mitte kirjanduslikud. Kirjandusest ei rääkinud ma temaga üldse mitte. Pärast, kui ma kirjutasin «Pedagoogilise poeemi», kohtusin temaga selles asjas korda neli. Kaks korda olin tema juures. Kord sõitsin temaga koos rongis ja nägin teda veel kord Odessas, kui ta Türgimaa kaudu tuli Itaaliast tagasi. Tähtsaim, mis ma temas leidsin, on suur usk inimesesse ja suur nõudlikkus inimese vastu.

Arvan, et selles mõttes on Gorki parimaid pedagooge, sest ta esitab inimesele maksimaalsed nõuded, taotleb maksimaalset austust.

Peale selle veetles mind Gorki teoste optimism. Gorki on suur optimist, ta oskab projekteerida inimeses parimat.

Kui te näete enda ees kasvandikku — poissi või tüdrukut, peate oskama projekteerida rohkem kui näost on näha. See on alati õige. Nii nagu hea jahimees, andes lasu liikuva märgi pihta, võtab sihi kaugele ette, nii peab pedagoogki oma kasvatustöös võtma sihi kaugele ette, palju nõudma inimeselt ja ülimalt teda austama, ehkki väliste tunnuste järgi see inimene võib-olla ei pälvigi austust.

K ü s i m u s: «Kas olete oma praktikas kohanud parandamatuid seaduserikkujaid?»

Kohtasin, kuid olen sügavasti veendunud, et kümne-viieteistkümne aasta pärast meie pedagoogika ja teie oma värskete jõudude ning mõtetega tunnustate, et parandamatuid ei saa olla.

Minu kogemustest [1].

Arvan, et selles, mida saan teile ütelda, on vaevalt teie jaoks mingeid väärtuslikke mõtteid. Arvan, et ka teil on, mida õppida, nii nagu on seda minul ja kõigil teistel seltsimeestel. Teil endil on suurepärane töökogemus, on suurepärased asutised.

Arvan, et see, mida teile jutustan, võib teile kasulik olla ainult kui tõuge, võib-olla isegi niisugune tõuge, mis kutsub esile vastupanu, sest minu kogemus on kaunis omapärane ja sellel on vähe ühist teie omaga. Võib-olla oli minul rohkem õnne kui teil.

Seepärast palun võtta minu sõnu mitte retseptina, mitte seadusena, mitte järeldustena. Vaatamata sellele, et mul tuli kuusteist aastat järgimööda töötada eranditult lastekodus, ei saa ma ütelda, et oleksin tulnud mingeile lõplikele järeldustele. Olen alles kujunemisjärgus, nii nagu tõenäoliselt teiegi, ja paljude küsimuste lahendamisel tuleb mul kasutada võib-olla teie ja teiste seltsimeeste abi.

Seepärast pole see, mida ma teile ütlen, mitte järeldused, sest järeldusi saab teha suures teoses, monograafias, — teostes, mis on fundeeritud marksistliku analüüsiga. Mul ei ole kasvatuse suhtes järeldusi, seepärast lubage mul kõnelda teiega kui seltsimehel seltsimeestega nendest hüpoteesidest-eelaimustest, mis mul on, kuna see, mis ma teile ütlen, on pigemini eelaimus kui järeldus.

Saan väga hästi aru, et minu mõtted on tingitud minu kogemustest, saan aru, et võib olla ka teistsuguseid kogemusi, ja kui ma neid oleksin kogenud, võib-olla mõtleksin teisiti.

---

[1] Stenogramm kõnest, mille pidas A. S. Makarenko VNFSV Hariduse Rahvakomissariaadi Teaduslik-praktilises Instituudis 20. oktoobril 1938. a. Ilmus esmakordselt Teaduslik-praktilise Instituudi Bülletäänis nr. 2—3 1941. a., mis oli pühendatud A. S. Makarenko mälestusele seoses tema surma teise aastapäevaga.

Minu kogemus on väga kitsas. Juhtisin kaheksa aastat Gorki-nimelist seaduserikkujate kolooniat ja kaheksa aastat Dzeržinski-nimelist töökommuuni. Dzeržinski-nimeline kommuun ei olnud enam seaduserikkujate asutis. Esimesel aastal sain tavalisi hooldamatuid lapsi, aga viimasel neljal aastal sain peaaegu eranditult lapsi perekondadest, enamasti vastutavate töötajate perekondadest, kus polnud raskusi mitte majanduslikus, vaid eranditult pedagoogilises, elukondlikus olukorras.

Kes on kõige raskemini kasvatatavad nendest kolmest kategooriast, kas seaduserikkujad, hooldamatud või lapsed perekondadest, seda on raske ütelda, kuid arvan, et kõige raskemini kasvatatavad on lapsed perekondadest. Vähemalt iseloomude keerukuse, nende kujukuse ja vastupanu poolest näivad need lapsed mulle minu kogemuses kõige raskemini kasvatatavatena.

Kuid olin selleks ajaks juba varustatud oma meisterlikkuse tehnikaga ja — peaasi — mul oli komplekt lapsi, kellel olid 16-aastased traditsioonid ja 16-aastane ajalugu.

Ainult sellepärast oli töö perekondadest pärit olevate lastega mulle kergem kui töö minu esimeste kasvandike-seaduserikkujatega, kellega ma veel ei osanud töötada.

Töö järgi kõigi nende kolme kategooriaga jõudsin oma tegevuse viimastel aastatel niisugusele, minule endale tähtsale järeldusele. See järeldus kõlab veel praegugi mulle mõnevõrra paradoksaalsena. Ta kinnitab, et raskesti kasvatatavaid lapsi üldse ei olegi. Seejuures ei ole sellel kinnitusel minu juures mitte lihtsa eitamise iseloomu.

Üldse tahaksin ütelda, et vahemaa moraalse ja sotsiaalse normi vahel, moraalsete ja sotsiaalsete kõrvalekaldumiste vahel on tähtsusetu, peaaegu tühine.

Siit paistab mulle veel üks järeldus, milles ma ei ole kindel, et niinimetatud ümberkasvatamine, iseloomu õgvendamine ei pea toimuma evolutsiooniliselt, pikema aja vältel.

Jõudsin niisugusele veendumusele, et kuna vahemaa antisotsiaalsete harjumuste, mingi meie ühiskonnale vastuvõetamatu iseloomuga kogemuste ja normaalsete kogemuste vahel on üsna tähtsusetu, siis tuleb see vahemaa läbi käia võimalikult kiiresti.

Töötades viimase viie aasta jooksul Dzeržinski-nimelises kommuunis, kus oli palju kujukaid ja raskeid iseloome, ei märganud ma enam iseloomu evolutsiooni protsesse. Märkasin evolutsiooni selles tavalises mõttes, mille all mõistetakse kasvamist, arengut: poiss õpib III, IV klassis, pärast läheb üle V klassi. Tema silmaring avardub, teadmisi ja vilumusi on tal rohkem. Ta töötab tehases, tõstab oma kvalifikatsiooni, omandab ühiskondlikku laadi kogemusi.

See on tavaline kasv, aga mitte mingi evolutsioon rikutud, virildunud iseloomu juurest normi poole.

See ei tähenda sugugi, et pole mingit vahet virildunud iseloomu ja normi vahel, kuid see tähendab, et iseloomu õgvendamist on palju parem toimetada, kui tahate lõhkamismeetodi abil.

Lõhkamise all ei mõtle ma sugugi niisugust olukorda, et inimesele pannakse dünamiit alla, süüdatakse põlema ja pannakse ise plehku, ootamata, millal inimene plahvatab.

Ma pean silmas momentaanset mõjustamist, mis pöörab ümber kõik inimese soovid, kõik tema püüded.

Mind üllatas nende muudatuste väline ilme niivõrd, et pärastpoole hakkasin tegelema nende lõhkamiste ja virildunud iseloomude evolutsiooni metodoloogiaga ja jõudsin järjest sügavamale veendumusele, et lõhkamismeetodit — ma ei leia paremat sõna — võivad pedagoogid arvestada kui üht õnnestunumat. Võib-olla leitakse õnnestunum pedagoogiline sõna selle meetodi tähistamiseks, mina otsisin, kuid ei leidnud.

Ma räägin teile mõningaist oma muljeist, mis sundisid

mind mõtlema nõnda, nagu ma mõtlen, kui ka jätkama oma tööd selle meetodiga.

Veel 1931. aastal pidin täiendama oma kommuuni, kus oli 150 inimest, 350 uue lapsega, keda ma pidin vastu võtma kahe nädala jooksul. Mul oli juba väga hea kommunaaride organisatsioon. 150 inimesest oli 90 kommunistlikku noort 14—18 aasta vanuses, ülejäänud olid pioneerid.

Kõik olid üksteisega suurepäraselt seotud, olid väga sõbralikud, omasid ilusat, täpset, erka distsipliini, oskasid suurepäraselt töötada, olid uhked oma kommuunile ja oma distsipliinile. Neile võis usaldada kaunis vastutusrikkaid ülesandeid, isegi füüsiliselt ja psühholoogiliselt raskeid ülesandeid.

Selleks, et uuele täiendusele avaldada tugevamat mõju, tarvitasin niisugust meetodit.

Muidugi oli see võte mitmekesine; ta seisnes ka ruumide — magamistoa, töökohtade, klassi — ettevalmistamises, välise sisustuse ettevalmistamises lillede, peeglite jne. näol.

Kommuun elas jõukalt, sest ta majandas ennast iseseisvalt.

Me võtsime lapsi vastu niiviisi. Kogusime neid alati kiirrongidelt. See oli Harkovis. Lapsed, kes sõitsid kiirrongidega, olid meie kontingent, meil oli õigus sellele kontingendile. Kiirrongid Moskva — Mineralnõje Vodõ, Moskva — Sotši, Moskva — Kislovodsk sõidutasid minu kommuuni kandidaate.

Kõik need kiirrongid läbivad Harkovi ööse1 ja ööse1 me neid lapsi kogusimegi.

Seitse-kaheksa kommunaari, kellest üks nimetati üheks ööks ajutiseks komandöriks, läksid välja selleks, et koguda neid lapsi. See ajutine komandör vastutas alati salga töö eest ja andis alati raporti.

Ajutine salk kogus 2—3 tunni jooksul hooldamatuid katustelt, käimlatest, tiris välja vagunite alt. Nad oskasid koguda neid «reisijaid». Mina ei oleks kunagi osanud neid leida.

SaRK-i kaastöölised, laskurid, eraldasid mulle toa jaamahoones. Selles toas toimus esimene miiting.

See miiting seisnes mitte lastele «augu pähe rääkimises», et nad tuleksid kommuuni, vaid omas niisugust kuju. Meie kommunaarid pöördusid laste poole järgmiste sõnadega: «Kallid seltsimehed, meie kommuunil on suuri raskusi tööjõuga. Me ehitame uut tehast, tulime teie juurde palvega aidata meid.»

Hooldamatud olid veendunud, et see on nõnda.

Neile üteldi: «Kes ei taha, võib kiirrongiga edasi sõita.»

Ja siis algas see hämmeldamismeetod, mida tahaksin nimetada lõhkamismeetodiks.

Harilikult lapsed ikka nõustusid aitama meid meie ülesehitustöös. Sinna tuppa jäid nad ööbima. Järgmisel päeval kell 12 rivistus kogu kommuun orkestriga (meil oli väga hea suur orkester — 60 säravat pasunat), lipuga, paraadülikondades valgete kraedega, ülima toredusega, embleemidega jne. jaamaesisele üles, ja kui see salk kuuehõlmu koos hoides, palja jalu sibades, väljus platsile, kostis kohe muusika, ja nad nägid endi ees rinnet. Me võtsime neid nagu oma parimaid seltsimehi muusikahelidega vastu.

Pärast rivistusid ette meie kommunistlikud noored ja tütarlapsed, nende järel läksid need hooldamatud lapsed ja lõpus käis veel üks rühm.

Ja kogu see salkkond marssis väga pidulikult, kaheksa inimest reas.

Kodanikud nutsid härduses, kuid meie nägime, et see on ainult tehnika, milles pole midagi sentimentaalset.

Kui hooldamatud toodi kommuuni, läksid nad sauna ja tulid sealt pöetuina, pestuina, valgete kraedega paraadülikondadesse rõivastatuina tagasi.

Siis toodi käruga nende endine rõivastus, valati bensiiniga üle ja pandi pidulikult põlema.

Tulid kaks õuekorrapidajat luudadega ja pühkisid kogu tuha ämbrisse.

Paljudele minu kaastöölistele paistis see naljana, kuid tegelikult avaldas see vapustavat mõju.

Nendest hooldamatuist, keda ma kogusin rongidelt, võiksin nimetada ainult 2—3 inimest, kes ei asunud õigeile rööpmeile.

Need lapsed ei unusta kunagi nende vastuvõttu jaamas, seda tuleriita, korralikke magamistube, uut kohtlemist, uut distsipliini, ja neil jäävad igaveseks püsima tugevad muljed.

Tõin ühe näite selle meetodi kohta, mida nimetan lõhkamismeetodiks.

See meetod jätkub ja rullub lahti kogu minu süsteemis.

See süsteem seisnes enne kõike kollektiivis.

Kahjuks pole meil üheski raamatus kirjutatud, mis on kollektiiv, eriti laste kasvatuskollektiiv.

Sellest on tarvis kirjutada ja teostada suuri uurimusi sääraste kollektiivi kohta.

Kollektiivi esimeseks tunnuseks on, et see pole mass, vaid otstarbekohaselt korraldatud, tegev organ, organ, mis on võimeline tegutsema.

Kollektiivi organisatsioon oli niisugune, et ta muutus sotsiaalseks organismiks, jäi alati kollektiiviks ega muutunud kunagi massiks.

See on kõige raskeim üritus meie pedagoogilises töös ja ma pole näinud enam sääraseid kollektiive, nagu oli minul.

Ma ei räägi seda mitte enda kiituseks, vaid lihtsalt konstateerin fakti.

Ma ei loonud üksi seda kollektiivi. Sellest tuleks pikalt kõnelda ja vaevalt oskan ma kõike ära ütelda.

Kollektiivi organiseerimine peab algama algkollektiivi küsimuse lahendamisega. Ma mõtlesin selle küsimuse üle palju,

mul tekkis palju erinevaid kollektiivi organiseerimise viise ja ma tulin järgmistele järeldustele.

Algkollektiiv, s. o. kollektiiv, mis enam ei pea edasi jagunema väiksemateks kollektiivideks, osadeks, ei või olla väiksem kui 7 ja suurem kui 15 inimest. Ma ei tea, mispärast see on nii, ma ei juurelnud selle kallal. Ma vaid tean, et kui algkollektiiv on väiksem kui 7 inimest, siis hakkab ta muutuma sõpruskollektiiviks, sõprade suletud rühmaks.

Algkollektiiv üle 15 inimese kipub alati jagunema kaheks kollektiiviks, tekib ikka jagunemise joon.

Ma pean ideaalseks algkollektiiviks ainult niisugust kollektiivi, kes ühtaegu tunneb niihästi enda ühtsust, kokkukuuluvust, kindlust kui ka seda, et ta pole ühte sobinud sõprade kamp, vaid ühiskondlik nähtus, kollektiiv, organisatsioon, millel on mingid ülesanded, mingi kohustus, mingi vastutus.

Kõike seda võib sõnastada paberil. Lühidates sõnades on raske seda väljendada.

Eriti huvitas mind selle isiku kuju, kes peab juhtima seda algkollektiivi ja vastutama tema eest.

Ma tarvitasin kõiki oma kuutteistkümmend tööaastat selle raskeima küsimuse lahendamiseks ja tulin niisugusele veendumusele, et algkollektiivi eesotsas peab tingimata olema ainujuht, üks isik, kes oma võimu laadi järgi küll on ainujuht, kuid siiski ei ole diktaator, vaid kes samal ajal on selle kollektiivi volinik.

Pärast muutus mulle tähtsaks veel üks asjaolu, säärase algkollektiivi kestus.

Minul õnnestus säilitada säärast algkollektiivi ilma muutusteta 7—8 aastat. Kümme-viisteist poissi või tüdrukut säilitasid algkollektiivi 7—8 aastat, kusjuures muudatusi ei toimunud rohkem kui 25% ulatuses: kahestteistkümnest inimesest muutus 8 aasta jooksul kolm: kolm lahkus ja kolm tuli juurde.

Ma aimasin juba ette ja nägin tegelikkuses, et kujuneb väga

huvitav kollektiiv, huvitav selles mõttes, et teda võis vaadelda kui imet ta liikumise iseloomu, ta arengu iseloomu, ta enesekindla ja erksa tooni poolest, algkollektiivi säilitamise tendentsi poolest. Selles kollektiivis oli võim ainujuhtiva komandöri, pärast brigadiiri käes.

Algul oli tendents nihutada säärase algkollektiivi etteotsa osavamat, tugevama tahtejõuga poissi või tüdrukut, atamani, kes on võimeline kõiki vaos hoidma: komandama, peale käima, peale suruma.

Kuueteistkümne aasta jooksul panin tähele, kuidas tendents valida komandöriks võimalikult tugeva iseloomuga isik, kes on võimeline komandama, muutus pikkamööda ja kuidas lõppeks säärase algkollektiivi, salga (minu juures nimetati harilikult seda kollektiivi salgaks) etteotsa nihkus järjekordne vanem, kes millegagi ei erinenud kõigist teistest.

Kuueteistkümne aasta jooksul toimus mulle peaaegu märkamatult ja minu kasvatuse eesmärkidest peaaegu sõltumatult niisugune muudatus, et salga etteotsa asus järjekordne vanem.

Viimastel aastatel saavutasin niisuguse pedagoogilise õnne, et võisin ükskõik millise kommunaari määrata ükskõik millise kollektiivi vanemaks ja olla kindel, et ta juhib hiilgavalt.

Mul ei ole praegu võimalust jutustada teile üksikasjalisemalt selle huvitava laste magistratuuri iseloomust, valitavast isikust lastekollektiivis, kes on võimeline mitte ainult vanemat mängima, vaid kollektiivi ka tõeliselt juhtima, enda järel vedama, ilma et ta oleks seejuures kõige tugevam, kõige andekam või kõige tahtejõulisem; ta erines kõigist teistest ainult ühe, otsekui puhtformaalse asjaolu poolest — ta omas volitusi ja vastutust.

Mul tuli 1933. aastal Ukraina valitsuse ülesandel eraldada umbes 100 kommunaari väga raskele, närvidele käivale eritööle, mida minu kommunaarid tegid mitme kuu vältel kõige raskemais tingimustes väljaspool kommuuni.

Ma ei võinud võtta kollektiivist kõige paremaid kommunaare, sest need olid harilikult IX—X klassis, ja pealegi olid nad kõige enam kvalifitseeritud meistrid, mina aga elasin majanduslikul eelarvel ja olin huvitatud tööjõust. Need kvalifitseeritud meistrid olid selle tehase töökodade juhatajateks.

Ma eraldasin keskmikke, määrasin komandörid ja jaotasin inimesed salkadesse. Ma riskisin: ise nendega kaasa ei läinud ja kedagi vanemat ka ei saatnud peale ühe majandusjuhataja, kes neid toitlustas.

Peab ütlema, et nad tulid suurepäraselt toime oma tööga, eriti värskelt eraldatud komandörid, keda määrati sõna otseses mõttes tähestiku järgi. Nad said väga hästi aru, kui kaugele ulatuvad nende volitused ja kui kaugele ulatub nende vastutus.

Selleks, et kasvatada piiritunnet, milleni ulatuvad volitused ja tõsine vastutus, on tarvis muidugi pikka aega. Ma arvan, et aasta või kahega ei saa seda kasvatada üheski kollektiivis. Kulub 4—5 aastat, et kasvatada seda huvitavat, normaalset magistratuuri lastekollektiivis.

Selleks on tarvis palju tööd, palju pingutusi.

Sama loogiline side ei hõlma mitte ainult algkollektiivi korraldust, vaid ka ühiskondlike suhete korraldamist suures kollektiivis.

Minu juures oli algkollektiiviks salk.

Algul organiseerisin salgad selle põhimõtte järgi: kes kellega koos õpib, kes kellega koos töötab, need liidan ühte salka.

Pärast otsustasin, et on tarvis nooremaid vanematest eraldada. Veel hiljem tulin järeldusele, et see on kahjulik, ning viimati oli mul igas salgas niihästi väikesi kui ka täiskasvanud 17—18-aastasi noormehi.

Otsustasin, et niisugune kollektiiv, enim meenutades perekonda, on kasvatuslikult kõige soodsam. Seal tekivad hoolit-

sus nooremate eest, austus vanemate vastu, seltsimehelike suhete kõige õrnemad nüansid.

Seal ei ole väikesed suletud omaette eraldatud rühma, mis «elab iseenda rasvast», vanemad aga ei jutusta kunagi nilbeid anekdoote, kuna neil on hool nooremate eest.

Tähtsaks küsimuseks on ajutiste volinikkude küsimus. Näib, et see on tühine küsimus, kuid valmistasin selle teema najal, alatise kõrvalekaldumatu igapäevaste ülesannete valiku najal, nende ülesannete jaotamise najal üksikute isikute vahel, valju aruandluse najal lühikestest ülesannetest väga palju huvitavaid kaadreid oma kommunaaride hulgas ette.

Lõppeks oli mulle sama kollektiivse loogika alal eriti huvitav suure kollektiivi üldine omavalitsus.

Mul olid kogu 16 aastat eraldatud komandörid, kes kandsid vastutust salga eest. Oli ka komandöride nõukogu.

See valitsemisorgan kutsus alati esile vastuväiteid niihästi pedagoogide ja professuuri poolt kui ka mõtlejate ja kirjanike poolt. Kõik arvasid, et see on midagi kasarmulikku, et see on drill.

Kahjuks tungisid vähesed selle nähtuse olemusse.

Komandöride nõukogu on valitsemisorganina erakordselt soodne järgmistel asjaoludel.

Mul oli kommuunis 28 salka, järelikult pidi olema 28 komandöri.

Olin komandöride nõukogu töökava koostamise vastu. Kui palju ka kõrgemal seisvad organisatsioonid mulle peale käisid, ei esitanud ma kunagi ühtki komandöride nõukogu töökava. Komandöride nõukogu — see oli valitsemisorgan, kes pidi töötama nende ülesannete ja teemade kohaselt, mis kerkivad esile iga päev, mida ei saa plaanis ette näha.

Viimased 8—10 aastat oli see väga liikuv instants.

Võisin ükskõik millises küsimuses, mis mul tekkis, kahe minuti jooksul komandöride nõukogu kokku kutsuda.

Anti pasunasignaal komandöride nõukogu kogunemiseks — kolm lühikest häälitsust. Signaal anti ainult üks kord. Oli keelatud seda korrata, et keegi komandöridest ei harjuks «nahka vedama», vaid et viivitamatult tuldaks koosolekule.

Kuulnud pasunahäält, pidi komandör, ükskõik kus ta ka ei viibinud — klassis, tööl, saunas, end kohe korda seadma ja komandöride nõukogu koosolekule ruttama. Me kogusime komandöride nõukogu alati välgukiirusel kokku.

Meil oli täielik keskkool kõigi keskkooli omadustega.

Peale selle oli meil tehas, kus igaüks töötas 4 tundi päevas. Oli vaja töötada 4 tundi tehases, 5 tundi keskkoolis. Kokku 9 tundi. Algul oli raske seda läbi viia, kuid pärast muutus see harjumuseks, tõeliseks kollektiivseks refleksiks.

Ja kui mõni minu asetäitjaist kutsus kokku komandöride nõukogu, siis minagi, kuulnud signaali, jooksin nagu hobune. See oli tingitud refleks. Ma pidin ruttama oma kohuste täitmisele.

Meil oli huvitav seadus: kõnelda võis ainult üks minut. Kes rääkis üle ühe minuti, seda peeti latrajaks ja teda ei tahetud kuulata.

Meil tuli vahel kogunemine teostada vahetunnil 5—10 minutiga.

Üks teravmeelne komandöride nõukogu esimees hankis kustki minutise liivakella, kusjuures ta kinnitas, et kuni langeb üks liivatera, võib ütelda ühe sõna; liivakellas on aga 2000 liivatera, — tähendab, võib ühe minutiga ütelda 2000 sõna. Ja ons tarvis üle 2000 sõna minutis? Niisugune korraldus osutus väga tarvilikuks.

Meil polnud kunagi koristajat, kuid igal hommikul pooniti põrandaid. Meil ei tohtinud olla tolmu, sest meil käis iga päev 3—4 välisdelegatsiooni. Kõik pidi läikima.

Peale selle toimusid tootmisnõupidamised, kommunistlike noorte koosolekud, pioneeride koosolekud, kehakultuurilised

kogunemised jm. Me ei võinud kulutada ainustki liigset minutit. Võib-olla on teised paremais tingimusis ja neil pole tarvis niisugust minutist kodukorda.

Kui meil kogunes komandöride nõukogu, võis osa komandöre olla kodunt ära või ei saanud mõni katkestada tööd tähtsa tööpingi juures. Seepärast sai kombeks, mis muutus isegi seaduseks, et kui pole komandöri, tuleb abi, aga kui pole ka abi, tuleb kestahes salga liikmeist.

Harilikult teati igas salgas, et kui teataval ajal antakse signaal kogunemiseks, läheb see või see. Pikapeale kujunes niisugune olukord, et kui kogunes komandöride nõukogu, ei küsitud, kas on kohal Ivanov või Petrov, vaid küsiti: kas 1. salk on esindatud, 2., 3., 4. jne.

Oli vaid tähtis, et salk oleks esindatud.

Pikapeale muutus komandöride nõukogu salkade nõukoguks. Meil polnud tähtis, kes tuli salgast, peaasi, et oleks inimene, kellel on kommunaari nimetus.

Kui nõukogus oli otsustamisel tähtis küsimus, nõudsime, et oleks kohal tingimata komandör, sest komandöre ei valinud meil mitte salk, vaid kommuuni üldkoosolek.

Jõudsime säärase valemini nimelt selleks, et komandöride nõukogul poleks mitte ainult kommuunis, vaid ka igas salgas volinikkude nõukogu ilme, et need ei oleks mitte ainult teatava salga volinikud, vaid kogu kommuuni volinikud. See nõukogu seisis salgast kõrgemal.

Komandöride nõukogu aitas mul töötada kuusteist aastat ja veel praegu tunnen tänu ja tõsist austust selle organi vastu, kes aegamööda muutus, kuid alati säilitas mingi üheainsa tooni, üheainsa palge, üheainsa liigutuse.

Tahan teie tähelepanu pöörata veel järgmisele asjaolule. Meie täiskasvanud tunneme endid kohutavalt tarkadena, alati teame palju, alati saame kõigest aru ja mõistame kõike,

ja kui tuleme uude asutisse, kui meile antakse uus töö, siis püüame alati kõike ümber murda, kõike uutmoodi teha.

Tänu sellele meie noor nõukogulik pedagoogiline üritus, kelle iga ei küüni isegi 20 aastani, kannatab vormide kiire vaheldumise all, tohutu muutlikkuse all, traditsioonide puudumise all.

Sain alles 16. aasta lõpuks aru, milles seisneb asi. Traditsioone, 4—5—6 aastat tagasi lahkunud, midagi teinud ja midagi otsustanud täiskasvanute põlvkondade kogemusi tuleb seevõrra austada, et seda eelnenud põlvkondade kogemust ei saaks mitte nii kergesti muuta.

Lõppude lõpuks oli sellessamas kommuunis nii palju huvitavaid, originaalseid, täpseid reegleid, et korrapidajal üsna kerge oli kommuuni enda järel juhtida.

Näis, nagu oleksid mõned nendest reeglitest isegi oma mõtte kaotanud.

Kunagi, kui me Gorki-nimelises koloonias olime ümbritsetud varastest ja bandiitidest, seisis meil väravas tunnimees püssiga. Nii ta seisis ka veel 1936. aastal. See oli traditsioon. Ma ei tahtnud seda murda ja mul oli raske seda murda, sest kõik olid veendunud, et see on tarvilik.

Kui analüüsisin seda nähtust, tulin järeldusele, et see on tarvilik esiteks sellepärast, et kui öösel 600 inimest magavad ja 13—14-aastane poiss seisab püssiga lukustamata värava juures, on kommuuni kaitseks valvel, on tal natukene kohutava- ja kõhedavõitu, ta tunneb tõsiselt hirmu ja jubedust, kuid see sunnib tal endale julgust sisendama.

Ka tüdrukud seisid valvepostil. Kui seisis väike tüdruk, pidasin teda ülalt silmas, ilma et tüdruk seda oleks teadnud.

Püss polnud mitte tavaline püss, millest oleks võinud lasta, püss oli padruniteta, see oli sümboolne püss. Seda hoida tähendas tunda enda vastu austust, eriti kui püss oli puhastatud.

1929. a. viisin rahakasti oma kabinetist tunnimehele lähemale. See oli tehtud kollektiivi ettepanekul. Üteldi, et ei maksa

hoida rahakasti kabinetis. Parem panna ta sinna, kus seisab tunnimees. Kuid mis suudab teha 13-aastane poiss püssiga, seda ei arutatud. Rahakast seisis tunnimehe lähedal ja meie olime rahulikud, sest 13-aastane poiss oleks kallaletungi korral võtnud tarvitusele kõik abinõud, et kaitsta seda kasti.

Lähen üle distsipliiniküsimuse juurde.

Kui te olete lugenud minu teost «Pedagoogiline poeem», siis mäletate, et algasin distsipliiniküsimusega. Algasin sellega, et lõin näkku oma kasvandikule.

«Pedagoogilises poeemis» on see kujutatud enam-vähem täielikult ja ma olin väga imestunud, kui mind külvati üle süüdistustega, et ma soovitavat löömist.

Just seda pole «Pedagoogilises poeemis» näha. Vastuoksa, see oli minu jaoks kurb sündmus mitte selles mõttes, et ma sattusin niisugusesse meeleheitesse, vaid selles mõttes, et väljapääsu ei leidnud mitte mina, vaid see poiss, keda ma lõin, — Zadorov.

Tema leidis endas tohutu jõu ja vahvuse, et mõista, millisesse meeleheitesse olin ma sattunud, ja sirutas mulle käe.

Selle juhtumi edu johtus mitte minu meetodist, vaid sõltus minu füüsilise mõjustamise juhuslikust inimeslikust objektist. Mitte igaühel pole õnne sattuda niisugusele inimesele, keda lööd, aga tema sirutab sulle käe ja ütleb: ma aitan sind, ja tõepoolest aitab. Minul õnnestus ja ma sain siis sellest aru.

Omas praktikas ei võinud ma tugineda säärasele distsipliinile, vägivallale. Ma jõudsin selle distsipliinini, mille tõelist vormi tahtsin näidata oma viimases romaanis «Lipud tornidel».

Selles romaanis räägitakse raudsest, karmist, tugevast distsipliinist, mis on suuteline viima idüllini. See on võimalik ainult Nõukogude riigis. Säärast distsipliini on väga raske luua. Selleks, et seda luua, on tarvis suurt loomingut, on tarvis hinge, isiksust. Sellesse üritusse on tarvis asetada iseenda isiksus.

See on raske üritus ka selle poolest, et siin saavutatakse edu väga aeglaselt, pikkamööda, on peaaegu võimata näha edasiliikumist. Siin peab oskama rohkem ette näha, peab oskama näha rohkem sellest, mis tänapäeval on.

Säärase distsipliini eesmärk on meile väga hästi mõistetav. See on sügava teadlikkuse täielik ühinemine väga valju ja peaaegu nagu mehhaanilise normiga.

Ma ei kujutle head distsipliini, kui selles on vaid tunnetus. Säärast distsipliini ei saa olla ja säärasel distsipliinil on alati kalduvus muutuda rigorismiks. Ta oleks mõistusepärane, alati kerkiks ühenduses ühe või teise sammuga probleeme, esineks alatine kahevahelolek, kuidas toimida: kas nii või teisiti.

Distsipliin, mis tahab tugineda ainult tunnetusele, muutub alati mõistusepäraseks. Ta muudab normid ükskõik millises kollektiivis ja lõppude lõpuks kujutab endast alati vaidluste, probleemide ja surveavalduste ahelikku.

Kuid teiselt poolt distsipliin, mis põhjeneb tehnilisel normil, dogmal, käsul, kaldub alati muutuma pimedaks kuulekuseks, mehhaaniliseks alistumiseks ühele valitsevale isikule.

See pole meie distsipliin. Meie distsipliin ühendab endas täieliku teadlikkuse, selguse, täieliku arusaamise, ühise arusaamise sellest, kuidas käituda selge, täiesti täpse välise vormiga, mis ei jäta võimalusi lahkarvamusteks, vastuvaidlusteks, lobisemiseks. See kahe idee harmoonia distsipliinis on kõige raskem asi.

Minu kollektiivil õnnestus seda harmooniat saavutada mitte ainult minu tõttu, vaid paljude õnnelike asjaolude ja paljude isikute tõttu.

Kuidas toimus selle teadlikkuse ühinemine täpse distsiplinaarse vormiga?

Siin oli väga palju võtteid. Lõppude lõpuks viisid kõik võtted, kõik meetodid sinna välja. Sel juhul ei ole distsipliin õnnestunud töö eelduseks. Meil arvatakse harilikult, et heaks tööks

on välditamatu eeldusena tarvis säärast distsipliini, kuid mina sain aru, küll mitte väga ammu, et tõeline distsipliin ei saa olla töö eelduseks, ta võib olla ainult kogu töö ja kõigi meetodite järelduseks.

Distsipliin ei ole meetod ega saa olla meetod. Niipea kui distsipliinile hakatakse vaatama kui meetodile, muutub ta tingimata needuseks. Ta võib olla ainult kogu töö lõppjärelduseks.

Distsipliin on kollektiivi pale, tema hääl, tema ilu, tema liikuvus, tema miimika, tema veendumus. Kõik, mis on kollektiivis, võtab lõppude lõpuks distsipliini kuju.

Distsipliin on tõsiselt poliitiline nähtus, — see, mida võib nimetada Nõukogude Liidu kodaniku enesetundeks. Praegu on see mulle väga hästi mõistetav.

Kinnitan teile, et kogu 16 aasta jooksul ei saanud ma kuidagi aru, kust kätte saada seda sabaotsa, kust leida seda valemit, et kõike taibata ja mõista.

Seepärast ei saa kõnelda distsipliinist kui kasvatuse vahendist. Võin kõnelda distsipliinist kui kasvatuse tulemusest. See kasvatuse tulemus ei avaldu mitte ainult selles, et keegi midagi ette kirjutaks ja keegi midagi ära kuulaks. See tulemus avaldub isegi siis, kui inimene üksi jäädes peab teadma, kuidas käituda.

Minu kommunaarid ütlesid: me ei otsusta sinu distsipliini üle mitte selle järgi, kuidas sa käitusid teiste nähes, ega mitte selle järgi, kuidas sa täitsid käsu või tegid töö, vaid selle järgi, kuidas sa käitusid, mitte teades, et teistel on teada, kuidas sa toimisid.

Näiteks lähed parkettpõrandat mööda ja näed, et põrandal on määrdunud paberitükk. Keegi sind ei näe ja sina ei näe kedagi, kuid nüüd on tähtis: kas sa tõstad selle paberitüki üles või mitte. Kui sa selle üles tõstad ja ära viskad ja keegi seda ei näe, siis tähendab see, et sul on distsipliini.

Viimane distsipliini vorm tuli esile eriti korrapidaja-brigadiiri või korrapidaja-komandöri juures.

See oli üks poiste või tüdrukute brigadiiridest, harilikult isegi mitte kõige vanem, sest kõige vanemad kommunistlikud noored, enim teenekad büroo liikmed, tegid juba palju vastutavamat tööd: küll ajalehe toimetajana, küll osakonnajuhatajana tehases, küll konstruktoribüroo juhatajana, küll kommunistlike noorte organisaatorina või sekretärina, — see oli brigaadi komandör või salga komandör, oli keskmine poiss või tüdruk, 15—16—17-aastane.

Harilikult ei olnud neil õigust karistada, ei olnud muid erilisi õigusi kommuunis, kuid korrapidaja-brigadiir juhtis päeva jooksul kommuuni.

Kasvatajaid meil kommuunis enam ei olnud. Vallandasin nad kõik juba 1929. a. Nad lihtsalt siirdusid kooli õpetajaiks, kasvatajatest ütlesime lahti. Kõik kaheksa aastat elas kommuun ilma ühegi kasvatajata.

Säärane korrapidaja-brigadiir pidi kella 6-st hommikul kuni kella 12-ni öösel või ööst hommikuni vastutama kõige eest, mis toimus kommuunis; pidi vastutama täpsuse ja korra eest päevakavas, korra eest koristamisel; pidi vastutama külaliste vastuvõtu eest, hea lõuna eest; kui oli rännak, siis vastutas ta rännaku eest; kui oli mingi lisatöö, siis selle töö eest. Öösel oli tal õigus magada.

Temale üksi andis üldkoosolek käsutamise õiguse. Järkjärgult arenes see õigus väga keerukaks traditsiooniks, mille üle olid kõik väga uhked ja millest peeti kinni kõrvale kaldumata.

Pärastpoole võis säärane 15-aastane poiss kõhklemata ütelda kõige vanemale kommunistlikule noorele, kommuuni kõige teenekamale liikmele: võta narts ja kuivata see loik siin põrandal ära.

Harilikult ei olnud tal õigust käsku korrata, kuid kes ka

ei juhtunud tema käsku kuulma, pidi vastama: «Just nii, seltsimees brigadiir!»

Kuigi ta kuivatas loigu ära, aga ei ütelnud: «Just nii, seltsimees brigadiir!», järeldati, et ta pole käsku täitnud.

Selle korrapidajaga ei tohtinud rääkida istudes, vaid tuli kõnelda sirgelt seistes.

Temale ei võinud vastu vaielda. Minuga võis vaielda, ükskõik millise teise komandöri või brigadiiriga võis vaielda, kuid korrapidajaga ei tohtinud vaielda, sest üteldi, et tal on väga palju tööd, ja kui igaüks hakkab temaga vaidlema, siis tema vaenekene ei pea vastu.

Isegi siis, kui korrapidaja-brigadiir ekslikult lahendas ühe või teise küsimuse, siis soovitati: täida ja unusta, et see oli eksitus.

Mul ei olnud õigust korrapidaja-brigadiiri raportit kontrollida.

Ta ütleb, et niisuguses salgas juhtus täna seda või seda. Oma raporti annab ta kõigi juuresolekul saluudiga. Kõik peavad püsti seisma.

Kui ma mõnes asjas kahtlesingi, ei olnud mul õigust ütelda: kutsu see kommunaar siia, ma küsin temalt.

See oleks olnud suurimaks solvamiseks.

Kujunes niisugune traditsioon: pärast, teisel päeval, võis see, kelle kohta tegi brigadiir ettekande, ütelda, et korrapidaja ajas laimujuttu, kuid ütelda nõnda, et mina ei kuulnud, sest niisuguste ütlemiste eest ma määrasin aresti. Kui ka eksis, ei tohi ütelda. Tema on meie volinik, meie allume temale, peame tema sõna kuulma.

Homme võib ütelda, et ta on nõrk, ja me tagandame ta, kuid raporti ajal ei tohtinud midagi ütelda. Sellega pääsesime lõputuist sõnelusist.

Eriti tähtis oli see, et korrapidaja raportit ei kontrollitud.

Korrapidaja-brigadiir andis mulle õhtul kõigest aru, ja ma ei mäleta, et ükski oleks mulle valetanud. Ta ei võinud valetada.

Kui see korrapidaja oleks kohanud mind jalutuskäigul ja kellegi kohta midagi ütelnud, siis oleks võinud seda kogunemisel kontrollida, aga kui ta rääkis kõikide juuresolekul, siis ei tohtinud kontrollida. Kommunaarid ütlesid: «Ta ei ütelnud ju seda Anton Semjonovitšile kõrva sisse, nad ei istunud ju mitte aias, ta ütles kõigi juuresolekul, raportiga, saluudiga, — kuidas ta võis valetada. Inimene ei saa niisuguses olukorras valetada.»

Kommunaarid olid veendunud, et kogu olustik, korrapidaja seisukord ei anna talle võimalust valetamiseks.

See oli moraalne seadus ja kontrollida polnud tarvis.

See on üldine pilt tulemustest, mida võib nimetada distsipliiniks.

Millised meetodid peavad viima säärase tulemustepildini? Kollektiivi kui kindla organisatsiooni ülesehitus ja pedagoogiline meisterlikkus.

Pedagoogiline meisterlikkus pole sugugi tühine asi. Kõrgemates pedagoogilistes õppeasutistes pole sellest meisterlikkusest lõhnagi. Seal ei teatagi, mis on pedagoogiline meisterlikkus. Meil on niisugune olukord, kus igaüks võib seda meisterlikkust nimetada «kodukäsitööks», ja tal on õigus.

Ma piinlesin kaua selle küsimuse kallal, piinlesin seda rohkem, et ma pole kunagi ennast pidanud — ütlen siiralt, et ei pea ka praegu — andekaks kasvatajaks, muidu ei oleks mul tulnud nii palju töötada, eksida ja kannatada.

Olen praegugi tõsiselt veendunud, et olen pigemini tavaline keskmine pedagoog. See on praegu tõenäoline. Kuid ma saavutasin pedagoogilise meisterlikkuse, ja see on väga tähtis asi.

Kasvataja meisterlikkus pole mingi eriline kunst, mis nõuab andekust, vaid see on spetsiaalsus, mida tuleb õpetada, nagu

tuleb õpetada arstile tema meisterlikkust, nagu tuleb õpetada muusikut. Iga inimene, kui ta pole värdjas, võib olla muusik. Üks paremini, teine halvemini. See oleneb instrumendi kvaliteedist, õppustest ja muust. Kuid pedagoogi jaoks ei ole niisuguseid õppusi.

Mis on meisterlikkus? Mul on kalduvus eraldada kasvatusprotsessi haridusprotsessist. Tean, et sellele vaidleb iga spetsialist-pedagoog vastu. Kuid arvan, et kasvatusprotsessi võib loogiliselt eraldada, nii võib eraldada ka kasvatamise meisterlikkust.

Võib ja tuleb arendada nägemisoskust, lihtsalt füüsilist nägemisoskust. See on kasvatamisel välditamatu. Peab oskama lugeda inimese näost, ja seda lugemist võib kirjeldada erilises kursuses. Selles ei ole midagi keerulist, midagi müstilist, et näo järgi ära tunda mõningaid hingeliste liigutuste tunnuseid.

Pedagoogiline meisterlikkus seisneb ka kasvataja hääleseades ja oma näo üle valitsemises.

Täna rääkis teie lugupeetud direktor minu juuresolekul ühe poisiga. Mitte igaüks ei suuda nõnda rääkida. Ma ei ütle, et oleks olnud tegemist suure andega, kuid oli tegemist küll meisterlikkusega. Ta rääkis vihaselt poisiga, poiss nägi ta viha, pahameelt, just seda, mida sel juhul oli tarvis. Minule oli see meisterlikkus. Nägin, et direktor mängib suurepäraselt.

Pedagoog peab mängima. Ei saa olla pedagoogi, kes ei oskaks mängida. Ei saa ometi lubada, et meie närvid oleksid pedagoogiliseks instrumendiks, ei saa lubada, et kasvatame lapsi oma südamepiinade, hingepiinade varal. Oleme ju inimesed. Kui igal muul erialal tullakse toime hingeliste kannatusteta, siis peab ka meil tuldama.

Kuid õpilasele on tarvis vahel demonstreerida hingepiina, peab oskama mängida.

Kuid ei tohi mängida lihtsalt lavaliselt, väliselt. On mingi ajamrihm, mis peab selle mänguga ühendama meie suure-

pärase isiksuse. See pole surnud mäng, tehnika, vaid nende protsesside tõeline peegeldus, mis leiavad aset meie hinges. Õpilasele antakse need hingelised protsessid edasi kui viha, meelepaha jne.

Ma muutusin tõeliseks meistriks alles siis, kui õppisin ütlema «Tule siia!» 15—20 varjundis, kui õppisin tarvitama 20 nüanssi näo, keha, hääle hoiakus Siis ei kartnud ma enam, et mõni jätab minu juurde tulemata või ei tunne seda, mis on tarvis.

Kasvataja vajab seda meisterlikkust igal sammul. Kaksikvahekorras, kus mina olen kasvataja ja sina minu õpilane, ei tule see üldse ilmsiks. Kaksikvahekord pole nii tähtis kui see, mis meid ümbritseb.

Teie kasvatuslik suhe omab tähtsust isegi sel juhul, kui ükski teile ei vaata. See pole müstika.

Istun üksi kabinetis, kõik kommunaarid on tööl või koolis. Vihastusin kellegi üle, mul on tarvis midagi teha. Võtan teatud näoilme ja see on kõigi poolt märgatav. Tuleb sisse üks, vaatab mulle otsa, sosistab teisele, kas või muu seas, ja mîski seatakse joonde.

See ei tähenda, et üheainsa näo ilmest sõltuks kõigi laste meeleolu, kuid tuleb osata valitseda oma meeleolude üle.

Kui te sellessamas kabinetis nutate ja ulute, saab see ka kõigile teatavaks ja avaldab teatavat muljet.

See väljendub kõigis pisiasjus. Kas te raseerite end iga päev või mitte. Kas te puhastate kingi iga päev või mitte.

Kasvataja, kes kisub taskust välja musta kägardatud taskurätiku, pole enam kasvataja. Ta mingu parem nurka ja nuusaku nina seal tühjaks, nii et keegi ei näe.

See meisterlikkus on tähtis ka mitmesuguste eriliste metoodiliste võtete rakendamisel.

Näiteks praktiseerin ma sageli niisuguseid asju. Võiksin

kutsuda enda juurde selle, kes on patustanud, ja teha talle noomituse. Kuid ma ei tee nõnda.

Ma kirjutan talle sedeli palvega tulla tingimata õhtul, tingimata kell 11. Ma ei kavatsegi midagi erilist talle ütelda, kuid ta liigub ringi kella 11-ni õhtul minu kõneluse ootuses. Ta ütleb iseendale nii mõndagi, ütlevad mõndagi seltsimehed, ta tuleb minu juurde juba valmina. Mul ei ole enam midagi temaga teha. Ütlen talle vaid: «Hüva, mine!» Selles poisis või tüdrukus toimub tingimata mingi seesmine protsess.

Kujutlen, et pedagoogilistes õppeasutistes tuleks läbi viia sellelaadilisi harjutusi. Oleme üliõpilased: teie, teie jne.

Mulle üteldakse: «Teie, sm. Makarenko, olete praegu praktikal. Kujutlege, et poiss varastas kolm rubla, rääkige temaga. Meie kuulame, kuidas teie räägite, ja pärast arutame, kas rääkisite hästi või halvasti.»

Meil niisuguseid harjutusi ei tehta, kuid on ometi väga raske asi kõnelda poisiga, keda kahtlustatakse selles, et ta varastas, kuid pole veel kindel, kas ta varastas või ei. Siin muidugi on tarvis meisterlikkust mitte ainult pilgu ja hääle käsitamises, vaid ka loogika käsitamises. Meie kasvatajad tunneme geograafiat, ajalugu, kirjandust, kuid ei tea, mis on lapse vargus. Kes teab, mis see on: juhus, kuritegu või paratamatus?

Kas teame, mis on laste vargus? Seda, mis teame kogemuste najal, on vähe. On tarvis, et sellest oleks kirjutatud raamatus. On tarvis, et inimesed loeksid, kontrolliksid — siis hakkaksid nad teadma.

Aga mis on laste huligaansus?

On säärane pedagoogiline seadus, et lastel on tarvis rohkem kakelda ja kisada. Selle tagajärjel muutuvad meie koridorid vahetundidel põrgu osakondadeks. Ja seda kõik sellepärast, et laps pidavat jooksma ja kisama. Kuidas kisama? Lihtsalt avama suu ja kisama? Kas peab või ei pea nõnda kisama?

Mõnedes raamatutes on kirjutatud, et peab, aga mina arvan

oma pedagoogilise kogemuse najal, et laps ei pea ilma asjata ei jooksma ega kisama. Arvatavasti sooritasin pedagoogilise roima, sest pedagoogiline seadus kinnitab, et laps peab kisama ja jooksma, kuid mina toimisin siiski omamoodi.

Meil on seinad äsja uuesti värvitud. Ma andsin välja viimased rahad ja kutsusin meistrid, nad tegid hea remondi. Ma ei või lubada, et laps avaldaks siin oma võimeid joonistamises.

Ma toimin õigesti kui pedagoog ja kui majandusjuht.

Seejärel veendusin, et pedagoog ja majandusjuht peavad taotlema ühte ja sama.

Saavutan, et õpilane hoolitseb seinte puhtuse eest niisamuti nagu majandusjuhtki. Laps ei kaota midagi sellega, et ta ei joonistanud seinale. Ta ei kaota midagi ka sellega, et ei karjunud ega teinud ulakusi.

Peame õpetama kasvandikke korralikult, otstarbekohaselt liikuma. Suvatsege liikuda otstarbekalt. Te lähete koridori mööda, et väljuda tänavale. Ei mingit järeleandmist teie mingitele erilistele lapselikele apetiitidele liikumise suhtes. Mine rahulikult koridori mööda, välju rahulikult tänavale.

Selgub, et mingeid erilisi apetiite lastel ei ole. Võib-olla on apetiitide pidurdamine isegi kasulikum kui nende rahuldamine.

Me teame sellest vähe, aga kõike seda on tarvis teada, et olla meisterpedagoog. Säärane meisterlikkus on tingimata tarvilik, seda on vaja kasvatada.

Mina oma kolleegidega, seltsimeestega, kaastöölistega töötasin alati selle meisterlikkuse kallal. Kogunesime, arutasime seda küsimust, kuid ei kirjutanud midagi üles.

On veel üks tähtis meetod — mäng. Lapse-eas on mäng normaalne nähtus. Laps peab alati mängima, isegi siis, kui ta teeb tõsist tööd.

Lapsel on tung mängida ja seda peab rahuldama.

Talle tuleb anda aega mängimiseks, veel rohkem — kogu ta elu tuleb läbi immutada mänguga. Kogu ta elu — on mäng.

Meil oli tehas välismaise sisseseadega. Valmistati fotoaparaate «FED» täpsusega kuni 1 mikron, ja see oli siiski mäng.

Paljud pedagoogid vaatasid mind kui veidrikku, et ma tegelen raportite-mänguga.

Lastega tuleb mängida. Tuleb võtta tervitusseisak, kuid pärast võib nende peale karjuda. See komandör, kes minuti peal tuleb minu juurde raporteerima, mängib toredasti ja mina mängin ka temaga. Mina vastutan nende kõigi eest, aga nemad arvavad, et nemad vastutavad.

Kui Herriot[1] oli meie juures, küsis ta kommunaaridelt:

«Kes seda kõike teeb?»

«Meie.»

«Aga juhataja?»

«Meie üheskoos teeme. Tema abistab meid.»

Mõningatel juhtudel on vaja seda mängu toetada.

Sõitsime ekskursioonile, kusjuures oli tarvis otsustada: kas sõita Leningradi või Krimmi. Enamik oli Krimmi poolt, mina olin ka Krimmi poolt. Kuid hakkan nendega pööraselt vaidlema. Räägin neile: «Mis te näete Krimmis? Ainult päikest ja vedelete liival, kuid Leningradis — Putilovi tehas, Talvepalee.» Nad vaidlesid minuga ka pööraselt. Pärast tõstsid kõik käed ja vaatasid minu poole. Mängisin hästi nendega. Nemad mängisid võitjat, aga mina võidetut.

Kolme päeva pärast nad räägivad üksteisele: Anton Semjonovitš luiskas ju, temagi on Krimmi poolt. Kuid siis nad mängisid ja said sellest väga hästi aru.

Edasi võtame küsimuse pedagoogilisest riisikost. Samuti lahendamata küsimus. Kas võib riskida või ei?

---

[1] E. Herriot — tuntud prantsuse kodanlik riigimees, külastas kahe Maailmasõja vahel Nõukogude Liitu ja sel puhul ka A. S. Makarenko asutist. (Eestikeelse väljaande toimetaja.)

Paar aastat tagasi oli ühes pedagoogilises ajakirjas avaldatud konsultatsioon. Üks pedagoog asetas küsimuse: kuidas toimida lapsega, kes koolis teeb huligaansusi?

Vastus: niisuguse lapsega on tarvis kõnelda. Pedagoog peab kõnelema ühetasase häälega, hääletooni kõrgendamata, õpilane peab saama aru, et õpetaja ei räägi temaga mitte sellepärast, et ta on ärritatud, vaid et see on tema kohustus.

Ideaalse pedagoogina peate kõnelema ühetasase häälega, ja — te ei saavuta midagi. Poiss läheb ära niisamasuguse huligaanina, nagu tuligi.

Ma lubasin endale riskida ja nägin, et niipea kui ma seda tegin, kogunesid minu ümber kõik macbeth'likud nõiad: noh, kuidas sa riskid, noh, kuidas sa riskid?

Ütlesin kõrgendatud häälega: «Mis see tähendab?!»

Ja asi seati joonde.

Kui pedagoog naeran avalikult, rõõmutsen, naljatlen, vihastun.

Tahan naljatleda, naljatlen. Tahan tasapisi inimest nöögata, teen seda.

Säärane riisiko pole kohutav. Mul tuli rohkem riskida kui teistel pedagoogidel.

Näiteks mõnikord tegi üldkoosolek otsuse: välja heita see ja see kommuunist. Kuidas ma ka võitlen, kuidas ähvardan, nad vaatavad minu poole, vaatavad ja pärast ikkagi tõstavad käed: välja heita. Ja ma heitsin kasvandiku välja.

Kaheksa aasta jooksul heitsin kümmekond inimest välja. Avasin ukse: mine iga ilma kaare poole, kuhu tahad, mine laia maailma!

Kohutav riisiko, kuid tänu sellele riisikole saavutasin alatise siira nõudliku tooni, ja igaüks teadis, et niisugune toon kohtab teda juba esimesel päeval, ja see polnud kellelegi üllatuseks.

Eriti huvitav on, et kõik need väljaheidetud kirjutasid mulle kirju.

Hiljuti sain kirja inimeselt, keda ma kuus aastat tagasi välja heitsin ja silmist kaotasin.

Ta kirjutab: Mind, vanemleitnanti nii- ja niisugust, autasustati võitlustes Hasan-järve juures ja sel puhul otsustasin kirjutada teile kirja. Kui teaksite, kui tänulik olen teile selle eest, et te siis mind välja heitsite. Kuidas ma kuraasitasin teie üle, kogu kollektiivi üle. Aga kui mind välja heideti, mõtlesin järele: kas ma siis tõesti nii halb olen, et 500 inimest keeldusid minuga koos elamast? Tahtsin minna teie juurde end tagasi paluma, kuid pärast otsustasin, et on tarvis ise rajada endale tee. Ja nüüd olen ma leitnant, autasustatud ja pean oma kohustuseks teile sellest teatada, et teie ei tunneks muret minu tookordse väljaheitmise pärast.

See on selleks, et ma ei tunneks muret kuue aasta pärast. Ma kaotasin silmist selle inimese ja nüüd ta kirjutas, nüüd, kus ta osutus võitjaks Hasan-järve juures. Just sel momendil tulin ma talle meelde kui üks tema tänase hiilguse põhjusi.

Seepärast — katsuge ennustada, kuhu viib mingi samm.

Rõhutan, et põhiprintsiibiks meie kooli-, koolivälises ja koolieelses kasvatustöös on — võimalikult palju austust inimese vastu.

Nimetasin isegi 8-aastast inimest seltsimeheks. Muidu on ta Petka, Vaska jne., aga kui tulen kollektiivi, siis nimetan ma teda sm. Komaroviks.

Võimalikult palju austust ja visa, selget, avalikku nõudlikkust: käitu nii ja nii!

Need imed on igaühele kättesaadavad.

Lastevanemad ründasid mind, ütlesid, et ma tegevat imesid.

Sõidavad autos kohale isa ja ema, ütlevad: «Me ei saa enam temaga elada: on toores, nõuab: anna raha, anna pileteid, ei taha enda järel koristada jne. Jumala pärast, võtke ta enda juurde!»

Vaatad poissi: täiesti normaalne nägu, mingit vaimset maha-

jäävust ei ole, terve poiss, õpib VIII klassis, mis vaeva temaga peaks olema?

«Hüva, las jääb, kuid et kaks aastat teie hõngu siin ei oleks, et teie bensiini järele siin ei lõhnaks.»

Peamised kaebused olid, et ei taha puhastada oma rõivaid, ei taha voodit üles teha, ei taha aidata.

Siin komandörid hõõruvad teda pisut liivaga ja ta hakkab muutuma.

Poole aasta pärast lased ta esimest korda puhkusele.

Vanemad arvavad, et on imet tehtud. Mingeid imesid ega mingeid imetegijaid ei ole. Tuleb nõnda nõuda, et poisil ei tekiks kahtlust.

Poisile pakub see lõbu. Ta on rahul sellega, et võib vanematele näidata, et ka tema on suuteline töötama.

Pedagoogilt nõutakse veendumust oma õigsuses. Kui te olete veendunud, et võite nõuda lõpuni, teeb laps alati kõik mis tarvis.

Ma palun mind veel kord vabandada, kui mu jutustuses oli midagi manitsevat.

Ma ei pretendeeri mingile manitsevale, vaid lihtsalt jutustan seda, mille tunnistajaks oma elus olen olnud.

Kasvatus perekonnas ja koolis [1].

«Laste kasvatamine perekonnas ja koolis» — see on nii tohutu lai teema, et sellest võib kõnelda rohkem kui üks õhtu, ja ikkagi ei saa veel kõike ära ütelda. Ühe õhtuga võime puudutada ainult mõningaid peamisi küsimusi. Aga peaasjas ma võibolla polegi spetsialist. Te küsite, miks? Küll näete ise. Jutustan teile lühidalt iseendast.

[1] Stenogramm kõnest, mille pidas A. S. Makarenko Frunze raiooni õpetajate majas Moskvas 8. veebruaril 1939 a. Avaldatud esmakordselt „Utšitelskaja gazeta's" 27. dets. 1940. a.

Olen õpetaja. Õpetaja 17. eluaastast peale. Esimesed 16 aastat töötasin raudteekoolis. Olen töölise poeg ning olin õpetajaks samas tehases, kus töötas mu isa. Töötasin 16 aastat. See oli veel vana režiimi ajal, vanas koolis.

Olin õpetajaks ja pärast juhatajaks vabrikukoolis, mis ühendas üheainsa töölisasula tööliste lapsi. Ka ma ise olin tööliskollektiivi liige, töölisperekonna liige. Niihästi minu õpilased kui ka nende vanemad moodustasid üheainsa tehase ühtse väikese töölisühiskonna.

Järelikult olid mul väga suured võimalused. Teil Moskvas on sääraseid võimalusi vähem, sest teie koondate lapsi nende territoriaalse asukoha järgi.

Nende vanemad ei ole seotud ühtse tööliskollektiiviga. Teil on võib-olla vähem võimalusi läheneda perekonnale kui minul. Kuid seevastu on teil nii suurepärane eeltingimus nagu nõukogude võim. Minul siis säärast eeltingimust ei olnud. Tollal oli vana isevalitsuslik Venemaa.

Pärast revolutsiooni eemaldas saatus mind perekonnast. 16 aastat töötasin ma lastega, kellel ei olnud vanemaid, kellel ei olnud perekonda. Vanematega ei puutunud ma peaaegu üldse kokku.

Tõsi, viimastel aastatel lähenesin ma uuesti perekonnale, kuid minu põhitöö nõukogude võimu ajal oli — töö asutistes, kus elasid kasvandikud, kes «põhimõtteliselt» ei tunnustanud perekonda.

Mul oli üks tähelepandav juhtum. See toimus huvitavas olukorras. Mingi kino-organisatsiooni ülesandel sõitis minu juurde kino-operaator filmima Dzeržinski-nimelist kommuuni Harkovis. Käbe vanamees, üks neist, kes kõike oskavad näha, kõike oskavad leida, väga nobe ja kärmas.

Ta sattus kommuunist vaimustusse. Talle meeldis kõik. Ja just sel hetkel, kui ma kabinetis temaga millegi üle rääkisin, vajus täiesti ootamatult sisse kaunis kultuurse välimusega

seltsimees, nähtavasti oli ta äsja väljunud vagunist, oli väga tolmune ja rääkis:

«Sõitsin Melitopolist. Ma sain teateid, et teie juures elab minu poeg Vasja Stoljarov.»

«Jah, on niisugune.»

«Niisiis, mina olen tema isa. Ta jooksis kodunt ära, otsisin teda pool aastat, nüüd sain teada, et ta on teie juures, tulin talle järele.»

Inimene oli ärritatud. Ta hääl värises.

«Noh, mis siis ikka, palun kutsuge Vasja.»

Tuli Vasja. Poiss oli 14-aastane. Ta oli pool aastat olnud kommuunis. Vormis, sirge, oskab seista, oskab vaadata, kõik nagu kord ja kohus. Tuli, seisis, küsis:

«Teie kutsusite mind?»

«Jah, sinu isa tuli.»

«Isa?»

Siin kadusid juba kõik etiketid: tormasid teineteist sülelema, suudlesid. Ebatavaline armastus: isa armastab poega, poeg armastab isa jne.

Sülelused ja suudlused lõppesid. Poiss seadis enda korda. Isa ütleb:

«Kas te lasete ta ära ühes minuga?»

«Palun, poeg otsustab. Nii kuidas tema tahab, nii olgu. Kui tahab sõita teiega, las sõidab.»

Ja seesama poiss, kes alles äsja nuttis rõõmu pärast, punastus, muutus tõsiseks, vaatab minu peale, raputab pead ja ütleb:

«Ei sõida.»

«Miks, see on ju sinu isa?»

«Ükskõik, ei sõida.»

Isa kahvatus:

«Kuidas ei sõida?»

«Ei sõida.»

«Miks?»

«Ei sõida — ja kõik.»

«Miks sa ei taha sõita. See on ju su isa?»

«Ei taha, ei sõida.»

Isa hakkas ägestuma:

«Tahad või ei taha, kuid ma võtan su kaasa.»

Nüüd astusid mu komandörid vahele:

«Siin ei saa teie kedagi võtta, ta on kommunaar-dzeržinskilane. Võite teda kutsuda. Kui ta tahab, sõidab, ei taha, ei sõida.

Isa langes leentooli. Hüsteerika. Ärevus. Rahustati teda, anti vett juua. Olles pisut rahunenud, ütles ta:

«Kutsuge Vasja.»

«Ei, nüüd ei kutsu.»

«Ainult hüvasti jätuks ju.»

Saadan oma sidepidaja:

«Küsige, kas Vasja tahab isaga hüvasti jätta?»

Vasja tuli. Jälle hakati nutma, sülelema, suudlema. Kui kõik lõppes, küsis Vasja:

«Kas ma võin minna?»

«Palun, mine.»

Ta läks, aga mina istusin isaga veel paar tundi, vaatasin teda. Ta istus leentoolis, ohkas, nuttis, rahunes, jälle nuttis. Ja sõitiski minema ilma Vasjata.

Kuid kõige «dramaatilisem» selles loos oli, et minu kinooperaator sattus sellest stseenist metsikusse vaimustusse, ja täiesti ükskõikne elamuste suhtes, oskas ta seni, kui isa pojaga siin nutsid, suudlesid, sülelesid, kõike seda üles võtta ja oli hirmus rahul:

«Meietaolisel, operaatoril, õnnestub ainult kord elus niisugusele juhtumile sattuda.»

Tahan siinkohal teravamalt asetada küsimuse perekonnast ja perekondlikust kasvatusest. 1935. a. tehti mulle ülesandeks

likvideerida hooldamatus ja järelevalvetus Ukrainas. Siin õppisin tegelikult tundma, kuidas töötab perekond ja miks perekond varustab meid alaealiste seaduserikkujatega, hooldamatutega.

Mul tuli viibida paljudes perekondades, tuli tutvuda paljude vanematega, tuli neid abistada ühel või teisel juhul, kui nad seda abi vajasid. Alles nüüd sattusin perekondadele lähemale, eriti neile perekondadele, kus oli ebaõnnestunud lapsi.

Nende muljete ja oma töö mõju all otsustasingi kirjutada oma «Raamatu lastevanemaile».

«Raamat lastevanemaile» on mõeldud neljas köites, seepärast pole esimeses köites kõike. Esimene köide on pühendatud perekonnale kui kollektiivile. Kõik muud küsimused, mis on väljaspool seda ringi, ei mahtunud siia.

Ma tahtsin esimeses köites näidata, et lapse edukaks kasvatamiseks peab perekond olema ennekõike nõukogulik kollektiiv. Neil juhtudel, kui see kollektiiv ühel või teisel põhjusel mõraneb, kas vanemate omavahelise riiu pärast, kas ühe vanema lahkumise pärast või niisugusel põhjusel, nagu režiimi puudumine, vanemaliku autoriteedi puudumine, ja isegi säärasel otsekui tühisel põhjusel, nagu ainus laps perekonnas, muutuvad kasvatamistingimused raskemaiks, sest kollektiiv kaotab kollektiivi tunnused. Perekond mõnes enda osas otsekui lakkab olemast kollektiiv.

Ainult selle küsimuse ma suutsin esimeses köites läbi töötada.

Teises köites kõneldakse lapse poliitilis-kõlbelisest kasvatusest perekonnas, muidugi ka koolis, niipalju kui perekond on koolist lahutamatu.

Kolmas köide räägib töökasvatusest ja elukutse valikust.

Ja neljas köide lõppeks pühendatakse tähtsaimale küsimusele, mida siiani pedagoogikas kahjuks üldse pole esile tõstetud, — küsimusele sellest, kuidas kasvatada inimest, et ta

poleks mitte ainult suurepärane töötaja, mitte ainult hea kodanik, vaid et ta oleks ka õnnelik inimene.

Palun, ärge arvake, et tahan õpetada inimest õnnelik olema. Inimest ei saa õpetada õnnelik olema, kuid kasvatada teda nõnda, et ta õnnelik oleks, saab.

See on kõige raskem küsimus, raske sellepärast, et selle küsimuse üle mõtlevad kõik vanemad. Iga lapsevanem tahab, et tema laps oleks õnnelik. See on lapsevanema elu eesmärk. Selle eesmärgi nimel on vanemad valmis loobuma omaenda õnnest, valmis ohverdama omaenda õnne, et aga poeg või tütar oleksid õnnelikud. On väga raske leida sääraseid vanemaid, kes ei mõtleks sellest või ei tahaks seda. Ja kui me neid leiame, siis mõistame neid hukka.

Küsimus, nagu näete, seltsimehed, on tähtis ja väga raske, sest kunagi pole veel praktiliselt lahendatud, millistest iseloomuomadustest, millistest harjumustest, traditsioonidest, veendumuste arengust sõltub õnn ja mis on õnn.

Oleks muidugi parem, kui kõik neli köidet «Raamatut lastevanemaile» oleksid valmis kirjutatud ja kõik korraga välja lastud. Siis, palun, kiruge niipalju, kui tahate, töö on juba tehtud. Mina võib-olla lasksin eksikombel algul välja esimese köite, ja mulle heidavad paljud ette, et ma ei kirjutanud sellest ja sellest. Muidugi ei kirjutanud, sest mul on kavas veel kolm köidet.

Jutustasin teile, seltsimehed, lühidalt endast, oma tööst minevikus ja oma tulevasest tööst. See on nii-öelda väike sissejuhatus. Aga nüüd läheme põhiküsimuse juurde perekonna ja kooli vahekorrast.

On kohane asetada seda laadi küsimus: kes kasvatab, kas perekond või kool? Väga ahvatlev on vastata lühidalt: niihästi perekond kui ka kool. Nõnda harilikult vastataksegi.

Säärasel juhul on tarvis küsimust natuke muuta: kumb peab olema juhtivaks pooleks, kas perekond või kool? Tege-

len praegu väga selle küsimusega. Olen olnud paljudes perekondades, paljudes koolides. Minu juures käib palju inimesi, enamasti igasuguste «õnnetute» juhtumite osalisi. Selgub, et ühtset vaadet sellele küsimusele ei ole. Seejuures esineb üks originaalne asjaolu.

Ma pole peaaegu üldse kuulnud, et vanemad ütleksid: «Meie peame kasvatama, miks kool segab?» Ma pole ka kuulnud, et pedagoog ütleks: «Kool peab kasvatama, miks perekond segab?»

Tavaliselt räägitakse nõnda: «Meie oleme kool, aga teie, vanemad, peate kasvatama lapsi, miks te ei kasvata?»

Vanemad aga räägivad vastupidi: «Meie saatsime lapsed kooli, las kool ka kasvatab neid, miks ta ei kasvata?»

Tuleb välja, et tahet võtta võim lastekasvatamise alal enda kätte ei ole ei perekonnal ega koolil. Vastupidi, kumbki pool selles paaris püüab veeretada kasvatuse kogu raskuse teisele.

Nii on sõnades. Tegelikult kujuneb asi nii.

Oletame, et õpilane õpib halvasti. Õpetaja kutsub ema või isa välja (tõsi küll, mitte iga õpetaja ei tee nii, aga on niisuguseid) ja ütleb:

«Teie poeg õpib halvasti, võtke abinõud tarvitusele.»

«Just nii, võtame abinõud tarvitusele.»

See tähendab, et pedagoog mõtleb: minu käsutuses on vähe kasvatusvahendeid, perekonna käsutuses on neid rohkem. Isa või ema panevad need mõjuvamad vahendid käiku ja poiss muutub kasvatatuks, vähemalt hakkab õppima.

Üksikud pedagoogid arvavad, et perekond on võimsam kasvatustegur, et perekond võib rohkem ära teha kui nemad.

Ma ei hakka lahendama seda küsimust ühes ega teises suunas, ei räägi eraldi pedagoogist ega eraldi perekonnast. Ma pooldan teist vaatekohta.

Siin tuleb mul puudutada oma pedagoogilisi veendumusi,

mida väga sageli on peetud ketserluseks, kuid mida ma sellest hoolimata rõhutan.

Arvan, et ei saa loota üksikule omaette õpetajale, olgu ta kas või klassijuhataja. Miks? Sellepärast, et see tähendaks loota andekusele, võimetele.

Kui mõtelda meie kümnete miljonite laste — poiste ja tüdrukute — kasvatamisele, siis lubatagu mul nagu igal tootjal tunda huvi küsimuse vastu: milline määr praaki on lubatud?

Igas tööstuses on ju oma kindel praaginorm. Mõningais tööstustes on see norm 0,5%, mõningais 1%, mõningais 2%. On sääraseid tööstusi, näit. optiliste klaaside tööstus, kus on lubatud kuni 50% praaki.

Aga milline praaginorm on meie tootmises? Kas oleme selle üle kunagi järele mõtelnud? Kuipalju võib 30 miljonist lapsest välja praakida, s. o. halvasti kasvatada? Mõtleme selle üle järele.

Alustame lihtsast aritmeetika ülesandest. Kui leidub inimene, kes ütleb, et lubame 10% praaki, siis peame säärast inimest rahvavaenlaseks, sest 30 miljonist 10% on 3 miljonit last.

Aga mis tähendab 3 miljonit väljapraagitud last? See on 3 miljonit inimest, kes mingis suhtes kalduvad kõrvale meie nõukogulikust moraalinormist.

Seepärast ütlen: ei mingit praaki, mitte ühtegi protsenti. Kes saab mulle vastu vaielda? Kes saab ütelda, et võib lubada mingit, kas või minimaalsetki protsenti praaki kasvatustöös?

Ma kinnitan kategooriliselt ja olen seda ütelnud kogu eluaja: mitte ühtegi protsenti praaki, mitte ühtegi hukutatud elu.

Niisiis, seltsimehed, võtame normiks: mitte ühtegi protsenti praaki kasvatustöös.

Kui loodame omaette õpetajale, siis tähendab see, et lubame 1, 2, 10%, ühe sõnaga *n* määral praaki, mis tähendab,

et võtame selle küsimuse üldse päevakorrast ära: kuipalju praaki tuleb, niipalju teda ka tuleb, sõltuvalt sellest, kuivõrd osav ja hoolas on õpetaja.

Aga kuipalju on meil vähekogenenud, oskamatuid, noori andetuid õpetajaid. Järelikult usaldame kogu selle asja juhuse hoolde — nii, kuidas välja tuleb.

Oletame, et miljonise õpetajate armee hulgas on meil sada nõrka kasvatajat. Kas võime siis rahulikult ütelda, et need sada nõrka kasvatajat annavad praaki? Ei midagi niisugust. Küsimust ei saa niiviisi esile tõsta.

Ei saa kasvatusküsimust teha sõltuvaks üksikult võetud õpetaja kvaliteedist või andekusest. Kui räägime üleliidulistest mastaapidest, kui mõtleme kogu põlvkonna kasvatamisele, siis ei ole me üksikud õpetajad, vaid ühtse õpetajate armee, ühtse pedagoogilise nõukoguliku ühiskonna esindajad; meil pole mingil juhul õigust veeretada kõike ühele õpetajale.

Nõnda räägib vähemalt minu loogika, kodaniku loogika, kes tahab oma töö eest kanda vastutust. Nõnda räägib ka mu kogemus.

Ka mina alustasin kunagi veendumusest, et üksik õpetaja — see on kõik ja et just tema peab kasvatama. Ka mina kujutlesin kasvatust kui mingit kahe vahekorda, nagu kirjutati vanades pedagoogilistes raamatutes: õpetaja, õpetaja, õpetaja, laps, laps, laps — ja kõik see ainsuses. Nii ma kujutlesingi: mina olen õpetaja, sina — laps, meie — oleme üks ühe vastu ja mina kasvatan sind.

Nüüd rõhutan, et õigeks kasvatuslikuks organisatsiooniks, juhtivaks kasvatuslikuks organisatsiooniks nii iga üksiku õpetaja kui ka iga üksiku õpilase ning perekonna suhtes peab olema kool — kui mingi tervik, kui ühtne koolikollektiiv.

Niipea kui püstitame niisuguse teesi, kerkib meie ette lõpmatu hulk koolikasvatuse metoodika küsimusi. Vaevalt suudame kõigis neis küsimusis saavutada selgust.

Esimene küsimus on — pedagoogilisest kollektiivist.

Teine küsimus on — lastekollektiivist, mida juhib pedagoogiline kollektiiv.

Ja kolmas küsimus on — pedagoogiline kollektiiv ja perekond.

Millise küsimuse te nendest kolmest ka ei võtaks, jaguneb ta omakorda paljudeks üksikküsimusteks. Kui meie istuksime teiega kakskümmend õhtut koos, jätkuks meil ikka, millest kõnelda.

Võtame küsimuse pedagoogilisest kollektiivist. Mina oma praktikas piinlesin palju, eksisin palju, vassisin palju, katsetasin palju, kahtlesin palju ja kannatasin kahtluste pärast, lõppude lõpuks jõudsin pedagoogilise kollektiivi kindla vormi juurde.

Ma lahendasin selle küsimuse nõnda: seal, kus kogu kooli õpetajatel ei ole omavahel täielikku ühtsust, seal, kus pole üksteise abistamist ja suurt nõudlikkust üksteise vastu, seal, kus puudub oskus ütelda oma seltsimehele ebameeldivusi ja mitte haavuda, kui sulle üteldakse ebameeldivusi, seal, kus puudub oskus seltsimeest käsutada (see on raske oskus) ja alistuda seltsimehele (see on veelgi raskem), — seal ei ole ega saagi olla pedagoogilist kollektiivi.

Muide pole säärast spetsiaalsust, mida ei saaks inimesele kätte õpetada. Ta võib omandada millise tahes spetsiaalsuse. Õpetaja spetsiaalsus on — olla kasvataja, pedagoog.

Seda on väga kerge olla. Kinnitan teile, et inimese kasvatamine on erakordselt kerge, väga hea ja suurepärane tegevus. Kuid millistel tingimustel? Seda ütlen edaspidi.

Ei ole tarvis omada pedagoogilist andekust. Mina ei oma pedagoogilist talenti ja sattusin koolitööle juhuslikult, ilma kutsumuseta selleks. Mu isa oli maaler. Tema ütles mulle: hakkad õpetajaks. Aru pidada ei tulnud. Ja ma hakkasin õpe-

tajaks. Tundsin kaua aega, et mul läheb halvasti, et ma pole suurem asi õpetaja. Ka kasvatajana polnud ma suurem asi.

Kuid õppisin ja sain oma ala meistriks. Meistriks võib saada igaüks, kui teda abistatakse ja kui ta ise töötab. Heaks meistriks võib saada ainult heas pedagoogilises kollektiivis.

See on, seltsimehed, nii nagu igal muulgi erialal. Ükski instituut ei lase välja inseneri, ta annab ainult inseneri kutse, aga tõeliseks inseneriks kujuneb inimene pärast 3—4-aastast tööd tehases, kui ta töötab nagu kord ja kohus heas tehase-kollektiivis.

Just niisamuti võib ka tõeliseks õpetajaks-kasvatajaks saada pärast mõneaastast tööd heas pedagoogilises kollektiivis.

Viimastel aastatel kutsusin enda juurde ükskõik milliseid õpetajaid ja püüdsin neid enne kõike õpetada. Olin juba saanud meistriks, aga nemad olid alles noored. Ütlesin igaühele nendest: tulid minu juurde, midagi ei tea, õpi. Ja ta nägi, et ma räägin tõtt.

Dzeržinski-nimelises kommuunis oli minul asetäitjaks Tatarinov.

Mina olen enam-vähem karm inimene, võin karjuda. Tema aga — ümberpöördult — pehme nagu vaha. Häält tõsta, karjuda ta ei suutnud. Oli andekas inimene, suurepärane õpetaja, väga töökas, pealegi tahtis ta saada heaks kasvatajaks.

Mis te arvate? Sõitsin pooleks kuuks ära kuhugi komandeeringusse ja jätsin tema kommuunis enda asemele. Tulen tagasi, küsin:

«Noh, kuidas asjad on?»

«Hästi.»

Õhtul kogunevad lapsed ja naeravad.

«Mis te naerate?»

«Väga naljakas oli.»

«Mis nimelt?»

«Tema teeb kõik niisamuti nagu teie. Teie ütlete: «Kurat

teid võtku!» Tema ütleb ka: «Kurat teid võtku!», ainult vaikse häälega.»

«Noh, aga teie olite ometi kuulekad?»

«Kuidas siis muidu, me ju näeme, et ta vihastub.»

Inimene ei suutnud häält kõvendada, kuid selles õrnas ütluses «Kurat teid võtku!» väljendas ta ülimal määral oma viha.

Temast sai tõeline meisterkasvataja.

Aga miks ta muutus niisuguseks? Sellepärast, et ta usaldas mind kui kollektiivi juhti, sellepärast, et ta töötas kollektiivis, sellepärast, et ta ei seadnud oma talenti, oma mingeid isiklikke saavutusi kollektiivile vastu. Ta elas kollektiivi huvidele ja elas kollektiivis.

Kui koolis on niisugune kollektiiv, kellel kogu kooli edu on esimesel kohal, aga oma klassi edu teisel kohal ja siis juba kolmandal kohal tema kui pedagoogi isiklik edu, siis säärases kollektiivis toimub tõeline kasvatustöö.

Arendades edasi seda mõtet, rõhutan erilise tähtsuse andmist kollektiivi peale. Teil koolides on direktor, on õppeala juhataja, kommunistlike noorte organisaator, vanem pioneerijuht...

Mõnedes koolides alistuvad kõik need jõud, kaasa arvatud muidugi ka õpetajad, juhatajale, usaldavad teda ja kuulevad ta sõna, s. o. neil kordadel, kui esineb lahkarvamusi, toimivad siiski nõnda, nagu ütleb vanem.

Mõningais koolides aga ei saa jagu, kes juhib: juhib direktor, juhib õppeala juhataja, juhib kommunistlike noorte organisaator ja juhib vanem pioneerijuht. Kõik juhivad, ja mitte ei saa jagu, kes vastutab, kes keda õpetab, kes keda tõeliselt juhib.

Mul oli koosseisus ette nähtud õppeala juhataja koht, kuid ma ei kutsunud kordagi kedagi sellele kohale. Mul endal oli väga raske. Ma pidin tegema ära oma töö ja õppeala juhataja

töö. Peale selle oli mul tehas miljonise tööstusrahandusplaaniga, peale selle oli ka veel internaat.

Tähendab, pidin tegelema elukondlike küsimustega, sööklatega, rõivastusega jne., ja siiski ei olnud mul abilist, vaid töötasin üksi. Kõik teised olid ühesugustes osades, ühesuguses vahekorras üksteisega. Olin juhiks ainsuses. Ja mul oli sellest kasu.

Neil kordadel, kui on ühtne juhtimine, on rohkem väljavaateid ka ühtse kollektiivi saamiseks.

Ma ei räägi teile enam ühtsest pedagoogilisest kollektiivist, sest see viiks meid liiga kaugele kõrvale meie tänase vestluse teemast, kuid see on õige kasvatustöö tähtsaim eeltingimus.

Teiseks tähtsaks eelduseks pean ühtset õpilaskollektiivi koolis. Kirjutasin juba «Pravda's» sellest, et meil puudub koolikollektiiv, on vaid klassikollektiiv. Koolikollektiivi ei õnnestu kuidagi luua. Vanemate klasside õpilased ei tunne nooremate klasside õpilasi. Ja kui tunnevadki, siis suhtuvad asjasse nii: mina olen X klassi õpilane, mind on valitud V klassi pioneeride juhiks, ja ma tean, mis minu V klassis tehakse.

See, seltsimehed, pole sugugi õige. See pole ühtne koolikollektiiv. Kool on siingi killustatud mitmeks kollektiiviks ja iga kollektiiv elab omaette. IX klass teab ainult iseennast. Võib-olla tunneb teisigi üheksandaid klasse, kuid mitte rohkem.

Ma ei kujutle niisugust tööd. Mina ei oskaks töötada, kui mul puuduks ühtne koolikollektiiv.

Mul ei ole õigust teile midagi soovitada, sest töötasin teistsugustes tingimustes, võib-olla paremates tingimustes kui teie. Mul oli kollektiiv, kes mitte ainult ei õppinud koolis, vaid ka elas siinsamas ja töötas tehases. Kõik olid alati koos.

Kuid, seltsimehed, olen teistes kolooniates pannud tähele niisugust olukorda, et elatakse koos ja töötatakse koos, aga ühtlast kollektiivi ikkagi ei ole, on vaid üksikud kollektiivikesed. Kaugeltki mitte kõigis kolooniais pole loodud ühtseid kollek-

tiive. Nähtavasti ei saa põhjendada seda sellega, et see on ju koloonia. Ka koolis võib luua ühtse kollektiivi.

Igal juhul, kui mulle praegu antaks kool, seaksin oma esimeseks ülesandeks ühtse koolikollektiivi loomise.

Mida on selleks tarvis? Olen veendunud, et selleks on vajalikud ühtsed kooli huvid, ühtsed kooli töövormid, ühtne kooli omavalitsus ja lõppeks selle kollektiivi tihe kokkupuutumine, omavaheline seos.

Algkollektiivi ja üldkoolilise kollektiivi küsimus ei ole meie metoodikas läbi töötatud, kuid ma pean seda küsimust tähtsamaks.

Gorki-nimelises koloonias ja Dzeržinski-nimelises kommuunis oli minu peamise hoolitsuse esemeks salk. Hoolitsesin selle eest, et see salk oleks alati terviklik, et ta ei laguneks niipea ja et ta oleks tingimata kommuuni tervikkollektiivi orgaaniline liige. Kui need kaks ülesannet on lahendatud, siis on lahendatud kõik kasvatusküsimused — nad asuvad kergesti igaüks omale kohale.

Teil on niisugune vahend, nagu on koolikollektiiv, ja algkollektiiv — klass. Need kollektiivid asuvad teineteise läheduses ja peavad olema teineteisega normaalses suhtlemises.

Kui on olemas niisugune kollektiiv, siis laheneb vahekorra küsimus perekonnaga palju kergemini.

Muidugi on raske kujutleda koolikollektiivi ilma hea distsipliinita. Võtame niisuguse puht-tehnilise küsimuse, nagu üldkoosolekud. Üldkoosolekuid tuleb kõigepealt hästi organiseerida. Mida on kõigepealt tarvis? Kõigepealt on tarvis täpsust. Üldkoosolek määratakse kella 8.30 peale. Kell 8.29 (mitte 28 või 30 minutit, vaid täpselt 29 minutit) antakse signaal ja täpselt kell 8.30 avatakse üldkoosolek. Kui seda tehakse üks päev, siis on see väga raske, kui seda tehakse kuu aega, on juba kergem, aga kui seda tehakse aastaid, siis on see väga kerge. Kujuneb traditsioon. Iga teadlik kommunaar, pärastpoole ka iga kom-

munaar, vaatab kella: 25 minutit üheksa peal. Ta paneb raamatud ja tööriistad kokku ja läheb saali, kus toimub üldkoosolek, et pärast, kui antakse signaal, ei tarvitseks joosta. Kui ta signaali ajal on tööl, siis peab ta jooksma, muidu ta jääb koosolekule hiljaks.

See saab harjumuseks. Komandöride nõukogu sekretär vaatab kella ja täpselt kell 8.30 ütleb: «Avan üldkoosoleku.» Meie ei kaotanud minutitki ilmaaegu.

Kodukord on lihtne: üks minut liivakella järgi.

«Anna sõna.»

«Võta.»

Pöörab liivakella ümber. Liiv jookseb välja — minut on lõppenud. Üldkoosolekul peab asjast rääkima ühe minuti. Algul oli raske, kuid hiljem harjuti, ja kõik õnnestus silmapaistvalt. Mõned rääkisid isegi lühemalt.

Sellel väikesena paistval küsimusel on tohutu suur tähtsus. Esiteks jõudsime üldkoosolekul kõnelda kõigest. Teiseks õppis igaüks kõnelema ainult seda, mis on tingimata vajalik.

Niisuguse range korra puhul õpivad inimesed rääkima väga lühidalt, laiali valgumata, üleliigseid sõnu tarvitamata. Inimene harjub asjalikuks.

Mõningail juhtumeil, kui küsimus on eriti tähtis või kui tehakse eriti tähtis ettepanek, ütleb esineja:

«Ma ei saa ühe minutiga kõike ära ütelda.»

«Palju sa vajad?»

«Kolm minutit.»

«Palju.»

«Noh, kaks minutit.»

«Saad kaks minutit.»

Niisugused koosolekud kestsid meil kõige rohkem kakskümmend minutit. Ükski ei jäänud hiljaks, ükski kunagi ei oodanud.

See on väga lihtne ja otsekui mittepedagoogiline küsimus — ajajaotus, kuid ta on otsustav. Tuleb pidada kinni ajast, pidada

kinni täpsusest. Täpsus — see on esimene seadus. Täpsus võimaldab pidada igapäevaseid üldkoosolekuid. Üldkoosolekud aga — see on alatine kollektiivi kontroll, alatine üksteise tundmine, alatine üksteise asjade ja algkollektiivi asjade tundmine.

Pean kasulikuks niisuguseid koosolekuid praktiseerida ka koolis. Algul on igav. Kümnenda klassi õpilastel on igav. Miks? Sellepärast, et arutatakse nooremate ja keskmiste klasside õpilaste käitumist. Aga kui see poisiklutt koosolekul vilksatab esile üks kord, teine kord, kolmas kord — kümnenda klassi õpilased tunnevad ta ära ja tahtmatult huvituvad temast. Ja hiljem, nähes teda koridoris tegemas mingit koerust, meenutavad:

«Eile olid üldkoosolekul, said seal sarjata, ja nüüd jälle tormad nagu meeletu.»

Ja too poisiklutt saab aru, et see vanem õpilane oli üldkoosolekul, pani teda tähele ja nüüd tundis ära.

See on tehnika, mis võib-olla tundub ebaloogilisena, kuid mis tekib iseenesest kollektiivis, kus praktiseeritakse üldkoosolekuid.

Ärge mõistke mind võõriti. Olen teatava sõjaväelisuse pooldaja. See pole drill, vaid jõudude ökonoomia.

Niisugune sõjaväelisus on tingimata tarvilik. Sõjaväelisuse vorme on palju: on kollektiivseid mänge, mis väga meeldivad lastele, ja muid vorme. Säärase sõjaväelisuse puhul on kerge juhtida kollektiivi ja kerge asetada ja lahendada väljaspool üldisi teemasid seisvaid küsimusi.

Kollektiiv on ühtne kollektiivne arvamus, viiesaja inimese arvamus, mis ei väljendu isegi mitte ainult kõnedes, vaid ka vahelehüüetes.

Peaasi: mis üks ütleb, seda mõtlevad kõik. Teie, seltsimehed, teate ise, et laste puhul on just nõnda. Nendel on imestamisväärne vaadete ühtlus.

Üks ütles, ja kõik saavad aru: ta ei oleks ütelnud nõnda, kui

see käiks vastu üldisele arvamusele. On mingi tunne, just mingi üldine arvamus.

Niisugune kollektiivne mõjustamine annab kasvataja, direktori kätte tugeva jõu, seejuures eriti õrna jõu, mis hädavaevalt on nähtav.

Ma võin kutsuda enda juurde kõige meeletumaid «desorganisaatoreid», nagu teil neid nimetatakse, ja ütelda:

«Homme võtan küsimuse üldkoosolekul üles.»

«Anton Semjonovitš, karistage kuidas tahate, kuid ärge võtke küsimust üldkoosolekul üles.»

Miks kardeti üldkoosolekut? Tuleb keset tuba astuda, üles tõusta ja igale poole vastata. See on kõik. See pole häbiasi, kuid vastutus kollektiivi ees.

Organiseerida ja kasvatada vastutustunnet kollektiivi ees on raske teha, aga kui see korra on tehtud, siis on see väga mõjuv vahend.

Seejuures lahendatakse neetud valus küsimus, mida arutame koolides: seltsimeest mitte välja anda. See on solidaarsus, mille tagakülg on pööratud pedagoogi vastu. Mittenõukogulik solidaarsus.

Seda ei saa kaotada, kui ei ole ühtset koolikollektiivi avalikku arvamust, mille loob ühtne pedagoogiline kollektiiv.

Kui ei ole avalikku arvamust, siis ei kao kunagi see «kangelaslikkus» — seltsimeest mitte välja anda. Ma piinlesin küllalt kaua selle küsimuse kallal. Ja ma nägin, kuidas õigesti organiseeritud, kasvatatud kollektiivis ilma minu pingutusteta, ilma pedagoogilise instrumenteeringuta, ilma mingite eriliste meetoditeta kasvas ja tugevnes traditsioon: ükski ei tulnud kunagi tasakesi minu juurde ega rääkinud sosinal: «Anton Semjonovitš, ütlen teile midagi.»

Ei mingeid kõnelusi kõrva sisse. Õhtul üldkoosolekul tõuseb mõni üles ja ütleb: «Juhtus seda ja seda.»

Ükski ei kandnud mingit viha seltsimehe peale sellepärast, et see võttis ühe või teise küsimuse üldkoosolekul üles.

Sageli räägiti nõnda: «See ja see on küll minu parim sõber, kuid sellegipärast avaldan protesti tema ebaväärika käitumise vastu.»

Ja kellelgi ei tulnud pähe süüdistada inimest, kes nii otseselt ja avameelselt esines. Tema käitumine ei lõhna kangelaslikkuse järele, ta toimib tavaliselt — võtab üldkoosolekul oma seltsimehe vastutusele.

Siis kaob niisugune kollektiivi negatiivne liikumine, et kollektiiv pöördub seljaga pedagoogi poole ja teeb midagi, mida pedagoogid ei näe.

Pedagoogilises kirjanduses on kõige tähtsam küsimus läbi töötamata — millised kollektiivi vormid on tõhusad? Miskipärast arvavad õpetatud pedagoogid, et vormil pole tähtsust.

Mina ei nõustu sellega. Vormil on väga suur tähtsus. Meil näiteks oli niisugune kord. Kui komandör mulle midagi ütleb oma seltsimehe kohta teiste seltsimeeste juuresolekul, võin teda mitte uskuda; teine võib ütelda, et see on vale, et asi polnud nõnda, võin tunnistajaid välja kutsuda, üle kuulata, järele uurida jne.

Kui aga seesama komandör räägib sedasama õhtul raportite ajal, kui kõik seisavad valvel ja kui ka mina seisan valvel, kui kõik vastastikku saluteerivad, siis ma ei kontrolli, ma usun seda.

Meil oli niisugune seadus: raportit ei kontrollita. Lapsed ütlesid, et raportis ei saa komandör valetada. Pidulik olukord. Sa raporteerid. Ainult viimane lurjus, viimane närukael võib valetada.

Meil oli järgmine seadus, mida koolis miskipärast ei kasutata.

Meil iga kommunaar, kes mõnda aega oli olnud kollektiivis, muutus selle kollektiivi tõeliseks liikmeks, sai märgi FD

(=Feliks Dzeržinski); märgisaamisest alates oldi kohustatud kommunaari ausõna uskuma, kui asi puutus temasse isiklikult. Kui ta ütles: «Ma ei olnud seal,» siis peeti ebaviisakaks seda kontrollida. Usaldus — see on esimene õigus.

Tõsi küll, mõningail juhtudel ei vääritud usaldust, peteti. Siis tegime tõelist skandaali. Seltsimehed nõudsid usalduse kurjasti tarvitamise eest kommuunist väljaheitmist. Seda kuritegu peeti tähtsamaks, raskemaks kui vargust, kui töölt puudumist. Sinu sõna usutakse, seepärast sa ei tohi valetada. See oli seadus.

Seltsimehed, see on ka instrumenteering. Ja niisuguseid instrumenteerimise vorme võite oma koolides palju leiutada.

Kuid nad on efektiivsed ainult siis, kui nad kõik suunduvad kollektiivis ühtse avaliku arvamuse, ühtse süsteemi, ühtsete traditsioonide loomisele Siis muutub koolikollektiiv erakordselt võimsaks vahendiks.

Siis laheneb ka perekonna-küsimus. Ma ei suuda kujutleda, et niisugune kollektiiv puudub, et seda ei ole olnud võimalik luua.

Võtke näiteks vanemate ja nooremate, kümnenda ja esimese klassi õpilaste vahekorra küsimus. Tuleb saavutada niisugune seisukord, et 8-, 9-, 10-aastane poiss vaataks vanemale X klassi õpilasele kui oma tõotatud tulevikule, et ta teda armastaks, et ta oleks temasse armunud, nimelt armunud, et ta näeks temas midagi kõrgemat, et vanem oleks talle eeskujuks.

Teema sõprusest nooremate ja vanemate õpilaste vahel on täiesti välditamatu teema, kui tahate organiseerida ühtset koolikollektiivi.

Säärase sõpruse organiseerimiseks on taas tarvis rakendada erilist instrumenteeringut. Ma ei räägi sellest, mõtlen vaid, et viimase 8 aasta jooksul saavutasin niisuguse sõpruse.

Igal vanemal õpilasel oli tingimata nn. hoolealune. Igaühel oli teises klassis, teises osakonnas, teises salgas oma hoolealune. Sellegipärast olid nad alati koos. See oli lahutamatu paar, see oli — noorem ja vanem vend, kusjuures vanem vend hoidis nooremat tugevasti peos.

Kui noorem oli mõne vembuga hakkama saanud, kui ta seisab üldkoosoleku ees, siis kostab tingimata hääl:

«Aga kelle hoolealune ta on?»

«Volodja Kozõri.»

«Volodja Kozõrj andku seletust.»

Ja Volodja Kozõrj, kommunistlik noor, X klassi õpilane, 17-aastane noormees, seisab püsti ja ütleb:

«Lasksin silmist, parandan teda, ärge karistage.»

«Noh, mine, šeff vastutab sinu eest.»

Niisugune sõprus nooremate ja vanemate vahel loob imestamisväärseid vahekordi kollektiivis, annab neile niisuguse võlu, mida esineb ainult perekonnas, — nooremate ja vanemate vendade vahekorra võlu.

Hoolealused käisid alati rühmiti, kümmekond poisipõnni ja nende kõrval niisama palju vanemaid.

Seejuures, seltsimehed, on tarvis ära märkida, et vanemad oskasid armastada neid klutte.

Meie koolides on vanemate ja nooremate laste vahekorrad, näiteks vanempioneerijuhi vahekord noorematega, ametlikud, ebaloomulikud.

Saavutasin väga palju. Näiteks läheme rännakule. Peab ütlema, et tegin lastega kaheksa suvist rännakut. Rännaku ajal lähevad kõik rühmade, roodude kaupa, vanuse järgi. Mõni 14. rühm on kaugel eemal esimesest. Seal on kõige väiksemad. Neil on oma komandör.

Jõudsime laagrikohta. Lõime telgid üles. Polnud niisugust juhtu, et mõni vanematest poleks ütelnud: «Anton Semjonovitš,

esimene rühm asub telki, aga kuhu jäävad hoolealused? Kas eraldi? Tahaksime nendega koos olla.»

Ja me lubasime säärast nähtust: kolmel viimasel rühmal, s. o. kõige väiksematel, ei olnud eraldi telki: kus olid šeffid, seal olid ka hoolealused. Nad suplevad üheskoos, käivad üheskoos paadiga sõitmas, on koos kinos ja mängivad koos. Mõnikord loevad vanemad midagi kõvasti ette.

Mingit koolikasvatustööd vanemad õpilased ei teosta. Kuid neil on tõeline vendlus, tõelised vennalikud suhted nooorematega. Ja niisugune vendlus püsib kogu eluaja. Vanemad sõitsid hiljem ära Moskva kõrgemasse õppeasutisse, kuid ei unustanud oma hoolealuseid, olid nendega kirjavahetuses.

Kui vanem tuli kõrgemast õppeasutisest puhkusele, siis jooksis hoolealune talle kolm kilomeetrit vastu.

Ilma sellise instrumenteeringuta ei saa olla kollektiivi. Teie märkasite, seltsimehed, et siin lõhnab perekonna järgi? Kui koolis oleks selline sõprus, mida saab alati kergesti organiseerida, siis võiks sellega palju saavutada. Niisugust sõprust ei saa luua mitte hea pedagoogi jõuga, vaid hea pedagoogilise kollektiivi ja hea juhataja jõuga.

Niisugust sõprust, seltsimehed, on kerge organiseerida ja selle üle maksab mõtelda. Kui on koolikollektiiv, pedagoogiline kollektiiv ja lastekollektiiv, siis on igal kasvatusküsimusel oma koht. Ja siis lehvib kõrgel kooli lipp, kerkib üles kollektiivi au küsimus.

Kollektiivi au küsimust käsitletakse meil seni väga harva või liiga formaalselt. Seda tehakse mingisugustel koosolekutel, pidulikkudes deklaratsioonides, mitte aga igapäevases elus. Kollektiivi au organiseerimiseks on samuti tarvis instrumenteeringut, isegi väga tähtsat instrumenteeringut.

Räägin üksikutest detailidest.

Kõigepealt lipp. Meil seisis lipp kabinetis. Sametist baldahhiin, selle all lipp. Kui oli tarvis seda lippu ühest toast teise viia,

näiteks remondi puhul, siis tegime seda väga pidulikult. Kõik rõivastusid uutesse rõivastesse. Kõik 600 inimest rivistusid ühisesse rivvi. Tuli välja 60-liikmeline orkester. Joonduti. Rühmaülemad kõige ees. Siis kõlas käsklus: «Valvel!» Ja pealiskattes lipp viidi pidulikult ühest toast teise.

Meie ei saanud lubada, et lipp oleks ilma austusavaldusteta üle viidud.

Kui läksime linna, rännakule või jalutuskäigule, läksime ikka lipuga. On sootuks teine asi minna lipuga. Lähed kuidagi teisiti.

Ja ometi on lipp ainult üks detailidest. Aga kui palju head, kasulikku võib korda saata isegi vaid ühe lipu abil, ja kui pidulikult seda kõike võib korraldada.

Näiteks lipukandja valimised. Meie kollektiivis peeti lipukandjat kõige auväärsemaks inimeseks. Teda ei tohitud karistada, temale ei tohitud teha noomitust. Ta oli puutumatu. Ta oli teistele igas suhtes eeskujuks.

Kuidas toimus meil lipukandja valimine? Näib, nagu oleks see tühi asi: valida inimest, kes kannab lippu. Kuid meie valisime parima kogu kollektiivist. Lipukandja – see oli kõige sümpaatsem seltsimees, kõige parem õpilane, kõige parem stahhaanovlane.

Lipp oli otsekui ettekäändeks, et inimest välja tõsta.

Seltsimehed, see kõik on alus sellele, et kollektiivi sulatada ühtseks tervikuks. Ja niisuguseid aluseid on palju. Ma ei räägi kõigist. Mainin üht, mis meil on unustatud, kuid mis kunagi võib-olla taastatakse — see on töö.

Ma kohtan sageli õpilasi mitmest klassist ja kõik nad kaebavad: pole aega õppida koolitunde.

Ma ütlen neile alati: «Aga kuidas minu kommunaarid toime tulid? Neil oli ju ka keskkool nagu teilgi. Nemad astusid niisamuti kõrgematesse õppeasutistesse, kusjuures nende jaoks oli see kohustuslik, välditamatu tingimus.»

Peale õpingute töötasid nad tehases 4 tundi päevas. See polnud nali, vaid tõeline tehasetöö normide ja stahhaanovlike

töömeetoditega, kahe- ja kolmekordse normiga, praagi kindlaksmääratud protsendiga, suure vastutusega materjali rikkumise eest jne. Toodeti fotoaparaate «FED», täpsus kuni 1 mikronini. Polnud võimalik nalja teha.

Peale selle lasus nendel kogu hoone koristamine, igapäevane põrandate poonimine, akende pesemine, tolmupühkimine, kõigi ruumide, mitte ainult magamistubade, vaid ka koridoride ja kabinettide koristamine. Ühine töö kogu meeskonnale iga päev. Hommikul pärast signaali asusid kõik 600 inimest koristama. Igaühel oli oma kindel osakond. Koristamiseks arvestati 20 minutit.

Peale selle oli veel omavalitsus, õhtused üldkoosolekud, kommunistlike noorte töö, pioneeritöö, sportlik tegevus, ringide töö.

Sportlikule tegevusele omistasime suurt tähtsust. See oli meil korraldatud väga tõsiselt. Kui oled esimeses rühmas, pead saama Vorošilovi laskuriks. Kui sul ei ole Vorošilovi märki, pead minema teise rühma. Seal oled sa aga kasvult kõige pikem ja sul on häbi.

Teises rühmas pidid kõik omama VTK märki. Kui ei ole VTK märki, mine kolmandasse rühma. Laskeharjutused olid kohustuslikud, samuti hüpped langevarjuga. Nad karastasid endid. Nad pidid kasvama tugevateks tüdrukuteks ja poisteks.

See kõik nõudis aega, ja ometi jõudsid lapsed kõikjal olla, kõike teha ja leidus veel aega puhkusekski.

Arvan, et meie koolides võib tööprotsesse sisse seada. Sportlikku tegevust tuleb tingimata korraldada.

Töö on lastele kasulik ja vajalik. Marx ütles, et lapsed 9. eluaastast peale võiksid võtta osa ühiskondlikult kasulikust tööst.

Ma ei mõista, mis on kümneaastane laps. Oled kümneaastane, oled Nõukogude Vabariigi kodanik, sullegi võib esitada vastavaid nõudeid.

Kui mul oleks kool, siis ma, tundub küll, kisuksin enda kas või lõhki, aga midagi hakkaksin tegema.

Ma mäletan, kuidas me korraldasime töö Dzeržinski-nimelises kommuunis. Tuli minu juurde inimene:

«Kas tahate hakata valmistama niiti?»

«Millist niiti?»

«Tavalist.»

«Hüva. Ent millised on masinad?»

«Muretseme puust.»

«Kust saate?»

«Küll saame.»

«Aga kuidas on rahaga?»

«Laename.»

«Aga toormaterjaliga?»

«Olge mureta. Küll muretseme.»

«Noh, hüva.»

Ülemusele ei ütelnud ma muidugi midagi. Kui oleksin ütelnud inspektorile, tema oleks hakanud pärima:

«Miks niiti, millist niiti, kus on tööstusrahandusplaan? jne.»

Seadsime keldrisse masinad üles. Ütlesin lastele:

«Hakkame raha teenima, töötagem hästi, valmistagem head niiti.»

Töötasime pool aastat. Pärast keelati küll ära, aga meie saime jalule.

Polnud raha — ehitasime kasvuhooned. Kasvuhooneid on väga lihtne ehitada. Tulu on aga suur.

Kui kõik see toimub kollektiivis, kui igaüks on sellest huvitatud, igaüks teab, kuipalju on täna ära tehtud, kuipalju eest osteti ja kuipalju eest müüdi, kui kollektiiv hakkab elama nagu peremees ja pärast kui tootja, sest tal tekib plaan, tekib tehnilise kontrolli osakond, ilmuvad praakijad, osakondade dispetšerid, — siis võidab kollektiiv endale kodanikuõigused.

Kui kollektiiv on nõnda hästi organiseeritud, siis võib temale

esitada viimase väga raske nõudmise: osata esitada teatud nõudmisi otsekohe, avalikult, otseselt, seltsimehelikult, näkku. Teha nõnda ja mitte kuidagi teisiti.

Kui mõni ei teinud nõnda, siis mispärast? Miks tegi valesti? On tarvis inimesele esitada suuri nõudmisi. See on välditamatu pedagoogiline põhimõte, ilma milleta ei saa inimest kasvatada. Kui inimeselt ei nõua palju, siis temalt ei saa ka palju.

Veendumus, et palju kasvab iseendast, mitte millestki teie pedagoogiliste vaadete mingite keemiliste mõjude abil, on ekslik.

Palju saab kasvada ainult siis, kui teie mitte ainult omaette pedagoogiliselt ei unista, vaid kui teie tõeliselt nõuate.

Ühte sulamata, organiseerimata pedagoogiline kollektiiv ei tule sellega toime. Seda ei saa organiseerida, kui pole ühtset koolikollektiivi. Kui aga on olemas ühtne koolikollektiiv, siis võib palju nõuda.

Nüüd viimane moment. Kui lapsed ei võta nõudmisi vastu mitte rõhutud meeleolus, vaid isegi pidulikult, siis — mida rohkem te nõuate, seda rohkem neid rõõmustate, sest sellega väljendate oma usaldust nende jõu suhtes.

Kui kõiki neid nõudeid on silmas peetud, siis võib niisuguse kollektiiviga imet teha.

Meil on kolossaalsed võimalused selleks, et väga kergesti, ilusasti ja rõõmsasti kasvatada oivalisi kollektiive, järelikult ka oivalisi inimesi.

Peab ütlema, et nõudlikkus kohutab sageli pedagooge. Kardetakse riisikot. Igas asjas on riisiko. Ilma riisikota ei saa midagi korda saata.

Paar sõna pedagoogilisest riisikost. Rääkisin pedagoogilisest riisikost oktoobrikuus ühel koosolekul Leningradis. Mulle üteldi: «Teie räägite riisikost, kuid meil poos üks X klassi õpilane enese üles sellepärast, et talle pandi halb hinne. Aga teie räägite riisikost. Kui hakkame niipalju nõudma ja riskima, siis poovad kõik endid üles.»

Kas teate, mis ma neile vastasin? — Panna halb hinne — see pole üldse riskantne tegevus. Mis riisiko siin on? Ja kui palju me sooritame sääraseid riisikota tegusid? Õpilane ei vastanud mulle. Ma panin talle «puuduliku». Mis riisiko siin on? Ta roñis mulle kukile, aga ma tirisin ta ettevaatlikult maha ja ütlesin: «Lapsuke, ära roni pedagoogile kukile.» Siin pole mingit riisikot. Ta sülitas mulle näkku, aga ma palusin temalt vabandust. Mis on siin riskantset? Mitte mina ei sülitanud temale, vaid tema minule. Ja mina veel palusin temalt vabandust.

Need on kõik mitteriskantsed tegevused. Üks mitteriskantne tegevus, teine, kolmas, kümnes, kahekümnes — ja nii tekib üldine mitteriskimise õhkkond, niisugune õhkkond, et paljud tahaksid ronida silmusesse. Väljavaadeteta hall nukrus: ükski midagi ei nõua, ükski midagi ei taha, igaüks tunneb muret ainult sellepärast, et midagi ei juhtuks ja et poisid minu peale pahaseks ei saaks.

Säärane õhkkond võib tekitada väga halba meeleolu ja viia väga halbadele tulemustele.

Kui teie aga otse, seltsimehelikult, avalikult nõuate, siis sellepärast ei teki inimesel kunagi tahtmist end üles puua. Ta teab, et te suhtute temasse kui inimesesse.

Säärane nõudlikkus liidab veel rohkem kollektiivi, veel rohkem ühendab õpetajaid ja õpilasi.

Seltsimehed, kuidas lahendatakse meil õpetaja autoriteedi küsimus? Väga sageli teatab see või teine õpetaja:

«Teie kõigutasite minu autoriteeti, te tegite mulle õpilaste juuresolekul märkuse, tegite mulle noomituse.»

Küsitakse, millel siis baseerub autoriteet? Kas tõepoolest teie karistamatusel? Kas tõepoolest sellel veendumusel, et teie iialgi ei eksi?

Ma asetan küsimuse nõnda: õpetaja autoriteet baseerub esimeses järjekorras vastutustundel. Õpetaja peab häbenemata ütlema oma õpilastele:

«Minult nõutakse, ma vastutan; kui eksin, vastutan oma vea eest. Kas nägite, et vastutan?»

«Nägime.»

«Minult nõutakse, seepärast nõuan mina ka teilt.»

Pole midagi häbistavat, kui direktor teeb õpetajale noomituse. Las õpetaja arvabki, et ta pole täiesti süüdi, aga kui direktor kord tegi noomituse, peab ta seda noomitust kasutama oma autoriteedi tõstmiseks. Ta peab ütlema:

«Jah, ma eksisin. Mind karistati sellepärast, et ma oma töö eest vastutan. Ja teie, palun, vastutage oma töö eest. Ma nõuan teilt seda.»

Minu juures oli Ivan Petrovitš Goroditš. See juhtus veel Gorki-nimelises koloonias. Ta tegi rännakul midagi, mis polnud mitte nii, kuidas oli tarvis. Ta oli koloonias korrapidajaks. Ma sain väga tigedaks. Küsisin:

«Kes on korrapidaja?»

«Mina olen korrapidaja.»

«Viis tundi aresti.»

«Just nii, viis tundi aresti.»

Kuulen Ivan Petrovitši, õpetaja häält. Mul hakkas isegi pisut külm. Ta võttis endalt vöö, ulatas korrapidajale, tuli minu juurde kabinetti.

«Ma tulin aresti.»

Tahtsin algul temale peaaegu ütelda: jäta! Aga pärast mõtlesin: «Olgu, istu!» Ja istuski viis tundi arestis. Lapsed piiluvad kabinetti:

«Ivan Petrovitš istub arestis.»

Kui arest lõppes, läks ta tänavale. Noh, mõtlesin, nüüd juhtub midagi. Kuulen hoomerlikku naeru. Lapsed kiigutavad teda. «Mispärast?»

«Sellepärast, et ta istus arestis ega vaielnud vastu.»

Mõni teine tema asemel oleks ütelnud: «Kuidas nii, mind,

pedagoogi, pannakse aresti! Ei mingil juhul. Minu autoriteet läheb kaduma.»

Autoriteeti, seltsimehed, tuleb ise luua, kasutades selleks igasuguseid elujuhtumeid. Heas kollektiivis ei saa autoriteeti maha kiskuda. Kollektiiv ise hoiab seda ülal.

Nüüd kõige tähtsamast, perekonnast. On häid perekondi ja halbu perekondi. Vastutada selle eest, et perekond kasvataks nõnda, nagu on tarvis, ei saa. Meie ei saa ütelda, et perekond võib kasvatada nii, nagu ta tahab. Meie peame perekondlikku kasvatust organiseerima, ja organiseerimise algataja peab olema kool kui riikliku kasvatuse esindaja. Kool peab perekonda juhtima.

Küsitakse, kuidas juhtida? Vanemaid välja kutsuda ja ütelda: «Võtke abinõud tarvitusele!» — See ei ole juhtimine.

Vanemaid välja kutsuda, käsi laiutada ja ütelda: «Ah, kuidas see teie juures nii halvasti välja kukub,» — see ka ei aita. Mis siis võib aidata ja kuidas võib aidata? Halba vanemat, s. o. vanemat, kes ei oska kasvatada, saab alati õpetada, niisama kui õpetajat saab õpetada.

Muide, seltsimehed, paljud vanemad, niisama nagu õpetajadki, ei oska lapsega rääkida. On tarvis kohandada häält. Kahjuks ei õpetata pedagoogilistes tehnikumides ja kõrgemates õppeasutistes hääleseadet. Mina küll seaksin tingimata igas kõrgemas pedagoogilises õppeasutises ja tehnikumis ametisse hea spetsialisti, kes oskab häält seada. See on väga tähtis.

Mul ei tulnud algul ka endal kuigi hästi välja. Mõtlen, milles on asi. Pöördusin kogenenud näitleja poole.

«On vaja häält seada.»

«Kuidas häält seada? — Egas ma laulma hakka!»

«Mitte laulma, vaid rääkima.»

Ma töötasin tema juures mõne aja ja sain aru, kui tähtis asi on hääleseade. On väga tähtis, millise tooniga üteldakse. «Võid minna» on lihtne lause, kuid seda lihtsat lauset, neid

kahte sõna võib ütelda viielkümnel viisil. Seejuures võite iga viisi juures tarvitada niisuguseid noodikesi, et see on, kui tarvis, mürgitilgaks sellele, kes seda peab tundma.

See on väga keerukas asi. Kui teil puudub hääleseade, siis on teil muidugi raske. Juhatajatel ei teeks viga harjutada hääleseadet.

Mõned vanemad ja pedagoogid lubavad endile niisugust luksust, et nende hääl peegeldab nende meeleolu. See on täiesti lubamatu. Meeleolu võib teil olla milline tahes, kuid hääl peab olema tõeline, hea, kindel.

Meeleolul ei ole mingit suhet teie häälega. Kust teie teate, milline meeleolu mul praegu on? Võib-olla olen mures. Võib-olla on mul mingisugune suur rõõm. Kuid ma pean rääkima nõnda, et mind kõik kuulaksid.

Iga vanem, iga pedagoog, enne kui kõnelda lapsega, peaks ennast pisut «üles keerama», nii et kõik meeleolud kaoksid. See polegi nii väga raske.

Pärast seda, kui ma kolm aastat elasin metsas bandiitidega ja minu ümber olid ka bandiidid, — millised võivad olla siis meeleolud? Millise vabaduse ma võin anda oma meeleoludele? Ma harjusin toime tulema oma meeleoluga ja veendusin, et see on väga kerge. On tarvis teha nõnda, et teie füsiognoomia, teie silmad, teie hääl oleksid mõningatel juhtudel autonoomsed. Pedagoogil peab olema paraadinägu. On soovitatav, et ka vanematel oleks paraadinägu.

Oletame, et saite ebameeldiva kirja, võib-olla isegi armsalt inimeselt. Kas siis selle ebameeldiva kirja pärast peab minema hukka terve kuu pedagoogilist tööd? Mingi armsa olendi pärast, kes võib-olla üldse pole midagi väärt, ja võib-olla on hea, et ta kirjutas niisuguse kirja.

Hääleseade, näoseade, oskus tõusta, oskus istuda — kõik see on pedagoogile väga tähtis. Igal tühisel asjal on suur tähtsus, ja neid tühiseid asju võib vanematele õpetada.

Hiljuti tuli minu juurde üks lapsevanem ja ütles:

«Olen kommunist, tööline. Mul on poeg. Ei kuule sõna. Ütlen talle midagi — ta ei kuule sõna. Teine kord ütlen — ei kuule sõna. Kolmas kord ütlen — ei kuule sõna. Mis temaga teha?»

Panin selle vanema, kes minu juurde tuli, istuma ja hakkasin temaga rääkima:

«Noh, näidake, kuidas teie räägite oma pojaga.»

«Vaadake nii.»

«Aga proovige nõnda.»

«Ei tule välja.»

«Korrake.»

Ma tegelesin temaga pool tundi ja ta õppis käsklusi andma. Asi seisnes ainult hääles.

Vanemate abistamine kooli poolt on võimalik ainult siis, kui kool kujutab endast ühtset terviklikku kollektiivi, kui ta teab, mida ta nõuab õpilastelt, ja kindlalt esitab oma nõuded.

See on üks vanemate abistamise viise. Peale selle on olemas veel teisi viise. Tuleb tundma õppida perekonnaelu, tuleb tundma õppida halva iseloomu põhjusi. Ma ei hakka siin loetlema kõiki perekonna abistamise viise.

Mul oli niisugune kohtumine ühe emaga. Ta kaebas, et tema poiss aetakse igast koolist välja. Poiss oli nii- ja niisuguses koolis, pärast oli defektsete laste koolis, pärast eri režiimiga koolis, pärast metsakoolis, pärast sanatooriumis, pärast psühhiaatrilises haiglas, pärast SaRK-i koloonias. Ja igalt poolt jooksis ära.

«Mina,» räägib ema, «rõivastasin ta lahti, peitsin rõivad ära. Praegu istub ta mul pesuväel, ja ma ei lase teda kuhugi. Mis temaga teha? Kavatsen anda teda õpilaseks meie tehasesse, ta on 14-aastane.»

Ma hakkasin küsitlema:

«Kas teil kodus on puhas?»

«Mitte eriti... Korda pole.»

«Kas poiss teeb midagi?»

«Ei, mitte midagi ei tee.»

«Aga kas oma voodit korraldab?»

«Ei, ei korralda.»

«Kas te olete temaga kunagi linnast väljas jalutamas käinud?»

«Ei.»

«Aga tsirkuses olete olnud?»

«Mitte kordagi.»

«Aga kinos olete olnud?»

«Mitte kordagi.»

«Kas te temale midagi kinkinud olete?»

«Ta pole ju seda väärt.»

«Mis te temast siis tahate?»

«Võib-olla saadan ta onu juurde Istra linna.»

Nüüd ei kannatanud ma enam välja: «Halastage. Õnnetu laps! Te olete temal kõik närvid rikkunud. Isegi tervete närvidega inimene ei suudaks välja kannatada kümne kollektiivi vahetust viie aasta jooksul.»

Inimene ei saa harjuda niiviisi ühegi kollektiiviga. Täna on ta ühes kollektiivis, homme teises, pärast kolmandas, neljandas; inimene hakkab hulkuma kollektiivide vahel ja temast kujuneb halba sorti individualist.

See protsess on väga huvitav ja pedagoog on kohustatud seda uurima.

Teine küsimus — korratus kodus. Läksin lapse juurde koju. Kohutav korralagedus! Kolm tuba. Pool mööblit on lõhutud. Akende vahel vedelevad kärbsed 1930. aastast saadik. Ümberringi paks tolmukord.

Milline kasvatusprotsess võib toimuda selles tolmus, asjade hunnikus, mida keegi ei korralda, ei korista, mille eest keegi ei hoolitse!

Kui kodus on ideaalne puhtus, kui pole üleliigseid asju, kui te hoiate kõik korras, siis ei või teie laps olla väga halb. Väline kord, millega te harjutate last kõige varasemas eas, kujundab teda, sunnib teda asetama endale suuremaid nõudeid.

Kahjuks ei ole ma niisugust välist korda mitte väga sageli näinud nendes perekondades, kuhu mind kutsuti. Kuidas te saate kasvatada last, elavat olendit, inimest, nõukogulikku kodanikku, kui te pole suuteline korraldama kümmekonda elutut asja omas korteris?

Teil ei maksa niisugusel juhul hakatagi tegelema elava inimesega. Kutsuge palgatud kasvataja või andke laps jäädavalt kodunt ära. Tuleb endal õppida korraldama asju, tuleb õpetada last seda tegema, siis muutub laps kergemini kollektiivi liikmeks.

Just seda tulebki koolil õpetada nendele vanematele, kes ei tea, mida teha.

Järgmine küsimus. Ma esitan seisukoha, et tõeline perekond peab olema hea majapidamiskollektiiv. Laps peab väikesest peale olema selle majapidamiskollektiivi liige. Ta peab teadma, kust saab perekond sissetulekuid, mida ostetakse, miks on võimalik seda osta, aga seda mitte jne.

Last tuleb tõmmata osavõtmisele majapidamiskollektiivi elust võimalikult varakult, viiendast eluaastast peale. Laps peab kandma vastutust oma kollektiivi majapidamise eest. Kandma vastutust — muidugi mitte formaalselt kohtu ees, vaid kogu oma eluga. Kui majapidamises läheb halvasti, siis on halb ka tema elu. Selle küsimusega maksab tegelda.

Nüüd, seltsimehed, viimane küsimus, võib-olla kõige raskem — küsimus õnnest.

Harilikult üteldakse: mina — ema, mina — isa anname kõik lapsele, ohverdame temale kõik, isegi oma isikliku õnne.

See on kõige kohutavam kingitus, mida vanemad võivad teha oma lapsele. See on nii kohutav kingitus, et võiks soovi-

tada: kui tahate mürgistada oma last, siis andke talle võimalikult suure annusena juua teie isiklikku õnne ja ta on mürgistatud.

On tarvis asetada küsimus nõnda: ei mingeid ohvreid, mitte kunagi, mitte mingi hinna eest. Ümberpöördult, las laps teeb mööndusi vanemaile.

Te teate mõningate tütarlaste kommet ütelda emadele: «Sina oled oma aja ära elanud, aga mina ei ole veel midagi näinud.»

Seda üteldakse emale, kellel mõnikord on ainult kolmkümmend aastat.

«Sina oled oma aja ära elanud, aga mina ei ole veel elanud, seepärast kõik minule, sinule mitte midagi.»

Aga miks mitte ütelda teisiti: minul on kogu elu alles ees, aga sinul, ema, on vähe järele jäänud.

Nõnda tulebki ütelda. Seepärast kirjutangi oma teose «Raamat lastevanemaile» neljandas köites: tüdrukutele ainult kantud rõivaid, ainult ümbertehtuid, uued rõivad aga — emadele.

Lapsed ei haavu, kui te kasvatate nendes püüet valmistada õnne vanemaile. Las lapsed mõtlevad esimeses järjekorras vanemate õnnele, aga mida vanemad mõtlevad, see ei lähe lastele korda. Oleme täiskasvanud inimesed ja teame, mida mõtleme.

Kui teil on viiskümmend liigset rubla ja teie mõtlete, kellele osta riiet — emale või tütrele, siis ütlen mina — ainult emale.

Isal ja emal peab laste silmis olema õigus õnnele esimeses järjekorras. Pole mingit mõtet ei emadele, ei tütardele ega isegi riigile kasvatada ema õnne äratarvitajaid. On kõige kohutavam asi — kasvatada lapsi ema või isa õnne arvel.

Kommuunis tarvitasime 200 tuhat rubla rännakutele ja 40 tuhat rubla teatripiletitele. Me ei olnud ihned selles suhtes. Polnud rahast kahju. Kui õmblesime ülikondi, siis oli meil nii-

sugune kord: väiksemad said rõivad vanematelt kommunaaridelt. Nad teadsid, et neile ei õmmelda uusi ülikondi. Väiksemad võisid loota ainult ümbertehtud ülikondadele. Tõsi küll, oleksime võinud oodata, kuni vanemad lapsed lõpuni kannavad ära oma rõivad ja need võib siis ära visata. Kuid meie ei teinud seda. Vanemad kandsid natuke, ja rõivad tehti siis ümber noorematele.

Mis te annate 17—18-aastasele tütarlapsele, kui teda 14-aastasena rõivastasite crêp-de-chini?

Milleks see? Milline ellusuhtumine kujuneb säärasel tütarlapsel? Pärast algavad tal niisugused kaalutlused: minul on ainult üks kleit, aga sinul, s. o. emal — kolm kleiti.

Lastes tuleb kasvatada hoolitsust vanemate eest, kasvatada lihtsat ja loomulikku soovi loobuda oma isiklikust mõnust, kuni pole rahuldatud isa või ema.

Mul on täiskasvanud poeg. Lõpetas instituudi. Insener. Tore noor inimene. Rahad on meil ühised. Mul ei olnud siiamaani palitut. Mõni oleks arutanud nõnda: milleks sulle vanamehele palitu, sa oled niigi kena küllalt. Pojal on palitut rohkem vaja. Tema on noor ilus inimene, temal on vaja jalutada tütarlastega, temale on palitu välditamatu.

Kuid ma pidasin tooni. Ka tema pidas tooni.

«Võib-olla lased õmmelda endale palitu?»

«Ei lase, kuni sina ei lase endale.»

Ja tõepoolest ei lasknud ta endale õmmelda palitut, kuni mina polnud omandanud enesele palitut. Jooksis ringi viletsas kuues. Ja kui oli raha, lasksin endale õmmelda palitu, aga tema las ootab, ehkki ta on ilus. On tähtis, et ta elas üle hoolitsuse minu eest. Noh, tütarlapsed armastavad teda ka viletsas kuues.

Sellega, seltsimehed, ma lõpetangi.

Võib-olla on küsimusi?

Kohalt: «Kas Dzeržinski-nimeline kommuun on praegu veel

olemas, kes teda juhib ja milline on teie side selle kommuuniga praegu?»

Dzeržinski-nimeline kommuun elas pärast mind veel kaks aastat, siis likvideeriti. Miks? Sellepärast, et vanemad kommunaarid läksid ära kõrgematesse õppeasutistesse; tehas, mis seal oli loodud, anti üle vastavale valitsuskonnale. Kõik kommunaarid lasti välja auga.

Side kommunaaridega on mul alles.

... Peab ütlema, et see side hakkab valmistama mulle muret. Neid on ikkagi palju. Neid endid ma veel mäletan, kuid ma ei suuda mäletada, kes kellega abiellus ja kuipalju on kellelgi lapsi. Aga kirjades tuleb sellest kirjutada.

Teate, seltsimehed, mul tuleb üks päev nädalas kulutada kirjavahetusele. See valmistab mulle raskusi. Tõsi küll, ma ei solvu, neil pole ju kedagi peale minu. Sugulasi ei ole. Kelle poole siis pöörduda? Kuid minule valmistab massiline kirjavahetus mõnikord raskusi.

Mõni minu endistest kasvandikest tuleb näiteks Moskva. Rongilt otsekohe minu juurde. Mõnikord terveks kuuks. Avameelselt üteldakse: «Anton Semjonovitš, tulin teie juurde kuuks ajaks!» Olen ahastuses. Mul on naisest kahju. Ta ei saa ju olla alalise võõrastemaja ülalpidajaks. Mul pole kahju sellest, mis mu külalised ära söövad, mitte selles ei seisne asi, kuid askeldamist on palju.

«Noh, hüva, tulid, siis jää. Näed, Galja, ta tuli.»

«Kes?»

«Vitka Bogdanovitš.» [1]

«Tere, Vitja.»

Kahe päeva pärast algab kõnelus:

«Ma ehk lähen võõrastemajja.»

---

[1] Bogdanovitš, Viktor Semjonovitš, Suurest Isamaasõjast osavõtnu, lennupolgu raadioside ülem. Omab valitsuse autasusid.

«Miks võõrastemajja? Ela siin.»

Kolme päeva pärast jälle kõnelus:

«Tarvis sõita Leningradi.»

«Milleks sõita, ela parem siin.»

Aga kui sõidab ära, on lahkudagi kahju:

«Oleksid võinud kolida Moskva, töötada siin, noh, ja elada minu juures.»

Enamikus said kommunaaridest head inimesed. Kuigi sidepidamine on raske, on see ometi minule suure tõelise õnne allikaks. Tõsi küll, mõni on läinud ka kaduma.

Kui sain ordeni, saadeti mulle Vrangeli saarelt raadiogramm allkirjaga: «Mitka Ževeli»[1]. Te tunnete teda «Pedagoogilise poeemi» järgi.

Täna sain jällegi tervituskirja. Allkiri: «Insener ordenikandja Orissenko (Gud)».

Kohalt: «Mis te arvate kehalistest karistustest?»

Olen kehaliste mõjustamiste meetodite vastane. Olin seda ka varem. Ma ei saa lubada kehalist karistust. Ma ei ole näinud ühtegi perekonda, kus kehaline karistus oleks toonud kasu.

Tõsi, ma ei räägi neist juhtumeist, kui ema annab 2—3-aastasele lapsele käega laksu. Laps ei saa veel millestki aru. Ema mitte niipalju ei karista teda, kui väljendab oma temperamenti. Kuid lüüa 12—13-aastast poissi tähendab tunnustada oma täielikku jõuetust tema ees. See tähendab võib-olla igaveseks purustada hea vahekord temaga.

Dzeržinski-nimelises kommuunis ei kakelnud lapsed kunagi. Mäletan, et oli säärane juhtum. Tulime tagasi Batumist aurikuga Krimmi. Kogu ülemine laevatekk oli meie päralt. Meid armastati väga. Olime ilusasti rõivastatud, meil oli tore orkester, me andsime seal kontserte, meeldisime publikule ja juht-

[1] Tševeli, Dimitri Aleksejevitš, kaugesõidu tüürimees. Hukkus Suures Isamaasõjas Valges meres sõjaliste materjalide transportimisel.

konnale väga. Ühel hommikul, eine ajal, just enne Jaltasse jõudmist, lõi üks vanem kommunaar oma nooremat seltsimeest konservikarbiga pähe. See oli täiesti enneolematu juhtum. Jahmatasin. Mis teha? Kuulen, antakse signaal üldiseks kogunemiseks.

«Miks?»

«Korrapidaja-komandör käskis.»

«Miks?»

«Ükskõik, teie annate käsu kokku kutsuda.»

Hüva. Koguneti. Mis teha? Tehakse ettepanek: Jaltas laevalt maha saata, jäädavalt lahkuda.

Näen, ükski ei vaidle vastu.

Räägin:

«Kas te naljatate või mõtlete tõsiselt? Ons see võimalik? Noh lõi, on süüdlane, kuid ei saa ometi inimest kommuunist välja heita.»

«Mis seal enam rääkida, hääleta!»

«Oodake,» ütlen.

Siis ütleb esimees:

«On tehtud ettepanek võtta Anton Semjonovitšilt sõna ära.»

Ja mis te arvate — võtsid sõna ära.

Ütlen nendele:

«Oleme rännakul, mina olen komandör. Võin kogu üldkoosoleku viieks tunniks aresti määrata. Ega see pole kommuun, kus teiega räägin. Kuidas te saate minult sõna ära võtta?»

«Noh olgu, rääkige!»

Aga polegi midagi rääkida. Hääletatakse: kes on ettepaneku poolt? Kõik üksmeelselt.

Ja siinsamas tehakse teine ettepanek: kes läheb saatma, ärgu tulgu enam tagasi.

Ruttas kohale delegatsioon reisijate ja juhtkonna poolt. Paluvad andestada sellele poisile.

«Ei, meie teame, mis teeme.»

Jaltas ei läinud ükski laevalt maha. Jaltat oodati kannatamatult, taheti vaadata linna, jalutada, aga nüüd ei läinud ükski laevalt maha. Korrapidaja-komandör ütles süüdlasele kuivalt:

«Mine!»

Ja läks.

Jõudsime tagasi Harkovi, aga tema võtab meid platsil vastu. Meie omad korraldavad pakke, tema siinsamas keerleb. Korrapidaja-komandör ütleb talle:

«Mine ära platsilt. Meie ei pane pakke enne koormasse, kui sa ära lähed.»

Läks ära. Kolme päeva pärast tuli minu juurde kommuuni. Ukse juures on tunnimees.

«Ei lase läbi.»

«Sa lased ju kõiki läbi.»

«Kõiki lasen, aga sind ei lase.»

«Noh, siis kutsu välja Anton Semjonovitš.»

«Ei kutsu.»

Viimaks ikkagi kutsuti mind välja.

«Mis sul on tarvis?»

«Paluge üldkoosolekut.»

«Hüva.»

Ta istus minu juures õhtuni. Õhtul oli üldkoosolek. Palun. Vaatavad ja vaikivad. Küsin, kes tahab sõna? Mitte keegi. Siis ütelge ometi midagi. Naeratavad. Noh, arvan, küllap jätavad. Palun hääletada. Esimees hääletab: «Kes on Anton Semjonovitši ettepaneku poolt, palun tõsta käed!» — Mitte ühtki kätt ei tõusnud. «Kes on vastu?» — «Kõik.»

Teisel päeval tuli uuesti.

«Ei või olla, et mind nii valjusti karistatakse. Kutsuge üldkoosolek kokku. Tahan, et mulle antakse seletust.»

Õhtul kutsutakse üldkoosolek kokku.

«Tema nõuab seletust.»

«Hüva. Räägi, Aleksejev.»

Esineb Aleksejev, hakkab rääkima.

«Sina lõid laeval kogu Nõukogude Liidu juuresolekul, kuna laeval oli kõikide rahvaste esindajaid, juhtkonna juuresolekul mingi tühise asja pärast seltsimehele pähe. Seda ei saa andestada, ja me ei andesta sulle kunagi. Ka pärast meid on siin lapsed, needki ei andesta.»

Ta läks. Vanemaist kommunaaridest olid paljud juba lahkunud kommuunist, oli palju uusi. Ja uued rääkisid ikka: «Tuleb toimida, nagu toimiti Zvjaginetsiga.» Nad ei olnud Zvjaginetsit näinud, kuid teadsid temast.

Näete, seltsimehed, kuidas kommunaarid suhtusid löömisesse. Pedagoogi hingega mõistan nad hukka säärase valjuse eest, aga inimhingega — ei mõista.

See on muidugi valjus, kuid põhjendatud valjus. Kollektiivis ei saa muidugi lubada löömisi. Olen isiklikult äge kehaliste mõjustamisviiside vastane.

Kohalt: «Teil olid kommuunis poisid ja tüdrukud 17—18 aasta vanuses. Millised olid nende vastastikused suhted?»

Küsimus on väga raske. Tuleks väga pikalt jutustada. Sellest on kirjutatud minu raamatus. Lühidalt siiski ütlen.

Armastust ei saa muidugi keelata, kuid niisamuti ei saa lubada armuda ja 18-aastaselt abielluda. Säärane abielu ei tooks mingit õnne.

Meil etendas suurt osa kollektiivi ühtsus ja usaldus minu vastu. Ma võisin koguda tütarlapsed kokku ja pidada neile loenguid tütarlaste käitumisest.

Pärast kogusin kokku ka noormehed. Neid ma enam ei õpetanud niivõrd, kuivõrd lihtsalt nõudsin: esmajoones vastata nii ja nii, käituda nii ja nii.

Mind toetasid kommunistlike noorte organisatsioon, partei organisatsioon ja muidugi pioneeride organisatsioon. Mind toetas ka üldkoosolek.

Ainult tänu sellele oli meil selle küsimusega kõik korras:

mingeid draamasid ega tragöödiaid ei olnud. Teadsime näiteks, et Kravtšenko armastab Donjat ja Donja armastab Kravtšenkot. Nad käisid alati koos, jalutasid koos, kuid midagi halba sellest ei olnud. Nad olid oma aja kommuunis, astusid siis mõlemad kõrgemasse õppeasutisse ja hiljem, kolme aasta pärast, abiellusid. Tulid kommuuni ja ütlesid komandöride nõukogus: meie abiellume. Komandörid aplodeerisid neile: on õige aeg abielluda. Viis aastat pidasite armastusele vastu. Kohalt: «Kust olete omandanud säärased teadmised eelkooliealiste psüühika kohta?»

Omi lapsi mul ei ole, kuid on kasulapsed. Kommuunis oli mul lasteaed kaastööliste lastele. Organiseerisin selle ja juhtisin seda. Armastan paljusid eelkooliealisi lapsi ja tunnen neid hästi. Kogemus ei ole küll suur, kuid mingil määral siiski on.

IV. Kasvatus perekonnas [1].

1. loeng.

Perekondliku kasvatuse üldised tingimused.

Lastekasvatamine on meie elu tähtis valdkond. Meie lapsed on meie maa ja maailma tulevased kodanikud. Nad loovad ajalugu. Meie lapsed — need on tulevased isad ja emad, neist saavad samuti oma laste kasvatajad. Meie lapsed peavad kasvama suurepäraseiks kodanikeks, headeks isadeks ja emadeks. Kuid ka see pole kõik: meie lapsed on meie vana-

---

[1] 1937. a. lõpul pidas A. S. Makarenko raadios 8 loengut lastevanemaile kasvatusest perekonnas. Nende loengute autorikäsikirjad on säilinud.

Loengud avaldati esmakordselt pärast autori surma 1940. aastal ajalehtedes üksikute artiklitena: „Töökasvatus" — „Izvestija", 15. IX, nr. 215 (7287) ja „Utšitelskaja gazeta", 15. IX, nr. 121 (2748); „Vanemate autoriteedist" — Izvestija", 19. IX, nr. 218 (7290) ja „Utšitelskaja gazeta", 9. X, nr. 131 (2758); „Distsipliin" — „Utšitelskaja gazeta", 20. IX, nr. 123 (2750); „Suguline kasvatus" — „Utšitelskaja gazeta", 22. IX, nr. 124 (2751); „Kultuuritöö perekonnas" — „Utšitelskaja gazeta", 22. IX, nr. 125 (2752); „Mäng" — „Utšitelskaja gazeta", 29. IX, nr. 127 (2754); „Perekondlik majapidamine" — „Utšitelskaja gazeta", 13. X, nr. 133 (2760).

Eri väljaandena ilmusid „Loengud laste kasvatamisest" 1940. a. „Utšpedgiz'i" kirjastusel sarjas „Vanematele kasvatusest" prof. V. N. Kolbanovski ja G. S. Makarenko toimetusel.

A. S. Makarenko vaatleb kogu lastekasvatuse protsessi perekonnas ja koolis pedagoogiliste vahendite keeruka süsteemina,

dus. Õige kasvatus — see on meie õnnelik vanadus, halb kasvatus — see on meie tulevane mure, meie pisarad, meie süü teiste inimeste ees, kogu riigi ees.

Kõigepealt peavad vanemad alati meeles pidama selle ülesande suurt tähtsust, oma suurt vastutust selle eest.

Meie peame rea loenguid perekondliku kasvatuse küsimuste üle. Edaspidi räägime lähemalt kasvatustöö üksikasjust: distsipliinist ja vanemate autoriteedist, mängust, toidust ja rõivastusest, viisakusest jne. Need kõik on väga tähtsad alaosad, mis räägivad kasulikest kasvatustöö meetodeist. Aga enne kui neist rääkida, pöörame oma tähelepanu mõnedele küsimustele, millel on üldine tähtsus, mis puudutavad kõiki osi, kõiki kasvatuse üksikasju, mida tuleb alati meeles pidada.

Esmajoones pöörame oma tähelepanu järgmisele: kasvatada last õigesti ja normaalselt on palju kergem kui teda ümber kasvatada. Õige kasvatamine kõige varasemast lapsepõlvest alates pole sugugi mitte nii raske, nagu paljudele näib. Raskuse poolest on see igale inimesele, igale isale ja igale emale jõukohane. Iga inimene võib kergesti oma last hästi kasvatada, kui ta seda ainult tõepoolest tahab, ning pealegi on see meeldiv, rõõmu tekitav, õnnelik tegevus. Hoopis teistsugune on ümberkasvatamine. Kui teie laps on vääralt kasvatatud, kui teie olete midagi tähele panemata jätnud, olete vähe temast mõtelnud, võimalik ka, et olite laisk, jätsite

---

mis on ühtne oma loogikas ja eesmärkides. Perekond ja kool täiendavad ja abistavad teineteist kommunistliku kasvatuse üldise eesmärgi taotlemisel. Tänu pedagoogilise protsessi ja pedagoogilise tegevuse nii avarale mõistmisele annab A. S. Makarenko lastevanemaile sissejuhatuse üldise pedagoogika küsimuste ja ideede ringi. Seepärast on „Loengud laste kasvatamisest" väga väärtuslikuks teoseks noorpõlve kommunistliku kasvatuse süsteemi alalt.

lapse hooletusse, siis tuleb juba palju ümber teha, parandada. Ja just see parandustöö, ümberkasvatamistöö pole enam nõnda kerge. Ümberkasvatamine nõuab rohkem jõudu, rohkem teadmisi, rohkem kannatust kui kasvatamine, kuid mitte igal vanemal ei leidu kõike seda. Väga sageli esinevad niisugused juhud, kus perekond kuidagi enam ei suuda ümberkasvatamise raskustega toime tulla, ja poeg või tütar tuleb saata töökoloniasse. Kuid juhtub ka nõnda, et isegi koloonia ei suuda midagi ära teha, ja inimene astub ellu mitte niisugusena nagu tarvis. Võtame isegi niisuguse juhu, kus ümberkasvatamine aitas, inimene astus ellu ja töötab. Kõik vaatavad teda ja kõik on rahul, kaasa arvatud ka vanemad. Kuid seda ei taha keegi arvestada, kui palju siiski kaotati. Kui seda inimest algusest peale oleks õigesti kasvatatud, oleks ta elust rohkem võtnud, ta oleks veelgi tugevamana ellu astunud, ettevalmistatumana ja, tähendab, ka õnnelikumana. Ja pealegi pole ümberkasvatamis-, ümbertegemistöö mitte ainult raskem, vaid ka murerikkam töö. Niisugune töö, isegi täieliku edu korral, valmistab vanemaile alatist kurvastust, ärritab närve, rikub sageli vanemate iseloomu.

Soovitame vanemaile seda alati meeles pidada, alati püüda kasvatada nõnda, et pärast midagi ei tuleks ümber teha, et algusest peale oleks kõik õigesti tehtud.

Väga palju vigu perekondlikus töös tuleb sellest, et vanemad otsekui unustavad, millisel ajal nad elavad. Juhtub, et vanemad esinevad teenistuses, üldse elus, seltskonnas kui Nõukogude Liidu head kodanikud, kui uue sotsialistliku ühiskonna liikmed, kuid kodus, laste keskel elavad vanamoodi. Muidugi ei või ütelda, et vanas revolutsioonieelses perekonnas oleks kõik halb olnud, endisest perekonnast võib palju üle võtta, kuid tuleb alati meeles pidada, et meie elu erineb printsipiaalselt endisest elust.

Vanemad peavad järele mõtlema, mille poolest erineb uus nõukogulik perekond vanast. Vanas perekonnas näiteks oli isal rohkem võimu, lapsed elasid tema täieliku meelevalla all, ja isaliku võimu eest polnud neil kuhugi pääseda. Paljud isad kuritarvitasid seda võimu, suhtusid lastesse julmalt nagu põikpead. Riik ja kirik toetasid niisugust võimu — see oli ekspluataatorite ühiskonnale kasulik. Meie perekonnas on lugu teisiti. Näiteks meie tütarlaps ei oota, kuni vanemad talle peigmehe leiavad. Kuid ka meie perekond peab oma laste tundeid juhtima. On ilmne, et meie juhtimine ei saa enam kasutada selles asjas vanu meetodeid, vaid peab leidma uued. Vanas ühiskonnas kuulus iga perekond mingisse klassi ja selle perekonna lapsed jäid harilikult samasse klassi. Talumehe poeg jätkas ka tavaliselt talutööd, töölise poeg hakkas tööliseks. Meie lastele on võimaldatud väga laialdased valikuvõimalused. Selles valikus ei etenda otsustavat osa mitte perekonna materiaalsed võimalused, vaid eranditult lapse võimed ja ettevalmistus. Järelikult on meie lastel kasutada täiesti võrratu avarus. Seda teavad isad, seda teavad ka lapsed. Niisuguses olukorras muutub igasugune isalik omavoli lihtsalt võimatuks. Nüüd tuleb vanemaile soovitada palju peenemat, ettevaatlikumat ja osavamat juhtimist.

Meie naine kasutab samasuguseid õigusi kui mees, meie ema õigused on võrdsed isa õigustega. Meie perekond ei allu isalikule ainuvalitsusele, vaid kujutab endast vaba nõukogulikku kollektiivi. Selles kollektiivis on vanemail teatavad õigused. Kust need võetakse? Need tulenevad vanemate vastutusest oma perekonna eest kogu nõukoguliku ühiskonna ja nõukoguliku seaduse ees. Ja seepärast on meiegi vanemail teatav võim ja neil peab olema oma perekonnas autoriteeti. Kuigi iga perekond moodustab ühiskonna üheõiguslike liikmete kollektiivi, erinevad siiski vanemad lastest selle poolest, et esimesed juhivad perekonda, kuna teisi kasvatatakse perekonnas.

Kõigest sellest peab igal vanemal olema täiesti selge kujutlus. Igaüks peab taipama, et perekonnas ei ole ta — kontrollita peremees, vaid ainult vanem vastutav kollektiivi liige. Kui sellest mõttest hästi aru saadakse, siis toimub kogu kasvatustöö õigesti.

Meie teame, et see töö ei toimu kõigi juures ühtlase edukusega. See sõltub paljudest põhjustest, kõigepealt sõltub see õigete kasvatusmeetodite tarvitamisest. Kuid väga tähtsaks põhjuseks on perekonna enda ülesehitus, tema struktuur. See struktuur on teataval määral meie võimuses. Võib näiteks kindlasti väita, et ainsa poja või ainsa tütre kasvatamine on palju raskem kui mitme lapse kasvatamine. Isegi sel juhul, kui perekond kannatab mõnesuguste materiaalsete raskuste all, ei tohi piirduda ainsa lapsega. Ainus laps muutub väga kergesti perekonna keskpunktiks. Isa ja ema hool, koondatud sellele lapsele, ületavad harilikult kasulikkuse määra. Vanemate armastus erineb niisugusel juhul teatava närvlikkusega. Selle lapse haigustumist või tema surma talutakse niisuguses perekonnas väga raskesti ja see röövib perekonnalt vajaliku rahu. Väga sageli harjub ainus laps oma erandliku seisukorraga ja muutub tõeliseks despoodiks perekonnas. Vanemail on väga raske oma armastust ja oma hoolt tema vastu tagasi hoida, ja tahtmatult kasvatavad nad egoisti.

Ainult perekonnas, kus on mitu last, võib vanemate hoolitsemisel olla normaalne iseloom. Hoolitsemine jaguneb ühtlaselt kõikide vahel. Suures perekonnas harjub laps kõige varasemaist aastaist peale kollektiiviga, omandab vastastikuste seoste kogemuse. Kui perekonnas on vanemaid ja nooremaid lapsi, siis tekib nende vahel armastus ja sõprus kõige mitmekesisemal kujul. Niisuguse perekonna elu võimaldab lapsel end harjutada inimeslike vahekordade mitmesuguste liikidega. Laste ees mööduvad niisugused elulised situatsioonid, mis

ainukesele lapsele on kättesaadamatud: armastus vanema venna ja armastus noorema venna vastu, oskus jagada midagi venna või õega, harjumus neile kaasa tunda. Me ei kõnelegi sellest, et suures perekonnas harjub laps igal sammul, isegi mängides olema kollektiivis. See kõik on just nõukogulikule kasvatusele väga tähtis.

Esinevad teisedki mittetäieliku perekonna väärjuhud. Väga valusasti peegeldub lapse kasvatuses see, kui vanemad ei ela koos, kui nad on lahku läinud. Sageli muutuvad lapsed tüliobjektiks vanemate vahel, kes avalikult teineteist vihkavad ega varja seda laste eest.

Neile vanemaile, kes miskipärast teineteise maha jätavad, on tingimata tarvis soovitada, et nad oma tülis, oma lahkuminekus rohkem mõtleksid lastele. On tarvis püüda lahendada oma lahkarvamusi delikaatsemalt. Võib laste eest varjata oma vaenulikkust ja oma viha endise abikaasa vastu. Mehel, kes perekonna maha jätab, on muidugi raske kuidagiviisi jätkata laste kasvatamist. Kui ta ei suuda hästi mõjuda oma vanasse perekonnasse, siis on parem püüda, et see ta täiesti unustaks; nii on ausam, kuigi ta muidugi peab endiselt kandma materiaalseid kohustusi mahajäetud perekonna suhtes.

Küsimus perekonna struktuurist on väga tähtis küsimus ja sellesse tuleb suhtuda täiesti teadlikult. Kui vanemad tõeliselt armastavad oma lapsi ja tahavad neid kasvatada võimalikult paremini, ei püüa nad oma vastastikuseid lahkarvamusi viia suhete katkemiseni, et seega asetada lapsed kõige raskemasse olukorda.

Järgmine küsimus, millele võib juhtida kõige tõsisemat tähelepanu, on küsimus kasvatuse eesmärgist. Mõnedes perekondades võib märgata kõige täielikumat järelemõtlematust selles küsimuses: vanemad ja lapsed lihtsalt elavad kõrvuti ja vanemad loodavad, et kõik tuleb iseenesest. Vanemail pole ei selget eesmärki ega kindlat kava. Muidugi on tagajärjed nii-

sugusel korral alati juhuslikud; sageli imestavad niisugused vanemad hiljem, miks neil kasvasid halvad lapsed. Mingit asja pole võimalik hästi teha, kui pole teada, mida tahetakse saavutada.

Iga isa ja iga ema peavad hästi teadma, keda nad oma lapsest tahavad kasvatada. Tuleb endale selgesti aru anda oma vanemlikest soovidest. Kas tahate kasvatada tõelist Nõukogude riigi kodanikku, teadmistega varustatud, energilist, ausat, oma rahvale ja revolutsioonile ustavat, töökat, julget ja viisakat inimest? Või tahate, et teie lapsest saaks väikekodanlane, ahne, kartlik, mingi kaval ja väiklane tegelane? Võtke vaevaks, mõtelge hästi selle küsimuse üle, mõtelge kas või salaja, ja teie näete korraga paljusid teie poolt tehtud vigu kui ka paljusid enda ees õigesti kulgevaid teid.

Seejuures peate alati meeles pidama ühte: teie ei sünnitanud ega kasvata oma poega või tütart mitte ainult oma vanemlikuks rõõmuks. Teie perekonnas ja teie juhtimisel kasvab tulevane kodanik, tulevane aktivist ja tulevane võitleja. Kui te kasvatate halva inimese, ei valmista see muret mitte ainult teile, vaid ka paljudele inimestele ja kogu maale. Ärge põigelge selle küsimuse eest kõrvale, ärge pidage seda tüütavaks resoneerimiseks. Oma tehasest, oma asutisest häbenete ometi välja lasta praaki hea produktsiooni asemel. Veel rohkem häbistav peaks teile olema anda ühiskonnale halbu või kahjulikke inimesi.

Sel küsimusel on väga suur tähtsus. Teil on vaid tarvis tõsiselt selle üle järele mõtelda, ja paljud vestlused kasvatusest muutuvad teile ülearuseiks — te näete isegi, mida teil on tarvis teha. Aga just paljud vanemad ei mõtle selle küsimuse üle. Nad armastavad oma lapsi, nad mõnulevad nende seltsis, isegi kelgivad nendega, ehivad neid ja unustavad täiesti selle, et nende moraalsel vastutusel lasub tulevase kodaniku kasvamine.

Kas suudab kõige selle üle järele mõtelda niisugune isa, kes ise on halb kodanik, kes ei huvitu sugugi riigi elust, tema võitlusest ega tema saavutustest, keda ei häiri vaenlase rünnakud? Muidugi mitte. Kuid niisuguseist inimestest ei maksa rääkidagi, neid on meie maal vähe.

Ometi on teistsuguseid inimesi. Nad tunnevad endid tööl ja inimeste keskel kodanikena, kuid kodused asjad lähevad nende juures hoopis teisiti: kodus nad kas lihtsalt vaikivad või, vastupidi, käituvad nõnda, kuidas ei tohi käituda nõukogude kodanik. Enne kui te alustate oma laste kasvatamist, kontrollige omaenese käitumist!

Ei saa eraldada perekondlikke asju ühiskondlikest. Teie aktiivsus ühiskonnas või tööl peab peegelduma ka perekonnas, teie perekond peab nägema teie poliitilist ja kodaniku-palet ja seda mitte eraldama vanemlikust palgest. Kõik, mis toimub riigis, peab ulatuma teie hinge ja mõtte kaudu lasteni. See, mis toimub teie tehases, mis teid rõõmustab või kurvastab, peab huvitama ka teie lapsi. Nad peavad teadma, et teie olete ühiskondlik aktivist, ja peavad uhkust tundma teie, teie edu, teie ühiskondlike teenete üle. Ja see uhkus on terveks uhkuseks ainult sel juhul, kui selle ühiskondlik olemus on lastele arusaadav, kui nad ei ole uhked ainult teie hea ülikonna, teie auto või jahipüssi üle.

Teie ühiskondlik käitumine on kõige otsustavam asi. Ärge mõtelge, et te kasvatate last ainult siis, kui te temaga vestlete, teda õpetate või teda käsite. Te kasvatate teda oma elu igal hetkel, isegi siis, kui teid pole kodus. Kuidas te riietute, kuidas te kõnelete teiste inimestega ja teistest inimestest, kuidas te rõõmutsete või kurvastute, kuidas te kohtlete sõpru ja vaenlasi, kuidas te naerate, ajalehte loete — kõigel sel on lapse jaoks suur tähtsus. Laps näeb või tunneb vähimaidki muutusi teie toonis, kõik teie mõtete käänakud ulatuvad nägematute teede kaudu temani, ilma et te paneksite neid tähelegi.

Aga kui te kodus olete toores või hooplev või kui te joote või, mis veel halvem, kui te haavate ema, tekitate määratu suurt kahju oma lastele, te kasvatate lapsi halvasti ja teie kõlvatul käitumisel on kõige kurvemad tagajärjed.

Vanemlik nõudlikkus enese suhtes, vanemlik austus oma perekonna vastu, vanemlik kontroll iga oma sammu üle — see on esimene ja tähtsaim kasvatusmeetod.

Kuid muide võib vahel kohata niisuguseid vanemaid, kes arvavad, et on tarvis leida mingi kavalaim lastekasvatamisretsept, ja leiavad, et asi ongi korras. Nad arvavad, et kui see retsept anda täieliku laiskvorsti kätte, kasvatab laiskvorstki selle retsepti järgi tööd armastava inimese; kui see retsept anda kelmi kätte, siis aitab see kasvatada ausat kodanikku; luiskaja käes teeb ta samuti imet: laps kasvab tõearmastajana.

Niisuguseid imesid ei ole. Mingid retseptid ei aita, kui kasvataja enese isiksuses on suured puudused.

Neile puudustele tulebki pöörata peamist tähelepanu. Aga mis puutub kunsttükkidesse, siis tuleb ikka ja alati meeles pidada, et pedagoogilisi kunsttükke pole olemas. Kahjuks võib vahel näha niisuguseid inimesi, kes usuvad kunsttükke. Üks mõtleb erilise karistuse välja, teine seab sisse mingid preemiad, kolmas püüab kodus kogu jõuga klauni mängida ja lapsi lõbustada, neljas ostab lapsed ära lubadustega.

Laste kasvatamine nõuab kõige tõsisemat tooni, kõige lihtsamat ja siiramat. Nendes kolmes omaduses peab sisalduma meie elu äärmine tõde. Kõige tühisem lisand valelikkust, kunstlikkust, pilkamist, kergemeelsust viib kasvatustöö ebaõnnestumisele. See ei tähenda sugugi mitte, et peate alati olema üles puhutud, kõrgid — olge lihtsalt siirad, teie meeleolu vastaku momendile ja sellele, mis toimub teie perekonnas.

Kunsttükid segavad inimesi nägemast tõelisi nende ees seisvaid ülesandeid, kunsttükid lõbustavad esmajoones vanemaid endid, kunsttükid raiskavad aega.

Aga paljud vanemad armastavad nii väga kurta oma ajapuuduse üle.

Muidugi on parem, kui vanemad sagedamini viibivad laste keskel; on väga halb, kui vanemad iialgi neid ei näe. Ometi peab ütlema, et õige kasvatus sugugi ei nõua, et vanemad ei laseks lapsi silmist. Niisugune kasvatus võib tuua ainult kahju. Niisugune kasvatus arendab iseloomu passiivsust, lapsed harjuvad liialt täiskasvanute seltskonnaga ja nende vaimne kasvamine toimub liiga kiiresti. Vanemad armastavad sellega uhkustada, kuid hiljem veenduvad, et tegid vea.

Te peate hästi teadma, mida teie laps teeb, kus ta viibib, kes teda ümbritsevad, kuid te peate talle jätma tarviliku vabaduse, et ta ei oleks ainult teie isikliku mõju, vaid paljude mitmekesiste elumõjude all. Seejuures ärge mõtelge, et peate teda kartlikult hoidma negatiivsete või isegi vaenulike mõjude eest. Elus tuleb tal niikuinii kokku puutuda igasuguste ahvatlustega, võõraste ja kahjulike inimeste ja olukordadega. Te peate temas välja arendama oskuse nende suhtes orienteeruda, nendega võidelda, neid õigeaegselt ära tunda. Triiphooneliku kasvatusega, isoleeritud inkubaatorlusega ei saa seda välja arendada. Seepärast peate täiesti loomulikult lubama, et teie lastel oleks mitmesuguseid sõpru, kuid iialgi ärge kaotage neid silmist.

Lapsi on tingimata tarvis õigel ajal abistada, neid õigel ajal peatada, suunata. Niisiis nõutakse teilt ainult alatist korrektiivi lapse elu suhtes, mitte sugugi aga seda, mida nimetatakse käekõrval talutamiseks. Me puudutame seda küsimust edaspidi põhjalikumalt, praegu aga peatusime temal ainult sellepärast, et jutt oli ajast. Kasvatamiseks ei ole tarvis palju aega, on tarvis vaid vähese aja mõistlikku kasutamist. Kordame veel: kasvatamine toimub alati, isegi siis, kui teid ei ole kodus.

Kasvatustöö tõeline olemus, arvatavasti taipasite ise juba seda, ei seisne sugugi mitte teie kõnelustes lapsega üksi olles,

mitte teie otseses lapse mõjustamises, vaid teie perekonna, teie isikliku ning seltskondliku elu organiseerimises ja lapse elu organiseerimises. Kasvatustöö on kõigepealt organisaatori töö. Seepärast ei ole selles töös pisiasju. Teil pole õigust midagi nimetada pisiasjaks ja seda unustada. On kole viga mõtelda, et omas elus või oma lapse elus eraldate midagi suurt ja sellele suurele pühendate kogu oma tähelepanu, kõik muu aga heidate kõrvale. Kasvatustöös pole tühiseid asju. Mingi paelake, mida seote oma tütre juustesse, see või teine mütsike, mingi mänguasi — kõik need on niisugused asjad, milledel võib lapse elus olla suurim tähtsus. Hea organiseerimine seisnebki selles, et ta ei lase silmist väikseimaidki üksikasju ja juhtusid. Pisiasjad mõjuvad regulaarselt, iga päev, iga tund, nendest moodustubki elu. Teie kõige vastutusrikkam ülesanne ongi juhtida seda elu, organiseerida seda.

Järgnevais loenguis vaatleme kasvatustöö üksikuid meetodeid perekonnas üksikasjalikumalt. Tänane loeng oli sissejuhatuseks.

Võtame täna öeldu lühidalt kokku.

Tuleb taotleda õiget kasvatust, et pärast poleks tarvis tegelda ümberkasvatamisega, mis on palju raskem.

Tuleb meeles pidada, et te juhite uut nõukogulikku perekonda.

Tuleb saavutada võimalust mööda selle perekonna õige struktuur.

Tuleb tingimata silmas pidada kasvatustöö täpset eesmärki ja kava.

Tuleb alati meeles pidada, et laps pole ainult teie rõõm, vaid ta on ka tulevane kodanik ja te vastutate tema eest riigi ees.

Tuleb kõigepealt endal olla hea kodanik ja tuua oma kodaniku enesetunne ka perekonda.

Tuleb esitada kõige valjemad nõuded oma isiklikule käitumisele.

Ei tule loota mingeile retseptidele ega kunsttükkidele. Tuleb olla tõsine, lihtne ja siiras.

Ei ole tarvis arvestada suurt ajakulu, tuleb osata last juhtida ja teda elust mitte isoleerida.

Kasvatustöös on peaasjaks perekonnaelu organiseerimine ja pisiasjade tähelepanelik arvestamine.

2. loeng.

Lastevanemate autoriteedist.

Eelmises loengus kõnelesime sellest, et nõukogulik perekond erineb mitmeti endisest perekonnast. Kõigepealt erineb ta vanemate võimu iseloomu poolest. Meie isa ja ema on ühiskonna poolt volitatud kasvatama meie isamaa tulevast kodanikku, nad vastutavad ühiskonna ees. Sellel põhinebki nende vanemlik võim ja nende autoriteet laste silmis.

Kuid oleks lihtsalt ebasünnis demonstreerida perekonnas, laste ees, seda vanemate võimu alatise viitamisega niisugusele ühiskondlikule volitusele. Laste kasvatamine algab sellises eas, millal mingid loogilised tõendused ja ühiskondlike õiguste esitamine pole üldse võimalikud, kuid ometi on kasvataja ilma autoriteedita võimatu.

Autoriteedi mõte lõppeks selles seisnebki, et ta ei vaja mingeid tõendusi, et seda võetakse vanema inimese kaheldamatu väärikusena, tema jõu ja väärtusena, mis on nähtav niiöelda paljale lapsesilmale.

Isal ja emal peab laste silmis olema selline autoriteet. Sageli tuleb kuulda küsimust: mis lapsega teha, kui ta ei kuuletu? Seesama «ei kuuletu» ongi tunnuseks, et vanemad ei oma tema silmis autoriteeti.

Kust tuleb vanemate autoriteet, kuidas ta organiseerub? Need vanemad, kelle lapsed «ei kuuletu», kalduvad teinekord mõtlema, et autoriteet antakse looduse poolt, et see on eriline talent. Kui talenti ei ole, siis pole midagi teha; jääb ainult üle kadestada seda, kel säärane talent on.

Need vanemad eksivad. Autoriteeti võib organiseerida igas perekonnas ja see polegi väga raske.

Paraku leidub vanemaid, kes organiseerivad oma autoriteeti *vääradel alustel*. Nad taotlevad seda, et lapsed neid kuulaksid, see on nende eesmärk. Tõeliselt on see aga viga. Autoriteet ja kuulekus ei saa olla eesmärgiks. Eesmärk võib olla ainult üks: õige kasvatus. Ainult seda eesmärki tulebki taotella. Lapse kuulekus võib olla vaid üheks teeks sellele eesmärgile. Kuulekust kuulekuse pärast taotlevad just need vanemad, kes ei mõtle kasvatuse tõelistele eesmärkidele. Kui lapsed on kuulekad, on vanemail rahulikum elada. See rahulikkus ongi nende tõeliseks eesmärgiks. Kontrollides ilmneb alati, et ei rahu ega kuulekus säili kaua. Vääradele alustele rajatud autoriteet aitab ainult väga lühikeseks ajaks, peatselt puruneb kõik, ei jää autoriteeti ega kuulekust. Juhtub sedagi, et vanemad taotlevad kuulekust, kuid kõik teised kasvatuse eesmärgid jäävad seevastu tagaplaanile: kasvavad üles, tõsi küll, kuulekad, kuid nõrgad inimesed.

Sellist väärautoriteeti on palju liike. Vaatleme siin enamvähem põhjalikult kümmekonda selliseid liike. Loodame, et pärast seda vaatlust on kergem välja selgitada, milline peab olema tõeline autoriteet. Alustame.

Surve-autoriteet. See on kõige hirmsam liik autoriteeti, kuigi mitte kõige kahjulikum. Sellist autoriteeti põevad kõige rohkem isad. Kui isa kodus aina möirgab, on alati vihane, kärgatab kõuena iga tühise asja pärast, haarab igal parajal ja mitteparajal juhul kepi või rihma, vastab jämedalt igale küsimusele, karistab lapse iga süütegu, siis see ongi

surve-autoriteet. Isa selline terror hoiab hirmul kogu pere, mitte ainult lapsi, vaid ka ema. Ta ei tekita kahju mitte ainult sellega, et hirmutab lapsi, vaid ka sellega, et teeb ema nulliseks olendiks, kes on suuteline olema ainult teenijaks. Pole tarvis tõestada, kui kahjulik on selline autoriteet. See ei kasvata midagi, see ainult õpetab lapsi hirmuäratavast papast eemale hoiduma, see põhjustab laste valesid ja inimeslikku argust ja kasvatab samal ajal lapses julmust. Rõhutud ja tahtenõrkadest lastest saavad hiljem kas vedelad, tühised inimesed või võimujaburad, kes kogu elu vältel oma rõhutud lapsepõlve eest kätte tasuvad. See kõige metsikum autoriteedi liik esineb ainult väga ebakultuursete vanemate juures ja on viimasel ajal õnneks välja suremas.

K a u g u s e - a u t o r i t e e t. On selliseid isasid ja emasidki, kes on tõsiselt veendunud järgmises: et lapsed kuuletuksid, peab nendega võimalikult vähem rääkima, hoiduma neist kaugemale ja ainult aeg-ajalt esinema ülemusena. Sellist autoriteediliiki armastatakse eriti intelligentsi perekondades. Siin on isal tihti mingi eraldatud kabinet, kust ta ilmub ainult harva välja nagu ülempreester. Lõunastab eraldi, lõbutseb eraldi, isegi oma korraldused talle usaldatud perekonna suhtes teeb ema kaudu.

On selliseid emasidki. Neil on oma elu, omad huvid, omad mõtted. Lapsed on vanaema või isegi majateenija hoole all.

Pole tarvis ütelda, et sellisest autoriteedist pole mingit kasu ja sellist perekonda ei saa nimetada mõistlikult organiseeritud perekonnaks.

U p s a k u s e - a u t o r i t e e t. See on eriline liik kauguseautoriteeti, kuid veelgi kahjulikum. Igal Nõukogude riigi kodanikul on omad teened. Kuid mõned inimesed arvavad, et nemad on need kõige teenekamad, kõige tähtsamad tegelased ja näitavad seda tähtsust igal sammul, näitavad ka oma lastele. Kodus nad hooplevad ja ajavad endid isegi veel rohkem

kohevile kui tööl; nad muud ei teegi, kui seletavad kogu aja oma väärikusest, teistesse inimestesse nad suhtuvad kõrgilt. Juhtub üsna tihti, et isa sellisest tegumoest üllatudes hakkavad lapsedki kelkima. Ka nemad ei esine seltsimeeste ees teisiti kui kiideldes, korrates igal sammul: minu papa on ülemus, minu papa on kirjanik, minu papa on brigaadiülem, minu papa on kuulsus. Selles kõrkuseõhkkonnas ei suuda tähtis papa enam aru saada, kuhu ta lapsed lähevad ja keda ta kasvatab. Sellist autoriteeti esineb emadelgi: mingi eriline kleit, tähtis tutvus, sõit kuurorti — kõik see annab neile aluse hooplemiseks, eraldumiseks teistest inimestest, ka oma lastest.

Pedantismi-autoriteet. Sel juhul osutavad vanemad lastele rohkem tähelepanu, teevad rohkem tööd, kuid teevad tööd bürokraatidena. Nad on veendunud, et lapsed peavad vanemate iga sõna kuulama värinaga, et nende sõna — on pühadus. Oma korraldusi teevad nad külmal toonil, ja niipea kui korraldus on tehtud, muutub see jalamaid seaduseks. Sellised vanemad pelgavad kõige rohkem, et lapsed viimati ei mõtleks, et papa eksis ja et papa pole kindel mees. Kui seesugune papa on ütelnud: «Homme sajab vihma, jalutama minna ei saa,» siis, olgugi homme hea ilm, arvatakse ikkagi, et jalutada ei tohi. Papale ei meeldinud mõni kinopilt ja ta keelas lastel kinoskäimise, ühes sellega ka heade piltide vaatamise. Papa karistas last, siis aga selgus, et laps pole sel määral süüdi, nagu paistis alguses, kuid papa ei muuda oma karistust mingi hinna eest: olen kord nii ütelnud, siis olgu ka nii. Sellisele papale jätkub tööd igaks päevaks, igas lapse liigutuses näeb ta korra ja seaduslikkuse rikkumist. Ta norib lapse kallal uute seaduste ja korraldustega. Lapse elu, ta huvid ja kasv mööduvad märkamatult säärasest isast; bürokraatliku komandamise kõrval ei näe ta perekonnas midagi.

Targutamis-autoriteet. Sel juhul söövad vanemad sõna otseses mõttes lapse elu ära oma lõpmatute manit-

sustega ja õpetlike kõnelustega. Selle asemel et ütelda lapsele mõned sõnad kas või isegi naljatoonil, paneb vanem lapse enda vastu istuma ning alustab igavat ja tüütavat kõnet. Säärased vanemad on veendunud, et pedagoogika peamine tarkus seisneb manitsustes. Rõõmu ja naeratusi on sellises perekonnas alati vähe. Vanemad püüavad kõigest hingest olla vooruslikud, nad tahavad laste silmis paista eksimatuina. Kuid nad unustavad, et lapsed pole täiskasvanud, et lastel on oma elu ja et seda elu tuleb austada. Laps elab emotsionaalsemalt ja kirglikumalt kui täiskasvanu; kõige vähem oskab ta tegelda arutlustega. Harjumus mõtelda tuleb talle järk-järgult ja küllalt aegamisi. Vanemate alatised ilukõned, nende lakkamatu pinnimine ja lobisemine mööduvad laste teadvuses peaaegu jäljetult. Vanemate targutamises ei suuda nad näha mingit autoriteeti.

Armastuse-autoriteet. See on meil kõige levinenum väärautoriteedi liik. Paljud vanemad on veendunud: et lapsed kuuletuksid, on tarvis, et nad armastaksid vanemaid; et aga seda armastust pälvida, tuleb igal sammul lastele näidata oma vanemlikku armastust. Õrnad sõnad, lakkamatud musutamised, õrnutsemised ja tunnustused sajavad lastele täiesti liigses külluses. Kui laps ei kuuletu, küsitakse temalt kohe: «Tähendab, sa ei armasta papat?» Vanemad jälgivad kiivalt lapse silmade ilmet ja nõuavad õrnust ning armastust. Tihti jutustatakse võõrastele laste kuuldes: ta armastab kangesti isa ja armastab kangesti ema, ta on nii õrn laps.

Säärane perekond sukeldub sentimentaalsuse ja õrnade tundmuste merre sel määral, et ei märka enam midagi muud. Perekondliku kasvatuse paljud tähtsad pisiasjad jäävad vanemate poolt märkamata. Laps peab tegema kõik armastusest vanemate vastu.

Sel joonel on palju ohtlikke kohti. Siin võrsub perekondlik egoism. Lastel ei jätku muidugi jõudu selliseks armastuseks.

Nad märkavad üsna varsti, et papat ja mammat võib kuidas tahes petta, kuid seda tuleb teha ainult õrna ilmega. Papat ja mammat võib isegi hirmutada — tarvitseb ainult end kohevile ajada ja näidata, et armastus hakkab mööduma. Laps taipab juba noorest east alates, et inimeste ees saab teeselda. Ja et ta ei saa armastada niisama tugevasti ka teisi inimesi, siis ta teesklebki nende ees juba ilma igasuguse armastuseta, külma ja küünilise arvestusega. Vahel juhtub, et armastus vanemate vastu säilib kaua, kuid kõiki teisi inimesi vaadeldakse kõrvalistena ja võõrastena, nende suhtes pole sümpaatiat ega seltsimehelikkuse-tunnet.

See on väga ohtlik autoriteediliik. Ta kasvatab ebasiiraid ja valelikke egoiste. Üsna tihti muutuvad säärase egoismi esimesteks ohvriteks vanemad ise.

Headuse-autoriteet. See on kõige ebatargem autoriteediliik. Lapse kuuletumine organiseeritakse ka sel juhul lapse armastuse kaudu, kuid viimast ei kutsuta välja suudluste ja õrnutsemiste, vaid vanemate järeleandlikkuse, pehmuse ja headusega. Papa või mamma esinevad lapse ees hea ingli kujul. Nad lubavad kõike, neil pole millestki kahju, nad pole ihned, nad on oivalised vanemad. Nad pelgavad igasuguseid konflikte, nad eelistavad perekondlikku rahu, nad on valmis ohverdama ükskõik mida, ainult et kõik läheks õnnelikult. Sellises perekonnas hakkavad lapsed üsna peatselt vanemaid lihtsalt käsutama, vanemate mittevastupanu avab avarad võimalused laste soovidele, kapriisidele ja nõudmistele. Mõnikord vanemad lubavad endale vähest vastupanu, kuid on juba hilja, perekonnas on juba kujunenud kahjulik kogemus.

Sõpruse-autoriteet. Üsna tihti ei ole lapsed veel sündinudki, vanemate vahel aga on olemas juba sobimus: meie lastest saavad meie sõbrad. Üldiselt on see muidugi hea. Isa ja poeg, ema ja tütar võivad olla ja peavadki olema sõbrad, kuid isa-ema jäävad ikkagi perekondliku kollektiivi vane-

maiks liikmeiks ja lapsed jäävad kasvandikeks. Kui sõprus saavutab äärmise piiri, lakkab kasvatamine või algab vastupidine protsess: lapsed hakkavad vanemaid kasvatama. Selliseid perekondi märkab vahel haritlaste hulgas. Neis perekonnis hüüavad lapsed vanemaid Petkaks või Maruskaks, teevad nende kulul nalja, katkestavad jämedalt nende kõnet, õpetavad igal sammul ja mingist kuulekusest ei saa siin olla juttugi. Kuid siin pole ka sõprust, sest ükski sõprus pole võimalik ilma vastastikuse austuseta.

Äraostu-autoriteet — kõige kõlvatum autoriteediliik, mille puhul kuulekus lihtsalt ostetakse kingituste ja lubadustega. Vanemad räägivad lausa: kui kuulad sõna, siis ostan sulle hobuse; kuulad sõna, siis läheme tsirkusse.

Mõistagi, ka perekonnas on võimalik mingi ergutus, midagi premeerimise-taolist, kuid mingil tingimusel ei tohi last premeerida kuulekuse ja vanemaisse hästi suhtumise pärast. Premeerida võib hea õppimise, mingi tõeliselt raske töö sooritamise eest. Kuid ka sel juhul ei tohi iialgi lapsi nende kooli- või muus töös ahvatlevate lubadustega taga kihutada.

Vaatlesime mitut liiki väärautoriteete. Peale nende on veel palju liike. On rõõmsuse-autoriteet, teaduslikkuse-autoriteet, «ladna mehe» autoriteet, ilu-autoriteet. Kuid on sageli ka nii, et vanemad ei mõtle üldse mingile autoriteedile, elavad kuidagiviisi ning kuidas juhtub ja väldivad nii tahtmatult kasvatust. Täna vanem kärkis ja karistas tühja asja pärast poisikest, homme avaldab talle armastust, ülehomme tõotab talle midagi äraostu korras, aga järgmisel päeval karistab uuesti ja teeb veel etteheiteidki kõigi oma heategude pärast. Sellised vanemad rabelevad alati nagu kõrbenud kassid täielikus jõuetuses ja täielikus taipamatuses, mida nad teevad. Juhtub sedagi, et isa peab kinni ühest, ema teisest autoriteediliigist.

Lapsed peavad sellisel juhul olema eeskäit diplomaadid ja õppima laveerimist papa ja mamma vahel.

Lõppeks esineb sedagi, et vanemad ei pööra lastele lihtsalt tähelepanu ja mõtlevad ainult omale rahule.

Milles siis peab seisnema tõeline vanemlik autoriteet nõukogulikus perekonnas?

Vanemliku autoriteedi peamiseks aluseks võib olla ainult vanemate elu ja töö, nende kodaniku-pale, nende käitumine. Perekond on suur ja vastutusrikas üritus, vanemad juhivad seda üritust ja nad kannavad vastutust ühiskonna, oma õnne ja laste elu ees. Kui vanemad seda üritust ajavad ausalt ja arukalt, kui nende ees on tähtsad ja kaunid eesmärgid, kui nad ise annavad endile alati aru oma tegudest ja sammudest, siis tähendab see, et neil on ka vanemlikku autoriteeti ega tarvitse neil otsida mingeid teisi aluseid, liiati pole vaja midagi kunstlikku välja mõtelda.

Kui lapsed kasvavad suuremaks, huvituvad nad alati sellest, kus isa või ema töötab, milline on nende ühiskondlik seisund. Lapsed saagu võimalikult varakult teada, millest nende vanemad elatuvad, millest huvituvad, kellega neil on samad seisukohad. Isa või ema töö esinegu lapsele tõsise, lugupidamist vääriva tööna. Vanemate teened laste silmis olgu eeskätt teeneiks ühiskonna ees, tõeliseks, mitte ainult välispidiseks väärtuseks. Väga tähtis on, kui lapsed ei näe neid teeneid mitte isoleeritult, vaid meie maa saavutuste taustal. Lastel ärgu olgu upsakust, kuid neil olgu head nõukogulikku uhkust; samal ajal on aga vajalik, et lapsed ei tunneks uhkust ainuüksi oma isa või ema üle, vaid et nad tunneksid meie isamaa suurte ja kuulsate inimeste nimesid, et isa ja ema esineksid nende kujutluses kaasosalistena suures aktivistide reas.

Seejuures tuleb alati meeles pidada, et igas inimeslikus tegevuses on oma pinge ja väärtus. Vanemad ei tohi lastele mingil tingimusel näida oma ala rekordinimestena ja võrra-

tute geeniustena. Lapsed peavad nägema ka teiste inimeste teeneid, tingimata ka isa ja ema lähemate seltsimeeste teeneid. Vanemate kodaniku-autoriteet tõuseb ainult siis õigele kõrgusele, kui see pole karjeristi või kiidupasuna, vaid kollektiivi liikme autoriteet. Kui teil õnnestub kasvatada oma poega nii, et ta tunneb uhkust kogu tehase üle, kus töötab isa, kui selle tehase edu teda rõõmustab, siis tähendab see, et olete kasvatanud teda õigesti.

Kuid vanemad ei tohi esineda ainult oma kollektiivi piiratud rinde tegelastena. Isa ja ema peavad laste ees esinema osavõtjaina meie Nõukogude riigi elust. Rahvusvahelise elu sündmused, kirjanduse saavutused — kõik see peab kajastuma isa mõtetes, ta tunnetes ja püüdlustes. Ainult selliseil vanemail, kes elavad meie maa kodaniku täit elu, on laste silmis tõeline autoriteet. Seejuures ärge mõtelge, palun, et peate sellist elu elama «nimme», et lapsed näeksid, et neid hämmastada teie omadustega. See oleks paheline eesmärk. Peate siiralt, tõepoolest elama säärast elu ja mitte kõigest väest püüdma seda laste ees demonstreerida. Olge rahulikud, nad näevad ise kõik, mis on tarvis.

Kuid te ei ole ainult kodanik. Olete ka isa. Ka oma vanemlikku tööd peate tegema võimalikult hästi ja selles seisnevad teie autoriteedi juured. Peate kõigepealt teadma, millest elab, millest huvitub teie laps, mida ta ei armasta, mida ta tahab ja mida ta ei taha. Peate teadma, kellega ta sõbrutseb, kellega mängib ja mida mängib, mida loeb ja kuidas loetust aru saab. Kui ta käib koolis, siis olgu teil teada, kuidas ta suhtub koolisse ja õpetajaisse, millised raskused tal on, kuidas ta käitub klassis. Kõike seda peate alati teadma juba oma lapse nooremaist eluaastaist alates. Te ei pea ootamatult kuulma mitmesuguseist pahandustest ja konfliktidest, te peate neid ette aimama ja vältima.

Kõike seda on tarvis teada, kuid see ei tähenda hoopiski, et võiksite jälitada oma poega alatiste tüütavate pärimistega, odava ja pealetikkuva spioneerimisega. Peate algusest peale nii korraldama, et lapsed *ise* jutustavad teile oma üritustest, et nad tahaksid jutustada, et nad oleksid huvitatud teie teadmistest. Vahel peate poja seltsimehi enda poole kutsuma, neid isegi kostitama, vahel peate ka ise külastama perekonda, kus on sellised seltsimehed, peate selle perekonnaga tutvuma esimesel võimalusel.

Kõigeks selleks ei ole tarvis palju aega, on tarvis ainult tähelepanu laste ja nende elu vastu.

Ja kui teil on säärane teadmine ja säärane tähelepanu, siis ei jää see teie laste poolt märkamata. Lapsed armastavad säärast teadmist ja peavad selle tõttu vanemaist lugu. *Teadmis-autoriteet* viib paratamatult *abistamis-autoriteedile*. Iga lapse elus on palju juhtumeid, mil ta ei tea, kuidas toimida, mil ta vajab nõuannet ja abi. Võib-olla ei palu ta teilt abi sellepärast, et ta seda ei oska teha, te ise peate tulema appi.

Tihti võib seda abi osutada otsese nõuandega, mõnikord naljatades, mõnikord korraldusena, mõnikord isegi käskides. Kui te tunnete oma lapse elu, näete ise, kuidas on kõige parem toimida. Tihti juhtub, et seda abi tuleb osutada erilisel viisil. On tarvis kas osa võtta laste mängust või tutvuda laste seltsilistega või minna kooli ja kõnelda õpetajaga. Kui teie perekonnas on mitu last — ja see on õnnelikemaid juhtumeid — siis saab sellisesse abistamisesse tõmmata vanemaid vendi ja õdesid.

Vanemate abi ärgu olgu pealetikkuv, tüütav ja väsitav. Mõnedel juhtudel on tingimata vajalik raskusest väljarabelemine jätta lapse enda hoolde. On tarvis, et ta harjuks ületama raskusi ja lahendama keerukamaid küsimusi. Kuid peab alati nägema, kuidas laps seda operatsiooni sooritab. Ei tohi

lubada, et ta satuks kimbatusse ja meeleheitesse. Mõnikord on isegi tarvis, et laps näeks teie valvsust, tähelepanu ja usaldust ta jõusse.

Abistamise, ettevaatliku ja tähelepaneliku juhtimise autoriteeti täiendab õnnelikult teadmis-autoriteet. Laps tajub teie viibimist tema kõrval, teie mõistlikku hoolitsust tema eest, kuid samal ajal teab ta, et nõuate temalt midagi, et te ei kavatse teha kõike tema eest, võtta talt vastutust.

Just vastutusejoon on järgmiseks tähtsaks jooneks vanemate autoriteedis. Laps ei pea mingil tingimusel mõtlema, et perekonna ja tema enda juhtimine teie poolt on teile lõbuks või ajaviiteks. Ta peab teadma, et teie ei vastuta mitte ainult enese, vaid ka tema eest nõukoguliku ühiskonna ees. Ei tarvitse karta pojale või tütrele avalikult ja kindlalt ütlemast, et neid kasvatatakse, et neil tuleb veel palju õppida, et neist peavad saama head kodanikud ja head inimesed, et vanemad vastutavad selle eesmärgi saavutamise eest, et nad seda vastutust ei karda. Sellel vastutusejoonel ei asetse mitte ainult abistamise, vaid ka nõudmise algmed. Mõningail juhtumeil tuleb see nõudmine väljendada kõige rangemal kujul, mis ei luba vasturääkimisi. Muide peab ütlema, et säärast nõudmist saab tulusalt esitada vaid siis, kui lapse kujutluses on juba loodud vastutus-autoriteet. Juba kõige nooremas eas peab ta tundma, et vanemad ei ela temaga tühjal saarel.

Lõpetades meie loengut resümeerime öeldut lühidalt: autoriteet perekonnas on vajalik.

Tuleb eraldada õige autoriteet väärast autoriteedist, mis rajaneb kunstlikele printsiipidele ja taotleb kuuletumist ükskõik milliste vahenditega.

Tõeline autoriteet põhineb teie kodanikutegevusel, teie kodanikutundel, teie lapse elu tundmisel, tema abistamisel ja teie vastutusel ta kasvatuse eest.

Distsipliin.

Sõnal distsipliin on mitu tähendust. Ühed mõistavad distsipliini all käitumisreeglite kogu, teised nimetavad distsipliiniks inimese juba väljakujunenud, kasvatatud harjumusi, kolmandad näevad distsipliinis ainult kuulekust. Kõik need üksikud arvamused lähenevad suuremal või vähemal määral tõele, kuid kasvataja õigeks tööks on vajalik evida täpsemat kujutlust mõistest enesest — distsipliin.

Vahel nimetatakse inimest distsiplineerituks, kui ta silma paistab oma kuulekusega. Muidugi nõutakse enamikul juhtudel igalt inimeselt kõrgemate organite ning isikute poolt antud käskude ning korralduste täpset ja kiiret täitmist, kuid siiski ei ole nõukogulikus ühiskonnas niinimetatud kuulekus sugugi küllaldaseks distsiplineeritud inimese tunnuseks, — lihtne kuulekus ei saa meid rahuldada, veel vähem saab meid rahuldada pime kuulekus, mida nõuti harilikult vanas revolutsioonieelses koolis.

Nõukogulikult kodanikult nõuame palju keerukamat distsiplineeritud olekut. Me nõuame, et ta mitte ainult ei saaks aru, milleks ja mispärast on tarvis täita üht või teist käsku, vaid et ta ka ise aktiivselt püüaks seda teha võimalikult hästi. Vähe sellest. Me nõuame meie kodanikult, et ta oleks oma elu igal hetkel valmis oma kohust täitma, mitte ootama jäädes korraldusi või käske, et tal oleks initsiatiivi ja loovat tahet. Seejuures loodame, et ta teeb ainult seda, mis meie ühiskonnale, meie maale on tõesti kasulik ja vajalik, et ta selles asjas ei peatu mingite raskuste ja takistuste ees. Ümberpöördult, me nõuame nõukogulikult inimeselt oskust hoiduda niisuguseist toiminguist ja tegevusest, mis pakuvad kasu või mõnu ainult temale isiklikult, kuid teistele inimestele või kogu ühiskonnale võivad olla kahjulikud. Peale

selle nõuame alati meie kodanikult, et ta kunagi ei piirduks ainult oma ürituse, oma ala, oma tööpingi, oma perekonna kitsa ringiga, vaid oskaks näha ka ümbritsevate inimeste üritusi, nende elu, nende käitumist, oskaks neile appi tulla mitte ainult sõnadega, vaid ka tegudega, isegi siis, kui selleks on tarvis ohverdada osaliselt isiklikku rahu. Kuid meie ühiste vaenlaste suhtes nõuame igalt inimeselt otsustavat vastupanu, alatist valvsust, hoolimata ühestki ebameeldivusest või ohust.

Lühidalt, nõukogulikus ühiskonnas on meil õigus distsiplineeritud inimeseks nimetada ainult niisugust, kes alati igasuguseis olukordades oskab valida õige, ühiskonnale kõige kasulikuma käitumise ja evib kindlust seda käitumist lõpuni jätkata, hoolimata ükskõik milliseist raskustest ja ebameeldivustest.

On endastmõistetav, et niisugust distsiplineeritud inimest ei saa kasvatada ainult distsipliini, s. t. kuulekuse harjutamise abil. Nõukogulikku distsiplineeritud kodanikku võib kasvatada ainult õigete mõjustuste kogusummaga, mille keskel kõige nähtavam koht peab olema avaral poliitilisel kasvatusel, üldisel haridusel, raamatul, ajalehel, tööl, ühiskondlikul tegevusel ja isegi niisuguseil näiliselt teisejärgulistel asjadel, nagu mängul, meelelahutusel, puhkusel. Ainult kõigi nende tegurite koostööga võib teostada õiget kasvatust, ja ainult selle tagajärjel võib kujuneda tõeline sotsialistliku ühiskonna distsiplineeritud kodanik.

Eriti soovitame vanemail alati meeles pidada seda tähtsat lauset: distsipliini ei saavutata mitte mingisuguste üksikute «distsiplinaarsete» abinõudega, vaid kogu kasvatuse süsteemiga, kogu elu korraldusega, kõigi mõjustustega, millele lapsed alluvad. Säärases tähenduses ei ole distsipliin mitte põhjus, mitte meetod, mitte õige kasvatusviis, vaid selle resultaat. Õige distsipliin on see hea lõpp, mille poole kasvataja peab püüdma kogu oma jõu ja

kõigi abinõudega, mis on tema käsutuses. Seepärast peab iga vanem teadma, et pojale või tütrele raamatut lugemiseks andes, teda uue seltsimehega tutvustades, lapsega rahvusvahelisest olukorrast, oma vabriku asjadest või oma stahhaanovlikest saavutustest vesteldes, saavutab ta ühes teiste eesmärkidega ka enam või vähem distsiplineerimise eesmärgi.

Niisiis mõistame distsipliini all kogu kasvatustöö üldist ulatuslikku tulemust.

Kuid on olemas ka kitsam kasvatustöö ala, mis seisab distsipliini kasvatamisele kõige ligemal ja mida sageli distsipliiniga ära segatakse. See on režiim. Kui distsipliin on kogu kasvatustöö tulemus, siis režiim on ainult abinõu, ainult kasvatusviis. Režiimi erinevused distsipliinist on väga tähtsad, neist peavad vanemad hästi aru saama. Distsipliin näiteks kuulub nende nähtuste hulka, millelt me alati nõuame täituslikkust. Me soovime alati, et meie perekonnas, meie töös oleks kõige parem, kõige valjem distsipliin. Ja teisiti ei saagi olla: distsipliin on tulemus, ja igas ürituses oleme harjunud kõige paremate tulemuste eest võitlema. Oleks raske kujutleda inimest, kes ütleks: «Meie distsipliin on nii ja naa, kuid paremat me ei vajagi.»

Niisugune inimene on kas rumal või päris vaenlane. Iga normaalne inimene peab taotlema kõige kõrgemat distsipliini, s. o. kõige paremat tulemust.

Sootuks teine asi on režiim. Režiim, nii kuidas juba ütlesime, on ainult vahend, aga me teame üldiselt, et iga vahendit, ükskõik missugusel elualal, peab tarvitama ainult siis, kui ta vastab eesmärgile, kui ta on kohane. Seepärast võib kõige paremat distsipliini kujutleda, mille poole me alati püüame, kuid pole võimalik kujutleda mingit ideaalset, kõige paremat režiimi. Ühel juhul on kõige kohasem üks režiim, teisel juhul teine.

Perekondlik režiim ei saa ega võigi olla erilistes tingimus-

tes ühesugune. Laste vanus, nende võimed, ümbritsev olukord, naabrid, korteri suurus ja mugavus, koolitee, liiklemine tänavail ja palju teisi asjaolusid määravad ja muudavad režiimi iseloomu. Suures perekonnas, kus on palju lapsi, peab olema üks režiim ja täiesti teistsugune niisuguses perekonnas, kus on ainult üks laps. Režiim, mis väikeste laste suhtes on kasulik, võib palju kahju tekitada, kui seda rakendada suuremate laste suhtes. Samuti on omad iseärasused režiimil tütarlaste jaoks, eriti vanemas eas.

Niisiis ei tohi režiimi all mõista midagi alatist, muutumatut. Mõnedes perekondades tehakse sageli see viga, et usutakse pühalikult kord vastuvõetud režiimi otstarbekohasusse, hoitakse selle puutumatust laste ja iseendi huvide kahjuks. Niisugune liikumatu režiim muutub ruttu surnud vahendiks, mis ei saa olla kasuks, vaid tekitab ainult kahju.

Režiim ei saa oma iseloomult olla püsiv, sest ta on ainult kasvatuse vahend. Iga kasvatus jälgib teatud eesmärke, kusjuures need eesmärgid alatiselt muutuvad ja lähevad keerukamaks. Varajases lapsepõlves näiteks on vanemate ees tõsine ülesanne õpetada lapsele puhtust. Selle eesmärgi poole püüdes kehtestavad vanemad laste jaoks erilise režiimi, s. t. pesemise, vannitamise, duši või sauna kasutamise reeglid, koristamise korra, toa, voodi, laua puhtuse järgi valvamise reeglid. Niisugust režiimi tuleb järjekindlalt hoida, vanemad ei tohi iialgi seda unustada, peavad jälgima selle täidesaatmist, aitama lapsi neil kordadel, kui nad ise mõnd asja ei suuda teha, nõudma lastelt heakvaliteedilist tööd. Kui kogu see kord on hästi organiseeritud, siis on tast palju kasu, ja lõppeks tuleb aeg, millal lapsed on omandanud harjumuse puhtust pidada, millal laps juba ise ei saa mustade kätega lauda istuda. Tähendab, võib juba rääkida sellest, et eesmärk on saavutatud. See režiim, mis oli tarvilik selle eesmärgi saavutamiseks, muutub nüüd juba ülearuseks. Muidugi ei tähenda

see veel seda, et teda võib ühe päeva jooksul kõrvale heita. See režiim peab aegamööda asenduma teise režiimiga, mille eesmärgiks on kinnitada väljakujunenud puhtuse harjumust, ja kui see harjumus on kindlaks muutunud, siis kerkivad vanemate ette uued veel keerukamad ja veel tähtsamad eesmärgid. Jätkata ka sel ajal ainult puhtusega tegelemist tähendab mitte ainult üleliigset vanemliku energia kulutamist, vaid ka kahjulikku kulutamist: nimelt kasvatatakse sel moel hingetuid «kinnaskäelisi», kel hinge taga pole midagi peale harjumuse puhtusele ja kes vahel oma töö sooritavad puudulikult, ainult et mitte oma käsi ära määrida.

Selle puhtuse-režiimi näite varal näeme, et režiimi õigsus on ajutine ja möödaminev nähtus, nagu see on iga teisegi vahendiga, ja režiim on ainult vahend.

Järelikult ei saa vanemaile soovitada mingit ühte režiimi. Režiime on palju, ja on tarvis neist üks, vastavas olukorras kõige sobivam välja valida.

Niisugusest võimalike režiimide mitmekesisusest hoolimata peab siiski ütlema, et nõukogulikus perekonnas peavad režiimil ikka olema kindlad omadused, mis igas olukorras on kohuslikud. Praegu ettekantavas loengus peamegi neid üldisi omadusi selgitama.

Esimene, millele me vanemate tähelepanu juhime, on järgmine: millise režiimi te oma perekonna jaoks ka ei valiks, ta peab kõigepealt olema otstarbekohane. Mistahes elu reeglit ei tule perekonnas teostada ainult sellepärast, et niisuguse reegliga on mõnusam elada, vaid eranditult sellepärast, et see on teie poolt püstitatud mõistliku eesmärgi saavutamiseks vajalik. Te peate ise seda eesmärki hästi tundma, ja valdaval enamikul juhtudel peavad seda tundma ka lapsed. Igal juhul peab nii teie kui ka teie laste silmis režiimil olema mõistliku reegli iseloom. Kui te nõuate, et lapsed kindlal kellaajal tuleksid lõunale ja istuksid koos teistega lauda, siis peavad lapsed

aru saama, et niisugune kord on tarvilik selleks, et ema või majaabilise tööd kergendada, ja ühtlasi ka selleks, et terve perekond mõned korrad päevas kokku tuleks, koos viibiks, oma mõtteid ja tundmusi jagaks. Kui te nõuate, et lapsed ei jätaks üle pooleli söödud palasid, siis peavad nad mõistma, et see on tarvilik lugupidamisest inimeste töö vastu, kes toodavad toiduaineid, lugupidamisest vanemate töö vastu ja kokkuhoiu kaalutlustel. Me teame ka niisugust juhtu, kus vanemad nõudsid, et lapsed söögilaua taga vaikiksid. Lapsed muidugi alistusid sellele nõudele, kuid nemad ega ka vanemad ei teadnud, milleks niisugune reegel on kehtestatud. Kui vanemailt seda küsiti, seletasid nad, et kui lõunastamisel rääkida, siis võib söögipala kurku kinni jääda. Niisugune reegel on muidugi mõttetu: kõigil inimestel on kombeks söögilauas vestelda ja sellest ei tule mingeid õnnetuid juhtumeid.

Soovitades vanemail taotleda seda, et perekondlikul režiimil oleks mõistlik ja otstarbekohane ilme, peame samal ajal vanemaid hoiatama, et pole sugugi vajalik lastele igal sammul ühe või teise reegli tähendust seletada, ei tohi neid niisuguste seletuste ja targutustega tüüdata. Võimalust mööda tuleb püüda, et lapsed ise taipaksid, milleks seda tarvis on. Ainult äärmisel juhul tuleb neile õige mõte ette ütelda. Üldiselt peab püüdma sinnapoole, et lastel võimalikult kindlamini kujuneksid head harjumused, ja selleks otstarbeks on kõige tähtsam alatine õige käitumise harjutamine. Alatised arutlused ning ilukõned õigest käitumisest võivad ükskõik millise hea kogemuse ära rikkuda.

Iga režiimi teine tähtis omadus on selle järjekindlus. Kui täna on tarvis hambaid pesta, siis on neid tarvis pesta ka homme; kui täna tuleb oma voodi üles teha, siis tuleb seda teha ka homme. Ei tohi olla seda, et ema täna nõuab voodi ülestegemist, kuid homme ei nõua ja teeb ise. Niisugune ebamäärasus võtab režiimilt igasuguse tähenduse ja muudab

selle juhuslike, üksteisega seostamata korralduste kogumiks. Õige režiim peab silma paistma järjekindlusega, täpsusega ja mitte lubama erandeid peale niisuguste juhtude, kus erandid tõepoolest on vajalikud ja tingitud tähtsaist asjaoludest. Reegliks olgu, et igas perekonnas peab valitsema niisugune kord, kus väikseimgi režiimi rikkumine tingimata ära märgitakse. Seda tuleb teha lapse kõige varasemast east peale, ja mida valjemini vanemad jälgivad selle režiimi läbiviimist, seda vähem tuleb selle rikkumisi ja seda harvem tuleb edaspidi tarvitada karistust.

Me juhime sellele asjaolule vanemate erilist tähelepanu. Paljud arvavad ekslikult nii: poiss ei teinud hommikul oma voodit üles, kas maksab seepärast skandaali teha; esiteks tegi ta seda esimest korda, teiseks on ülestegemata voodi üldse tühine asi, mille pärast ei tarvitse poisil närve rikkuda. Niisugune arutlus on läbi-läbi ebaõige. Kasvatustöös pole tühiseid asju. Ülestegemata voodi ei tähenda mitte ainult tekkivat lohakust, vaid ka hoolimatust kehtestatud režiimi suhtes, seesuguse kogemuse algust, mis hiljem võib muutuda otseseks vaenulikkuseks vanemate suhtes.

Režiimi järjekindlus, täpsus ja kohustuslikkus satuvad suurde hädaohtu, kui vanemad ise suhtuvad režiimisse ebasiiralt, kui nad nõuavad lastelt selle täitmist, kuid samal ajal ise elavad korrapäratult, ühelegi režiimile alistumata. Muidugi on täiesti loomulik, et vanemate endi režiim erineb laste režiimist, kuid need erinevused ei tohi olla põhimõttelised. Kui te nõuate, et lapsed lõunastades ei loeks raamatut, siis ei tohi te ka ise seda teha. Nõudes lastelt enne lõunalauda istumist kindlasti käte pesemist, ärge unustage ka enda suhtes sedasama nõuda. Püüdke ise oma voodi üles teha, see pole sugugi raske ja alandav töö. Kõigil neil tühiseil asjul on rohkem tähtsust, kui seda harilikult arvatakse.

Režiim perekonnas, kodus, peab tingimata puudutama

järgmisi üksikasju: tuleb täpselt kindlaks määrata ülestõusmise ja magama heitmise aeg, ühesugune töö- kui ka puhkepäevadel; korralikkuse ja puhtuse reeglid, pesu ja rõivaste vahetamise aeg ja kord, nende kandmise ja puhastamise kord. Lastel tuleb harjuda sellega, et igal asjal on oma koht, et töö või mängu lõpetamise järel peavad asjad olema korras; kõige varasemast east peale peavad lapsed oskama kasutada käimlat, pesunõu, vanni; peavad elektrivalgustuse järele valvama, lülitama selle sisse või välja nagu tarvis. Söögilauas peab olema eriline režiim. Iga laps peab lauas teadma oma kohta, peab õigeaegselt lauda ilmuma, peab oskama lauas käituda, nuga ja kahvlit kasutada, laudlina puhta hoidma, palasid mitte lauale pillama, kõik taldrikule võetu ära sööma ja mitte üleliigset küsima.

Lapse tööaja jaotus peab alluma valjule režiimile, mis eriti tähtis on siis, kui laps hakkab koolis käima. Kuid juba varemgi on soovitatav söögi, mängu, jalutuskäikude jne. kellaaegade täpne jaotus. Suurt tähelepanu on tarvis osutada liikumisküsimustele. Mõned arvavad, et lastel on tingimata tarvilik palju joosta, karjuda, üldse tormiliselt oma energiat avaldada. Ei ole kahtlust, et lastel on suurem tarvidus liikumise järele kui täiskasvanuil, kuid ei või ka pimesi päi sellele tarvidusele järele anda. On tarvis kasvatada lastes oskust otstarbekohaselt liikuda, oskust end pidurdada, millal tarvis. Mingil juhul ei tohi toas lubada jooksmist, hüppamist; selleks on sobivam väljak õuel, aed. Samuti on tarvis lastele õpetada hääle valitsemise oskust: karjumine, ulumine, valju nutt — need kõik on ühte liiki nähtused, need annavad rohkem tunnistust lapse ebaterveist närvidest kui mingist tõelisest vajadusest. Vanemad ise on süüdi niisuguses laste närvilises karjumises. Nad mõnikord ise tõstavad häält karjumiseni, ise närvitsevad, selle asemel et tuua pereõhkkonda kindla rahu tooni.

Režiim perekonnas — oma korteris — on peaaegu täielikult vanemate võimuses. Seda ei saa ütelda režiimi kohta väljaspool kodu. Teatava osa oma ajast veedab laps seltsimeestega õuel, sageli väljaspool õue, jalutuskäikudel, väljakuil, uisuteel, vahel ka uulitsal. Mida vanemaks lapsed saavad, seda suuremat osa etendab seltsimeeste ümbruskond. Seltsimeeste mõjustuste täielikku juhtimist ei saa vanemad muidugi endile võtta, kuid neile jääb täielik võimalus seda seltsimeeste mõju jälgida; enamikul juhtudel on sellest täiesti küllalt, kui perekonnas juba on väljakujunenud kollektiivse seose, usalduse, tõe kogemus, kui on loodud vanemate õige autoriteet. Sel juhul vajavad vanemad ainult üht: enam või vähem põhjalikult teada, mis nende poega või tütart ümbritseb. Paljud laste halva käitumise juhud ja — veel rohkem — paljud laste ulakuse nähtused ei leiaks aset, kui vanemad lähemalt tutvuksid oma poja seltsimeestega, nende vanematega, vahetevahel jälgiksid laste mängu, sellest isegi osa võtaksid, nendega koos sooritaksid jalutuskäike, läheksid kinno, tsirkusesse jne. Niisugune vanemate aktiivne osavõtt laste elust pole sugugi raske ja valmistab koguni rõõmu. See võimaldab isale või emale lähemalt tunda seltsimehelike suhete olemust, võimaldab vanemail teineteist aidata ja — mis on kõige peamisem — võimaldab jagada muljeid lastega ja sellise vestluse kestel väljendada oma arvamust seltsimeeste, nende käitumise kohta, ühe või teise teo õigsuse või ebaõigsuse kohta, selle või teise lapseliku tembu kasu või kahju kohta.

Niisugune on perekondliku režiimi organiseerimise üldine metoodika. Kasutades neid üldisi juhatusi, võib iga lapsevanem välja töötada seesuguse perekondliku elu korra, mis kõige rohkem vastab tema perekonna iseärasustele. Eriline tähtsus on vanemate ja laste vaheliste režiimisuhete vormi küsimusel. Sellel alal ilmneb kõige mitmekesisemaid liialdusi ja kõrvalekaldumisi, mis võivad kasvatusele suurt kahju

tekitada. Mõned liialdavad meelitustega, teised mitmesuguste selgitavate vestlustega, kolmandad liialdavad hellusega, neljandad — käsuga, viiendad — ergutustega, kuuendad — karistustega, seitsmendad — järeleandlikkusega, kaheksandad — kindlusega. Perekondlikus elus esineb muidugi palju juhte, kus hellus, vestlus, kindlus ja isegi järeleandlikkus on omal kohal. Kuid seal, kus asi puutub režiimisse, peavad kõik need vormid andma koha ühele peamisele ja ainsale ning paremale vormile — k o r r a l d u s e l e.

Perekond on väga tähtis, väga vastutusrikas inimüritus. Perekond toob elu täiust, perekond toob õnne, kuid iga perekond, eriti s o t s i a l i s t l i k u ü h i s k o n n a e l u s, o n k õ i g e p e a l t s u u r r i i k l i k u t ä h t s u s e g a ü r i t u s. Seepärast peab perekondlik režiim kujunema, arenema ja mõjuma kõigepealt kui asjalik kehtestus. Vanemad ei või karta asjalikku tooni. Nad ei tohi mõtelda, et asjalik toon pole kooskõlas isa või ema armastustunnetega, et see võib põhjustada vahekordade kuivust, külmust. Me kinnitame, et ainult tõeline, tõsine, asjalik toon võib luua perekonnas selle rahuliku õhkkonna, mis on vajalik nii laste õigeks kasvatamiseks kui ka perekonnaliikmete vastastikuse austuse ja armastuse arendamiseks.

Vanemad peavad võimalikult vara omandama rahuliku, tasakaaluka, lahke, kuid alati otsustava tooni oma asjalikus korralduste andmises, lapsed aga peavad kõige nooremast east alates harjuma niisuguse tooniga, harjuma korraldusele alistuma ja seda meelsasti täitma. Võib kuitahes lahke olla lapse vastu, temaga naljatleda, mängida, aga kui tekib vajadus, peab oskama korraldusi teha lühidalt, üks kord, teha korraldusi seesuguse ilmega ja seesuguses toonis, et teil ega lapsel ei ole kahtlusi korralduse õigsuses ja ta täitmise paratamatuses.

Vanemad peavad õppima niisuguseid korraldusi väga vara

tegema, siis, kui laps on poolteist, kaks aastat vana. See pole kuigi raske ülesanne. On ainult tarvis pidada silmas, et iga korraldus vastaks järgmistele nõuetele:

1. Seda ei tohi teha tigedalt, karjudes, ärritunult, kuid see ei tohi ka sarnaneda palumisega.

2. See peab olema lapsele jõukohane; ei tohi lapselt nõuda liiga rasket pingutust.

3. See peab olema otstarbekohane, s. t. ei tohi tervele mõistusele vastu rääkida.

4. See ei tohi vastu rääkida kas teie teisele või teise vanema korraldusele.

Kui korraldus on tehtud, peab seda ka tingimata täidetama. On väga halb, kui te tegite mingi korralduse, aga hiljem ise selle unustasite. Perekonnas, nagu mujalgi toimuvas ürituses, on hädavajalik alatine väsimatu kontroll ja järelevalve. Muidugi peavad vanemad püüdma seda kontrolli enamasti lapsele tähelepandamatult teostada — laps ei tohi üldse kahelda selles, et korraldus tuleb täita. Kuid vahel, kui lapsele usaldatakse keerukam toiming, kus suur tähtsus on täidesaatmise kvaliteedil, on omal kohal ka avalik kontroll.

Kuidas toimida, kui laps ei täitnud korraldust? Kõigepealt on tarvis püüda, et niisugust juhtu ei oleks. Kui aga juhtub, et laps esimesel korral ei kuulnud sõna, siis tuleb korraldust korrata, kuid ametlikuma, külmema tooniga, umbes järgmiselt:

«Ma käskisin sul teha seda, aga sina ei teinud. Tee otsekohe ja vaata, et niisugused juhud ei korduks.»

Niisugust kordavat korraldust andes ja tingimata selle täitmist nõudes on tarvis samaaegselt tähele panna ja järele mõtelda, mispärast käesoleval juhul tekkis teie korraldusele vastupanu. Te näete tingimata, et milleski olite ise süüdi, midagi tegite vääralt, midagi ei pannud tähele. Püüdke vältida niisuguseid vigu.

Kõige tähtsam sel alal on jälgida, et lastel sõnakuulmatuse kogemus sisse ei juurduks, et perekondlikku režiimi ei rikutaks. On väga halb, kui te niisugust kogemust sallisite, kui teie lubasite lastel vaadata oma korraldustele kui millelegi mittekohuslikule.

Kui te seda ei luba algusest peale, ei tule teil edaspidi karistusi tarvitada.

Kui režiim areneb algusest peale õigesti, kui vanemad tähelepanelikult jälgivad selle arenemist, siis pole karistusi tarvis. Heas perekonnas ei tarvitata kunagi karistusi, ja see on kõige õigem perekondliku kasvatuse tee.

Kuid on perekondi, kus kasvatus on niivõrd käest minna lastud, et ilma karistusteta läbi ei saa. Niisugusel juhul tarvitavad vanemad karistusi harilikult väga oskamatult ja sageli rohkem rikuvad asja, kui seda parandavad.

Karistus on väga raske asi, ta nõuab kasvatajalt eriliselt suurt taktitunnet ja ettevaatust. Seepärast soovitame vanemail võimalust mööda karistuste tarvitamisest hoiduda ja püüda kõigepealt jalule seada õige režiim. Muidugi kulub selleks palju aega, kuid on tarvis olla kannatlik ja rahulikult oodata tulemusi.

Äärmisel juhul on lubatav tarvitada mõnesuguseid karistusviise ja nimelt allpool tooduid.

Mõne meelehea või lõbustuse viivitus. Kui oli kindlaks määratud kino või tsirkuse külastamine, siis tuleb see edasi lükata.

Sel juhul, kui antakse taskuraha, siis selle kinnipidamine.

Jalutuskäigu või sõprade juurde mineku ärakeelamine.

Veel kord juhime vanemate tähelepanu sellele, et karistused iseendast on kasutud, kui ei ole õiget režiimi. On aga õige režiim olemas, võib vabalt karistusteta läbi saada, tarvis ainult rohkem kannatlikkust. Igal juhul on perekondlikus

elus palju tähtsam ja kasulikum luua õigeid kogemusi, kui parandada ebaõigeid.

Samuti tuleb olla ettevaatlik ka ergutustega. Ei tohi kunagi ette kuulutada mõningaid preemiaid tasuks. Kõige parem on piirduda lihtsa kiitusega või heakskiitmisega. Lapselikku rõõmu, meelehead, lõbustust ei tule lastele võimaldada tasuna heade tegude eest, vaid õigete vajaduste rahuldamise loomulikus korras. See, mida laps vajab, tuleb temale ka anda igal tingimusel, olenemata tema teeneist; seda aga, mida ta ei vaja või mis on kahjulik, ei või talle anda ka tasuna.

Võtame kokku loengu sisu.

Tuleb vahet teha distsipliini ja režiimi vahel. Distsipliin on kasvatuse tulemus, režiim on kasvatuse vahend. Seepärast võib režiimil, olenevalt olukordadest, olla mitmesugune iseloom. Iga režiim peab olema otstarbekohane, järjekindel, täpne. See peab puudutama niihästi perekonna seesmist kui ka välist elu. Režiimi väljenduseks asjalikus perekondlikus olukorras peab olema korraldus ja kontroll selle täitmise kohta. Režiimi peamine eesmärk on õige distsiplinaarse kogemuse talletamine, ja kõige enam tuleb karta ebaõiget kogemust. Õige režiimi korral pole tarvis karistusi, ja üldse on tarvis neist, nagu ka liigseist tasudest hoiduda. Kõige parem on loota heale režiimile ja kannatlikult oodata selle tulemusi.

4. loeng.

Mäng.

Mängul on lapse elus suur tähtsus, samasugune tähtsus, nagu on täiskasvanu juures tegevusel, tööl, teenistusel. Milline on laps mängides, niisamasugune on ta paljus ka täiskasvanuna töös. Seepärast toimub tulevase aktivisti kasva-

tamine kõigepealt mängu kaudu. Iga üksiku inimese kui aktivisti ja töötaja elulugu võib vaadelda mängu arenemises ja selle järjekindlas üleminekus tööks. See üleminek toimub väga aeglaselt. Kõige varasemas eas laps peamiselt mängib, tema töö funktsioonid on väga tähtsusetud ega ületa kõige lihtsama eneseteeninduse piire: ta hakkab iseseisvalt sööma, vaipa peale võtma, pükse jalga ajama. Kuid isegi sellesse töösse toob ta palju mänguelemente. Hästi organiseeritud perekonnas muutuvad need tööfunktsioonid järk-järgult raskemaks; lapsele antakse üha keerulisemaid töid, alguses eranditult eneseteeninduse sihiga, hiljem aga ka niisuguseid töid, mil on tähtsus kogu perekonnale. Aga mäng on sel ajal lapse peamine tegevus, mis teda kõige rohkem kaasa kisub ja teda huvitab. Koolieas on tööl juba väga suur tähtsus, see on seotud tõsisema vastutusega, see on seotud kindlama ja selgema kujutlusega lapse tulevase elu suhtes, see on juba niisugust liiki, mis seisab ligidal ühiskondlikule tegevusele. Kuid ka veel sel ajal mängib laps väga palju, armastab mängu, tal tuleb isegi ületada keerukaid kollisioone, kui mäng tundub olevat niivõrd meeldivam tööst, et tahaks töö käest ära panna ja hakata mängima. Kui niisugused kollisioonid tekivad, siis tähendab see, et lapse kasvatamine mängu ja tööga on toimunud ebaõigesti, et vanemad on lubanud mõningaid kõrvalekaldumisi. Juba siit nähtub, milline suur tähtsus on lapse mängu juhtimisel. Meie kohtame elus palju täiskasvanud inimesi, kes ammu on kooli lõpetanud, kuid kelle juures armastus mängu vastu ületab armastuse töö vastu. Siia kuuluvad kõik inimesed, kes liiga aktiivselt jooksevad lõbustuste järele, kes hea, rõõmsa seltskonna tõttu unustavad töö. Niisuguste hulka kuuluvad ka need inimesed, kes poseerivad, uhkeldavad, veiderdavad, ilma igasuguse eesmärgita valetavad. Nad on toonud lapsepõlvest tõsiellu mängu eesmärgid, neil ei ole aga mängu eesmärgid õigesti

ümber kujundatud töö eesmärkideks; see tähendab, et nad on halvasti kasvatatud ja see halb kasvatus on toimunud peamiselt ebaõigesti organiseeritud mängu kaudu [1].

Kõik öeldu ei tähenda veel seda, et peab võimalikult vara last mängu juurest ära meelitama ja teda üle viima tööpingutuste ja tööhoole juurde. Niisugune üleviimine ei too kasu, see oleks vägivald lapse kallal, see kutsuks temas esile vastikustunde töö vastu ja suurendaks püüdu mängida. Tulevase töömehe kasvatamine ei pea seisnema mitte mängu takistamises, vaid selle organiseerimises nii, et mäng jääb mänguks, kuid et mängus kasvatataks tulevase tööinimese ja kodaniku omadusi.

Selleks, et lapse mängu juhtida ja teda mängus kasvatada, peavad vanemad hästi järele mõtlema küsimuse üle, mis on mäng ja mille poolest ta erineb tööst. Kui vanemad selle küsimuse üle järele ei mõtle, seda endale ei selgita nii, kuidas on tarvis, ei saa nad last juhtida, kaotavad õige joone igal üksikul juhul, rikuvad last rohkem, kui nad teda kasvatavad.

Kõigepealt on tarvis ütelda, et mängu ja töö vahel ei ole nii suurt vahet, kui seda paljud mõtlevad. Hea mäng sarnaneb hea tööga, halb mäng sarnaneb halva tööga. See sarnasus on väga suur: võib isegi ütelda, et halb töö sarnaneb rohkem halva mänguga kui hea tööga.

Igas heas mängus leidub kõigepealt töö- ja mõttepingutust. Kui te lapsele ostate üleskeeratava hiire, kogu päeva seda üles keerate ja lahti lasete ja laps kogu päeva ainult vaatab seda hiirekest ja rõõmutseb, siis ei ole selles mängus

[1] Säärased negatiivsed jooned ei ole inimestel alati halva kasvatuse tagajärg. Mõnikord on nad isiksuse sügavamate patoloogiliste muutustega, nn. psühhopaatiatega seotud, kuid selgi juhul võib mõistlik kasvatus paljusid jooni psüühiliselt haige inimese käitumises parandada.

midagi head. Selles mängus jääb laps passiivseks, tema osavõtt seisneb ainult selles, et ta pealt vaatab. Kui teie laps tegeleb ainult niisuguste mängudega, siis kasvab temast passiivne inimene, kes on harjunud võõrast tööd pealt vaatama, kel puudub algatus, kes pole harjunud looma töös midagi uut, kes pole harjunud raskusi ületama. Mäng pingutusteta, mäng ilma aktiivse tegevuseta on alati halb mäng. Nagu näete, sarnaneb mäng selles osas väga tööga.

Mäng valmistab lapsele rõõmu. See on kas loomisrõõm või võidurõõm või esteetiline rõõm, rõõm kvaliteedist. Niisamasugust rõõmu pakub ka hea töö. Siingi on täielik sarnasus.

Mõned mõtlevad, et töö erineb mängust selle poolest, et töös on vastutus, aga mängus seda ei ole. See ei ole õige: mängu puhul on niisamasugune suur vastutus nagu töö puhul, endastmõistetavalt hea, õige mängu puhul, millest räägime allpool üksikasjalisemalt.

Millega siiski mäng erineb tööst? See erinevus seisneb ainult ühes: töö on inimese osavõtt ühiskondlikust tootmisest materiaalsete, kultuuriliste, teiste sõnadega sotsiaalsete väärtuste loomisest. Mängul ei ole neid eesmärke, ühiskondlike eesmärkidega ei ole tal otsest sidet, küll aga on tal kaudne side: ta harjutab inimest nende füüsiliste ja psüühiliste pingutustega, mis on tarvilikud tööks.

Nüüd on juba selge, mida me peame vanemailt nõudma laste mängu juhtimise alal. Esiteks tuleb jälgida, et mäng ei kujuneks lapse ainsaks püüdeks, et ta teda täielikult ei võõrutaks ühiskondlikest eesmärkidest; teiseks, et mängus kasvatataks neid psüühilisi ja füüsilisi vilumusi, mis on tarvilikud tööks.

Esimene eesmärk saavutatakse, nagu juba mainitud, lapse järkjärgulise suunamisega töö piirkonda, mis aegamööda, kuid möödapääsmatult asendab mängu. Teine eesmärk saa-

vutatakse mängu õige juhtimise kaudu, mängu valikuga, lapse abistamisega mängu puhul.

Käesolevas loengus räägime ainult teisest eesmärgist — töökasvatuse küsimusele on pühendatud omaette loeng.

Väga sagedasti võib tähele panna vanemate ebaõiget käitumist mängu juhtimisel. See viga võib olla kolmesugune. Mõned vanemad ei ole lihtsalt huvitatud oma laste mängust ja mõtlevad, et lapsed ise teavad, kuidas paremini mängida. Niisuguste vanemate lapsed mängivad nii, kuidas nad tahavad, ja siis, kunas nad tahavad, valivad ise endile mänguasju ja ise organiseerivad oma mängu. Teised vanemad omistavad mängule palju tähelepanu, isegi liiga palju, segavad end kogu aja laste mängusse, näitavad, jutustavad, annavad mänguülesandeid, sageli lahendavad neid enne, kui lahendab laps, ja rõõmutsevad sellest. Niisuguste vanemate juures ei jää lapsele midagi muud üle kui vanemaid kuulata ja neid matkida; siin õieti mängivad rohkem vanemad kui laps. Kui niisuguste vanemate laps midagi ehitab ja ehitamise juures satub raskustesse, siis istub isa või ema tema kõrvale ja räägib:

«Sa ei tee õigesti, vaata, nii peab tegema.»

Kui laps lõikab paberist midagi välja, vaatleb isa või ema mõnd aega ta pingutusi, siis võtab temalt käärid ja räägib:

«Anna, ma lõikan sulle välja. Näed, kui hästi õnnestus?»

Laps vaatab ja näeb, et isal õnnestus tõepoolest paremini. Ta ulatab isale teise paberilehe ja palub veel midagi välja lõigata, ja isa teeb seda meelsasti, oma eduga rahul olles. Niisuguste vanemate lapsed kordavad ainult seda, mida teevad vanemad, nad ei harju raskusi ületama, iseseisvalt kvaliteedi tõusu saavutama ja nad harjuvad väga vara mõttega, et ainult täiskasvanud oskavad kõike hästi teha. Niisugustel lastel areneb ebakindlus oma võimetes, hirm äparduste ees.

Kolmandad vanemad arvavad, et kõige tähtsam on mängu-

asjade hulk. Nad kulutavad palju raha mänguasjade ostmiseks, külvavad lapsi üle kõige mitmekesisemate mänguasjadega ja uhkustavad sellega. Lastenurk niisuguste vanemate korteris sarnaneb mänguasjade-poega. Just need vanemad armastavad väga mehhaanilisi, kavalaid mänguasju ja täidavad nendega oma lapse elu. Niisuguste vanemate lapsed muutuvad paremal juhul mänguasjade kollektsionääriideks, aga halvemal juhul, sagedamini, lähevad nad ilma igasuguse huvita ühe mänguasja juurest üle teise mänguasja juurde, mängivad ilma innuta, rikuvad ja lõhuvad mänguasju ja nõuavad uusi.

Mängu õige juhtimine nõuab vanemailt järelemõtlikku ja ettevaatlikumat suhtumist laste mängudesse.

Lapse mäng teeb läbi mitu arenemisstaadiumi ja iga staadium nõuab erilist juhtimismeetodit. Esimene staadium on tubase mängu aeg, mänguasjade-aeg. See hakkab viie-kuue aasta vanuses üle minema teise staadiumi. Esimene staadium on iseloomulik selle poolest, et laps eelistab üksinda mängida, lubab harva ühe-kahe sõbra osavõttu. Neil aastail armastab laps mängida omade mänguasjadega ja vastumeelselt mängib võõraste mänguasjadega. Just selles staadiumis arenevad lapse isiklikud võimed. Ei ole tarvis karta, et üksi mängides kasvab laps egoistiks, talle tuleb jätta võimalus üksi mängimiseks, kuid on tarvis jälgida, et see esimene staadium ei veniks, et see õigeaegselt teise staadiumi üle läheks. Esimeses staadiumis ei ole laps võimeline mängima rühmas, ta satub sageli sõpradega riidu, ei oska nendega leida kollektiivset huvi. On tarvis talle selles individuaalses mängus vabadust anda, ei ole tarvis talle seltsilisi peale suruda sellepärast, et see viiks mängumeeleolu rikkumisele, harjumusele ärrituda ja skandaalitseda. Võib otse kinnitada: mida paremini laps varasemas eas üksi mängib, seda parem seltsimees on ta edaspidi. Selles eas erineb laps väga suure agressiiv-

suse poolest, ta on teatavas mõttes «omanik». Kõige parem meetod seisneb selles, et ei tule võimaldada lapsel end harjutada oma agressiivsuses ja «omanikuihade» arenemises. Kui laps mängib üksi, arendab ta oma võimeid: kujutlust, konstruktiivseid vilumusi, materjali organiseerimise vilumusi. See on kasulik. Kui te vastu tema tahtmist sunnite teda rühmas mängima, siis ei vabasta te veel sellega teda agressiivsusest, egoismist.

See üksikult mängimise eelistamine hakkab mõnede laste juures varem, teiste juures hiljem ümber kasvama huviks seltsimeeste vastu. On tarvis aidata lapsel võimalikult suurema kasuga see küllaltki raske üleminek sooritada. See on raske selle poolest, et lastel selles eas ei ole veel kustunud individualistlikud kalduvused, neil on kalduvus vaielda ja tülitseda. On tarvilik, et seltsimeeste ringi laienemine toimuks pikkamööda ja kõige soodsamas olukorras. Harilikult toimub see üleminek sel teel, et suureneb lapse huvi mängu vastu vabas õhus, mängu vastu õues. Me peame kõige eelistatavamaks niisugust olukorda, kui õues poiste hulgas on üks vanem, kel on üldine autoriteet ja kes esineb nooremate organisaatorina.

Teist laste mängustaadiumi on raskem juhtida, sest et selles staadiumis lapsed enam ei mängi vanemate silma all, vaid astuvad juba laialdasemale ühiskondlikule areenile. Teine staadium kestab 11.—12. aastani, järelikult hõlmab osa kooli-iga.

Kool annab laialdasema kaaslaste seltskonna, laialdasema huvide ringi ja raskema areeni, muidugi ka mängutegevuseks, kuid toob seevastu kindlama, valmis organisatsiooni, kindlaksmääratud ja täpsema režiimi ja, mis kõige tähtsam, kvalifitseeritud pedagoogide abi. Teises staadiumis esineb laps küll ka juba kui ühiskonna, kuid alles lasteühiskonna liige, kus ei ole valju distsipliini ega ühiskondlikku kontrolli.

Kool toob nii ühe kui teise, kool ongi üleminekuvormiks kolmandale mängustaadiumile.

Selles kolmandas staadiumis esineb laps juba kui kollektiivi liige, kusjuures see kollektiiv ei ole ainult mänguline, vaid ka asjalik, õppeline. Seepärast võtab mäng selles eas rangema kollektiivse vormi ja muutub järk-järgult spordimänguks, see tähendab, et ta on seotud kindlate kehakultuurilise eesmärkidega, reeglitega ja — kõige tähtsam — kollektiivse huvi ja kollektiivse distsipliini mõistetega.

Vanemate mõju on kõigis kolmes mängu arengustaadiumis määratu tähtis. Muidugi on kõige esimesel kohal selle mõju tähtsus esimeses staadiumis, mil laps ei kuulu veel ühtegi teise kollektiivi peale perekondliku, mil peale vanemate sageli ei ole teisi juhtijaid. Kuid ka teistes staadiumides võib vanemate mõju olla väga suur ja kasulik.

Esimeses staadiumis on mängu materiaalseks tsentrumiks mänguasi. Mänguasjad on alljärgnevad.

Valmis, mehhaaniline või lihtne mänguasi. Need on mitmesugused autod, aurikud, hobused, nukud, hiired, hüpiknukud jne.

Poolvalmis mänguasjad, mis nõuavad lapselt mingit täiendavat tööd: mitmesugused küsimustega pildid, väljalõigatavad pildid, kuubikud, klotside kastid, lahtivõetavad mudelid.

Mänguasi-materjal: savi, liiv, kartongi-, vilgukivi-, puidu-, paberitükid, taimed, traat, naelad.

Igaühel neist tüüpidest on oma voorused ja puudused. Valmis mänguasi on hea selle poolest, et ta tutvustab last keerukamate ideede ja asjadega, ta juhib last tehnika ja inimese keerukama majanduse juurde. Seepärast soodustab niisugune mänguasi laialdasema fantaasiategevuse tekkimist. Vedur poisi käes kutsub tema kujutluses esile teatava transpor-

timisviisi, hobune kutsub esile kujutluse looma elust, hoolitsemisest looma toitmisel ja kasutamisel. Vanemad peavadki jälgima, et laps neid häid mänguasja omadusi tõepoolest tähele paneks, et ta ei rahulduks ainult mänguasja ühe küljega, tema mehhaanilisusega ja hõlpsusega mängu jaoks. Iseäranis tähtis on saavutada, et laps ei uhkustaks sellega, et isa või ema ostis talle niisuguse kavala mänguasja, ja isegi mitte ühe, vaid palju, ja et teistel lastel ei ole nii häid mänguasju. Üldse on mehhaanilised mänguasjad kasulikud ainult siis, kui laps tõepoolest nendega mängib ega ainult hoia selleks, et nendega naabrite ees uhkustada, ja mängib seejuures mitte lihtsalt mänguasja liikumist jälgides, vaid seda liikumist mingis keerukas etfevõttes organiseerides. Autod peavad midagi vedama. Hüpiknukk peab kuhugi sõitma või midagi tegema, nukud peavad magama ja ärkvel olema, rõivastuma ja lahti rõivastuma, külas käima ja tegema mänguriigis mingit kasulikku tööd. Lapse fantaasiale on neis mänguasjades suur avarus, ja mida laiemini ja tõsisemalt see fantaasia nende mänguasjade najal lahti rullub, seda parem. Kui mängukaru — Miškat — ainult pillutakse ühest kohast teise, kui teda ainult väntsutatakse, siis on see väga halb. Kui aga Miška elab kindlas kohas, mis on eriliselt tema elu jaoks sisustatud, kui ta kedagi hirmutab või kellegagi sõbrustab, siis on see juba hea.

Teine mänguasjade tüüp on hea selle poolest, et ta esitab lapsele mingi ülesande, harilikult niisuguse, mida on tarvis lahendada teatava pingutusega, niisuguse ülesande, mida laps ise iialgi ei oleks suutnud leida. Nende ülesannete lahendamine nõuab juba tähelepandavat mõtlemise distsipliini, nõuab loogikat, arusaamist osade seaduspärasest vahekorrast, aga mitte lihtsat vaba fantaasiat. Nende mänguasjade puudus seisneb aga selles, et need ülesanded on alati ühed ja samad, ühekülgsed ja tüütavad oma kordumisega.

Kolmas mänguasjade tüüp — mitmesugused materjalid — on kõige odavam ja tänulikum mänguelement. Need mänguasjad seisavad inimese normaalsele tegevusele kõige lähemal: inimene loob materjalidest väärtusi ja kultuuri. Kui laps oskab niisuguste mänguasjadega mängida, siis tähendab see, et tal on juba kõrge mängukultuur ja tekib kõrge tegevuse kultuur. Mänguasjas-materjalis on palju head realismi, kuid ühtlasi on ka avarus fantaasiale, mitte lihtsale kujutlusele, vaid suurele loovale tööfantaasiale. Kui leidub klaasi- või vilgukivitükikesi, siis võib neist valmistada aknaid, kuid selleks on tarvis raamid juurde mõtelda, järelikult kerkib küsimus maja ehitamisest. Kui leidub savi ja taimevarsi, kerkib küsimus aiast.

Milline mänguasjade tüüp on kõige parem? Me peame kõige paremaks võimaluseks kombineerida kõik kolm tüüpi, kuid mingil tingimusel mitte liigses külluses. Ei ole tarvis enam uusi osta, kui poisil või tüdrukul on juba üks-kaks mehhaanilist mänguasja. Lisage nendele mõni lahtivõetav asi ja eriti rohkesti mitmesuguseid materjale, ja mänguasjade-riik ongi organiseeritud. Ei ole tarvis, et seal oleks kõik, et lapsel silmade ees kirjuks läheks, et ta end mänguasjade külluses kaotaks. Andke talle vähe, kuid püüdke, et ta sellest vähesest organiseeriks mängu. Ja siis jälgige teda, kuulake märkamatult tema mängu, püüdke, et ta iseseisvalt tunneks mõnd teatavat lünka ja tahaks seda täiendada. Kui te talle ostsite väikese hobuse ja laps on innustatud veo-ülesandest, siis on loomulik, et ta tunneb puudust vankrist või sõidukist. Ärge rutake selle vankri ostmisega. Püüdke, et ta selle teeks ise mingeist karpidest, poolikestest või papist. Kui ta teeb niisuguse vankri, on hea: eesmärk on saavutatud. Kui ta aga vajab mitut vankrit ja omatehtust enam ei jätku, ei ole tarvilik, et ta tingimata ka teise vankri teeks, — teise võib talle ka osta.

Kõige tähtsam on lapse mängus saavutada järgnevat.

Et laps tõepoolest mängiks, koostaks, ehitaks, kombineeriks.

Et ta ei viskuks ühe ülesande juurest teise juurde, lõpetamata esimest, et ta viiks oma tegevuse lõpule.

Et ta igas mänguasjas näeks kindlat, tulevikus tarvilikku väärtust, hoiaks seda ja hoolitseks selle eest. Mänguasjaderiigis valitsegu alati täielik kord, toimetatagu koristamist. Mänguasju ei tohi lõhkuda; katkimineku korral tuleb neid parandada; kui see on raske, siis tehtagu seda vanemate abiga.

Lapse suhtumisele mänguasjasse peavad vanemad pöörama erilist tähelepanu. Laps ei tohi mänguasju lõhkuda, ta peab neid armastama, kuid ei tohi ka lõpmata kannatada, kui mänguasi on rikutud või katki läinud. See eesmärk saavutatakse siis, kui laps tõepoolest harjub end heaks peremeheks pidama, kui ta ei karda üksikuid kaotusi ja tunneb end võimelisena viga parandama. Isa ja ema ülesanne on alati niisuguseil juhtumeil lapsele abiks olla, teda meeleheites lohutada, temale tõendada, et inimese leidlikkus ja töö alati võivad seisukorda parandada. Sellest lähtudes soovitame vanemaile alati katkiläinud asja parandamiseks abinõusid leida, mitte kunagi teda enneaegselt ära visata.

Vanemad peavad mängu protsessis lapsele jätma võimalikult täieliku tegevusvabaduse, kuid ainult selle hetkeni, kuni mäng läheb õigesti. Kui laps mingis olukorras satub raskustesse, kui mäng muutub liiga keerukaks või liiga lihtsaks, mittehuvitavaks, peab last abistama: juhatama, esitama mõne huvitava küsimuse, lisama mõnd uut, huvitavat materjali, vahel isegi temaga mängima.

Sellised on üldised metoodilised vormid esimesel mängustaadiumil.

Teisel staadiumil nõutakse vanemailt kõigepealt tähelepanu. Teie laps läks õue, sattus teiste poiste rühma. Te peate

tähelepanelikult tundma õppima, mis poisid need on. Teie tütar tahab minna õue sõbratariде juurde, te peate hästi tundma neid tüdrukuid. Te peate teadma, mis meeldib lastele, kes teie last ümbritsevad, mis neil puudub, mis on nende mängus halba. Juhtub sageli, et ühe vanema tähelepanu ja initsiatiiv aitab korraldada ja parandada terve hulga laste elu ühes või teises kohas. Te märkasite, et lapsed talvel jäätunud prügihunnikult nagu künkalt liugu lasevad. Rääkige teiste vanematega kokku, aga kui te ei räägi, siis aidake ise üksinda lastel mõni rahuldav küngas valmistada. Valmistage oma pojale lihtne puust kelk, ja te näete, et ka teistel lastel ilmub midagi säärast. Selles mängustaadiumis on eriti tähtis ja kasulik vanemate vastastikune suhtlemine, mis kahjuks meie vanemate keskel on väga vähene. Meie juures on tavaline, et iga vanem on rahulolematu laste eluga õues, kuid ükski ei räägi teiste vanematega läbi, nad ei ürita koos midagi selle elu parandamiseks, olgugi et see poleks sugugi raske, vaid igaühele jõukohane. Selles staadiumis organiseeruvad lapsed juba mingisse kollektiivitaolisesse, ja on kasulik, kui ka nende vanemad samuti organiseeritult neid juhiksid.

Selles staadiumis juhtub sageli, et lapsed riidlevad, kaklevad, üksteise peale kaebavad. Vanemad talitavad ekslikult, kui nad otsekohe oma poja või tütre poolele asuvad ja ka ise vastase isa või emaga tülli lähevad. Kui teie laps tuleb nuttes, kui ta on solvunud, kui ta kannatab ja on juba kibestunud, hoiduge ärritumast ja vastase ja ta vanemate kallale tormamast. Kõigepealt küsitlege rahulikult oma poega või tütart, püüdke enesele luua täpne sündmuse pilt. Juhtub harva, et ainult üks pool on süüdlane. Arvatavasti ka teie laps ärritus millestki. Seletage talle, et mängus ei või olla alati järeleandmatu, et on tarvis võimalust mööda leida konfliktidele rahulik lahendus. Püüdke iga hinna eest last lepitada vastasega, kutsuge see vastane külla, rääkige ka temaga, tutvuge tema

isaga, selgitage olukord lõpuni. Seejuures on kõige tähtsam, et te ei tohi enese ees näha mitte ainult oma last, vaid peate nägema tervet laste rühma ja seda teiste vanemate kaasabil kasvatama. Ainult niisugusel juhul toote ka omale lapsele kõige suuremat kasu. Ta paneb tähele, et te ei lase end perekondlikust patriotismist kaasa kiskuda, et te teete ühiskondlikku tööd, ja ta võtab sellest oma käitumiseks eeskuju. Ei ole midagi kahjulikumat isa ja ema tulisest agressiivsusest naaberperekondade suhtes; just niisugune agressiivsus kasvatab laste iseloomus tigedust, kahtlustamist, metsikut ja pimedat perekondlikku egoismi.

Kolmandas staadiumis ei ole mängu juhtimine enam vanemate kätes. See on koolile või spordiorganisatsioonile üle antud, kuid vanemaile jäävad suured võimalused lapse iseloomu õigeks mõjustamiseks. Sel ajal on tarvis tähelepanelikult jälgida, et spordiharrastus ei võtaks kõike muud lämmatava kire ilmet. On tarvis lapse tähelepanu juhtida ka teistele tegutsemisvõimalustele. Ei tule poisis või tüdrukus esile kutsuda uhkustunnet mitte ainult oma isikliku edu üle, vaid peamiselt uhkustunnet komando või organisatsiooni edu üle. Samuti tuleb tasandada igasugust kiitlemist, kasvatada austust vastase jõu suhtes, tähelepanu juhtida organiseeritud olekule, treeningule, komando distsipliinile.

Lõppeks on tarvis saavutada rahulikku suhtumist õnnestumisesse ja ebaõnnestumisesse. Ka selles staadiumis on soovitatav, et vanemad lähemalt tutvuksid oma poja või tütre rühmakaaslastega.

Kõigis kolmes staadiumis peavad vanemad tähelepanelikult jälgima, et mäng kogu lapse vaimset elu ära ei neelaks, et paralleelselt areneksid ka tööharjumused.

Te peate kõigis kolmes mängustaadiumis kasvatama väärtuslikumate rahulduste taotlust, kui seda on lihtne vaatamine, lihtne lõbustus, kasvatama mehist raskuste ületamist,

kasvatama kujutlusvõimet ja mõttelendu. Aga teises ja kolmandas staadiumis peate alati silmas pidama, et siin teie laps on juba astunud ühiskonda, et temalt ei nõuta mitte ainult mängu oskust, vaid ka oskust õigesti suhtuda inimestesse.

Võtame kokku loengus öeldu.

Mängul on suur tähtsus inimese elus, ta on ettevalmistuseks tööle ja peab järk-järgult tööga asenduma.

Paljud lastevanemad ei pööra küllalt tähelepanu mängu juhtimisele; nad kas jätavad lapse omapead või ümbritsevad ta mängu liigse hoolitsuse ja liigsete mänguasjadega.

Vanemad peavad mängu eri staadiumides kasutama mitmesuguseid meetodeid, aga alati peavad jätma lapsele võimaluse isetegevuseks ja oma võimete arendamiseks, samal ajal mitte keeldudes teda abistamast raskeil juhtumeil.

Teises ja kolmandas staadiumis ei tule juba juhtida niipalju mängu kui lapse suhtumist teistesse inimestesse ja oma kollektiivisse.

5. loeng.

Töökasvatus.

Õiget nõukogulikku kasvatust ei saa kujutella mittetöökasvatusena. Töö on alati olnud aluseks inimeste elule, inimeste elu hüvangu ja kultuuri loomisele. Meie maal on töö lakanud olemast ekspluatatsiooni vahendiks, ta on muutunud au-, kuulsus-, vahvus-, kangelaslikkusasjaks. Meie riik on töötava rahva riik ja meie Konstitutsioonis on kirjutatud: «Kes ei tee tööd, see ei pea ka sööma».

Seepärast peab kasvatuseski töö olema üheks kõige põhilisemaks elemendiks.

Püüame lähemalt analüüsida töökasvatuse mõtet ja tähtsust perekonnas.

Esimene asi, mida vanematel eriti meeles tuleb pidada, on järgmine: teie laps saab töötava ühiskonna liikmeks, järelikult ta tähtsus selles ühiskonnas, tema kui kodaniku väärtus oleneb ainult sellest, kuivõrd ta on võimeline ühiskondlikust tööst osa võtma, kuivõrd ta on sellele tööle ette valmistatud. Kuid sellest sõltub ka tema hüvang, tema elu materiaalne tase, sest meie Konstitutsioonis on ka üteldud: «Igaühelt ta võimete järgi, igaühele ta töö järgi». Me teame hästi, et looduse poolt on kõigil inimestel umbes ühesugused eeldused tööks, kuid elus oskavad ühed inimesed paremini töötada, teised halvemini, ühed on suutelised ainult kõige lihtsamat tööd tegema, teised keerukamat ning järelikult väärtuslikumat. Neid mitmesuguseid töökvaliteete ei anta inimesele looduse poolt, vaid need kasvatatakse temas elu jooksul ja eriti nooruses.

Järelikult tööle ettevalmistamine ja inimese töökvaliteedi kasvatamine pole mitte ainult tulevase hea või halva kodaniku ettevalmistamine ja kasvatamine, vaid ka tulevase elutaseme, ta heaolu kasvatamine.

Teiseks võib töötada puuduse pärast, elulisest vajadusest. Inimkonna ajaloos on enamikul juhtumeil tööl alati olnud niisugune sunnitud, raske tegevuse ilme, mis on hädavajalik selleks, et mitte nälga surra. Kuid juba vanalgi ajal on püüdnud inimesed olla mitte ainult töötavaks, vaid ka loovaks jõuks. Kuid klasside võrdsusetuse ja ekspluatatsiooni olukorras ei õnnestunud neil igakord seda saavutada. Nõukogude riigis peab iga töö olema loov töö, sest see läheb tervenisti ühiskondliku rikkuse ja töötava rahva riigi kultuuri loomiseks. Õpetada loovale tööle on kasvataja eriline ülesannne.

Loov töö on võimalik ainult siis, kui inimene suhtub töösse armastusega, kui ta teadlikult näeb selles rõõmu, saab aru töö kasust ja vajalikkusest, kui töö muutub tema jaoks talendi ja isiksuse väljenduse põhiliseks vormiks. Niisugune suhtu-

mine töösse on võimalik ainult siis, kui on kujunenud sügav harjumus tööpingutusteks, kui ükski töö ei tundu vastumeelsena, kui aga selles on mingi mõte.

Loov töö on täiesti võimatu nendel inimestel, kes tööle lähenevad hirmuga, kes kardavad pingutustunnet, kardavad nii-öelda tööhigi, kes igal sammul muud ei tee, kui mõtlevad, kuidas tööst rutemini vabaneda ja midagi muud alustada. See muu näib neile meeldivam niikaua, kui nad sellega pole algust teinud.

Kolmandaks ei kasvatata tööpingutuses mitte ainult inimese ettevalmistust tööle, vaid ka seltsimehe ettevalmistust, s. t. kasvatatakse õiget suhtumist teistesse inimestesse — see on juba kõlbeline ettevalmistus. Inimene, kes igal sammul püüab tööst kõrvale hoida, kes rahulikult vaatab pealt, kuidas teised töötavad, kasutab nende töö vilja — niisugune inimene on nõukogude ühiskonnas kõige ebakõlbelisem inimene. Vastupidi, ühine tööpingutus, töö kollektiivis, inimeste abistamine töös ja nende alatine vastastikune sõltuvus töös just võivadki luua inimeste õige suhtumise üksteisesse. See õige suhtumine ei seisne ainult selles, et ta ka teistelt nõuab sedasama, et ta enda kõrval ei taha sallida parasiite. Ainult osavõtt kollektiivsest tööst võimaldab inimesel välja arendada õiget kõlbelist suhtumist teistesse inimestesse — sugulaslikku armastust ning sõprust iga töötava inimese suhtes, pahameelt ja hukkamõistmist laiskuri, inimese suhtes, kes tööst kõrvale põikleb.

Neljandaks on ebaõige arvata, et töökasvatuses arenevad ainult lihased või välised meeled — nägemine, kompimine, arenevad sõrmed jne. Füüsiline arenemine töö kaudu on mui dugi tähtis, olles oluliseks ja täiesti möödapääsmatuks füüsilise kultuuri elemendiks. Kuid töö peamine kasu avaldub inimese psüühilises, vaimses arengus. See vaimne areng, mida tekitab harmooniline töö, peabki olema inimese selleks iseära-

suseks, mis eraldab klassideta ühiskonna kodanikku klassiühiskonna kodanikust.

Viiendaks on tarvilik juhtida tähelepanu veel ühele asjaolule, millele meil kahjuks antakse liiga väike tähtsus. Tööl pole mitte ainult ühiskondlik-tootlik tähtsus, vaid tal on suur tähtsus ka isiklikus elus. Meil on hästi teada, kuivõrd rõõmsamini ning õnnelikumalt elavad inimesed, kes oskavad palju korda saata, kellel kõik õnnestub ning edeneb, kes end üheski olukorras ei kaota, kes oskavad asjade üle valitseda ning neid käsutada. Ümberpöördult, meie kaastunnet kutsuvad alati esile need inimesed, kes iga tühise asja ees satuvad ummikusse, kes ei oska ise end teenida, vaid alati vajavad kord aitajat, kord sõprade teeneid, kord abi; ja kui keegi neid ei aita, siis elavad nad sobimatus olukorras, räpaselt, mustalt, korratult.

Vanemad peavad iga tähendatud asjaolu üle hästi järele mõtlema. Oma elus ning oma tuttavate elus näevad nad igal sammul töökasvatuse suurima tähtsuse kinnitust. Ja oma laste kasvatustöös ei tohi vanemad iialgi unustada tööprintsiipi.

Muidugi ei saa perekonna piirides lapsele anda niisugust töökasvatust, mida harilikult nimetatakse kvalifikatsiooniks. Hea spetsiaalse kvalifikatsiooni andmiseks ei ole perekond kohanenud; kvalifikatsiooni saab poiss või tüdruk mõnes ühiskondlikus organisatsioonis: koolis, tehases, asutises, kursustel. Perekond ei tohi mingil juhul taotella kvalifikatsiooni andmist ühel või teisel erialal. See oli harilikult vanasti nõnda, et kui isa oli kingsepp, siis õpetas ta ka pojale oma ameti; kui ta oli tisler, siis ka poeg «harjus» tilseritööga. Tütarlapsed aga, nagu teada, said alati koduse perenaise kvalifikatsiooni, enamat nad ei lootnudki. Nõukogude ajal hoolitseb tulevaste kodanike kvalifikatsiooni eest riik, mille käsutuses on palju võimsaid ja hästi sisustatud asutisi.

Kuid vanemad ei tohi sugugi mitte arvata, et perekondli-

kul kasvatusel pole kvalifikatsiooni taotlemisega midagi tegemist. Just perekondlik ettevalmistus tööle omab kõige suuremat tähtsust inimese tulevaseks kvalifikatsiooniks. See laps, kes perekonnas saab õige töökasvatuse, sooritab edaspidi suurema eduga ka oma spetsiaalse ettevalmistuse. Need lapsed aga, kes perekonnas ei omandanud mingit töökogemust, ei saavuta ka head kvalifikatsiooni, neid tabavad mitmesugused äpardused, neist saavad halvad töömehed, hoolimata riiklike asutiste kõigist pingutustest.

Niisamuti ei või vanemad arvata, et töö all mõistame ainult füüsilist tööd, lihaste tööd. Masinatega tootmise arenedes kaotab füüsiline töö inimühiskondlikus elus aegamööda oma endise tähtsuse. Nõukogude riik püüab rasket füüsilist tööd kergendada. Juba näeme, et majaehitamisel tõstetakse telliskivid masinatega, mulda kaevatakse ja tõstetakse veoautodele masinatega, kanderaamidele jääb üha vähem tähtsust meie ehitustöös. Meie vabrikuis, eriti neis, mis pärast revolutsiooni ehitatud, on raske füüsiline töö täiesti kaotatud. Inimene muutub üha rohkem suurte organiseeritud mehhaaniliste jõudude isandaks, temalt ei nõuta nüüd enam mitte rohkem füüsilist, vaid vaimset jõudu: korraldamisvõimet, tähelepanu, ettearvestamist, leidlikkust, taipu. Meie stahhaanovlik liikumine, üks meie maa kõige tähelepanuväärsemaid nähtusi, ei seisne sugugi mitte töölisklassi füüsiliste jõudude mobiliseerimises, vaid just suure sotsialistliku revolutsiooni läbi vägivalla alt vabastatud loovate vaimsete jõudude mobiliseerimises. Tõeline stahhaanovlane loodab kõige vähem oma lihaseile, ta organiseerib oma edu, rakendades uusi meetodeid materjali ja instrumendi paigutuses, uusi seadeldisi, uusi töövõtteid. Vanemad peavad seda samuti meeles pidama. Oma perekonnas ei pea nad kasvatama mitte tahumatut töötõudu, vaid stahhaanovlasi, sotsialistliku töö ja sotsialistliku edu inimesi.

Seepärast ei tohi arvata, et nõukogulikus kasvatustöös on mingi oluline vahe füüsilise ja vaimse töö vahel. Nii ühes kui ka teises töös on tähtsamaks küljeks kõigepealt tööpingutuste organiseerimine, tema tõeline inimeslik külg.

Kui anname poisile või tüdrukule alati ühe ja sama toimingu, ühe ja sama füüsilise töö, mis temalt nõuab ainult lihaste energia kulutust, siis on niisuguse töö kasvatuslik tähtsus väga piiratud, kuigi ei saa ütelda, et niisugune töö oleks täiesti kasutu. Laps harjub tööpingutustega, võtab osa ühiskondlikust tööst, kasvab kõlbeliselt töövõrdsuses teiste inimestega, kuid siiski pole see päris stahhaanovlik töökasvatus, kui me ei lisa tööharjutusele huvitavaid organiseerimisülesandeid.

Töökasvatuses on tähtis järgmine metoodiline külg. Lapsele tuleb anda mingi ülesanne, mida ta saab lahendada, tarvitades üht või teist töövahendit. Seda ülesannet ei tarvitse tingimata anda lühikeseks ajaks, üheks või paariks päevaks. Tal võib olla kestev ilme, ta võib kesta isegi kuid, aastaid. Tähtis on see, et lapsele peab jäetama teatav vabadus vahendite valikul ja et ta peab kandma vastutust töö kordasaatmise ja selle kvaliteedi eest. On vähe kasu sellest, kui te lapsele ütlete:

«Vaata, siin on sulle viht, pühi see tuba puhtaks, tee seda nii või nii.»

On parem, kui te pikemaks ajaks lapsele ülesandeks teete puhtusepidamise teatavas toas, aga selle, kuidas ta seda teeb, jätate tema enda lahendada ja vastutada. Esimesel juhul esitasite lapsele ainult lihaste ülesande, teisel juhul te esitasite talle organiseerimisülesande. Viimane on palju kõrgem ja kasulikum. Järelikult mida keerukam ja iseseisvam on tööülesanne, seda parem on see pedagoogilises suhtes. Paljud vanemad ei arvesta seda asjaolu. Nad usaldavad lastele ühe või teise töö, kuid killustavad selle liiga väikesteks ülesanne-

teks. Nad saadavad poisi või tüdruku kauplusse mõnd asja ostma, kuid oleks palju parem, kui nad tema peale paneksid alatise kindla ülesande, näiteks alati hoolitseda selle eest, et perekonnas oleks seepi või hambapulbrit.

Laste osavõtt tööst perekondlikus elus peab algama väga vara. See peab algama mängus. Lapsele tuleb näidata, et ta vastutab oma mänguasjade vigastamatuse eest, puhtuse ning korra eest seal, kus seisavad tema mänguasjad ja kus ta mängib. Ja see töö tuleb talle kätte anda kõige üldisemais joontes: tuba peab olema puhas, ei tohi olla prahti põrandale aetud, vett maha valatud, mänguasjadel ei tohi olla tolmu. Muidugi võib talle mõningaid koristamisvõtteid näidata, kuid üldse on hea, kui ta ise taipab, et tolmupühkimiseks on tarvis puhast lappi, kui ta seda lappi ise emalt küsib, kui ta selle lapi suhtes seab teatavad tervishoidlikud nõudmised, kui ta nõuab paremat lappi jne. Niisamuti tuleb lõhutud mänguasjade parandamine jätta tema enda hooleks, niipalju kui see on talle jõukohane, iseenesest mõista teatavaid materjale tema käsutusse andes.

Vastavalt eale peavad tööülesanded muutuma keerukamaks ja mängust eralduma. Loetleme mõned lapse töö liigid, arvestades, et iga perekond võib oma elutingimustest olenevalt seda nimekirja parandada ning täiendada.

1. Lillede kastmine toas või kogu korteris.
2. Tolmu pühkimine aknalaualt.
3. Lauakatmine lõunaks.
4. Soola- ja sinepitooside eest hoolitsemine.
5. Isa kirjutuslaua eest hoolitsemine.
6. Raamaturiiuli või raamatukapi korrashoidmine ja selle eest vastutamine.
7. Ajalehtede vastuvõtmine ja nende asetamine teatavale kohale, eraldades uued vanadest.

8. Kassipoja või kutsika söötmine ja tema aseme eest vastutamine.

9. Pesunõu korrashoidmine, seebi, hambapulbri, isa habemeajamisterade ostmine.

10. Üksiku toa või toaosa täielik koristamine.

11. Eesttulnud nööpide etteõmblemine oma rõivastele ja selleks vajalike vahendite korrashoidmine.

12. Puhvetkapi korra eest vastutamine.

13. Kindlaksmääratud ajal enda või noorema venna, isa või ema rõivaste puhastamine.

14. Toa ilustamine ülesvõtetega, piltpostkaartidega, reproduktsioonidega.

15. Kui perekonnal on juurviljaaed või lilleaed, siis vastutamine ühe selle teatava osa eest nii külviplaani kui ka selle läbiviimise ja viljakoristamise suhtes.

16. Hoolitsemine selle eest, et korteris oleks lilli, misjaoks tuleb vahel linnast välja sõita (ülesanne vanemaealisele).

17. Kui korteris on telefon, siis esimesena helistamise peale telefoni juurde minek; koduse telefonimärkmiku pidamine.

18. Märkmiku pidamine trammimaršruutide kohta nende kohtade äramärkimisega, kuhu perekonnaliikmeil kõige sagedamini tuleb sõita.

19. Vanemas eas iseseisev perekonna teatris- ning kinoskäimise kavastamine ja teenindamine, eeskava teadasaamine, pääsmete muretsemine ning hoidmine jne.

20. Koduse apteegi korrashoidmine ja selle õigeaegse täiendamise eest vastutamine.

21. Hoolitsemine selle eest, et korteris ei tekiks parasiite — lutikaid, kirpe jne. — ja nende hävitamiseks energiliste abinõude tarvitusele võtmine.

22. Ema või õe abistamine teatavail majapidamistoiminguil.

Iga perekond leiab palju niisuguseid rohkem või vähem huvitavaid ja jõukohaseid töid. Muidugi ei tohi last koormata üleliigse tööhulgaga, kuid igal juhul on tingimata tarvilik, et ei torkaks silma vahe vanemate ja laste töökoormuse vahel. Kui isal või emal on koduses majapidamises väga raske, siis peavad lapsed tingimata neile appi tulema. Juhtub ka teisiti, nimelt kui perekonnas on majaabiline; siis harjuvad lapsed tihti tema tööle lootma isegi neil juhtumeil, kui nad ise endid võiksid teenindada. Vanemad peavad seda ala hoolega kontrollima ja saavutama niisuguse olukorra, et majaabiline võimalust mööda ei teeks neid töid, mida võivad ja peavad tegema lapsed.

Seejuures tuleb alati meeles pidada, et kui lapsed õpivad koolis, siis koormab viimane sageli neid küllaltki tugevasti koduse tööga. Iseenesest mõista tuleb seda tööd pidada kõige peamisemaks ja esmajärgulisemaks. Lapsed peavad hästi aru saama, et koolitööga ei täida nad mitte ainult isiklikku ülesannet, vaid ka ühiskondlikku, et nad ei vastuta koolitöö edukuse eest mitte ainult vanemate, vaid ka riigi ees. Teisest küljest ei ole õige, kui ainult koolitööd austatakse ja kõik ülejäänud tööülesanded kõrvale heidetakse. Niisugune koolitöö eraldamine on väga kardetav, sest see kutsub lastes esile täieliku hoolimatuse oma perekondliku kollektiivi elu ja töö vastu. Perekonnas peab alati tunduma kollektiivi õhkkonda, võimalikult sagedamini peab esinema ühe perekonnaliikme abi teiste suhtes.

Küsitakse, milliste vahenditega võib ja peab lapses esile kutsuma üht või teist tööpingutust. Need vahendid võivad olla kõige mitmekesisemad. Varasemas lapsepõlves on tarvis muidugi lapsele enamiku ülesannete täitmist õpetada, kuid üldiselt tuleb pidada ideaalseks niisugust vormi, kus laps ise märkab ühe või teise töö vajadust; kui ta näeb, et emal või isal aega ei ole seda teha; kui ta oma isiklikul algatusel tuleb

oma perekondlikule kollektiivile appi. Kasvatada niisugust valmisolekut tööks, niisugust tähelepanelikkust oma kollektiivi vajaduste suhtes, tähendab kasvatada tõelist nõukogulikku kodanikku.

Juhtub sageli, et laps oma vilumatusest, oma orienteerumisvõime puudulikkusest ei suuda iseseisvalt märgata üht või teist tööülesannet. Vanemad peavad niisuguseil juhtumeil ettevaatlikult abiks olema, lapsele aitama selgitada tema suhtumist ülesandesse ja selle lahendamisest osa võtma. Seda on sageli kõige parem teha lihtsa tehnilise huvi äratamisega töö vastu, kuid selle võttega ei tohi liialdada. Laps peab oskama teha ka niisuguseid töid, mis temas erilist huvi ei ärata, mis esimesel hetkel näivad igavaina. Üldse tuleb teda kasvatada nii, et tööpingutuses ei oleks otsustavaks momendiks mitte selle huvitavus, vaid selle kasu, selle vajalikkus. Vanemad kasvatagu lapses võimet kannatlikult ja ilma virisemata teha ebameeldivaid töid. Hiljem, lapse arenedes, valmistab isegi kõige ebameeldivam töö talle rõõmu, kui töö ühiskondlik väärtus on talle ilmne.

Sel juhul, kui vajalikkus või huvi ei ole küllaldased, et lapses soovi töötamiseks esile kutsuda, võib tarvitada palumise moodust. Palumine erineb teistest kohtlemisviisidest selle poolest, et ta jätab lapsele täieliku valikuvabaduse. Palve peabki niisugune olema. Seda tuleb esitada nii, et lapsele näiks, nagu täidaks ta palvet omast heast tahtmisest, ilma et mingisugune sundus selleks ergutaks. Tuleb ütelda:

«Mul on sulle palve. Kuigi see on raske ja sul on mitmesugused teised toimingud käsil . . .»

Palumine on kõige parem ja pehmem kohtlemise moodus, kuid seda ei tohi kuritarvitada. Palumise vormi on kõige parem tarvitada neil juhtumeil, kui te hästi teate, et laps heameelega teie palvet täidab.

Kui teil aga on selleks mingi kahtlus, tarvitage harilikku

rahulikku, kindlat, asjalikku käsundusvormi. Kui teie oma lapse varaseimast east alates õigesti tarvitate palvet ja käsku, eriti kui teie äratate lapse isiklikku algatusvõimet, teda õpetate ise nägema töö vajalikkust ja isiklikul algatusel oma töid tegema, siis ei esine teie käsu täitmises mingeid lünki. Ainult sel juhul, kui te kasvatuse olete jätnud hooletusse, tuleb teil vahel tarvitada sundimist.

Sundimine võib olla mitmesugune, harilikust käsu kordamisest kuni terava, nõudliku kordamiseni. Igal juhul ei tohi te kunagi minna füüsilise sundimiseni, sest et see toob kõige vähem kasu ja kutsub lapses esile vastikuse tööülesande suhtes.

Kõige enam tekitab vanemaile raskusi küsimus, kuidas tuleb kohelda niinimetatud laisku lapsi. Seejuures tuleb ütelda, et laiskus, s. o. vastumeelsus tööpingutuste suhtes, ainult väga harvul juhtumeil on seletatav halva tervisliku seisukorraga, füüsilise nõrkusega, vaimulõtvusega. Niisugusel korral on muidugi kõige parem pöörduda arsti poole. Enamasti aga areneb laiskus lapses ebaõige kasvatamise tõttu, kui vanemad varaseimast east alates ei kasvata lapses energiat, ei õpeta talle takistuste ületamist, ei ärata temas huvi perekondliku majapidamise vastu, ei harjuta teda tööga ja nende mõnudega, mida töö alati pakub.

Laiskuse vastu võitlemise ainuke vahend on lapse järkjärguline tõmbamine tööpiirkonda, temas pikkamööda huvi äratamine töö vastu.

Kuid võideldes laiskusega võib võidelda ka teiste puudustega. On lapsi, kes meelsasti sooritavad iga töö, kuid teevad seda innuta, huvita, mõtteta, rõõmuta. Nad töötavad ainult sellepärast, et tahavad hoiduda ebameeldivustest, et vabaneda etteheiteist jne. Niisugune töö tuletab sageli meelde hobuse pingutusi. Säärased töötajad võivad täielikult kaotada kontrolli oma töö suhtes, harjuvad sellesse suhtuma ebakriitiliselt.

Neist kasvavad inimesed, kes alati, kogu oma eluaja arvavad, et nad kõiki teenindavad, kõiki abistavad, isegi neid, kes ise midagi ei tee. Nõukogude riigis ei tohi niisugust hobusetööd õpetada, sest et neil inimestel pole kõlbelist nõudmist oma töö ega teiste inimeste töö suhtes.

On tõsi, et meie riigis ei ole võimalik inimese ekspluateerimine inimese poolt tootmises, kuid on veel väga palju neid, kes püüavad võõrast tööd kasutada koduses olukorras, igapäevases elus, perekonnas.

Meie laste kasvatamine peab toimuma nõnda, et meie ühiskonnas ei leiduks valmis objekte ekspluateerimiseks, et mingid ekspluataatorlikud apetiidid ei saaks meil areneda isegi koduses olukorras.

Seepärast tuleb vanemail eriti tähelepanelikult jälgida, et vanemad vennad ei kasutaks nooremate tööd muidu kui ainult vastastikuse abi korras, et perekonnas ei oleks mingit ebavõrdsust töö suhtes.

Meil jääb üle ütelda mõned sõnad töö kvaliteedi kohta. Töö kvaliteedil olgu otsustavaim tähtsus, kõrget kvaliteeti tuleb nõuda alati, nõuda tõsiselt. Muidugi on laps alles vilumata, sageli pole ta füüsiliselt võimeline tööd igas suhtes ideaalselt tegema. Temalt tulebki nõuda niisugust kvaliteeti, mis talle on täielikult jõukohane, mis on vastav ta jõule ja arusaamisele.

Seejuures ei ole tarvis lapse halva töö üle kurjustada, teda häbistada, et töö on mitterahuldavalt tehtud, et see tuleb ümber teha, et seda tuleb parandada või uuesti teha. Seejuures ei tohi kunagi vanemate eneste jõuga lapse eest tööd ära teha, ainult harukordadel võib niisuguse osa tööst ära teha, mis ilmselt ei ole lapsele jõukohane, parandades seega vea, mille tegime seda tööd üldse määrates.

Oleme otsustavalt selle vastu, et töö alal tarvitataks mingeid ergutusi või karistusi. Tööülesanne ja selle lahendamine

peavad iseenesest lapsele pakkuma niisugust rahuldust, et ta sellest rõõmu tunneks. Tema töö heakstunnistamine peaks olema parimaks tasuks tema töö eest. Samasuguseks tasuks on teie heakskiitmine tema leidlikkusele, tema ettevõtlikkusele, tema tööviisidele. Aga isegi niisuguse sõnalise heakskiitmisega ei tule kunagi liialdada, eriti ei tule last tehtud töö eest teie tuttavate ja sõprade juuresolekul kiita.

Veel vähem on tarvis last karistada halva töö või tegemata jäetud töö pärast. Sel juhul on kõige tähtsam saavutada seda, et töö siiski ära tehtaks.

6. loeng.

Perekondlik majapidamine.

Igal perekonnal on oma majapidamine. Erinevalt kodanlikust ühiskonnast on meie perekonnal ainult töömajapidamine, mille eesmärgiks ei ole inimeste ekspluateerimine. See majapidamine võib kasvada ja suureneda, kuid mitte sellepärast, et perekonnaliikmed saavad mingeid kasumeid, vaid ainult perekonnaliikmete töötasude tõusu ja perekonna kokkuhoiu tagajärjel. Meie perekonna majapidamine koosneb ainult asjadest isiklikuks kasutamiseks ja sinna ei või kuuluda tootmisvahendid, mis meie maal kuuluvad kogu ühiskonnale.

Kodanlikus perekonnas on alati nii: rikas perekond muudab osa oma varandusest tootmisvahendeiks, et ekspluateerida palgalist tööjõudu ja sel viisil veel enam rikastuda ja oma tootmist laiendada. Meie perekonnas, töötavas perekonnas on niisugune rikkus võimatu. Kui meie perekond rikastub, siis tähendab see ainult üht: ta elab paremini ja õnnelikumalt, omandab rohkem asju isiklikuks kasutamiseks, rahuldab suurema hulga oma tarvidustest. On täiesti loomulik, et iga perekond püüab oma majapidamise parandamise kaudu paran-

dada oma elu, kuid seda ei tehta teisi inimesi rööviva ekspluateerimise kaudu, vaid eranditult perekonnaliikmete kaasatöötamisega üldises nõukoguliku rahva töös ja elus. Meie perekonna rikkus ei olene niivõrd selle ühe perekonna pingutustest, kuivõrd kogu Nõukogude riigi edust, ta võitudest ja saavutustest majanduslikul ja kultuurilisel rindel.

Iga laps on perekonna liige, järelikult osaline perekonna majapidamises, järelikult ka teataval määral osaline kogu nõukogude majanduses. Meie laste majanduslik kasvatus ei pea seisnema mitte ainult perekonna majapidamise liikme, vaid ka peremehe-kodaniku kasvatamises. Kodanlikus ühiskonnas ei oma kasvataja niisugust eesmärki. Seal on iga inimene huvitatud ainult isikliku majapidamise arenemisest; riiklikul majandusel on seal eramajapidamiste üksuste hulgas liiga tähtsusetu koht.

Meil aga peab iga inimene oma elus kord tingimata osa võtma üldisest riiklikust majandusest, ja mida paremini ta on selleks ette valmistatud, seda kasulikum on ta nõukogulikule ühiskonnale ja iseendale.

Iga lapsevanem peab seda teadma ja sellest hästi aru saama, nende küsimuste üle sagedamini järele mõtlema ja selge poliitilise kujutluse varal kasvatuse eesmärkidest oma kasvatuslikke meetodeid kontrollima.

Paljud lastevanemad mõtlevad, et kasvatustöö toimub ainult lastega vestlemise ja rääkimise ajal, nende mängu juhtimise või teiste inimestega suhtlemise ajal. Kõigil neil aladel võib tõepoolest palju pedagoogiliselt kasulikku ära teha, kuid see kasu on tähtsusetu, kui last ei kasvatata ka majanduslikul alal. Teie lapsest ei pea ju kasvama mitte ainult hea, aus inimene, vaid ka hea ja aus nõukogulik peremees.

Perekonna majapidamine kujutab eriti head areeni tulevase kodaniku-peremehe paljude eriti tähtsate iseloomujoonte

kasvatamisel. Ettekantavas lühikeses loengus on võimatu loetella kõiki neid jooni. Puudutame ainult tähtsamaid.

Õige kasvatusliku juhtimise abil perekondlikus majapidamises kasvatatakse kollektivismi, ausust, hoolitsust, säästlikkust, vastutustunnet, orienteerumisvõimet, opereerimisvõimet.

Vaatleme igaüht neist tähtsaist iseloomu väärtustest üksikult.

Kollektivism. Lihtsaimas definitsioonis tähendab kollektivism inimese solidaarsust ühiskonnaga. Kollektivismi vastandiks on individualism. Niisuguseid individualiste kasvatatakse mõningais perekondades, kus need küsimused leiavad vähe tähelepanu. Kui laps kuni nooruseni ei tea, kust saadakse perekonna varad, kui ta on harjunud ainult omi tarbeid rahuldama ega märka teiste perekonnaliikmete tarvidusi, kui ta ei seo oma perekonda kogu nõukoguliku ühiskonnaga, kui ta kasvab ahneks tarbijaks — siis ongi see individualisti kasvatamine, kes hiljem võib olla väga kahjulik kogu ühiskonnale ja iseendale.

Mõned emad ja isad kasvatavad endile märkamatult sääraseid individualiste.

Sageli hoolitsevad nad ainult selle eest, et lapsel oleks kõik, et ta oleks hästi toidetud, hästi rõivastatud, omaks mänguasju ja mõnususi. Seda kõike teevad nad oma piiritus headuses ja armastuses, loobuvad ise paljustki, isegi kõige hädavajalikumast, aga laps ei teagi sellest midagi ja harjub aegamööda mõtlema, et ta on parim teistest, et tema tahtmine on vanemaile seaduseks. Säärases perekonnas ei tea lapsed sageli midagi isa või ema tööst, ei tea, kuivõrd see töö on raske ja kuivõrd tähtis ning kasulik ühiskonnale. Veel vähem teavad nad teiste inimeste tööst. Nad tunnevad ainult oma isiklikke soove ja nende rahuldamisi.

See on väga väär ja kahjulik kasvatustee, ja kõige roh-

kem ja kõige enne kannatavad selle vea all vanemad ise. Meie maal on õigeks kasvatuseks ainult kollektivisti kasvatamine, ja vanemad peavad järjekindlalt seda kasvatust teostama. Niisuguseks kasvatuseks soovitame järgnevat.

1. Laps peab võimalikult vara teada saama, kus töötab isa või ema, milles seisneb nende töö, kuivõrd see on raske, milliseid pingutusi see nõuab ja millised on selle saavutused. Ta peab teadma, mida toodavad ta isa ja ema, milline tähtsus on sellel tootmisel kogu ühiskonnale. Vanemad peavad esimesel võimalusel last tutvustama mõnede kolleegide ja kaastöölistega, jutustama nende töö tähtsusest. Isegi siis, kui isa või ema ei suhtu hästi mõnesse inimesesse, ei ole tarvis last nooremas eas tüüdata sääraste halvustavate märkustega. Mõistagi peab laps olema teadlik isegi kogu tehase tööst ja tähtsusest. Laps peab üldse võimalikult varakult hästi aru saama, et see raha, mida vanemad toovad koju, ei tähenda ainult mõnusat vahendit, mida võib ära kulutada, vaid tähendab tasu, mis on saadud suure ja kasuliku ühiskondliku töö alusel. Vanemail peab alati leiduma aega ja lihtsaid sõnu, et sellest kõigest lapsele jutustada. Kui laps kasvab suuremaks, tuleb talle niisamasuguste lihtsate sõnadega jutustada rohkem teistest samasuguseist ettevõtteist kogu Liidus, nende tööst ja saavutustest. Kui on võimalik, peab lastele näitama tehast ennast ja selgitama tootmisprotsessi. Me soovitame üldse taotella võimalikult suuremat lapse teadlikkust isa ja ema töö suhtes. Kui ema ei tööta ühiskondlikus ettevõttes, vaid koduses majapidamises, siis peab laps ka seda tööd tundma, suhtuma sellesse austusega ja mõistma, et seegi töö nõuab vaeva ja pingutust.

2. Laps peab võimalikult varakult tutvuma perekonna eelarvega. Ta peab teadma, kui suur on isa või ema teenistus. Lapse eest ei tarvitse varjata perekonna rahanduslikku plaani, vaid vastuoksa, teda tuleb aegamööda kaasa tõmmata

perekonna rahaliste arvestuste arutamisele. Ta peab teadma, mida isa või ema vajab, kuivõrd suur ja möödapääsmatu on see vajadus, ta peab õppima mõnede oma tarviduste rahuldamisest loobuma, et teiste perekonnaliikmete tarvidusi paremini saaks rahuldada. Eriti võtku ta osa niisuguste küsimuste otsustamisest, mis puudutavad perekonna üldisi tarvidusi, nagu sööginõude, mööbli, raadio, raamatute, ajalehtede jms. muretsemine.

3. Kui perekond elab väga häis materiaalseis tingimusis, siis ei tohi lubada, et laps uhkustaks teiste perekondade ees nende tingimustega, et ta harjuks kiitlema oma ülikonnaga, oma korteriga. Ta peab mõistma, et perekonna rikkus ei anna mingit alust kelkimiseks. Niisuguses perekonnas, kus valitseb teatav küllus, on kõige vähem tarvis rahuldada lapse lisatarvidusi, vaid parem on tarvitada raha perekonna üldiste tarvete rahuldamiseks; parem on osta raamatuid kui soetada üleliigne ülikond.

Kui aga perekond mitmesuguseil põhjustel ainult suure vaevaga rahuldab oma tarvidusi, siis tuleb taotleda, et laps ei kadestaks teisi perekondi. Laps peab teadma, et visas võitluses oma elu parandamiseks on rohkem uhkust kui üleliigses kopikas. Just niisuguses perekonnas on tarvis kasvatada püüet paremale tulevikule, mis meie maal on ka teostatav, vastastikust järeleandlikkust ja rõõmsat valmisolekut sõpradega jagada. Vanemad ei tohi kunagi lapse juuresolekul hädaldada ega kaevata, vaid nad peavad võimalikult olema vaprad ja rõõmsad ja alati lootma paremat, püüdes selle poole perekondliku majapidamise parandamise ja oma teenistuse suurendamisega. Niisuguses perekonnas peab iga tegelikku paranemist tingimata ära märkima ja alla kriipsutama.

A u s u s. Ausus ei kuku taevast, seda kasvatatakse perekonnas. Perekonnas võib kasvatada ka autust — kõik oleneb vanemate õigest kasvatusmeetodist. Autus on salajane, var-

jatud suhe. Kui laps tahab õuna ja avalikult seda ütleb, siis see on aus. Kui ta seda soovi hoiab salajas, kuid ei loobu õunast, vaid püüab seda võtta nii, et keegi ei näe, siis on see juba autu. Kui ema annab lapsele õuna teiste laste, ütleme isegi võõraste laste eest salaja, siis ta kasvatab juba temas salajast suhet asjasse, järelikult kasvatab autust. Salajane suhtumine asjadesse perekondliku majapidamise piirides, isiklik majapidamise saladus, nurgatagune söötmine, üksikute magusamate palade peitmine — see kõik kutsub esile autuse tekkimise. Alles vanemas eas peab laps õppima eritlema kasulikku saladust, s. o. seda, mida tuleb peita vaenlaste ja vihameeste eest, või seda, mis üldse peab jääma iga inimese isiklikuks elamuseks. Nooremas eas aga on lapse kasvatusele seda parem, mida avameelsem laps on ja mida vähem tal on ükskõik milliseid saladusi.

Vanemad peavad tähelepanelikult jälgima lapse aususe arenemist. Nad ei tohi midagi lapse eest nimme peita, kuid peavad harjutama ka last mitte midagi ilma küsimata võtma, isegi siis mitte, kui mingi asi on nähtaval ja varjamata, luku taha panemata. Võib meeleldi jätta nähtavale kohale mingisuguseid veetlevaid asju ja õpetada last neisse suhtuma rahulikult, ilma ahne soovita. Seda rahulikku suhtumist laokile jäetud asjadesse tuleb kasvatada kõige varasemas eas. Kuid samal ajal ei tohi perekonnas valitseda niisugust korda, et kõik on laokil, et ei ole mingit arvestust, et ükski ei mäleta, kuhu mingi asi on pandud. Niisuguses korralageduses arenebki lapsel omavoliline suhe asjadega, ta teeb nendega, mis tahab, ei räägi sellest kellelegi ja harjub sel moel ebaausalt käituma. Kui te tegite lapsele ülesandeks midagi osta, siis vaadake tingimata järele ost ja tagasitoodud raha; tehke seda niikaua, kui lapsel ei ole välja arenenud kindlad aususereeglid. Niisugust kontrolli tuleb väga delikaatselt teha, et lapsel ei tekiks arvamus, nagu teda milleski kahtlustaksite.

Veel kord juhime lastevanemate tähelepanu sellele, et ausust tuleb kasvatada kõige varasemast east peale. Kui te kuni viienda eluaastani selle olete jätnud silmapaari vahele, siis on teil väga raske seda parandada.

Hoolitsus. Asjad, mida leidub perekonna majapidamises, vananevad aeg-ajalt. Neid tuleb asendada uutega. Uusi asju saab osta, järelikult tuleb välja anda teatav hulk vanemate või teiste perekonnaliikmete poolt teenitud raha. Laps näeb, kuidas alati ühed asjad vananevad, teised aga juurde hangitakse. On tarvilik, et laps varaseimast east peale õpiks asju mõistlikult kasutama ega lubaks, et asjad juhiksid teda. Hea peremees peab alati ette nägema, mis tal hakkab vananema, ja ära hoidma liiga kiiret asjade kõlbmatuks muutumist, õigeaegselt neid parandama ja ostma ainult neid asju, mis tõeliselt tarvilikud on, aga mitte neid, mida ta juhuslikult näeb turul või teise inimese käes. Kõik see moodustab inimese tegevuses selle ala, mida nimetatakse hoolitsuseks. Mitte iga hoolitsus ei ole hea. Leidub inimesi, kes on tulvil hoolest, kes hoole tõttu unustavad kõik muu. Niisugusel hoolitsusel on kannatuse ilme. Seda ei tohi olla nõukogulikul peremehel. Meie kodaniku hoolitsus peab erinema oma rahulikkusega, mõistliku arvestamisega pikema aja peale ette, oskusega rahulikult välja valida see, mis on tarvilik, ja kõrvale jätta see, mis ei ole tarvilik. Ja kõige peamisem nõukogulik hoolitsuse joon on see, et hoolitsus ei ole ainult isiklike huvide teenistuses. On tarvilik, et laps avaldaks hoolitsust rohkem teiste perekonnaliikmete kui iseenese suhtes, eriti aga, et ta avaldaks seda üldiste perekonnaasjade suhtes. Hoolitsus on tähtsaim plaanimise, ettenägelikkuse algus. Sellega erineb nõukogulik hoolitsus kodanliku perekonna kokkuahnitsemisest. Vanemad peavad õpetama last kõige varasemast east peale niisugusele plaanipärasusele. Nad peavad mitmesugused vajadused aeg-ajalt perekonnas läbi aru-

tama ja ära märkima nende rahuldamise tee. Kui laps teab, et näiteks niisugune ese nagu diivan on lagunemas, et on tarvis seda parandada või uuendada, ja kui see vajadus on kõigile silmaga nähtav, siis kooskõlastab laps juba ette oma tarvidused selle üldise tarvidusega ja isegi tuletab asjaolu vanemaile meelde.

Seejuures on tähtis kasvatada lapses tähelepanu tähtsaile pisiasjule ja nende vastastikusele seosele. Juhtub, et mingi hinnaline asi rikneb ainult sellepärast, et puudub mõni tühine asi selle säilitamiseks, ja just sellele tühisele asjale peab olema pööratud peremehe tähelepanu.

S ä ä s t l i k k u s. Säästlikkus on hoolitsuse eri külg, ainult et hoolitsus avaldub rohkem mõtetes ja kaalutlustes, kuna säästlikkus avaldub harjumustes. Võib olla väga hoolitsev peremees ja samal ajal üldse mitte evida säästlikkuse harjumusi. Neid harjumusi peab võimalikult vara sisse kasvatama. Laps peab kõige varasemast east peale oskama süüa, määrimata laudlina ja ülikonda, ta peab oskama tarvitada asju ilma neid määrimata ja purustamata. Neid harjumusi omandatakse teatava vaevaga, kuid siiski on tarvis iga hinna eest püüda, et need harjumused tekiksid. Kui sel alal harjumused puuduvad, siis ei aita mingid manitsused. Harjumus tekib mitmekordse harjutamise tagajärjel. Seepärast on tarvis hoolitseda õige harjutamise eest. Kui poiss, joostes tuba mööda, tooli ümber lükkab, siis ei ole tarvis talle kõnet pidada säästlikust suhtumisest toolisse, vaid on tarvis ütelda:

«Võib-olla sa saad käia nii, et tool ümber ei kukuks. Noh, katsu. Ilus. Sa oskad seda hästi teha.»

Kui näiteks 7-aastane laps on oma ülikonna ära määrinud või katki rebinud, tuleb talle terve ülikond anda ja ütelda:

«Siin on sulle ülikond. Ta on puhas. Annan sulle nädala aega ja vaatan, milline ta siis on.»

Lapses peab ergutama alatist soovi end säästlikkuses harjutada, et ta niivõrd harjuks puhtate jalanõudega, et ei või määrdunuid jalga pannagi.

Säästlikkus ei pea hõlmama mitte ainult oma perekonna asju, vaid ka teiste inimeste ja eriti ühiskonna tarvitamisel olevaid asju. Seepärast ärge lubage kunagi lapsel hoolimatult kohelda asju tänaval, pargis, teatris.

V a s t u t u s. Vastutus ei seisne mitte ainult selles, et inimene kardab karistust, vaid ka selles, et inimesel on karistusetagi piinlik, kui tema süü läbi on rikutud või hävitatud mingi ese. Just niisugust vastutust tuleb kasvatada nõukogulikus kodanikus; just sellepärast ei ole tarvis asjade rikkumise eest karistada või ähvardada karistusega, vaid on tarvis, et laps ise näeks seda kahju, mis ta on valmistanud asjade hooletu käitlemisega, ja oma hooletust kahetseks. Lapsele peab seda muidugi ütlema, peab talle ära seletama kõik hooletuse tagajärjed, kuid veelgi kasulikum on, kui laps neid tagajärgi isiklikult kogeb. Kui näiteks laps on katki teinud mänguasja, siis ei tohi rutata uue ostmisega, ei tarvitse katkist mänguasja ka ära visata, vaid on vajalik, et see mänguasi oleks mõne aja lapsel silmade ees ja nõuaks parandamist. Isa ja ema peavad rääkima ja nõu pidama selle mänguasja parandamise üle, nii et laps näeks, et ta on valmistanud vanemaile liigset muret ja et nemad suhtuvad tähelepanelikumalt ja hoolitsevamalt mänguasjadesse kui laps ise. Kui mänguasi on parandatud, on kasulik, et isa või ema ütleksid naljatades: «Nüüd on ta terve, kuid kas anda ta sulle või mitte anda? Sa ju käid temaga hoolimatult ümber ja teed ta uuesti katki?»

Niisuguseil juhtumeil hakkab laps aru saama, et tema teod viivad mõnesuguseile ebameeldivaile tagajärgedele, tal tekib loomulik vastutustunne. Mida vanem on laps, seda kohuslikum ja harjumusepärasem peab see loomulik vastutus olema. Kui ta nüüdki avaldab lubamatut hoolimatust, ei tohi

temaga enam naljatada ega vastutustunnet esile kutsuda, vaid peab kõige tõsisemal toonil nõudma suuremat korda, lubades isegi väljendust:

«See on nurjatus. Hoia, et niisuguseid juhtumeid enam ei korduks.»

Eriti tähtis on kasvatada vastutust neil juhtumeil, mil puudutatakse teiste perekonnaliikmete või isegi ühiskonna huvisid. Seda kasvatust ei ole raske teostada, kui perekonnas valitseb õige kollektiivne toon.

Orienteerumisvõime. See on tähtsaim omadus; ilma selleta ei saa olla head majapidajat. Milles see seisneb? See seisneb oskuses näha ja mõista kõiki üksikasju, mis ümbritsevad teatavat juhtu. Kui inimene midagi teeb, ei tohi ta unustada, et ta kõrval ja taga seisavad inimesed, kes ka millegagi tegelevad. Orienteerumine on võimatu, kui inimene on harjunud nägema ainult seda, mis on silmade ees, aga ei näe ega tunne seda, mis sünnib ta ümber. Majanduslikus tegevuses on orienteerumisvõimel määratu suur tähtsus. Laps ei tohi ühe asjaga tegeldes unustada oma teisi ja ka ümbritsevate inimeste asju. Laps ei tohi unustada mõnd mängu mängides, et ta on ümbritsetud asjadest, mille eest ta ka peab hoolitsema. Vanemate ülesandel kaupluses oste tehes peab laps meeles pidama, et ta peab õigeaegselt koju tagasi jõudma, et peab selle ülesande täitmise järel veel midagi enese või oma perekonna heaks tegema.

Selle omaduse väljaarendamiseks on kasulik lapsele anda mitte üks ülesanne, vaid kaks või kolm, anda tingimuslik või kombineeritud ülesanne. Sääraste ülesannete kõige lihtsamad näited oleksid järgmised:

«Sea korda raamatukapp, aga ühtlasi sea raamatud autorite järgi. Osta heeringaid, aga kui kaupluses on häid silke, siis ära osta heeringaid, vaid osta silke.»

Orienteerumisvõimet kasvatatakse alatiste harjutamiste

kaudu majapidamislikus hoolitsemises, majapidamise kõigi üksikasjade ja peenuste tundmaõppimises.

Opereerimisvõime. See omadus on vajalik kestvamate majapidamistööde sooritamisel, kui need ulatuvad üle ühe lühikese ülesande piiri. Juba seitsme-kaheksa-aastaselt, sageli ehk varemgi, on tarvis anda lapsele sääraseid kestvamaid ülesandeid, nagu: lillede kastmine, raamatute korrashoid, kassi söötmine, noorema venna järele vaatamine. Eriti tähtis on rahaliste väljaminekute ala. Siin soovitame tungivalt igale perekonnale jätta lapsele teatav iseseisvus rahakulutamisel nii isiklike ja mõnedel juhtumitel ka üldiste perekondlike tarvete rahuldamisel. Selleks on tarvis temale anda kord või paar korda kuus kindel rahasumma täpse äramärkimisega, mis otstarbeks seda raha tuleb kasutada. Niisuguste väljaminekute loetelu võib olla mitmesugune, olenedes lapse vanusest ja perekonna küllusest. Neljateistkümne-aastase poisi jaoks võiks näiteks koostada järgmise nimestiku: vihkude ostmine, trammi- (omnibuse-) sõit, leiva, suhkru ja teiste toiduainete ostmine kogu perekonnale, tema ja ta noorema venna kinokulud. Mida vanem laps, seda vastutusrikkam ja keerukam peab olema see loetelu.

Seejuures on tingimata tarvilik jälgida, kuidas poiss või tüdruk täidab talle usaldatud ülesandeid: kas ta ei kuritarvita raha väljaandmise vabadust, kas väljaminekud lõbustustele ei ole ta kulutustes asjalikest kuludest ülekaalus. Need vead tulevad vahel vääralt määratud summast, aga juhtub ka, et poiss lihtsalt ei suhtu küllalt tõsiselt oma õigustesse ja võimalustesse. Sel juhul aitab, kui temaga lihtsalt rääkida, tema tähelepanu vigadele juhtida ja soovitada neid parandada. Igal juhul pole tarvis last tüüdata alatise kontrollimisega ja — veel rohkem — alatise umbusaldusega. Peab lihtsalt oskama näha tema käitumist temale usaldatud alal.

Me lõpetasime perekondliku majapidamise tähtsamate

iseärasuste vaatlemise. Vanemad ise leiavad oma kogemustes palju mitmesuguseid harjutusi laste õigeks majapidamislikuks kasvatamiseks. Nad peavad seejuures meeles pidama, et kasvatades head ja ausat peremeest kasvatavad nad ühtlasi ka head ja ausat kodanikku. On tähtis, et perekondlik majapidamine oleks organiseeritud kollektiivses, rahulikus ja distsiplineeritud korras, et ei oleks ülearust närvlikkust, virisemist, vaid rohkem ärksust ja ühist püüdmist perekonna elujärje parandamiseks.

Võtame kokku tänase loengu sisu.

Perekonna majapidamislik tegevus on tähtsaimaks kasvatustöö areeniks. Just perekondlikus majapidamises kasvatatakse järgmisi omadusi:

Kollektivismi, s. t. inimese reaalset solidaarsust teiste inimeste töö ja huvidega, kogu ümbruskonna huvidega. Kollektivismi kasvatamise meetodiks on vanemate töötingimuste tutvustamine lapsele, lapse osavõtt perekondlikust eelarvest, tagasihoidlikkus külluse ajal ja väärikus puuduse ajal perekonnas.

Ausust, s. t. avalikku, siirast suhtumist inimestesse ja asjadesse.

Hoolitsust, s. t. alatist tähelepanu perekonna vajadustele ja nende rahuldamise kavale.

Säästlikkust, s. t. harjumust hoida asju.

Vastutust, s. t. süü- ja piinlikkusetunnet asja rikkumise või hävitamise korral.

Orienteerumisvõimet, teisiti üteldes, oskust oma tähelepanuga hõlmata kogu asjade ja küsimuste hulka.

Opereerimisvõimet, s. t. oskust korraldada oma aega ja tööd.

Kogu perekonna majapidamine peab olema kollektiivi majapidamine ja seda peab juhtima rahulikus toonis, närvlikkuseta.

Kultuursete harjumuste kasvatamine.

Raskesti eksivad need vanemad, kes arvavad, et tõeline kultuuriline kasvatus on kooli ja seltskonna ülesanne ja et perekond ei saa sel alal midagi teha. Mõnikord võib tähele panna niisuguseid perekondi, kes omistavad suurt tähelepanu lapse toitmisele, rõivastamisele, tema mängudele, kuid samal ajal on veendunud, et kuni koolieani peab laps jalutlema, koguma jõudu ja tervist, kultuuriga aga puutub ta kokku alles koolis.

Tegelikult pole perekond mitte ainult kohustatud nii vara kui võimalik alustama kultuurilist kasvatust, vaid tema käsutuses on selleks ka suured võimalused, mida ta peab tarvitama üha paremini.

Kultuuriline kasvatus perekonnas ei ole sugugi raske; see on aga õige vaid sel juhul, kui vanemad ei arva, et kultuur on tarvilik ainult lapsele ja et kultuursete harjumuste kasvatamine on ainult nende pedagoogiline kohus. Perekonnas, kus vanemad ise ei loe ajalehti, raamatuid, ei külasta teatrit või kino, ei huvitu näitustest, muuseumidest, on endastmõistetavalt väga raske last kultuuriliselt kasvatada. Niisugusel juhul, kuidas vanemad ka ei püüaks, on nende püüetes palju võltsi ja kunstlikku; laps näeb seda otsekohe ja mõistab, et küllap see polegi nii tähtis asi.

Vastupidi, perekonnas, kus vanemad ise elavad aktiivset kultuurset elu, kus ajaleht ja raamat on möödapääsmatuks elukondlikuks vajaduseks, kus teatri- ja kinoküsimused haaravad elavalt kõiki, toimub kultuuriline kasvatus ka siis, kui vanemad nagu ei mõtlekski sellest. Siit ei või muidugi mitte järeldada, et kultuursete harjumuste kasvatamine võib minna isevooluna, et see on tema kõige parem vorm. Selles asjas nagu igas teiseski võib isevool suuresti kahju tuua, töö väär-

tust alla viia, jätta palju ebaselgust ja tekitada vigu. Nimelt põhjustab isevool niisuguseid olukordi, kus vanemad hakkavad käsi laiutama ja endalt küsima: kust see on tulnud? Kust on tulnud poisil või tüdrukul sellised mõtted, sellised harjumused?

Kultuuriline kasvatus on kasulik ainult sel juhul, kui see on teadlikult organiseeritud, toimub mingi plaani kohaselt ja õige meetodi ja kontrolli abil.

Lapse kultuuriline kasvatus peab algama väga varakult, siis kui laps on alles kaugel kirjaoskusest, kui ta on alles äsja õppinud hästi nägema, kuulma ja natuke kõnelema.

Hästi jutustatud muinasjutt — see on juba kultuurilise kasvatuse algus. Oleks väga soovitav, kui igas perekonnas leiduks raamaturiiulil muinasjuttude kogu. Viimasel ajal on ilmunud palju häid kogusid. Väikestele lastele jutustamiseks tuleb paljusid muinasjutte muidugi lühendada, keelt muuta, muinasjuttu täielikult arusaadavaks teha. Võib-olla teavad ka vanemad ise muinasjutte, mida nad on kuulnud juba oma nooruses.

Muinasjutu valikul on väga suur tähtsus. Kõigepealt on tarvis heita kõrvale need muinasjutud, kus räägitakse pahadest vaimudest, kuradist, nõiast, metshaldjast, vesihaldjast, näkist. Niisuguseid muinasjutte võib jutustada lastele ainult vanemas eas, kui nad juba hästi on relvastatud vanaaegsete süngete väljamõeldiste vastu. See relvastus lubab nendel muinasjutus näha ainult kunstipärast väljamõeldist, mis peidab mitmesuguste koletiste kujude taha midagi inimese suhtes vaenulikku ja kurja. Nooremas eas aga võivad lapsed neid pahade vaimude esindajate kujusid pidada reaalseteks kujudeks ja need võivad lapse fantaasiategevust juhtida sünge ning hirmuäratava müstika poole.

Nooremaile jäävad alati parimaiks muinasjuttudeks muinasjutud loomadest. Vene muinasjuttude varasalves on neid

muinasjutte väga palju ja nad on väga head. Samuti on teistel NSV Liidu rahvastel rikkalik muinasjuttude tagavara. Vastavalt lapse arengule võib üle minna muinasjuttudele inimeste vahekordadest. Leidub palju huvitavaid jutukesi Ivan-lollikesest (Иванушка-дурачок), kuid neist tuleb välja valida niisugused, kus ei torka silma inimese rumalus, vaid Ivanit nimetatakse lollikeseks irooniliselt. Sellesse seeriasse kuulub ka Jeršovi kaunis muinasjutt «Küürselg-sälg» («Конёк-горбунок»). Tõsisemaks muinasjuttude alaks on see, kus muinasjutus juba kujutatakse võitlust rikaste ja vaeste vahel, kus juba peegeldub klassivõitlus inimkonnas. Nende muinasjuttude suhtes soovitame vanemaile samuti teatavat ettevaatust: ei ole tarvis jutustada süngeid muinasjutte, kus kujutatakse heade inimeste ja laste hukkumist. Üldiselt peab ütlema, et tuleb eelistada niisugust muinasjuttu, mis ergutab energiat, usku oma jõusse, optimistlikku vaadet elule, võidulootust. Sümpaatia rõhutuile ei tohi olla seotud ettekujutusega nende väljapääsmatust olukorrast ja meeleheitest. Kurbi pilte, mis jutustavad vägivalla ja ekspluateerimise painajalikest vormidest, võib lastele näidata ainult vanemas eas.

Väga suur tähtsus lapse fantaasia ja avarate elukujutluste arengule on piltide vaatlemisel. Selleks ei ole tingimata tarvilik valida lasteajakirju, võib tarvitada igasuguseid reproduktsioone pildist, gravüürist või fotost, kui need sobivad oma sisult. Vaadeldes niisuguseid pildikesi küsivad lapsed harilikult palju, huvituvad üksikasjust, suhteist, põhjustest. Neile küsimustele tuleb alati vastata lapse arusaamisele vastavas vormis. Kui seejuures kerkib küsimus, millele tõepoolest ei ole võimalik vastata, siis tuleb ütelda: «Sa ei saa veel aru, kasvad — saad teada.» Niisugused vastused ei ole sugugi kahjulikud, nad isegi õpetavad last küsimuse asetamisel arvestama oma jõudu ja tõotavad talle huvitavamat ja tõsisemat tulevikku. Pilte sääraseiks vaatlusteks võib leida igas pildiajakirjas, nagu

seda on venekeelsed ajakirjad «Smena», «Ogonjok» ja teised [1].

Selles eas on lastega teatri ja kino külastamine lubatav ainult erandjuhtudel ja ainult lastele määratud etendustel. Üldiselt rääkides aga on sel ajal parem teatrist ja kinost hoiduda, sest sobivate näidendite arv on väga väike. Sageli võib Moskva Akadeemilises Kunstiteatris «Sinilinnu» etendusel tähele panna, kui vähe sobib see väikestele lastele. Vanemad mõtlevad nähtavasti: kui on kirjutatud, et «Sinilind» on muinasjutt, siis tuleb seda lastele näidata. Tegelikult on aga see näidend nooremaile lastele täiesti arusaadamatu, kohati koguni keskmiseski vanuses lastele. Näidendis esineb raskepärast ja pingutatud sümboolikat, keerukaid asjade ja loomade iseloome, palju väljamõeldud ja ülepingutatud kujusid («Koledused»).

Tähtis murdekoht perekonna töös kultuursete harjumuste kasvatamisel saabub lapse lugema õppimisel. Harilikult toimub see murrang juba lapse kollektiivi-olustikus — lasteaias või koolis. Ometi leidub palju perekondi, kes ei saa kasutada lasteaia abi, kuid kes siiski õpetavad oma lastele lugemist. Sel momendil on lapse elus suur tähtsus. Laps astub raamatu ja trükitud sõna valdkonda, astub vahel vastu tahtmist, vaevaga neid tehnilisi raskusi ületades, mida toob esile aabits ja lugemise protsess ise. Ei ole tarvis lapsi sellele esimesele kirjaoskuse tööle vägisi sundida, kuid ei tule ka soodustada teatavat laiskust, mis tekib raskustega võitlemises. Sel ajal peavad lapse ellu ilmuma esimesed raamatud.

Tuleb muretseda raamatuid, mis on kõige arusaadavamad, trükitud suure kirjaga, suure hulga piltidega. Kuigi laps veel ei suuda neid lugeda, ergutavad nad igal juhul tema huvi lugemise vastu ja tahet ületada lugema õppimise raskusi.

---

[1] Eesti keeles võiksid arvesse tulla ajakirjad „Stalinlik noorus", „Pioneer", „Pilt ja Sõna" jt. (Eestikeelse väljaande toimetaja.)

Lugema õppimisega algab teine lapsepõlve ajajärk, järk, mis on pühendatud õpinguile ja teadmiste omandamisele. Sel ajal on koolil lapse elus tähtsaim koht, kuid see ei tähenda sugugi, et vanemad võivad unustada oma kohustused ja loota ainult koolile. Just vanemate tööl ja üldisel kultuurilisel toonil perekonnas on määratu suur tähtsus lapse koolitöö suhtes, tema õpingute kvaliteedi ja energia suhtes, õigete vahekordade kujunemisel õpetajatega, seltsimeestega ja kogu kooli organisatsiooniga. Nimelt sel ajal on suur tähtsus ajalehel, raamatul, teatril, kinol ja teistel ühiskondlikel üritustel kultuurilisel alal. Vaatleme igaüht neist üritustest üksikult.

A j a l e h t. Juba siis, kui laps on alles kirjaoskamatu, kui ta ainult kuuleb loetavat, peab ajalehel olema tähtis koht tema muljete hulgas. Perekond peab tellima vähemalt ühe ajalehe. Ajalehe lugemine ärgu toimugu eemal lapsest, vanemad ärgu sirvigu ajalehte igaüks omaette. Igas ajalehes leidub materjali, mida võib ette lugeda ja millest võib rääkida, kui mitte eriliselt lapsele, siis tingimata tema juuresolekul. On isegi parem, kui teie loetu üle räägite niisuguse näoga, nagu ei mõtleks te eriliselt lapsele. Niikuinii kuulab ta teid, ja seda tähelepanelikumalt, mida loomulikumalt te käitute. Igas ajalehes leiate niisugust materjali, nagu: rahvusvahelised sündmused, töötava rahva demonstratsioonid riiklike pühade puhul, piiriäärsed episoodid, stahhaanovlikud saavutused, üksikute isikute kangelaslikud ja mehised teod, linnade ehitamine ja kaunistamine, uued seadused.

Edaspidi lapse arenedes ja eriti sel ajal, kui ta juba ise on õppinud lugema, peab ajaleht omama üha suuremat tähtsust. On muidugi hea, kui võidakse lapse jaoks tellida mõnd pioneeride lehte [1], kuid pole ka viga, kui seda mingil põhjusel ei ole võimalik teha: nõukogude ajalehtede keel on arusaadav igale

[1] Eesti keeles näit. „Säde". (Eestikeelse väljaande toimetaja.)

kirjaoskajale inimesele ja nendes on alati võimalik leida materjali, mis on ka lapsele huvitav. Seejuures tuleb püüda, et laps ise ka loeks ajalehti, et see saaks tema elukonna vajalikuks elemendiks. Kuid on tingimata tarvilik läbiloetu perekondlik arutlus või äärmisel juhul jutuajamine selle üle. Seda arutlust ei ole tarvis kunagi teha formaalsuseks, pühendada sellele kindlaksmääratud tunde, veel rohkem, pole tarvis sellele pühendada palju aega. Selle vestluse ajal pole vanemail vaja tarvitada erilist õpetlikku tooni. Läbiloetu arutlusel peab olema vaba vestluse ilme, ja on parem, kui niisugune vestlus tekib nagu juhuslikult mõne koduse toimingu või kellegi poolt üteldud sõna puhul. Kui niisugust head põhjust ei leidu, võib lihtsalt küsida, mis täna ajalehes on huvitavat.

Vanemas eas peab ajaleht olema juba täiesti harilik ja vajalik tunnus nõukogulikust kultuursusest ja poisi või tüdruku aktiivsest ja elavast, lähedasest ja palavast huvist oma kodumaa elu suhtes.

R a a m a t. Tutvus raamatuga peab niisamuti algama valjusti ettelugemisega. Ka edaspidi, kui hästi laps ka lugeda ei oskaks, peab valjusti ettelugemine olema üheks laialdasemaks ürituseks perekonnas. Eriti soovitav on, et niisugune lugemine muutuks argipäevade keskel harjumuspäraseks ja kindlaks pidulikkuseks. Kui seejuures algul ettelugejaiks on vanemad, siis edaspidi peab see töö üle minema lastele. Nii algul kui ka edaspidi on väga kasulik, kui säärane lugemine ei toimu mitte eriliselt kuulaja-lapse jaoks, vaid perekonna-ringis, seejuures arvestusega, et lugemine kutsub esile kollektiivset arvamuste avaldamist ning mõttevahetust. Ainult niisuguse kollektiivse lugemise abil võib lapse lugemismaitset suunata ja kasvatada temas harjumust suhtuda läbiloetusse kriitiliselt.

Sõltumatult valjusti lugemisest peab lapses aegamööda harjutama tahet ise raamatu taga istuda. Lapse iseseisvat lugemist juhib peamiselt kool, eriti vanemas eas, kuid ka

vanemad võivad siin palju kasu tuua, kui nad seda lugemist ei jäta tähelepanuta. See tähelepanu peab väljenduma järgmises:

a) lugemismaterjali valikut tuleb kontrollida, sest nüüdki võib veel tähele panna, kuidas meie lapsed teadmata kust saadud raamatuid käes hoiavad;

b) vanemad peavad teadma, kuidas laps raamatut loeb, eriti tuleb karta mõttetut lehekülgede allaneelamist üksteise järel, ainult raamatu välise huvitavuse tahtenõrka jälgimist, s. o. selle jälgimist, mida nimetatakse faabulaks;

c) lõppeks on tarvis õpetada last raamatuid hoolikalt käitlema.

Paljud vanemad on suhtumises raamatusse liiga tagasihoidlikud. Nad arvavad, et selleks tuleb eriliselt õppida, tuleb olla spetsialist-raamatutundja. See arvamus on väär. Nagu näitas meie nõukoguliku lugeja tundmaõppimine, oskavad meie inimesed suurepäraselt raamatust aru saada, väga sageli sugugi mitte halvemini päriskriitikuist. Igal juhul võib kõigi raamatuisse puutuvate küsimuste kohta saada õpetajalt või raamatukoguhoidjalt näpunäiteid, mida ei keeldu andmast ükski kunagi.

K i n o. Meie ajal on kino kõige võimsam kasvatustegur, ja mitte ainult laste, vaid ka täiskasvanute suhtes. Nõukogude Liidus ei saa ükski kinofilm, eranditult koostatud riiklikes kinostuudiotes, isegi mõnesuguse kunstilise ebaõnnestumise korral, tuua suurt kahju vaatajale-lapsele. Enamikus on meie kinofilmid kauniks ning kõrgeväärtuslikuks kunstipäraseks kasvatusvahendiks.

Kuid see ei tähenda veel sugugi, et lastele võib kinoetendusi pakkuda piiramatul hulgal ja kontrollita.

Kõigepealt peavad vanemad omistama tähelepanu sellele, kuidas laps tegelikult kinosse suhtub. Võib sageli näha, kuidas kino muutub lapse elu peamiseks sisuks, kuidas ta kino

pärast unustab oma muud kohustused ja koolitöö, ei jäta vahele ühtki filmi, kulutab kinole kogu oma taskuraha ja isegi raha, mida salaja kodust võtab. Harilikult võib niisugusel juhul täheldada teisigi sellise harrastuse ebasümpaatseid külgi. Laps harjub passiivsele lõbule, mis sageli ei ulatu kaugemale lihtsast tahtenõrgast vaatlemise muljest, — ta «vahib» ja see on kõik, kunstilised muljed mööduvad temast pealiskaudselt, puudutamata isiksust, tekitamata mõtet, tõstmata mingeid küsimusi. Sellise kinoskäimise kasu on äärmiselt tähtsusetu ja vahel muutub see koguni suureks kahjuks. Seepärast nõutakse vanemailt kino suhtes suunavat tähelepanu, alatist lape juhtimist.

Soovitame lubada lapsele kino külastada kuni kaks korda kuus. 14—15 aastani on soovitatav, et kinoskäimine toimuks koos vanematega või vanemate õdede ja vendadega. See ei ole tarvilik niivõrd käitumise kontrollimiseks, kuivõrd samaks otstarbeks, milleks soovitasime ühist lugemist. Iga kinofilm peab saama, ehkki ainult mõneks minutiks, perekonnas arutluste ja arvamuste avaldamise objektiks; vanemad peavad püüdma, et laps avaldaks selle kohta oma arvamust, jutustaks, mis temale selles meeldis, mis ei meeldinud, mis avaldas tugevat muljet. Kui vanemad seejuures näevad, et last kütkestavad ainult väline sündmustik, süžee lõbusus, ühe või teise tegelase seikluste lugu, siis peavad nad paari küsimuse abil teda juhtima filmi sügavamate ja tähtsamate külgede juurde. Vahel ei ole tarvis lapsele esitada mingeid küsimusi, vaid on tarvis ainult tema juuresolekul avaldada oma arvamust.

Vanemad peavad teataval määral ka valima, millist filmi vaatama on last soovitavam suunata. Peaaegu alati on võimalik kohata inimest, kes pilti juba on näinud ja sellest midagi võib jutustada. Mõningaist piltidest tuleb juba sel põhjusel hoiduda, et nad teemalt on rasked — laps ei saa neist aru; teistes esitatakse niisugune teema, mis võib esile

kutsuda ebaõigeid reaktsioone; kolmandais esitatakse lapse jaoks liiga vara armastus- ja meditsiini-teemasid. Endastmõistetavalt tuleb pildi valikul tähele panna lapse olukorda, ta koolitööd, ta käitumist. Väga haruldasil juhtumeil, kui laps on halvasti käitunud või järjekindlalt oma koolitööd ei täida, võib kino külastamist edasi lükata. Kuid sageli juhtub, et just hea kinofilmi vaatamine aitab lapsel õigeid suhteid kooli ja tööga jalule seada. Väga kasulikud ses mõttes on populaarteaduslikud filmid.

Teater. Kõik, mis puutub kinosse, käib ka teatri kohta. Kuid teater esitab palju sagedamini teemasid, mis niihästi lapse tundeelule kui ka mõistusele pole jõukohased. Selliseid etendusi, nagu seda on «Othello» ja «Anna Karenina», tuleb pidada keskmisele koolieale absoluutselt mittesobivaiks. Suure ettevaatusega võib lastele soovitada ka mõnede ballettide külastamist. Meie ühiskonnas see saavutatakse kõigepealt teatri õhtustele etendustele pääsmise keeluga teatava vanuseni.

Näidendite valiku küsimus ei ole raske, sest et meil paljudes linnades on erilised lasteteatrid ja eriline eeskava. Nende teatrite külastamine on väga soovitatav. Näidend nõuab lapselt tõsisemat ja kestvamat tähelepanu pingutust. Selles suhtes on teater palju keerukam kinost. Juba see, et ta esitab näidendi vaheaegadega, kutsub ka vaatlejas esile tähelepanelikuma suhtumise teema üksikasjusse, ergutab vaatlejat aktiivsemale analüüsile. Lõppeks nõuab teatrikülastamine kogu õhtut, teataval määral on ta sündmus lapse elus. Seda asjaolu peavad vanemad eriti kasutama.

Veel rohkem kui kinofilmile peab näidendile järgnema arutlemine ja arvamuste vahetus perekonnas.

Muuseumid ja näitused. Meil on peaaegu igas linnas mingi muuseum või galerii. Mõnedes linnades on palju muuseume, kuid vanemad kasutavad neid harva. Ometi

on muuseumid, näitused, galeriid väga tähtsad kasvatusvahendid. Nad nõuavad lapselt tõsist tähelepanu, lõbustusmoment on neis tähtsusetu, nad organiseerivad lapse mõistuse tööd ja kutsuvad esile suuri ning sügavaid tundeid. Peab ainult püüdma, et muuseumide vaatamine ei muutuks samasuguseks «vahtimiseks», mille eest meie kino puhul hoiatasime. Seepärast ei tohi kunagi suuri muuseume läbi vaadata ühekorraga. Tretjakovi galeriile on tarvis tingimata pühendada mitu päeva. Revolutsioonimuuseumi tuleb samuti vaadelda mitme päeva jooksul.

Teised kultuurilise kasvatuse vormid. Puudutasime ainult kultuurilise kasvatuse peavorme, seejuures neid, mida organiseerib Nõukogude riik. Vanemail ei ole tarvis sel alal midagi välja mõtelda, nad peavad vaid võimalikult hästi meie maa kultuurihüvesid ära kasutama.

Kui vanemad täielikult kasutavad ära ajalehe, raamatu, kino, teatri ja muuseumi ja kui nad sellele ka midagi juurde ei lisa, isegi siis sel juhul annavad nad oma lastele väga palju — niihästi teadmiste vallast kui ka iseloomu kasvatamiseks.

Kuid paljud vanemad võivad sellele mõndagi juurde lisada. Kultuurilise kasvatuse vormid perekonnas on palju mitmekesisemad, kui see esimesel silmapilgul näib. Võtke harilik puhkepäev, talvine või suvine. Jalutuskäik linnast välja, tutvumine loodusega, linnaga, külaga, inimestega, selliste suurepäraste teemadega, nagu linnade rekonstruktsioon, elamute ehitamine, teede rajamine, vabrikute püstitamine, — kõik need on tähelepanuväärivad teemad puhkepäeva täitmiseks. Endastmõistetavalt ei tule neid teemasid muuta erilisteks loenguteks, ettekanneteks. Jalutuskäik peab jääma jalutuskäiguks, ta peab olema kõigepealt puhkuseks; ei tohi vägistada lapse tähelepanu ega sundida teda teie õpetusi kuulama. Kuid nende jalutuskäikude ajal peatub lapse tähelepanu tahtmatult sellel, mida ta näeb, ja mõned teie sõnad, mis tema muljeid kinnitavad,

isegi naljatlevad sõnad, mingi jutustus, mis esitab paralleeli minevikuga, koguni naljalugu, teevad tähelepandamatult oma suure töö.

Perekond peab kõigi abinõudega ergutama huvi spordi vastu. Tuleb ainult jälgida, et see huvi ei muutuks hasarti sattuva pealtvaataja huviks. Kui teie poeg põleva kirega tormab kõigile jalgpallivõistlustele, teab kõigi rekordimeistrite nimed ja kõigi rekordite arvulised väljendused, kuid ise ei võta osa ühestki kehakultuurilisest ringist, ei uisuta, ei suusata, ei tea, mis on võrkpall, siis on säärasest spordihuvist väga vähe kasu ja sageli on see koguni kahjulik. Samuti on mõttetu teie lapse huvi malemängu vastu siis, kui ta ise ei maleta. Iga perekond peab püüdma sinnapoole, et ta lapsed oleksid sportlased mitte ainult huvi, vaid ka isiklike kogemuste tõttu. Muidugi on kõige parem, kui vanemadki spordivad. Elatanud vanemate suhtes on see nõue võib-olla hilinenud, kuid nooril vanemail on täielik võimalus üht või teist spordiala harrastada, ja sel juhul on nende laste sporditee palju paremini rajatud. Siin on kohane tähelepanu juhtida tõigale, et kui meie isad teataval määral spordivadki, tegelevad meie emad väga harva spordiga. Ometi on sport noortele emadele väga kasulik. Samuti on meie tütarlapsed palju vähem huvitatud spordist kui poisid.

Peale jalutuskäikude ja spordi on perekonnas võimalikud järgmised kultuurilise kasvatuse vormid: koduste etenduste korraldamine, seinalehe väljaandmine, päevikute pidamine, sõpradega kirjavahetuse organiseerimine, laste osavõtt poliitilistest hoogtöödest, laste osavõtt kodukorraldamisest, laste õuel viibimise, mängude, jalutuskäikude jne. organiseerimine.

Kõigi koduse kultuurilise kasvatuse võtete puhul ei tule silmas pidada mitte ainult nende sisu, vaid ka vormi. Igas töös on tarvis saavutada võimalikult suuremat laste aktiivsust, tingimata on tarvilik kasvatada vaatlemise ja kuulamise

oskust, kuid ka oskust soovida, tahta, saavutada, püüda võidule, ületada takistusi, kaasa tõmmata seltsimehi ja nooremaid lapsi. Samal ajal peab sellist aktiivset meetodit iseloomustama igasuguse upsakuse ja kelkimise puudumine, tähelepanu seltsimeeste suhtes.

Juhtub sageli, et esimene edu ühes või teises töös kutsub lapses esile liialdatud ettekujutuse oma jõust, hoolimatuse teiste vastu, harjumuse saavutada kiireid võite. Edaspidi võib see kajastuda oskamatuses ületada kestvamaid takistusi. Seepärast on alati hea, kui vanemad maalivad lapse ette lähema tuleviku plaani, kui nad tõstavad huvi selle plaani vastu ja jälgivad selle täitmist. Sellesse plaani võib võtta ka raamatute ja ajalehtede lugemise, kino, teatri, muuseumide külastamise jne.

Igal juhul peavad vanemad tähelepanelikult jälgima, et kultuurilise kasvatuse praktikas ei võtaks ülekaalu ainult lõbutsemise ja aja surnukslöömise huvid. Muidugi peab iga kultuurne algatus pakkuma ka lõbu. Vanemate peamiseks oskuseks olgu just oskus ühendada seda lõbu suure kasvatusliku kasuga. Sel alal on vanemail tarvis teatud leidlikkust, mis oma omadustelt ei tarvitse sugugi olla raske. Isegi ajalehtede lugemisse võib tuua palju uut ja lapsele huvitavat. Näiteks võib ergutada teda tegema väljalõikeid teatavate küsimuste alalt, võib näiteks õpetada, kuidas valmistada kodune Hiina kaart ja märkida sellel rindejoon. Vanemas eas võiks tegelda albumite koostamisega, montaažidega ajalehe väljalõigetest ja ajakirjade piltidest ühele või teisele teemale.

Kõige mitmesugusemate meetodite abil on võimalik kultuurilist tööd perekonnas teha väga huvitavaks ja tähtsaks tööks, millel on suur kasvatuslik tähtsus. Kuid tingimata ja alati on tarvis, et lapsed ja vanemad ükskõik millise kultuurilise teema, ükskõik millise ürituse taga näeksid nõukogulikku rahvast ja meie sotsialistlikku ülesehitustööd. Kogu see töö

peab alati suunduma kultuuriliselt aktiivsuselt poliitilisele aktiivsusele. Laps peab end üha rohkem tundma meie maa kodanikuna, peab nägema meie inimeste kangelastegusid, peab nägema vaenlasi, peab teadma, kellele ta koos teistega võlgneb tänu oma teadliku kultuurse elu eest.

8. loeng.

Suguline kasvatus.

Sugulise kasvatuse küsimust peetakse üheks raskemaks pedagoogiliseks küsimuseks. Ja tõepoolest pole üheski küsimuses nii palju vassitud ja esile toodud nii palju ekslikke arvamusi. Kuid praktiliselt muide ei ole see küsimus põrmugi nii raske ja paljudes perekondades lahendatakse see üsna lihtsalt ja ilma piinavate kõikumisteta. Ta muutub raskeks ainult siis, kui teda vaadeldakse üksikult ja kui talle omistatakse liiga suurt tähtsust, eraldades ta teiste kasvatusküsimuste massist.

Sugulise kasvatuse küsimus võidakse perekonnas ainult siis õigesti lahendada, kui vanemad selgesti kujutlevad eesmärki, mida neil tuleb taotella oma laste sugulisel kasvatamisel. On see eesmärk vanemaile selge, saavad selgeks ka teed selle saavutamiseks.

Iga inimene, jõudnud teatavasse vanusesse, peab elama suguelu. Kuid suguelu ei ela mitte ainult inimene, vaid see on vajalik elufunktsioon enamikule elusolendeist.

Inimese suguelu peab oluliselt erinema looma suguelust. Selles erinevuses seisnevadki sugulise kasvatuse eesmärgid. Loom tunneb vajadust suguelu järele ainult niipalju, kui tal on püüet saada järeltulevat sugu, loomadel pole liiderlikkust peaaegu olemaski. Inimene aga otsib pahatihti sugulist naudingut, soovimata saada lapsi, ja see tung omandab mõnikord

sellised korratud ja kõlbeliselt mitteõigustatud vormid, mis toovad õnnetust talle endale kui ka teistele inimestele. Inimene on läbi teinud pika arenemiskäigu, kusjuures ta ei arenenud mitte ainult kui zooloogiline liik, vaid ka kui ühiskondlik olend. Selles arenemiskäigus on ammu välja kujunenud inimlikud ideaalid kõlbluse paljude eri külgede jaoks, muu hulgas on välja kujunenud ka inimese suguelu ideaalid. Klassiühiskonnas rikuti neid ideaale pahatihti valitsevate klasside huvides. Säärast rikkumist tunneme niihästi perekonnavormis, naise seisundis kui ka mehe despootlikus võimutsemises. Teame hästi, et mõnel maal toimus tõeline naiste müük ja ost, teame paljusid ajaloolisi mitmenaisepidamise vorme, kus naistele vaadati vaid kui mehe lõbustusesemele, teame niisuguse vastiku nähtuse olemasolust nagu prostitutsioon, kus mees lihtsalt lühikeseks ajaks ostab naise õrnusi, teame lõppeks perekonna sundraame, kus mees ja naine olid kohustatud koos elama, hoolimata sellest, kas nad seda tahtsid või mitte.

Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon hävitas naise poliitilise, juriidilise ja ökonoomilise ebavõrdsuse, vabastades ta mehe mitmekesiseist solvavaist suhtumisvormidest. Kuid paljud inimesed mõistsid vääralt seda uut vabadust; nad arvasid, et inimese suguelu võib mööduda korrapäratus abikaasade vahetuses, niinimetatud «vabas» armastuses. Rangesti organiseeritud inimühiskonnas, seda enam aga sotsialistlikus ühiskonnas viib säärane suguelu praktika tingimata inimest mitteväärivale suhete labasusele, nende vulgariseerimisele, raskeile isiklikele elamustele, õnnetustele, perekonna lagunemisele, laste orbumisele.

Nagu kogu oma elus nii ka suguelus ei tohi inimene unustada seda, et ta on ühiskonna liige, oma riigi kodanik, et ta on osaline meie sotsialistlikus ülesehitustöös. Seepärast ka oma suhetes naisega või suhetes mehega ei või nõukogulik inimene ignoreerida ühiskondliku moraali nõudeid, mis on alati valvel

kogu ühiskonna huvide eest. Ka suguelu alal seab see ühiskondlik moraal igale kodanikule kindlad nõudmised. Vanemad peavad kasvatama oma lapsi nii, et neist ei saaks inimesed, kelle käitumine on vastuolus ühiskondliku moraaliga.

Mida nõuab ühiskondlik moraal suguelu küsimustes? Ta nõuab, et inimese, iga mehe ja iga naise suguelu oleks alatises harmoonilises vahekorras perekonna ja armastusega. Ta tunnustab normaalseks ja õigustatuks ainult niisugust suguelu, mis tugineb vastastikusele armastusele ja mis avaldub perekonnas, s. o. mehe ja naise avalikus kodanikuliidus, liidus, mis taotleb kaht eesmärki: inimlikku õnne ja laste sünnitamist ja kasvatamist.

Siit selguvad ka sugulise kasvatuse eesmärgid. Me peame nõnda kasvatama oma lapsi, et nad suhtuksid armastusesse kui tõsisesse ja sügavasse tundesse, et nad oma naudingut, oma armastust ja oma õnne realiseeriksid perekonnas.

Rääkides meie lapse tulevase sugutunde kasvatamisest, peame õigupoolest kõnelema ta tulevase armastuse kasvatamisest ja tema kui tulevase perekonnaisa ning -ema kasvatamisest. Iga muu suguline kasvatus osutub kindlasti kahjulikuks ja ühiskonnavastaseks. Iga vanem, iga isa ja ema peavad endile püstitama sellise eesmärgi, et tulevane kodanik, keda nad kasvatavad, võiks olla õnnelik ainult perekondlikus armastuses ja et ainult selles vormis võiks ta otsida ka suguelu rõõme. Kui vanemad ei sea endile sellist eesmärki, kui nad seda ei saavuta, siis hakkavad nende lapsed elama korrapäratut suguelu, järelikult elavad elu, täis igasuguseid draamasid, õnnetusi, igasugust mustust ja ühiskondlikku kahju.

Seades endale niisuguse eesmärgi, peavad vanemad järele mõtlema abinõude üle selle saavutamiseks. Nende abinõude suhtes võivad nad kohata niihästi eri- kui ka ilukirjanduses kõige mitmekesisemaid arvamusi ja retsepte, kõige vasturääkivamaid vaatepunkte ja nõuandeid. Vanemad peavad oskama

seisukohta võtta selliste arvamuste suhtes ja pidama õigeks ainult neid, mis aitavad vanemaid nende vastutusrikkas kasvatustöös ja nende poolt seatud eesmärkide saavutamisel.

Õiget sugulist kasvatust nagu igasugust inimese iseloomu kasvatust saavutatakse muidugi igal sammul, kui perekondlik elu on üldiselt õigesti organiseeritud, kui vanemate juhtimisel kasvab ehtne nõukogulik inimene. Armastus- ja perekonnaelu-küsimustes saavad alati määravaiks üldised inimese võimed, tema poliitiline ja kõlbeline pale, tema töövõimelisus, tema ausus, tema andumus kodumaale, tema armastus ühiskonna vastu. Seepärast osutub täiesti õigeks kinnitus, et tulevase inimese suguelu kasvatatakse alati, igal sammul, kui vanemad või kasvatajad ise ei mõtlegi sugulisest kasvatusest. Vanasõna «Laiskus on kõige kurja juur» peegeldab väga õigesti seda üldist seadust, kuid pahedel pole muidugi ainult üks juur. Mitte ainult laiskus, vaid inimese iga kõrvalekaldumine õigest ühiskondlikust käitumisest viib tingimata kõlvatule käitumisele ühiskonnas, muu hulgas ka korratule suguelule. Seepärast mõistagi ei osutu sugulises kasvatuses otsustavaiks mingid erivõtted, mis spetsiaalselt on määratud sugulise kasvatuse jaoks, vaid kogu kasvatustöö üldilme, selle tervikpilt.

Seepärast kasvatades lapses ausust, töövõimet, siirust, otsekohesust, puhtusearmastust, harjumust kõnelda tõtt, austust teise inimese vastu, austust tema elamuste ja huvide vastu, armastust oma kodumaa vastu, andumust sotsialistliku revolutsiooni ideedele, kasvatame ühtlasi teda ka suguliselt. Nende üldiste kasvatusmeetodite hulgas on niisuguseid, milledel sugulise kasvatuse seisukohalt on suurem tähtsus, on ka sääraseid, milledel on väiksem tähtsus, kuid kõik nad kokkuvõetuna määravad tunduval viisil meie edu tulevase perekonnaisa, perekonnaema, tulevase mehe või tulevase naise kasvatamisel.

Ometi on ka üksikuid kasvatusmeetodeid ja -viise, mis olek-

sid nagu eriliselt selleks määratud, et olla kasulikud just sugulise kasvatuse küsimusis. Ja on inimesi, kes eriti neile eri viisidele ja meetodeile panevad suuri lootusi ja peavad neid pedagoogilise loomingu kõige targemaiks väljendeiks.

On tarvis näidata, et just neis erilisis spetsiaalnõuandeis ongi peidetud sugulise kasvatuse kõige kahjulikumad teed ja et neisse peab suhtuma erilise ettevaatlikkusega.

Väga palju tähelepanu osutati sugulisele kasvatusele endisel ajal. Siis mõtlesid paljud mitte üksi meil, vaid ka välismail, et suguline ala on kõige tähtsam, määravam osa inimese füüsilises ja psüühilises konstitutsioonis, et kogu inimese käitumine oleneb sugulisest alast. Sääraste «teoreetiliste» väidete pooldajad püüdsid tõendada, et poisi või tüdruku kasvatus on oma olemuselt vaid suguline kasvatus.

Paljud neist «teooriaist» jäidki maetuiks raamatuisse, isegi jõudmata laia lugejaskonnani, kuid paljud imbusid laialdasse ühiskonda ja tekitasid kõige kahjulikumaid ja kõige kardetavamaid arvamusi.

Kõige rohkem tunti rahutust selle üle, et laps kuidagi eriti kaalutletult oleks suguelule ette valmistatud, et ta ei näeks selles midagi «häbiväärset», midagi salapärast. Seda taotelles püüti võimalikult varem last pühendada kõigisse suguelu saladustesse, seletada talle lapsesündimise saladust. Muidugi näidati otse õudusega neile juhmidele, kes petsid lapsi ja jutustasid neile lugusid kurgedest ja teistest lapsesaamise fiktiivseist süüdlastest. Seejuures oletati, et kui lapsele kõik selgeks teha, kõik ära seletada, kui tema kujutlusse sugulisest armastusest ei jää midagi häbiväärset, siis on sellega saavutatud ka õige suguline kasvatus.

Niisuguseisse nõuandeisse tuleb suhtuda väga suure ettevaatusega. Sugulise kasvatuse küsimustesse on tarvis suhtuda palju suurema rahulikkusega ja mitte teha nendest suurt saladust. Tõsi, laps küsib tihti, kust saadakse lapsed, kuid sellest,

et laps on huvitatud mainitud küsimusest, ei järgne, et varasemas eas talle kõik tuleb põhjalikult ära selgitada. Sest lapsel pole mitte üksnes sugulistes küsimustes mõndagi teadmata. Ta ei tea paljugi ka muis eluküsimustes, kuid ometi ei rutta me teda enneaegu koormama mittejõukohaste teadmistega. Me ju ei seleta kolmeaastasele lapsele, miks on soe või külm, kuidas kasvab või kahaneb päev. Samuti ei selgita me seitsmeaastasele lapsele lennukimootori ehitust, kuigi ka see küsimus teda võib huvitada. Iga teadmise jaoks saabub oma aeg ega ole mingit hädaohtu selles, kui talle vastate:

«Sa oled alles väike; kui kasvad suuremaks, saad teada.»

Seejuures peab tähendama, et mingit eriti tungivat huvi suguliste küsimuste vastu lapsel ei ole ega võigi olla. Niisugune huvi tuleb alles sugulise küpsemise ajajärgul, kuid selleks ajaks pole harilikult lapsele suguelus midagi saladuslikku.

Seepärast pole mingit tarvidust rutata «lapsesaamise saladuse» avamisega, kasutades selleks lapse juhuslikku küsimust. Neis küsimustes ei peitu veel mingit erilist sugulist uudishimu ning saladuse varjamine ei too lapsele mingeid elamusi ega kannatusi. Kui te enam-vähem taktiliselt juhite lapse küsimuse kõrvale, vabanedes sellest naljatuse või naeratusega, unustab laps oma küsimuse ja hakkab tegutsema millegi muuga. Aga kui te hakkate temaga arutlema kõige varjatumatest üksikasjadest mehe ja naise vahekorras, siis toetate tingimata temas uudishimu suguelu ala vastu ja pärast toetate ka liiga vara üleserutatud fantaasiat. See teadmine, mille te temale annate, on tema jaoks hoopis tarbetu ja kasutu, kuid see fantaasiamäng, mis te temas äratate, võib panna aluse sugulistele elamustele, millede jaoks veel pole saabunud aeg.

Pole hoopiski vaja karta, et laps saab sündimisesaladuse teada oma seltsimeestelt ja sõpradelt ja peab oma teadmist saladuses. Saladus sel juhul pole põrmugi nii hirmus. Laps

peab sellega harjuma, et mitmed inimese eluavaldused moodustavad intiimse, varjatud ala, mida pole vaja jagada kõigiga, mida pole vaja välja panna vaatamiseks kogu seltskonnale. Ja ainult siis, kui lapses on juba kasvatatud niisugune suhtumine inimeste intiimelusse, kui tal on küllalt harjumusi karskes vaikimises mõnesuguseist asjust, ainult siis, järelikult hilisemas eas, võib lapsega rääkida suguelust. Need kõnelused peavad toimuma saladuse õhkkonnas isa ja poja või ema ja tütre vahel. Neid õigustavad tõeline ja otsene kasu, sest et nad vastavad poisi või tüdruku loomulikule suguelu ärkamisele. Sel ajal ei too niisugused kõned enam kahju, sest et niihästi vanemad kui ka lapsed juba mõistavad, et nad puudutavad tähtsat ja varjatud teemat, et selle teema läbiarutamine on tingimata kasulik ja et see kasu, jäädes intiimseks, on ühtlasi ka reaalne. Niisugused kõnelused peavad puudutama niihästi sugulise tervishoiu küsimusi kui ka eriti sugulise kõlbluse küsimusi.

Tunnustades sääraste kõneluste vajalikkust sugulise küpsemise perioodil, ei maksa siiski nende tähtsust ülehinnata. Õigupoolest on palju parem, kui selliseid kõnelusi viib läbi arst, kui neid korraldatakse koolis. Vanemate ja laste vahel on soovitatav hoida usalduse ja delikaatsuse õhkkond, karskuse õhkkond, mida liiga avameelsed kõnelused selliseil raskeil teemadel mõnikord rikuvad.

Suguelu küsimuste liiga varajase arutluse vastu lastega võib vaielda ka teistel kaalutlustel: suguelu küsimuste avameelne ja liiga enneaegne arutlemine viib lapse toorelt ratsionalistlikele vaadetele sugulisel alal, paneb aluse sellele künismile, millega täiskasvanu mõnikord nii kergelt jagab teistele oma kõige salajasemaid sugulisi elamusi.

Sellised kõnelused lastega asetavad sugueluteema lapse ette kitsas füsioloogilises vormistuses. Niisugusel korral ei õilistata sugueluteemasid armastuseteemadega, s. o. teemaga

kõrgemast ja ühiskondlikult väärtuslikumast suhtumisest naisesse. Milliste sõnadega saab väikesele lapsele selgitada, et sugulisi suhteid õigustab armastus, kui lapsel pole armastusest veel mingit kujutlust? Tahes-tahtmata kujunevad niisugused kõnelused kitsalt füsioloogilisteks.

Rääkides poja või tütrega nende hilisemas eas suguelust, on teil juba võimalus siduda seda armastusega ja kasvatada noormehes või neius sügavat austust kõigi nende küsimuste vastu, kodanikuaustust, esteetilist ja inimlikku austust. Armastusteemadega tutvuvad meie noormehed ja neiud harilikult avalikult kirjanduse, ümbritsevate inimeste kogemuste, ühiskondlike tähelepanekute najal. Vanemad peavadki toetuma neile, noortel juba olemasolevaile teadmistele ja kujutlustele.

Suguline kasvatus peabki olema just armastusekasvatus, s. o. suure ja sügava tunde kasvatus naise vastu, niisuguse tunde kasvatus, mida ehivad elu, püüdluste ja lootuste ühtsus. Kuid säärast sugulist kasvatust peab teostama ilma kitsalt füsioloogiliste küsimuste liiga avameelse ja olemuselt jõhkra arutluseta.

Kuidas teostada niisugust sugulist kasvatust? Selles kasvatuses on tähtsaim koht eeskujul. Tõeline armastus isa ja ema vahel, nende teineteise austamine, aitamine ja hoolitsus, avalikult lubatud õrnuste avaldused ja hellused, — kui kõik see toimub laste silmade all nende esimesest eluaastast alates, on kõige võimsamaks kasvatusteguriks, mis äratab lastes tingimata tähelepanu nii tõsiste ja ilusate suhete vastu mehe ja naise vahel.

Teiseks tähtsamaks teguriks on üldse armastustunde kasvatamine lapses. Kui laps kasvades ei õpi armastama vanemaid, õdesid ja vendi, oma kooli, oma kodumaad, kui tema iseloomus on kasvatatud jämeda egoismi algeid, siis on väga raske loota, et ta oleks võimeline sügavalt armastama oma

valitud naist. Niisugused inimesed ilmutavad väga tihti kõige tugevamaid sugulisi tundeid, kuid kalduvad alati mitte lugu pidama sellest, kes neid võlub, mitte kalliks pidama tema hingeelu ja isegi mitte huvituma sellest. Nemad seepärast vahetavad tihti oma kiindumusi ja ei seisa mitte väga kaugel harilikust liiderlikkusest. Muidugi ei ole see ainult meestega nii, vaid ka naistega.

Mittesuguline armastus on sõprus, lapsepõlves läbielatud armastuse-sõpruse kogemus, kogemus kestvast kiindumusest üksikuisse inimestesse, lapsepõlvest saadik kasvatatud kodumaa-armastus — see kõik on parimaks meetodiks kasvatada ka tulevast kõrgelt ühiskondlikku suhtumist naisesse-sõbrasse. Ilma sellise suhtumiseta on üldiselt väga raske distsiplineerida ja taltsutada sugulist ala.

Seepärast soovitame vanemaile erakordse tähelepanuga suhtuda küsimusesse lapse tunnetest inimeste ja ühiskonna vastu. On tarvis hoolitseda, et lapsel oleksid sõbrad (vanemad, vennad, seltsimehed), et tema suhtumine neisse sõpradesse ei oleks juhuslik ega egoistlik, et sõprade huvid köidaksid last. On tarvis võimalikult varem äratada lapse huvi oma küla või linna vastu, vabriku vastu, kus töötab isa või ema, seejärel ka kogu meie maa vastu, tema ajaloo ja ta silmapaistvate tegelaste vastu. Niisuguse eesmärgi jaoks on vähe ainult kõnelusest. On tarvis, et laps palju näeks, paljust mõtleks, et ta tajuks kunstilisi muljeid. Neile eesmärkidele vastavad oivaliselt ilukirjandus, kino ja teater.

Seesugune kasvatus on positiivne kasvatus ka suguelu suhtes. Ta loob need isiksuse- ja iseloomujooned, mis on vajalikud inimesele-kollektivistile; seesugune inimene käitub aga ka sugulisel alal kõlbeliselt.

Samas suunas mõjub kasulikult õige režiim perekonnas. Poiss või tüdruk, kes lapsest saadik on harjunud korraga, kel

puuduvad korratu ja vastutustundetu elu kogemused, kannavad pärast selle harjumuse üle ka suhetele mehe ja naise vahel.

Õigel režiimil on veel teine, spetsiaalsem tähtsus. Korrastamata suguelu kogemused algavad tihti juhuslikel asjaoludel: poiste ja tüdrukute korratuil kohtumistel, tegevusetuse, igavuse, kontrollita ja tühise ajaviitmise puhul. Vanemad peavad hästi teadma, kellega kohtub nende laps, millised huvid annavad sisu neile kohtumistele. Lõppeks soodustab õige režiim lihtsalt lapse õiget füüsilist enesetunnet, mille juures kunagi ei teki mingit liiga varajast sugulist elamust. Õigel ajal magama heita, õigel ajal tõusta, mitte vedelda voodis mõttetult ja vajaduseta — see on hea kõlbeline, järelikult ka suguline karastus.

Järgmine tähtis tingimus sugulises kasvatuses on lapse normaalne koormus töös ja tegevuses. Sellest oli juba kõnet teistes loengutes, kuid sel küsimusel on suur tähtsus ka sugulises kasvatuses. Teatav normaalne mõnus väsimus õhtuti, kujutlus päevaseist kohustustest ja töödest hommikuti ja päeva jooksul — kõik see loob väga tähtsaid eeldusi fantaasia õigeks arenguks, lapse jõudude ühtlaseks jaotuseks päeva jooksul. Sääraseis tingimustes ei jää lapsele ei psüühilist ega füüsilist tungi tühiseks laisaks hulkumiseks, liigseks fantaasiamänguks, juhuslikeks kohtumisteks ja muljeteks. Need lapsed, kelle esimene lapsepõlv möödus õige ja täpse režiimi tingimustes, kasvavadki harilikult sümpaatiaga säärase režiimi vastu, harjuvad temaga ja neil tekivad ka korralikumad suhted inimestega.

Samasuguses tähenduses kui õige üldine kasvatus, mis peegeldub tingimata suguliselgi alal, esineb ka sport. Õigesti organiseeritud spordiharjutused, eriti uisutamine, suusatamine, sõudmine, regulaarne tubane võimlemine toovad väga suurt kasu, niivõrd silmanähtavat ja tunduvat, et tõendada seda kasu pole vaja.

Eespool kirjeldatud kasvatuslikud vahendid ja alged nagu ei olekski sihitud otseselt sugulise kasvatuse eesmärgile, kuid nad viivad kõrvale kaldumata selle eesmärgi poole, sest nad aitavad kõige paremini kaasa iseloomu kasvatamisele, organiseerivad noorsoo psüühilisi ja füüsilisi kogemusi. Nad ongi sugulise kasvatuse kõige võimsamad vahendid.

Ainult sel juhul, kui perekonnas rakendatakse neid algeid ja meetodeid, muutub kergemaks ja tagajärjekamaks laste ja noorukite otsene mõjustamine vanemate poolt kõneluse teel. Kui aga eespool kirjeldatud tingimused pole täidetud, kui ei kasvatata lapse tundeid üksikute inimeste ja kollektiivi vastu, kui puudub organiseeritud režiim ja sport, siis ei too kasu ka mingid kõnelused, isegi kõige teravmõttelisemad ja õigeaegsemad mitte.

Need kõnelused peavad tekkima tingimata juhuslikult. Kunagi pole tarvis pidada kõnelusi avansina, õpetades last ette, mitte millegagi puudutades ta käitumist. Kuid samal ajal on vajalik ta käitumises tähele panna pisimatki normist kõrvalekaldumist, et midagi ei jääks silmapaari vahele ja et mitte hiljem sattuda sündinud fakti ette. Tõugendiks sellistele kõnelustele peavad olema vabad häbenemata laused ja sõnakesed, kalduvus kahemõttelistele anekdootidele, erakordne huvi võõraste perekondlike skandaalide vastu, kahtlane ja mitte täiesti puhas suhtumine armastajaisse, kergemeelne sõprus tütarlastega, ilmselt mitte vaba lihtsast sugulisest huvist, naise mitteaustamine, liigne huvi ehete vastu, varajane koketeerimine, huvi raamatute vastu, mis liiga avalikult kujutavad sugulisi suhteid.

Vanemas eas võib neil kõnelustel olla rohkem veenmise, nähtuste selgitamise ja analüüsi, küsimuse positiivsemate lahenduste näitamise, teiste poiste ja tütarlaste eeskujule vihjamise iseloom.

Nooremas eas peavad need kõnelused olema lühemad ja

mõnikord ei tohi puududa neis ka otsene keeld ja etteheide, lihtne puhtama käitumise nõue.

Palju paremini kui kõnelused mõjuvad vanemate mõtteväljendused kõrvaliste isikute aadressil, kui nende käitumises tulevad esile sugulise iseloomuga probleemid. Selliseis mõtteväljendustes võivad vanemad päris vabalt väljendada teravalt hukkamõistvaid tundeid ja isegi põlgust, võivad seejuures näidata, et nad omalt pojalt või tütrelt ootavad teistsugust käitumist ja on seevõrra veendunud selles, et isegi ei räägi omist lastest. Sellisel juhul pole kunagi tarvis ütelda:

«Ärge iialgi tehke nõnda, see pole hea», vaid parem on ütelda: «Ma tean, et sina nii ei toimi, sa pole niisugune!»

SISUKORD.

Lk.

I. Artiklid kasvatuse üldküsimuste kohta.

Kasvatuse eesmärk 31
Pedagoogid kehitavad õlgu 44
Tahe, mehisus, sihikindlus 56
Kasvatusprobleemid nõukogulikus koolis 62
Iseloomukasvatus koolis 68
Ei või olla 73
Maksim Gorki minu elus 81

II. Nõukoguliku koolikasvatuse probleemid.

1. loeng. Kasvatuse meetodid 96
2. loeng. Distsipliin, režiim, karistused ja tasud 123
3. loeng. Individuaalse mõjustamise pedagoogika 155
4. loeng. Töökasvatusest 186
5. loeng. Suhted, stiil, toon kollektiivis 206

III. Mõningaid järeldusi pedagoogilistest kogemustest.

Mõningaid järeldusi minu pedagoogilistest kogemustest . . . 226
Minu pedagoogilised vaated 248
Minu kogemustest 274
Kasvatus perekonnas ja koolis 300

IV. Kasvatus perekonnas.

1. loeng. Perekondliku kasvatuse üldised tingimused 340
2. loeng. Lastevanemate autoriteedist 351
3. loeng. Distsipliin 362
4. loeng. Mäng 374
5. loeng. Töökasvatus 387
6. loeng. Perekondlik majapidamine 399
7. loeng. Kultuursete harjumuste kasvatamine 411
8. loeng. Suguline kasvatus 423

Vastutav toimetaja A. Pint.
Keeleline toimetaja K. Raud.

Ladumisele antud 29. IV 1948. Trükkimisele antud 19. VI 1948. Trükiarv 5200. Paber 56:79, 1/16. Trükipoognaid 27,25. Trükitähti trükipoognas 34 640. Arvutuspoognaid 23,6. MB-04232. Trükikoda „Noor-Eesti", Tartu, Kastani 38. Tellimise nr. 434.

На эстонском языке.
А. С. Макаренко. Избранные педагогические произведения.

I

RBL. 8.25

17182

120103

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00454897 2